

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT—1978

A TARTALOMBÓL:

ARATÓ KÁROLY
BEKESI GYULA
BIHARI SANDOR
DEDINSZKY ERIKA
GALAMBOSI LÁSZLÓ
KALASZ MARTON
ORAVECZ IMRE
VERSEI

★

BERTHA BULCSU:
A FURDÓIGAZGATÓ

JEKELY ZOLTÁN
KISS DÉNES
TANDORI DEZSŐ
SZEPPROZAI

★

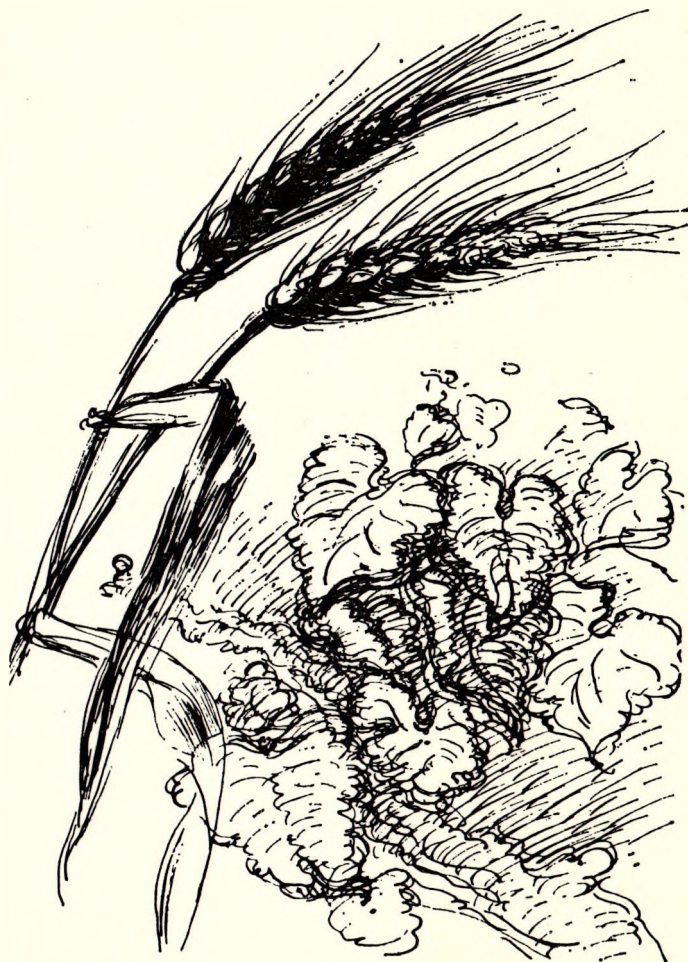
BÉLADI MIKLÓS:
TANDORI DEZSŐRŐL

MANDY IVANNAL
BESZÉLGET
MEZEI ANDRÁS

POMOGATS BÉLA:
JUHÁSZ FERENC RŐL

RÁBA GYÖRGY:
FUST MILÁN RŐL

ROMVÁRY FERENC:
CSONTVÁRY GRAFIKAI

7-8

SZAMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BALASSA PÉTER
BARDOSI NÉMETH JÁNOS
BERTHA BULCSU
BÉCSY TAMÁS
BÉKESI GYULA
BÉLADI MIKLÓS
BIHARI SÁNDOR
CZÖRE BÉLA
CSORDÁS GÁBOR
DEDINSZKY ERIKA
DEVECSERI ZOLTÁN
FUTAKY HAJNA
GÁLABOSI LÁSZLÓ
IMRE LÁSZLÓ
JÉKELY ZOLTÁN
JULOW VIKTOR
KALASZ MÁRTON
KISS DÉNES
LANCZ SÁNDOR
LÁSZLÓ GYULA
LEINÓ, EINO
MARAFKÓ LÁSZLÓ
MANDY IVÁN
MÁTYÁS ISTVÁN
MELCZER TIBOR
MEZEI ANDRÁS
ORAVECZ IMRE
ORSÓVAI EMIL
PAPP ISTVÁN
POMOGÁTS BÉLA
RÁBA GYÖRGY
ROMVÁRY FERENC
SZÉKERES LÁSZLÓ
SZÓPÓRI N. LAJOS
SZÓDY SZILÁRD
TÁNDORI DEZSÓ
THIÉRY ÁRPÁD

KÉPEK:

BREUER MARCELL
BORSÓS MIKLÓS
CSAGOLY KLÁRA
CSONTVÁRY
KOSZTKA TIVADAR
M. KEMÉNY JUDIT
MÁRTYN FERENC

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXI. ÉVFOLYAM 7-8. SZÁM

1978. JÚLIUS-AUGUSZTUS

TARTALOM

JÉKELY ZOLTÁN: Édes teher (elbeszélés)	— — — — —	579
BIHARI SÁNDOR versei	— — — — —	597
KALÁSZ MÁRTON versei	— — — — —	598
BERTHA BULCSU: A fürdőigazgató (dráma)	— — — — —	599
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei	— — — — —	640
DEVECSERI ZOLTÁN versei	— — — — —	643
KISS DÉNES: Visszatérés (elbeszélés)	— — — — —	644
DEDINSZKY ERIKA verse	— — — — —	655
TANDORI DEZSŐ: A hitelesség kedve (elbeszélés)	— — — — —	657
BALASSA PÉTER: A felnőtt D'Oré szenvedései	— — — — —	669
BÉLÁDI MIKLÓS: Az elbeszélés hitelessége	— — — — —	672
EINO LEINO versei (Szopori N. Lajos fordításai és jegyzete)	— — — — —	677

*

Írószobám

MÁNDY IVÁNNAL beszélget MEZEI ANDRÁS	— — — — —	679
--------------------------------------	-----------	-----

*

ARATÓ KÁROLY verse	— — — — —	689
ORAVECZ IMRE verse	— — — — —	691
ORSOVAI EMIL: A Csontváry-kiállításon (vers)	— — — — —	692
ROMVÁRY FERENC: Csontváry grafikái	— — — — —	693
LÁNCZ SÁNDOR: Képzőművészeti krónika	— — — — —	699
CSORDÁS GÁBOR versei	— — — — —	704
BÉCSY TAMÁS: Színházi előadások Budapesten	— — — — —	706
FUTAKY HAJNA: Pécsi színházi esték	— — — — —	712
BÉKÉSI GYULA versei	— — — — —	719

*

POMOGÁTS BÉLA: Otthon a világban (Juhász Ferenc: Szerelmes hazatántorgás)	— — — — —	721
RÁBA GYÖRGY: Füst Milán lírája, mint az Ezeregyéjszaka utóhangja	— — — — —	726

MELCZER TIBOR: Babits Mihály: Jónás könyve (<i>Borsos Miklós albumához</i>) — — — — —	735
SZEKERES LÁSZLÓ: Jókai a Balaton-vidéken — — — — —	742

Irodalomtudósaink fóruma

JULOW VIKTORRAL beszélget IMRE LÁSZLÓ — — — — —	748
---	-----

LÁSZLÓ GYULA: Sors és történelem (<i>Varga Lajos: Keserű örökség</i>)	755
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: Dallos Sándor: Fújt a szél — — —	759
SZÓDY SZILÁRD: Boldizsár Iván: A félelem iskolája — — —	760
MÁTYÁS ISTVÁN: Jókai Anna: A feladat — — — — —	762
MARAFKÓ LÁSZLÓ: László Lajos: Judit — — — — —	764
CZÉRE BÉLA: Hallama Erzsébet: Mongóliai napló — — —	765
THIERY ÁRPÁD: Tamás Menyhért: Kűszöbök — — — — —	765
PAPP ISTVÁN: Benke László: Csorditok nyírvizet — — — —	767

K É P E K

BORSOS MIKLÓS rajzai 596, 639, 654, 668, 676, 698, 703, 718, 725, 741, 754, 768
--

Műmellékleten

- 1—2. CSONTVÁRY: Öregasszony, Werthmüller Mihály portréja
(*Nádor Katalin fotói*)
- 3—4. BREUER MARCELL: Székek
- 5—6. CSÁGOLY KLÁRA: Nagykapu, Találkozások ünnepe
(*Makky György fotói*)

A borítón

- 1., 4. MARTYN FERENC: Napló XIII—XIV.
(*Nádor Katalin fotói*)
- 2—3. M. KEMÉNY JUDIT: Sárkányrepülő
(*Vinkler Attila fotói*)

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PAKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 72 Ft.

78-2739 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György Igazgató

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Édes teher

1.

ÉJFÉL, ISMERETLEN ÁLLOMÁSON

A vonat lassított; a szegényes világítású kupében mozgolódás, cihelődés volt észlelhető. De az idegen, aki trench-coatját félig arcára borítva bóbiskolt ablak melletti ülőhelyén, utastársai tájszólásából vajmi keveset értett; mintha nem is olaszul beszéltek volna. A füledt, különböző, izzadtság- és élelmiszer illatokkal telt fülkében az arcok elmosódtak – mintha egytől egyig kicserélődtek volna, amióta a hosszú szerelvény Messina pályaudvaráról recsegve-ropogva, keserves rugaszkodásokkal kidohogott.

A vonat megállt; az utasok nyomakodva, ordítózva kiszálltak. Az idegen egyedül maradt. Most aztán nyugodtan bóbiskolhat tovább – gondolta, s köpenyét arcára borította. Várt, várt a sípszóra, talán öt percig is, de a vonat nem indult tovább. Előbújt; hát a fülke sötét, a lámpák kialudtak. Kikémlelt a nyitott ablakon.

– AGRI, vagy AORI – silabizálta a sárga, egyemeletes állomásépület ütött-kopott homlokzatán az esők-mosta, vagy nap tüzétől lepattogzott, csonka feliratot, azt is egy távoli ívlámpa világánál.

A századelejei Baedekerből, melyet halott nagybátyja használt volt az olasz fronton, s a roncsolás tanúsága szerint medencecsontlövéstől védte meg – ilyen városnévre nem emlékezett, pedig a nápolyi albergóban tanulmányozta, le is rajzolta a tervezett szicíliai útvonalat... Agrigento volna, lekopva? De akkor rossz vonatra szállt, s a hosszú utat átaludta... Tehát holmiját sebbel-lobbal összekapkodva kirángatta a rozoga Pullmann-kocsi ajtaját, s leszállt.

Szemben a kopottas, táskás-vakolatú sárga indóház – holmi múltszázadi szabvány-épület; egyik földszinti helyiségben talán mécsvilág. Háta mögött mindössze három vagon, alacsony kéményű mozdony az élén, mely még páráll, gőzölög. Amikor felszállt, a szerelvény oly hosszú volt, hogy nem láthatta az elejét. Válogatni nem volt ideje, mert sípszó, füttyszó, s az utasok rohama azonnali felszállásra készítette, csak úgy taláломra – egy harmadosztályú kocsiba, ahol minden hely gazdára talált. De most sehol senki. Órájára nézett. Néhány perc, s itt éri az éjfél, a kihalt pályaudvaron. Akad-e hordár, fiáker, taxi, hogy jókora bőröndjével valami szállodába vitesse magát?...

Egyenest a forgalmi iroda felé botorkált, a síneken keresztül. Még a peronra sem ért, amikor nagyon közélről, szinte a feje fölül, nagy recsegés-ropogás hallatszott, láncok csörgése, kattogása. Mi szakad mindjárt a nyaka közé? – állt meg hökkenten. De máris megszégyellte magát: egy láthatatlan torony láthatatlan harang-órája ütötte el az éjfelet. Oly szép, bársonyos hangzat volt, hogy szívébe nyugalom, hála, szinte boldogság költözött. Hát hogyne! Számára ez a város, – a szicíliai görög városok egyike, ahová gimnazista kora óta vágyakozott, hogy láthassa, tapinthassa a kollégium folyosó-

falára függesztett oszlopos templomokat – méltóbb fogadtatást, méltóbb pillanatban nem is rendezhetett! – Csak azt nem tudta, hogyan került ilyen hamar e városba.

Érthető kis szorongással kopogott a forgalmi iroda ajtaján. Egy fiatal, borzas, egyenruhás ember csoszogott elő, mezítláb, s a félig nyitott ajtón ki-szólt: – Chi e? Che vuole?

Az utas eldadozta, mi járatban van; és tanácsot kért, hol szállhatna meg vágyai városában, Agrigentóban – melyet Girgentinek is neveznek –, ha már, sajnos, ilyen későn érkezett.

– Agrigento? – reccsentette szeme közé az álmából felriasztott. – Nagyon sajnálom, de az úr, aki bizonyára külföldi, Nacriba érkezett!... És egy hosszú városnevet mondott, ahol tíz órákor kellett volna Agrigento felé átszállnia. – Miért nem nézte meg, milyen kocsiba száll fel? Ott ezt a három kocsit lekapcsolták... Ez végállomás. De sebj, holnap reggel nyolckor, ugyanezzel a szerelvénnel visszamehet, s kap csatlakozást Agrigento felé. Egyébként akad itt is elég látnivaló... A szálloda nem messze, a Piazza Garibaldin, csak hivatkozzék reá, ne féljen, nem hagyják künn az utcán...

Az utas megköszönte a szíves útbaigazítást, s hogy a jó embert meg ne sértse, még örömet is mutatott, afelett, hogy eredeti úticélját eltévesztve, ebbe az ismeretlen városba vezérelte a Gondviselés...

2.

ÉJSZAKA AZ ALBERGO SOLE-BAN

ALBERGO SOLE – hirdette egy ákombák nagybetűkkel mázolt bádoggal tábla a háromemeletes, toronyszerűen szűk épület bejárata fölött. Mire az utas odaért, karja, válla a cipeléstől majd leszakadt; alaposan megizzadt. Fáradságtól reszkető kézzel, bátortalanul rángatta meg a kéz-alakú rézfogantyút. A csilingelés életteljes, és biztató volt, csupa optimizmus! És valóban, nemsokára élénk beszédfoszlányok, ajtócsapkodások követték – s egy zömök, karikalábú, nagybajszú, kopasz, javakorabeli férfi ajtót nyitott. Ráncos, napégette arcáról olyan öröm sugárzott, mintha régvárt kedves vendéget pillantott volna meg, szinte hogy a nyakába nem borult. – Biagi a nevem, Papà Biagi vagyok! – harsogta. – Uraságod nem bánja meg, hogy ide jött, meglátja, szíve még száz éves korában is ide húzza vissza, akárhonnan is érkezett!...

S több efféle galagolyt, erős borszag árasztása közben, míg a bőröndöt vállára kapva, előtte slattyogott felfelé a piros kókusz-szőnyeg borította, keskeny, meredek falépcsőn, mely, mellesleg, úgy recsegett, csikorgott, akár a toronyóra rozsdás acél szerkezete az imént... Papà Biagi egy téglalap alakú, katonásan egyszerű szobáskába vezette, az ágyat két mozdulattal megvetettnek nyilvánította, az ablakot, szellőztetés végett kitárta, a kis mosdófülkét, s a folyosón a „gabinettöt” megmutatta, szép álmokat kívánt – és klaffogóslattyogó papucsában elviharzott.

Az idegen, e fogadtatás túlárado szívélyességétől megilletődve s egyzsersmind megnyugtatta, a legszívesebben ágyba rogyott volna. Azonban a kis tér látványa már idejövet annyira lenyűgözte, hogy most, a magasból, alaposan el akart benne gyönyörködni. Fecskefészkek módján, szabálytalan ritmusban, húsz-harminc ház tapadt egymáshoz, rombusz-alakú, legmagasab-

bik oldalán templommal büszkélkedő téren. A házak alatt gótivű árkádsor. Hála a közvilágításnak, három sikátor vagy utca nyílása is felfedezhető volt, a tér három oldalán... És vele szemben, a házak fölé magasodva, aránytalanul széles homlokzatával, négy emeletnyi, kupolás tornyával a templom! A Chiaramonti-stílus remekének látszik, állapította meg boldogan, s már egyáltalán nem bánta, hogy Szicília szívébe vetődött; akad itt is bőven látnivaló, a borzas forgalmistából nem csak a lokálpatrióta beszélt.

Agya fölött, a kis virrasztólámpa glóriájában majdnem életnagyságú Madonna-mellkép; liliomkezét keresztbe téve keblére szorítja; feje körül, aranybarna haján liliom-koszorú... Nincs egyedül, vette tudomásul, némi zavarban, a kíváncsú-szép festett, bizonyára a művész múzsáját örökítő, 19. századközépi olajnyomat előtt... Vetkőzése, pizsamát-öltése, ehhez képest – az egyenesen öt figyelő szempár elől elrejtőzve, – a sarokban történt, ahová a Madonna tekintete el nem hatolhatott... A zsallugért, az ablakot becsukta, lefeküdt, s a szobácska négy sarkát megszámlálva, eloltotta a lámpát.

A meg-megnyikorduló rézágyban olyan kimerültnek érezte magát, hogy joggal remélte: azonnal álomba merül.

Nem így történt azonban.

Utazásának előzményei, a házasságból való egyoldalú kiválás, majd tíz hónap múlva, a közös beleegyezéses válás hivatalos kimondása, immár elvált feleségétől való illedelmes, de feszült, mindenképpen fájdalmas búcsúzkodás éppen úgy támadt fel minden részletével, mint odahaza, az albérleti szobában, ahová a közös lakásból nem egészen tiszta lelkiismerettel, de észkokokat bőven találva (melyek azonban időhaladtával zuhanásszerűen devalválódtak) – ugyanezzel a bőrönddel, idestova egy esztendeje, elvonult... Mi lehet Aloéval? Hol, kivel tölti a nyárelői éjszakát? S nem érik-e utol, *itt* is, a könnyei, az átkai?...

Azzal próbálta megnyugtatni magát, amivel Aloét is békíteni igyekezett annakidején: soha többé meg nem házasodik, dehogyis vesz a nyakába olyan súlyos terhet – bármily édes legyen is – mint egy szép és erőszakos fiatal nővel való együttélésnek önála erősebb testi- és lelkialkatú férfiakat is összeroppantó gondjai. Sőt, mélységes meggyőződésből, esküvel is megfogadta ezt, a végső búcsú pilanatában... Voltaképp azóta is erkölcsi hullának érezte magát; Aloysiát pedig az ő áldozatának, mint akit rosszindulatú pletykák, csúfolkodások, kárörvendezések céltáblájául, s egyszersmind fogukat fenő, koncleső barátai, vagy ezeridegen kalandorok prédájául hagyott... Az itáliai utazásra azért szánta el magát, mert naiv fejével azt hitte, hogy mennél messzebb kerül szenvedései színterétől, annál biztosabb a feledés. –

Már-már elszenderedett, amikor az ismerős klauffogó-csoszogó lépések verték ki szeméből az álmot, majd halk kopogtatás, háromszor is, az ajtón. – *Avanti!* – kiáltotta bosszúsán, s a lámpát felkattintotta.

Fejének-arcának előljárójában, Biagi gácsérbajsza bukkant fel a befelé nyíló ajtó mögül. Bocsánatot kért, belépett, s elhadarta, mi járatban van: szigorú rendelet ugyanis a vendéget az érkezés pillanatában bejelenteni, s ezt az aktust sajnos, elmulasztották.

A vendég felkelt, zakójából elővette, s morcosan a szállodás kezébe nyomta útlevelet. Biagi elkapta; orrán drótszemüveggel, ujját sűrűn nyálazva belelapozott. – *Ecco!* – kiáltott fel, s arcán üdvözült mosoly áradt szét, bajszát kétfelé sodorta. – Ungherese, eh? – Micsoda meglepetés! Már megbo csásson, de franciának néztem... Az első magyar vendégem! – ordította az

arcába, hogy borgőzös lehellete betöltötte a szobát. – Micsoda öröml... Ő ugyanis triestino, vagyis austro, származása szerint, s 1914-ig, a háború kitöréséig pincér volt a Hotel Adriában; mint tengerész, olasz fogságba esett, s idehozták, Szicíliába sokezer osztrák-magyar fogollyal, az isten háta mögé... Aztán? Házasság révén, e szállodácska tulajdonosának lányát feleségül véve, *sikerült* ittmaradnia, lévén e környéken, férfiakban a szokottnál is nagyobb hiány. Házasságukból hat sikerült leánygyermek született – de fiút nemzenie, sajnos, neki sem *sikerült*... Dehát ezen már nem lehet változtatni... Ecco! – kiáltott fel újra, ahogy útlevelében tovább lapozott. – Il signore e divorzato, eh? – kérdezte, s a vendég néma bólintására olyasmit mondott, hogy jobb helyre nem is jöhetett volna, mint ebbe a városba, Biagi-papa albergójába. Meglátja, neki is *sikerülni fog*, csak bízzék öbenne: mindenben kész segítőtársa lesz...

A *riuscito*-szó sűrű előfordulása az erősen kapatos kiszolgált osztrák-magyar matróz fecsegésében olyan egyszerű, kedélyes, jólelkű ember jelleméről árulkodott, aki talán nagyon mélyről, viszonylag igen magasra, jólétre s gazdagságra kapaszkodott, s ebből másoknak is juttatni szeretne, kivált, ha felöntött a garatra. .. Még egyszer kifejezte a „honfitárssal” való megismerkedés örömét, jóéjszakát kívánt, s kezében az útlevéllal, elviharzott.

„Papà Riuscito” látogatása – a vendég már csak így nevezte magában az őrmester bajszú házigazdát –, alaposan kiverte az álmot a szeméből. Nem annyira a rövid és velős életrajzocskák részletei, mint inkább az értelmezhetetlen célzások foglalkoztatták. Hogy „*neki is sikerülni fog*”, – s akárhogy is lesz, de szíve, amíg él, ide húzza vissza – s hogy Biagiban még egyetlen vendég sem csalódott, mert ő mint szállodás is elsősorban a vendég érdekeit szolgálja, s több ilyesmi. Valószínű, az öregecske is álmatlanságban szenved – gondolta –, de ellene nem altatót, hanem jóféle szicíliai bort használ; és most inkább a kíváncsiság hozta fel, semmint az azonnali bejelentésre vonatkozó rendelet. Hogy franciának nézte – lehetett őszinte is. Vagy csak hízelegni akart vele?... Rosszul nem esett, az bizonyos.

3.

LÁTOGATÁS A „BOLOND NÉMET GRÓF” ÖZVEGYÉNÉL

Az első nap vagy talán a második is, bágyadt, minden aktivitásra képtelen révedezésben telt el; alig merészkedett ki kétszer-háromszor a szállodából; a közelbe fagyaltért, vagy az újságosbódéig – mely egyszersmind trafik –, valami képeslapért, cigarettáért. Talán a harmadik nap kezdett magához térni abból a különös, letargikus állapotból, melyet a kétezer kilométeres utazásnak tulajdonított, valamint az orvos által is oly melegen ajánlott levegőváltásnak... Megpróbált ismerkedni a furcsa kisváros épületeivel, lakóival, szokásaival... Az épületek közül a San Giorgió-ról elnevezett templom ragadta meg a legjobban; nem kellett ahhoz archeológusnak, vagy művészettörténésznek lenni, hogy az ember a Chiaramonti stílusú homlokzatban felfedezze egy görög kultikus hely maradványait: négy hatalmas, dór oszlop, félkörívesen beépítve, majdnem ép oszlopfőkkel, talpzatokkal, tartotta sziklaszilárdan. Ablakai fehér számráthát-ívű márványkeretesek; belsejében, a falba mélyítve, a padlóba süllyesztve, számtalan középkori sírmlék... De ha teljesen üres, kupolás hodály lett volna, akkor is jól érezné

magát az altemplom odvaiból és folyosóiból, a sekrestye zugaiból áradó, li-liom-illattal vegyes nyirkos hűvösben az ember...

Lézengései során meg-megállt; figyelte a járókelőket, vagy az óriáskerekű, tarkára festett taligák imbolygását a gübbenős kövezeten; s különös száналommal bámulta az elébük fogott hatalmas természetű, sovány, szürkésbarna öszvéreket, amint búsan s látszólag oly fáradtan cammogtak, mintha a világ végéről indultak volna; fejükön a szalmakalap, melyből a fülük kilógott s jobbra-balra kalimpált, száalmát irántuk csak fokozta.

Ebben a városkában olykor hallható volt a csend, a mozdulatlanság csendje, kivált déli verőfényben, és olyasmit sejtetett, mintha az idő valamikor a múlt század végén, mint megfáradt, elcsigázott öszvér, örökre megállapodott volna.

A cukrásszal *sikerült* közelebbi ismeretségbe kerülnie. Ez a közlékeny, barátságos hájtömeg figyelmeztette a város egyik fő fő nevezetességére, ami, szerinte, nem egy idegent vonz e városba – vagyis a „*Bolond Német gróf*” palazzinájára, a templomsor legszélén; ebben valóságos múzeum rejlik, szép szobrokkal, képekkel teli. De még vonzóbb a kapuja, melyet a helybeliek *La Porta de Sospiri*-nak neveznek! Ha szerencsés, a gróf özvegyét kint találja a rendkívüli kapu előtt; abból él, hogy a *Sóhajok kapuját*, egy líra ellenében, bárkinek működésbe hozza...

Valami azonban visszatartotta, hogy azonnal odainduljon. Talán a nap heve, talán a sóhajtó kaputól való borzongás, mely már a szó hallatára végigfutott a hátán: a Velencében látott Sóhajok Hidjára emlékeztetett. Majd, később, talán még a délután – határozta el, s visszament, már csak azért is, mert ebédidő volt, a szállodába.

Papà Riuscito viselkedése már az első napon csalódást keltett: mintha nem is lett volna azonos azzal az osztrák-magyar hadastyánnal, aki az első éjszaka borgőzősen meglátogatta, s fűt-fát ígért, széles jókedvében, a szállodájába vetődött „honfitársnak”. Zsivajgó, botrányos veszekedésektől, női sikoltásoktól, férfi káromkodástól visszhangzó családi életében vélte megtalálni a furcsa ridegség okát, valamint az albergo vezetésével, az étterem el látásával, vendégei kiszolgálásával járó gondokban. Amikor útlevelet visszaadta, csak annyit mondott, s azt is összevont szemöldökkel, katonásan, hogy jó lesz minden lépésére vigyáznia: a város ősi törvényeibe ütközhetnek esetleges meggondolatlan cselekedetei! És magára vessen, ha célját *nem sikerül* elérnie... Különösen attól óvakodjék, hogy a Vico delle Monache Oscure-ba akár csak bekukkantson; ezt egyetlen helybeli szülő sem fogja neki megbocsátani... Ha azonban tiszta szándék vezérli, s *valóban nőszülni akar*, a legnagyobb tisztelettel nézzen fel a nyitott ablakokra! S ha valamelyik lány megtetszik, jegyezze fel a házszámot, ő majd vállalja a közvetítést.

A vendég elszörnyedve hallgatta a szállodás fenyegetőzésekkel tűzdelt intelmeit és ajánlkozásait. Hogyan vallhatta volna be, ezek után, hogy nőszülni esze ágában sincs, de bezzeg örömet ellátogatna abba a tiltott sikátorba, melynek már a nevéből is – a *Sötét Apácák Sikátora!* – kellemes bizsergéssel járta át minden porcikáját...

Kora délután újra kimerészkedett a Piazzára, és kétszer-háromszor is körbejárta; közben hátra sandítgatott: nem követi-e Biagi, vagy valami megbízottja. Aztán, csakugyan véletlenszerűen, bekémlelt a csábító nevű, tilalmas uccáskába. Nőket azonban nem látott; de ha látott volna, se mert volna betérni, mert túl sok volt körülötte a járókelő. Majd este – határozta el – s pulzusa meggyorsult már a látogatás gondolatára.

Tovább lődörgött; kirakatokat, vásáros, batyus falusi asszonyokat, kergetőző kutyákat, kétkerekű tarka fogatokat bámult. S hogy-hogy nem, egyszer csak a Palazzina előtt találta magát. Az épületet messziről egyszer látta már. De a *Porta dei Sospirival* történő közelebbi megismerkedésétől valami visszatartotta. Most azonban elkerülhetetlen volt: a fal mellett kis karosszékben fekete csipkékbe burkolózott, főkötős anyóka kuporgott, s mihelyt az idegen külsejű fiatalembert megpillantotta, hívogató mosollyal biccentett felé. Menekülésről szó sem lehetett. A mélyen-ülő, szurokfeketén csillogó szem, a kiugró sasorr, a horgolótűt tartó, madárláb formájú kéz, rajta két-három antik gyűrűvel, az alacsony vadászszék formájú, háromlábú himzőasztalka fölött – megállást parancsolt.

A matrónát – kalapemelintve, a lehető legilletelmesebben, méghozzá, a férjére való tekintettel németül – a jó, magyaros „kisztihanddal” köszöntötte. – Signorino e tedesco? – kérdezte a nagyasszony, majd, tagadó válaszára, megkönnyebbülve sóhajtott fel: – Hálistennek!... Boldogult férjem ugyanis németre tanításomat egy idő után tökéletesen elhanyagolta... Minden idejét elfoglalták archeológiai kutatásai...

A látogató sietett közölni, hogy már hallotta hírét a professzornak, s nagyon hálás volna, ha a múzeumot megtekinthetné... Meghajolt s háláját máris egy ötlírásnak a gyöngyházberakásos asztalkára való illetelmes lepengetésével előlegezte.

– Con molto piacere! – mosolygott a bagoly-orca, és csörszerű orra alól, a megszámlálhatatlan ránc-kerítette szájuéből elősárgállott két épen maradt szemfoga. – De sajnálnám, ha a Sójakok ajtajával való megismerkedést elmulasztaná! – mondta, szinte sértődötten, s ültében hátrafordult, megnyomott egy falba foglalt gombot, mire az ajtó, egy másodperc múlva, hosszú, sóhajszzerű nyikorgással fordult egyet a tengelye körül. – *Die Seutzer-Tür* – mondta a matróna komoran, talán a férje hangján, s szeme, szinte a gombnyomásra reagálva, automatikusan könnybelábadt.

A látogató viszont alig leplezhető megkönnyebbüléssel állapította meg, hogy a nyikorgó, vinnyogó hang sokkal inkább macskanyávogáshoz, mint emberi sóhajtáshoz hasonlít; s az a kaján gondolata támadt, hogy gombnyomásra valami elrejtett macska farkát húzigálja a leleményes gépezet... – Szabadna kérném, esetleg még egyszer? – biztatta az özvegyet, s egy újabb ötlírást illesztett a másik mellé, az asztalkára. – Ó, uram! – nézett rá csodálkozva az özvegy. – Akár ötször is, ha tetszik!... – És újra megnyomta azt a gombot. A vendég figyelt. Az ajtó most lassabban forgott; a hang elnyújtottabb volt, moduláltabb, siránkozóbb, s talán, már a ház belsejéből ekhózza, mintegy az özvegy meghatottságának adott kifejezést... A vendég megborzongott, talán el is sápadt. A hang mindenképp fájdalmas volt, szinte emberi. – S amikor újra csend lett, s az özvegy, a hatást észelve, felkelt, hozzátípett, s megfogta a kezét. – Venga, venga, signorino! – ő le akart hajolni, hogy a száraz, barna, kékeres kezét megcsókolja. De ezt az özvegy, másik kezének erélyes mozdulatával, elhárította. – Un vero gentiluomo, lei – mondta, s aztán, felnézve, könnybarázdálta arccal: – Látja, ide jutottam! Huszonhat éve, hogy özvegy vagyok; teljesen egyedül élek; a sok rosszindulatú, irigy embernek valóságos szálla a szemében...

A látogató, alig palástolható zavarában maga is könnyekkel küzdve engedelmeskedett; kemény, hideg szorítással fogta csuklóját az a csontos, sokgyűrűs kéz!

Az ajtó, ha csak úgy benyomták mint a kávéházi forgóajtókat, nem só-

hajtott, nem sírt, csak éppen csikordult egy rövidet . . . A látogató szűk, antik sarkokkal, szobortöredékekkel, urnákkal és vázakkal zsúfolt előcsarnokban találta magát. Két, magasan vágott ablaknyílás bocsátott be némi világosságot a tér vakító, koradélutáni ragyogásából; balra kisebb szárnyas ajtó, szemben fehér márvány-darabokból épült csigalépcső látszott.

– S’accomodi! – tessékelt egy kis ripszbevonatú, empire kerevet felé a professzorné, maga pedig szerényen a helyiség egyetlen székére ült, mely a jobbkarban maradt kerevet megviselt fiacskájának látszott, – s minden magyarázat nélkül franciára fordította a szót. – Amint már mondtam, boldogult férjem hazája nyelvére nem tanított meg, sőt, az olaszt csak törve beszélvén, ragaszkodott hozzá, hogy franciául társalogjunk. Ennek nemcsak a palermói zárda-iskolából magammal hozott francia-tudásom volt az oka! . . . Ha érdekelné, elmondanék egyetmást ezzel kapcsolatban, már csak azért is, mert nem szeretném, hogy a férjemről terjesztett mendemondáknak hitelt adjon! „*Il filosofo pazzo!*” és „*Il conte tedesco stravagante!*”, s több ilyesmit hallok még mostanában is, úgyszólván naponta, a járókelők, s az idegenvezetők szájából. . .

A látogató, azzal a halvány gyanúval, hogy valamiért újra franciának nézik, a házfalnál kuporgó, töpörödött öreganyóából háza belsejében egycsapásra átlényegült, előkelő, kihúzott derékkal ülő nagyszonyt biztosította rendkívüli érdeklődéséről. S valóban, fülét hegyezve figyelt.

– Mon feu mari, le comte *Arturo* . . . (még legalább egy keresztnév s két valószínűleg kötőjellel írt, félrevezető-olaszosan kiejtett családnév következett, az elmaradhatatlan *von*-nal, de a *zu* nélkül, ez esetben) régészeti és művészettörténeti tanulmányait Párizsban végezte; a francia kultúrába, irodalomba annyira beleszeretett, hogy amikor 1870-ben a háború, Elzász-Lotharingiáért kitört, egyszerűen megtagadta a csapatához való bevonulást. Elhátározását nemcsak atyjával, hanem a porosz hadügyminiszterrel is közölte, hosszú, egybehangzó tartalmú levélben. Ennek mottójául kedves írója, Jean Paul néhány sorát választotta: „A holtak égre kiáltanak, s a városok füstölgő romjai fogják tetemre hívni a háborús bűnösöket!” . . . Nietzsche, aki a legszűkebb baráti köréhez tartozott, a behívásnak viszont eleget tett, szívéből kivetettel! . . . Anyai örökségének egy részét svájci bankba mentve, örökre elhagyta Poroszországot. Előbb Észak-Afrikában, majd Kisázsiaiban végzett ásatásokat. Onnan végül Szicíliába jött; ebben a városban találta meg legizgalmasabb kutatási területét; *s miután engem, az itteni ősi szokásnak alávetve magát, feleségül vett*, sehová sem kíváncszott többé . . . Ez a szüleim háza . . . Elhalálkozásuk után férjem, saját tervei szerint, kis múzeummá alakította át . . .

A látogató behatóbb pillantást szentelt az imént futólag észlelt régiségeknek. A falba beépítve, vagy kisebb-nagyobb niche-ekben görög szobortöredékek, női- és férfi fejek, egy-egy torzó, vagy márvány feliratos sírkömaradvány; elérhetetlenül magas polcokon karcsú vagy öblös urnák, korsók sorai . . .

– No de valóban nem untatom? – kérdezte a matróna. – Utóvégre egy ilyen fiatalember nem azért jön hozzánk, messze földről, hogy régészeti előadásokat hallgasson, még hozzá egy csúf öregasszonytól – hanem, hogy magához való feleséget találjon . . .

A látogató talán elengedi a füle mellett ezt a kerítőnői felhanggal, kis kacarászás kíséretében kiejtett félmondatot – ha nem esett volna egybe Biagi-Riuscitónak egy-két hasonló célzásával; de így is őszintén biztosította

a nagyasszonyt az archeológia iránti vonzalmáról, sőt, férje személyére és kutatásaira vonatkozó érdeklődését is hangsúlyozta.

– Ennek szívből örvendek! – hangzott a válasz. – Manapság egyre ritkább az ilyen tudományos érdeklődésű vendég... A világ háborúra készül! Így volt, szakasztott így, huszonhat évvel ennekelőtte, 1914-ben is... Akkor a férjem, – aki számtalan külföldi tudóssal levelezett, – biztos értesülései alapján, ismét súlyos lépésre szánta magát: levelet írt a német császárnak! Megjósolta a németek vereségét, s a határtalan szenvedést, ami majd nemzetükre, s az egész emberiségre zúdul. Levelét válaszra se méltatták! De lehet, sohasem jutott őfelsége kacska kezébe... Nos, férjem akkoriban – éppen június lehetett – inasával, aki szenvedélyes elektrotechnikus volt, együttműködve, a házba különleges, múzeális céloknak megfelelő világítást szerelt – *saját tervei szerint konstruáltatta ezt az ajtót.* Azért, hogy mindenkit, aki belép, figyelmeztessen, emlékeztessen az emberiség elkövetkező szenvedéseire!... Szent volt, valóságos szent, és nagyon boldogtalan...

Ahogy ezt kimondta, és patakozó könnyei alá gyűrött kis fehér zsebkendőt emelt, vékony, fájdalmas jajveszékelés hangzott fel az ajtó felől, s visszhangosan járta be a palazzina látható és láthatatlan helyiségeit. A vendég összeborzadt. – Hátha valami macska, mégis?... próbálta elhessenteni rémületét. Erre ugyanis a hallban észlelhető jellegzetes kandúrrillat némi gyanút szolgáltatott.

– Mamma mia! – sóhajtott fel a matróna is, és keresztet vetett. – Ez mostanában mind gyakrabban fordul elő! Eleinte azt hittem, neveletlen kölykök élnek vissza az örizetlen hagyott automatikus kapcsolóval, és seprőt ragadva ki-kiszaladtam. De soha, soha, egy lelket se láttam az ajtó körül. Már nem tudom, mit gondoljak. Néha éjjel is erre riadok fel...

– Talán a szerkezet romlott el – próbálta egyszersmind magamagát is megnyugtatni a vendég. De valójában egészen másra gondolt.

– Nemrég volt férjem halálának huszonhatodik évfordulója! – fokozta borzongását, nyilván akaratlanul, az özvegy közlékenysége. – A német hadüzenet hírére szívrohamot kapott... Ne üljön fel a mendemondának! Veronált használt ugyan, de nem, nem lett öngyilkos! Ez inszINUÁCIÓ!...

A látogatónak erre nem volt mit válaszolnia. Hallgatott. És kezdett elviselhetetlenné válni a némaság – melybe bármely pillanatban belehasíthat az a jajveszékelés. Egy-két perc is eltelt, így; szótlanul, moccanás nélkül ültek, és vártak. Végül is a vendég alkalomhoz illő halk részvétnyilvánítással igyekezett változtatni a nyomasztó helyzeten, s éppen akadozva-dadogva a búcsúzás sablonjára tért volna át, amikor a matróna, mintha erre nem látta volna érkezettnek az időt, maradásra intette, s megkérdezte, nem fogyasztana el a társaságában egy pohárka Marsalát? – Válaszát meg sem várva, fürgén kelt fel s apró, tipegő-bicegő léptekkel tűnt el a benyilóban.

A vendég a professzor megidézett szellemének látható formában való felbukkanásától tartva, szorongásos pillanatokat élt át. Erősen gyanús volt neki a hatalmas, barna-vörös urna, az ajtó fölött: ha nem éppenséggel a sóhajtó-jajgató szerkezetet, a professzor hamvait rejtheti. Mert annyit ő is konyított a régészethez, hogy egy ilyen méretű és alakú edényben felismerje az ókor egyes halott-égető néptörzseinek másodlagosan is felhasználható kerámia-remekét... Gyanúját csak fokozta, hogy az urna fülkéjének párkányán, mely árchitráv-szerűen másfél méter hosszúságban épült be a Sójajok ajtaja fölé, mélyen vésett, antikva-betűs feliratot fedezett fel: ET NUNC REGES

INTELLIGITE, ERUDIMINI QUI JUDICATIS TERRAM. Az urnán pedig, talán frissen ráborított gyászszalag . . .

Mikor a professzor özvegye – reszkető kezében keskeny tálcával, melyen két talpas pohár s egy üvegkorsó csörömpölt –, visszatért, vendégének tekintete szinte elrévülten meredt még az ajtó fölé: az idézet súlyát átérezte; ismerősen csengett, de nem tudta, honnan.

– Az Ő kívánsága volt – szolgált magyarázattal, s maga is az ajtó fölé emelte tekintetét. – Szegény ember, pusztába kiáltott! Nem értették meg a világ urai! . . . Kutatásainak eredményét is – mely a sicanusokkal szemben kisázsiai eredetű sicul nép elsőbbségét perdöntően bizonyította, a hivatalos régészek, a különféle akadémiák és egyetemek tekintélyei, nemcsak hogy kétségbe vonták, hanem nevetségessé is igyekeztek tenni. Ellenfelei a félszigeten, és magában Sziciliában is, leletei és publikációi számával egyenes arányban szaporodtak . . . De jöjjön, hadd mutassam meg a dolgozószobáját! Ott igyunk egy pohárral az ő emlékezetére . . .

4.

KILÁTÁS A DOLGOZÓSZOBÁBÓL

A vendég tágas, túlsúfolt teremben találta magát; közepében hatalmas dolgozóasztal, rajta könyvhalom, kisebb-nagyobb szobrok, egy-két talán hamutartóul szolgáló kráter-formájú edény. A mennyezetig érő könyvespolc csak úgy roskadozott – a portól is, nemcsak a vaskos, szépkötésű könyvek súlya alatt. Egy jókora, téplalap alakú nyílás, a közepén, majdnem életnagyságú férfi képmásának adott helyet. Csontos, enyhén napbarnított arc, angol bajusz, végtelen szomorú, a spanyol vizslákéra emlékeztető, megtört tekintetű, szürke szempár . . . Fehér burnusz-szerű porköpenyeg vagy micsoda rajta, jobbkezeiben trópusi sisak, balkeze hüvelykujja a burnusz övébe akasztva.

– Harminchat éves! Ez az élethű festmény egy világjáró festővel való barátságának emléke, házasságunk első évéből – szolgált magyarázattal az özvegy. – S hozzátette: – Amint látja, nem volt éppen atléta termetű férfiú, de szívós, kitartó, minden vállalkozásában. Emberfeletti lelkierővel volt megáldva!

A vendég valóságos megkönnyebbülést érzett, hogy a professzorral így, majdnem fizikai mivolta szerint, s nem az imént fenyegető szellem-alakjában találkozik. – Igen, valóban – motyogta – az a festő értette a dolgát! De mintha ezen a képen a lelkierő bizonyos melankóliával párosulna . . .

Az özvegy a képre sem nézve, a két pohár megtöltésével foglalatoskodott. Majd vendégére nézett, bólogatva, végtelen nyájas arckifejezéssel:

– Ugye nem sértem meg, mon cher, ha azt mondom, hogy erősen hasonlít öhozzá?

A vendég, futó megrökönyödését palástolva, habozás nélkül jelentette ki, hogy nem is érthette volna nagyobb kitüntetés . . .

– A professzor úr emlékére! – követte a háziasszony mozdulatát, aki a poharát már reszketeg kezében tartotta. – És az ő képe alatt, úgyszólván az ő jelenlétében fogadom meg, hogy soha sem fogom elfelejteni özvegyének irántam tanúsított jóindulatát!

– Köszönöm, kedvesem – emelte poharát az özvegy. – És a maga egészségére! Adja Isten, hogy vállalkozását városunkban teljes siker koronázza! . . .

De ugye ajándékoz még néhány percet egy magányos öregasszonynak? Annál is inkább, mert amit férjem munkásságáról még elmondani szeretnék, vállalkozásában minden bizonnyal hasznát veheti...

A vendég, miután a néhai tudós földi alakjával is közeli ismeretségbe került, – és még az összehasonlítás hatása alatt – nem titkolt izgalommal köszönte meg a nagyasszony iránta való bizalmát. S a kikívánczoló mondani-valót várva, mindössze arra kért engedelmet, hogy cigarettára gyújthasson: a délelőtt vásárolt enyhén aromás, könnyű Macedonia Esportazione már régóta fészkelődött a zsebében.

– Nyugodtan, kedvesem, csak éppen ablakot nyitok! A nap úgyis lemenőben; hadd áradjon be egy kis hűvösebb levegő.

A függönyt félrehúzta, s kinyitotta az egyik ablakot. A vendég belépte pillanatában a majdnem szembesütő naptól elvakítva a külvilágból semmit sem láthatott: most azonban szakadékos sziklás hegyek látványa kápráztatta el, úgyszólván a város határában, s mögöttük, szinte az égben, az Aetna kupolája. A világfájdalmas tudós mindennapos látványa!... Ez gondolkodóba ejtette. Az égbenyúló vulkán első csalódott filozófus-öngyilkosa, Empedoklész, s a „Filosofo Pazzo” tüntetésnek szánt tragikus tette közt nincs-e szoros összefüggés? De mielőtt tapintatosan szóvá tehetné volna, az özvegy beszélni kezdett. És a vendég mind döbbenetben hallgatott; pedig fel kellett volna kiáltson, fejéhez kapdosson a hallottaktól! Soha se gondolta, hogy ilyen felzaklató hatást tehessenek rá bármilyen korral foglalkozó régészeti kutatás eredményei – s hogy ennyire magára vonatkoztassa őket. Elfogadta, ellenőrzésükre, cáfolatukra képtelenül; rémületbe ejtette, egyszersmind lenyűgözte, a felsorolt tények fantasztikumának logikus rendszere. Ősztönei azonban nem hagyták cserben: érezte, tudta, hogy mihelyt lehet, menekülnie kell – nemcsak e házból, hanem magából a városból is!

Az a föníciai eredetű ősnép – melynek elsőbbsége bizonyításával a professzor annyi tudományos ellenfelet szerzett –, e városban, azon a magaslaton, ahol a dóm áll, Molochnak, a Napistennek templomot állított. A 90-es években költséget és fáradságot nem kímélő ásatások során, közvetlen a Dóm mögötti mély szakadékból, számtalan női csontváz került elő. Egytől egyig fiatal nők voltak, a Napisten oltárán vérüket hagyó áldozatok... A görög hódítók, később, ugyanazon a helyen, Apollónak építettek templomot, de a leány-áldozat ősi, kegyetlen formáját többé nem gyakorolták. Valami azonban tovább élt a szörnyű, s az írországi druida papok ceremóniáira emlékeztető kultuszból: itt avatták őket asszonnyá, beérve szüzességük vércseppjeivel... És így tovább, az ókoron, a középkoron át, az egymást váltó népek, a normannok, az arabok: saját törvényeikhez és szokásaikhoz szelidítve, vagy vadítva, mind-mind tovább-plántálták valamilyen formában ezt a szokást. A professzornak, errenézve, már számos bizonyítéka volt; csak azt nem tudta még, mi kényszerítette az egymást követő népeket és társadalmakat e szokás szívós átörökítésére, évezredekken át... Egyszer azonban meghívást kapott a helyi iskolába, 12–14 éves gyermekeknek tudományát, a régészetet népszerűsítő előadást tartani. Vagy negyven csillogó szempár fogadta, üdvözléssel, éljenzéssel. A dobogóról barátságosan integetett, megköszönte érdeklődésüket – s közben feltűnt neki, hogy fiúgyermeket közöttük alig lát. Ezt szóvá tette a mellette pöffeszkedő igazgatónak, azt híván, hogy a fiúk elcsavarogtak... A válasz elképesztette: a lányok létszáma minden évben háromszorosa a fiúk létszámának! Emberemlékezet óta így van, az egyházi anyakönyvek születési adatai három évszázadra

visszamenőleg kétséget kizáróan bizonyítják... A professzort olyan izgalom fogta el, mint talán Newtont, attól a lepottyanó almától. S a gyermek-sereg csak azt látta, hogy az igazgatójukat keblére öleli, felugrik, s *heuré-ka, heuréka!* kiáltásokkal kirohan az osztályból... Megtalálta hát a magyarázatot, de csak a szokás továbbélésére: a nők aránytalan szaporodása a férfiak rovására, minden bizonnyal évezredekken át... Arra a kérdésre pedig, hogy ennek mi lehet az oka, már nem embertani, sem társadalmi, hanem geológiai adottságokban keresett magyarázatot. S ezt a környékbeli vizek, források magas kén tartalmában vélte megtalálni. Hypotézisét közölte egy-két itáliai és külföldi gynecológiai klinikával – de csak udvarias köszönő leveleket, megerősítést nem kapott. Dehát ez nem is volt már fontos. Amit eddig is tudott, annak most már az okát is tudta... Talán az első ember-pár felbukkanása óta olcsóbb volt itt a nő, mint a férfi. Úgy szabadultak meg tőlük, ahogy tudtak. A szülők felesleges lányait, egy IX. századbeli adat szerint csoportosan, mint a juhokat, akár szerezsen kalóznak is eladhatták. És csak a 13. században alakult ki a mai szokásnak közvetlen előzménye, mely a vállalkozó kedvű férfiakat is próbára tette: nem csak pénzt, aranyat-ezüstöt kellett a szülőknek felajánlaniuk, hanem – s mikor ezt mondta, az özvegy felállt, s vendége vállát, felső karját két kézzel megmarkolta –, hanem testi erővel is bizonyítaniuk kellett, hogy méltók a lányukra. Ez minden valószínűség szerint a normann hódítók törvényeiből következett, s egybeesett a férfivá avatás némely erőpróbájával... Tehát egyáltalán nem volt kockázatmentes vállalkozás! Aki e próbán elbukott, a hóhér taligáján vitetett ki a városból, a messzi kikötőig, nyakában szégyentáblával, útközben sárral dobálva, megköpdösve... És természetesen a szerencsétlen leány is szégyenben maradt, rossz híre kelt, s előbb-utóbb kolostorba vonult a csúfolkodók elől... Vagy, ami még rosszabb, beköltözött a Sötét Apácák Sikátorába!...

A vendég, Newtonéhoz fogható izgalomban kihúzta magát, szinte del-táját mutogatta, hogy csak úgy feszült rajta a vászonzakó. – Miben állt ez a próba? – szegezte a kérdést a nagyasszonynak. – A mélyen ülő, szűros fekete szem ravaszul villant reá: – Hogy-hogy? Hát nem tudja? Vagy csak azért kérdezi, mert az én szavaimmal akarja hallani?...

Kínos, rendkívül zavart pillanatok! Ha őszinte vallomást tesz, elmondván, hogy rossz vonatra szállt, stb., stb. – háziasszonya bizalmát gyorsabban veszíti el, mint ahogy megnyerte. Sőt, az özvegy afeletti bosszúságában, hogy illetéktelen avatott be fájdalmas emlékeibe, aki férje kutatásainak egyelőre publikálatlan eredményeivel is visszaélhet, semmiségekre tereli a szót, vagy azonnal ajtót mutat neki – még hozzá milyen ajtót!

– Tulajdonképpen, azaz hogyismondjam – kezdte bizonytalanul, majd a francia kifejezéseket pontosabbnak vélt olaszokkal váltogatta. – Orvosom tanácsára... súlyos lelki válságban... miután örökre elveszítettem Aloysiát... akit...

– Na látja! Tudtam én, az első pillantásra!... Kímélje magát az emlékektől!... Persze, azt is megértem, hogy a magára váró próba sikerében bizonytalanul, vannak még habozó pillanatai. De énhozzám őszinte lehet. A férjem is hasonló lelkiállapotban vetődött e városba, miután az évek óta nyakán ülő francia kalandornőtől Cyprus szigetén sikerült elszakadnia... Higgye el, sohasem bánta meg!... A múlt század nyolcvanas éveire már szinte szimbolikus aktussá lényegült át az ősi szokás. Ha több pár gyűlt össze, egy-egy vasárnap valóságos népünnepély jellegét öltötte, s maga az

aktus nem sokban különbözött a lepényevés, vagy a zsákbanfutás közkedvelt mulatságától... A jobb izlésű, igényesebb idegeneknek persze jogukban állt a próbatétel magányos, lehetőleg csődületmentes formáját választani... Boldogult férjem, amikor velem megismerkedett, valósággal élvezte, hogy az asszonyszerzés ez ősi próbájának alávetetheti magát, annál is inkább, mert – nem dicsekvés – a város legszebb lánya voltam!... Maradék svájci tőkéje lehetővé tette, hogy tekintélyes összeg ellenében – melyet a Podestának felajánlott – polgárjogot nyerjen, ellentétben azokkal a vadidegen kalandorokkal, akiknek némely esetben még a szülők fizették útiköltségüket... A maga szállodása, az a részeges *austriaco* is így maradhatott a városban; de, rossznyelvek szerint, a Podesta érdeke volt, mert a leányzó a szeretője volt... S van még itt egy svéd botanikus...

A vendég, bármily lázas figyelemmel kísérte is a saját ékesszólásától megittasult, pergő nyelvű matrónát, a férfipróba mibenlétére valló motívumot – a lepényevés és zsákbanfutás említésén kívül – még nem tudta felfedezni. Valami sugallat reményében sandítgatott fel a fehérburnuszos tudósra, akivel, mint férfi a férfival, érdeklődésében közvetlenebb, nyitabb lehetne, mint a pletykás hajlamú nagyasszonnyal...

– Nem csodálom, hogy boldogult férje kiállta a próbát! – mondta hízelegve. – Asszonyom szépsége, műveltsége bizonyára olyan erőt kölcsönzött...

– Köszönöm a bókot, kedvesem... Valóban így volt!... Csakugyan, elsősorban annak az extatikus, szinte emberfeletti lelkierőnek köszönhettem – amint ő maga mondta később –, hogy össze nem rogyott közben. A porosz hadseregben az ulánusoknál szolgált, az igaz, s a sok lovaglástól igen fejlettek, rugalmasak voltak a lábizmai... No, de nála sokkal erőteljesebb férfiak is lerogytak a teher alatt, kivált a húsz és harminc év közöttiek; némelyek már a tizedik, tizenötödik lépcsőfokon! A férjem bezeg valósággal felszaladt velem, végig, mint a huszonnégyen! Ah!... És közben, ne felejtsük el, egyensúlyoznia kellett, s hallgatnia a bámészkodó csöcselék biztató, vagy rosszindulatú, olykor éppenséggel nyomdafestéket nem tűrő kurjantásait...

A vendég hűledezve tapogatta meg a néhai ulánus tisztéhez aligha hasonlítható, meglehetősen cingár combjait... „Egyensúlyoznia kellett?” „Huszonnégy lépcsőfokon?” „A csöcselék kurjongatásai közben?”... Őrült volt, extravagáns, megszállott, mániákus tudós, vagy éppenséggel exhibicionista, ha ilyesmire vállalkozott!

Mielőtt valamilyen újabb puhatolódzó kérdést fogalmazhatott volna, a professzorné, mintegy megnyugtatóul, így folytatta:

– Azóta, a XX. század elején, a tartományi kormány és az egyház egybehangzó határozatára, lényeges könnyítések történtek. Napjainkban már két vőfély kíséri fel a lépcsőn a párt; a leányzót is azok ültetik a próbára álló nyakába, kellő tapintattal, rúdakra szerelt, hordozható paraván mögött, hogy a legkritikusabb pillanatban rejtve legyen a mohón kándikáló férfiszemek elől. És – nem vénasszonyos prűdéria mondatja velem – a lányok sem olyan szemérmesek manapság, mint az én időmben... Anzi! Hanno le mutande di seta pura – proprio un fazzoletto!...

És görbe madárujaival a levegőbe rajzolta, a vendég szeme elé, a háromszög alakú, zsebkendőnagyságú női ruhadarabot...

A vendéget a férfipróba némely részletének érzékletes leírásától rendkívül kellemes bizsergés járta át. Lélegzete, pulzusa meggyorsult, s zavará-

ban a mélabús, világfájdalmas professzor arckifejezését bámulta, hogy kerülje az özvegy kerítőnői túlbuzgóságtól élénkülő egérszemét. Ez pedig boszorkányos kis kaccantással nyugtázta a várt s elért eredményt, s egy újabb pohárka Marsalával kedveskedett neki. Ezt a vendég most már szemét behunyva, egyetlen hajtásra öblítette le.

– Vállalkozása sikerére! – bólogatott az özvegy, de ő maga csak belenyalintott a pohárba.

„Nincs az a hatalom, mely erre az örülségre ragadtatna!” – gondolta a vendég, de nem mondta ki. S úgy érezve, hogy a búcsú-pillanat elérkezett, felállt, egy pillantást áldozott még az Aetnának, mely lilás fellegek „uranus-gyűrűi” közt, alkonyati fényben tündökölt, s így szólt:

– Nem tudom, hogyan fejezzem ki mélységes hálámat, drága asszonyom! Csak annyit mondhatok, hogy lelkemben egész életemre kiható él-ménnyel, meggazdagodva távozom...

– Magam is csak hálás lehetek – riposztzott az özvegy. – Higgye el, ritka becses ajándék nekem, hogy méltó ember társaságában áldozhattam boldogult férjem emlékének! És maga, kedvesem, a legméltóbbak közül való! Éppen ezért fogadja meg tanácsomat: menjen végig a *Via del Solén*. A lányok nemsokára kiülnek ablakukba, kelengyéiket varrják, himezik. Ne álljon szóba semelyikkell *Apollóniát keresse!* Az unokahúgom... Szülei igazi gentiluomini. Jobbra az utolsó ház az övék... Köszöntse illedelmesen, s ha lejön, és megáll a kapuban, csak ennyit mondjon: „*Benedetta le mamma, che ti ha fatto!*” Apollónia tudni fogja, hogy én küldtem. Imádkozom, hogy legyen erős. Bízom magában! És meglátja, s i k e r ü l l

5.

APOLLÓNIA, AVAGY ÁLDOZAT NAPISTENNEK

Szegett fővel, lesütött szemét óvatosan a lépcsők élére, csorbáira meresztve haladt fölfelé. Mielőtt elindult volna, jóideig szinte önkívületi állapotban leledzett; ugyanaz, vagy hasonló „*stato d'animo estatico, quasi sovrumano*”, mely a professzornak a próbához valósággal szárnyakat adott: őt is gátlástalanul, mintegy részegen segítette át a megelőző formaságokon. Két-három középkorú nő- és férfialak, a lány szülei vagy hozzátartozói, az elébe tett s olvasatlanul aláírt szerződés-formulák, a régimódi lakás, majd a hivatali helyiség intérierjei – mindez álomképpé foszladozott a tudatából. Csak Apollónia arca, szeme, szája, karcsú, rugalmas teste, rövidszoknyás, szűk ruhája, a haját leszorító mirtuszkoszorú – ahogy az állványra szerelt, hordozható paraván mögött egy pillanatra láthatta – s hosszú, erőteljes, barnabőrű lábszára, finom kis lábfeje, a pántos, magassarkú lakkcipőben – csak Apollónia lebegett a szeme előtt, vagyis az édes teher, mely alatt *nem roskadozott!* Majdnem futva vitte fölfelé...

Most azonban, a lépcső közepe táján, hirtelen szédülés fogta el. Nem is volt kellemetlen; álombeli repüléshez hasonlított. De megingott s már rémülten nézett körül – először nézett körül körül amióta elindult.

Kétfelől, a széles, fölfelé szűkülő lépcső babérsövénykorlátjánál kimeredt szemű, vigyori, bábész sokaság. Nők, férfiak, minden korosztályból. Ruhájuk koromfekete régesrégi spanyolos ünneplő; mellükön keményített csipkefodor. Kalapjuk széles karimájú, magastetejű, pirosszalagos. Háta

mögött, – ahogy szeme sarkából látta – egy deszka emelvényről, melyen elindulása előtti percekben a *Giovinezza* harsogta a feketekucsmás uniformisba bújtatott bombardonos réztányéros, dobos zenekar, már csak ütemes dobszó hallszik, mint valami kiszámolás, majd hirtelen pergéssé vadul, s fenyegetően idézi a cirkuszi halállengések borzongató pillanatait... Előtte, fönt, a lépcső tetején, a dóm bronzkapujának moszatszínű zöldjéből kiválva, hatalmas, lilataláros, süveges óriás: a püspök, aki majd, ha a próba sikerül, Apollóniával felbonthatatlanul összeesketi...

A teljes kijózanodás áramütésként érte, vagy mint az ébresztőóra kegyetlen berregése a szépet álmodót. Tanácstalanság, majd rémület fogta el. Mi vitte rá erre az örült vállalkozásra? – kérdezte magától. Micsoda szuggesztió? Vagy az özvegynél túl sokat, talán a Marsalába keverten bájitalt ivott? Mert az öregasszonyt bódult, mámoros fővel hagyta ott, s mint ha mágnes vonzotta volna, indult Apollóniát megtalálni... Mikor a Nap uccájába befordult, egy rendkívül furcsa, sivatagi arab építményhez hasonló sarokház előtt kövér, varangyos képű, tarkaruhás, sánta asszony állta útját. – Signorino, tudom, mi járatban van – vigyorgott rá –, de egy lépést se tovább, míg a Hóhér Háza előtt meg nem álll – s a két faragatlan szikla-szerű kapu-köre mutatott, mely voltaképp az épületet tartotta, s olyanok voltak, mint az ormótlan menhir-oszlopok. Mindkettőben fülkeszerű bemélyedés: az egyikben, megtört tekintetű, töviskoronás Krisztusfő, alatta jókora acélpersely: „*Donazioni per il Redentore*”; a másikban láncon lógó rozsdás vasbilincs, alatta másik persely s azon: „*Donazioni per il Boia*” felirat... Miután minden ötlírását az özvegynél hagyta, már-már nyomott be egy tizlírást a nyíláson a Megváltó perselyébe – mikor a varangy-asszony csuklójánál fogva visszarántotta. – Ne abba! A Megváltó segít anélkül is! A *Másikba* tegye, a saját érdekében!... Irtózatlan engedelmeskedett. És búcsú nélkül, szinte futva hagyta ott a némbert, de még a harmadik háznál is hallotta áldásait vagy átkait... Ez a kínos közjáték csak megtorpantotta, de meg nem törte vállalkozó kedvét. Egyébként is, innen-onnan már női énekszó hallatszott – *Finestra chiusa, senza luce senza sole* – áradt ki az elnyújtott sirató-szerű dallam, a Nap uccájában!... És egy sovány, nagyorrú leányzót pillantott meg a feje fölött, az ablakban; himző rájája fölé görnyedve ült, s mihelyt észrevette, hogy nézik, csábmosolynak szánt foghíjas grimásszal kacintott le reá... Visszamosolygott, hogy meg ne sértse, de tovább loholt onnan. Egy másik ablakból Toselli Szerenádja áradt rádióból vagy gramafonlemezről, Gigli rajongó, melizmás üveghangján... Az uccán most feküdt végig a Nap – megejtő pillanat volt! – de a lány, aki a gramafonos ablakban üldögélt, nagydarab, díjbirkózó külsejű normann szőkeség, márcsak mázsás teste miatt sem lehetett az özveggy-ajánlotta Apollónia... Három-négy ház volt hátra még; két-három lány vetett rá könnyörgő, vagy kacér pillantásokat – egy harmincév körüli, pártában maradt, erősen kifestett, a kebleit is kecsegtetően mutogattal – dehát ezekről sem tételezhette fel, hogy valamelyikük Apollónia. S egyszercsak, az utolsó házból, mely a többitől formájában, színében alig különbözött; halk zongoraszó! S az ablakban egy álló barnavörös hajú, napbanéző lányalak. Keble ujjatlan, kék blúzból domborul, gyönyörű karjával az ablakpárkányra feszül, úgy bámul a Napba, mely most készül eltűnni a sziklák mögött... – Apollónia! – sóhajtotta feléje. A lány lenézett, egy ujját felemelve olyasmit jelzett, hogy ne zavarják, s tovább bámult a Napba. De mihelyt az ucca árnyékba borult, ismét letekintett,

mondhatni biztató érdeklődéssel. – *Benedetta la Mamma che ti ha fatto!* – kiáltotta fel, karját széttárva, s térdre vetette magát az ablakkeret Madonnája előtt.

Ami ezután történt, oly gyorsan, magától értetődően, mondhatni ola-
jozottan pergett, mint a gyorsított filmszalagok. Mindenki a „helyén volt”,
minden kis jelenetben, mintha születésük percétől tudták, naponta gyako-
rolták volna. Ő csak egyszerűen sodortatta magát: hagyta, etessék, itassák,
karonfogják, homlokon csókolják Apollónia szülei, családtagjai; s a Podestà
hivatalában habozás nélkül mutatta be „útiokmányait”... A formaságokon
átesve, megengedték, sőt biztatták is, hogy Apollóniától gyöngéd csókkal
és öleléssel búcsúzzék – a másnapi találkozásig, melyet reggel kilenc órára
tűztek ki, a Dóm-kapu lépcsője előtt. Apollónia testének érintésétől át-
forrósodva, boldogan loholt vissza az albergóba – egyenest Biagi-Riuscito
karjaiba. Az valahonnan értesült már a fejleményekről: pityókos üdvival-
gással fogadta, s olyan kijelentéseket tett, mintha eddigi sikereit az
ő honfitársi közbenjárásának és tanácsainak köszönhetné. Asztalhoz ültet-
te, s a testi kondíció javítása érdekében hat tojásból óriási pizzát készít-
tetett s rakott elé, hozzá egy teli Chiantis üveget, s míg vendége evett,
s ő vele ivott, elmondta, hogy annakidején ugyanerre a próbára készül-
tében, neki is ezt ajánlották – és *sikerült!* Végül lelkére kötötte, hogy le-
fekvés előtt el ne mulasszon bizonyos testgyakorlatokat – fekvőtámaszt,
békaügetést, bukfencezést –, mert, ahogy elnézi, izomzata, testalkata nem
a legalkalmasabb egy testvérek közt is 50–55 kilós teher nyakban való fel-
cipelésére – *ha mégoly édes teher is az!*... De ő ezt a jótanácsot bolond
fejével nevetségesnek tartotta. Esze ágában sem volt kételkedni amaz „extati-
kus, úgyszólván emberfeletti” lelkierőben, melynek hála, a hozzá hasonló fizi-
kumú professzor vállalkozását is siker koronázta... De *most*, mámoros
loholásában megtorpanva, s éppen józanságában szédelegve kell tapasztal-
nia, hogy a lélek lehet bármily erős, ha a test nincs kellő erővel megáld-
va... Ott állt imbolyogva a lépcső kellős közepén. Szemben vele az óriás-
termetű, lilataláros püspök, két kezét talárja bő ujjába dugva, mozdulatla-
nul. Kétoldalt a bámészkodó rokonság, hivatalos személyek, a nyüzsgő, or-
ditozó, parázna jeleket mutogató tömeg. Szörnyű dobpergés vagy szívdobogás
a fülében, az agyában, nyakán, vállán az egyre *édesebb* teher: forrón,
perzselőn. És Apollónia combja bolondítón vad testszagával az arcára,
fülére tapad, lüktet bennük a vér... Egyek ők már, vagy minden pilla-
natban egyé válhatnak, nő-férfivá, férfi-nővé, a szerelem mythikus ször-
nyévé – avagy nem ezt célozta a gyakorlottságra valló mozdulat, mellyel
a két vőfélyszerű, ünneplőruhás férfi, Apollóniát a lábánál fogva, ott, az
alkalmi függönyök mögött, a nyakába lóditotta?... Akadozó lélegzettel
indult tovább. A zenekar tam-tam ritmusa gyorsabb, nyugtalanítóbb lett,
a kurjantások élesedtek, fokozódtak. Szemét most már behunyta, hisz a
lépcsőfokok méretével már megismerkedett; minden erejét összeszedve si-
került még vagy hat lépcsőfokon felhágnia. Meg-megingott, arcáról, hátá-
ról patakozott a verejték, szeme előtt vörös-sárga foltok táncoltak, s köz-
ben nyakszirtjét valósággal perzselte a lány ama testrésze, mellyel köz-
vetlen érintkezésbe került, hála a selyemből való kis ruhadarabnak, mely-
ről az özvegy megbotráncozva tett említést – de lehetséges, hogy Apolló-
nia továbbment, s az ősi szokást vakmerően a jövő évtizedek követelmé-
nyeihez igazította...

Amikor a húszadik lépcsőfokhoz ért, agyán, szíven, minden szervein

a gyönyör olyan vörös villáma cikázott át, hogy térde megcsuklott, hanyatt-dőlt, és ha a két kísérő nincs résen, s a lányt meg nem ragadja, végigzuhan vele, hanyatt, az éles lépcsőfokokon. Így csak egyszerűen oldalt dőlt, s a lány, még egy pillanatig, rajta, vele, hogy végtagjaik összegabalyodtak. Földi üdvözülésének rövid, isteni pillanata, megszégyenülésének végeérhetetlen néhány perce volt. Apollóniát durván lerángatták róla, elszakították tőle, őt pedig otthagyták, arcával az éles lépcsőfokra borulva – mint egy tisztátalan rongycsomót.

6.

A HÓHÉR HINTAJÁN

Ki tudja, meddig feküdt volna ott, erkölcsi, fizikai megsemmisülés állapotában félig alétan, a tűző naptól parázsló kómágyán? De hamarosan trappolás, kemény csizmakopogás s valami csörömpölés riasztotta fel. Durva kéz ragadta vállon, s megrázta. – *Su! Su! Non sei riuscito, basta. Alzati!*

A vendég félszemmél felnézett. Fekete, régimódi ünneplőben, fehér kesztyűben, vastag rézláncon csuklóbilincssel a nyakában: a szállodás állt fölötte. Hogy nem mozdult, hóna alá nyúlt és valami kaszárnyai káromkodást csikorgatva, talpra állította. – *Accidenti! Lei è macchiato di sangue?* – kérdezte döbbsen, tüzetesen megvizsgálta, de kielégítő választ nem találván – az ügyet egy cirkalmas káromkodással intézte el. Támolygó védencét vállon ragadta, megrázta, s egy magával hozott zsákvászon-lepedőt dobott rá, hogy vérfoltos ingét eltakarja a kíváncsi szemek elől. Túlzó tapintat volt, vagy a szertartáshoz tartozott? Nem tudta eldönteni. A téren ugyanis már csak két fehér-egyenruhás carabinieri ácsorgott, azok is egy barokk pestis-szobor árnyékában; messzebb, az árnyékos soron három-négy öszvérfogat zörgött-kocogott tova; csak a szemben lévő ház sor ablakaiból kandikáltak és integettek feléjük jobbra gyermekek. – *Avanti!* – parancsolt rá előre bökött mutatóujjal a szállodás, megalázón, s még lökött is egyet rajta. Mihelyt azonban a carabinieriék látószögéből kikanyarodtak, a csupaszív Papà Biagi hangján szólalt meg s locsogta végig az albergóig vezető utat.

– Hogy félreértés ne essék – rázta meg a furcsa, súlyos nyakláncot – s amint ez a jelvény is mutatja, *a város hóhéra is én vagyok!* – mondta, és hogy megnyugtassa, nagyot kacagott. – Ez a hivatal persze manapság csak amolyan szimbolikus...

A vendég, teljes közönyéből magához térőben, mely már-már a személyiség elvesztését súrolta, nemhogy megijedt volna, de ő maga is felkacagott. Biagi azonban szükségét érezte bővebb magyarázattal szolgálni másodállásának természete felől. – Amikor apósa örökébe lépett, ő sem térhetett ki e megbízatás elől, – magyarázta – márcsak azért sem, mert így szolgálhatja a legelőnyösebben a próbára állók érdekeit... – *Tutto e sistemattizzato così!* És közös érdek ez! Ebben az esetben is ő járt közben a Podestánál avégett, hogy a városból való kisuppolás a legtapintatosabb körülmények közt hajtassék végre – s ebbe, márcsak a virágzó magyarolasz barátságra való tekintettel is – a Podestà kegyesen beleegyezett. Azt azonban, hogy tovább időzzék a városban, az ősi törvényre hivatkozva, megtiltotta; a vonat két óra múlva indul, a legnagyobb sajnálatára neki

kell őt kikísérnie az állomásra; de, szintén a főhatóság jóindulatából, nem megbilincselve, s nem a hagyományos kétkerekű öszvértaligán, hanem zárt, lőfogatú hintóban...

Az albergo előtt a zsákvászon, mellyel közben a fejét is beborította – talán a tűző nap, talán a fenyegető járókelők köpködése elől – lekapta róla, jelezve, hogy engedményes területre érkezett.

– Fáradjon fel a szobájában! Öltözzék át! Tisztálkodjék – utasította Biagi. Előre engedte, s figyelte minden mozdulatát. Még ebédelnie is kell! – siettetette már a szobában. A vendég körülnézett, hova dobja szennyeseit, hogy aztán valami újságpapírban, a böröndjébe rakja. – A sarokba velük! – parancsolta Biagi, megint a hóhér hangján. – Törvény, hogy az *ilyen* ruhadarabok az én tulajdonomba mennek át... Most egyedül hagyom, de nehogy valamilyen meggondolatlan lépésre szánja magát!... 11-kor feljövök, s avanti, a vasútállomásra! – Azzal eltrappolt. A vendég pedig, a vezényszavaktól gyermeki engedelmességből, meztelenül lépett be a mosdófülkébe, fejét, arcát, vállát az eleinte langyos, majd hűvös, végül jéghideg vizet szörcsögtető, zubogtató csap alá tartotta, s tetőtől talpig lemosta testéről – a gyalázatot. A Nápolyban vásárolt fűszeres szappan a fülkét is kellemes illattal töltve be, a helyszín poklától messze, Vergilius sírjának közelébe repítette, kudarcának emlékétől azonban nem tisztithatta meg.

Amikor a három vagonból álló szerelvény, ugyanaz, amely idehozta – végeérhetetlennek tetsző várakozás után sípolva, zötyögve, kattogva, dohogva elindult, a фуlke sarkából, ahová rögtön, beszállás után behúzódot, s a helybeliek esetleges csúfolkodása elől trench-coatját a fejére borítva – megemberelte magát, felkelt s kinézett az ablakon. Biagi várhatta ezt, futva indult a vagon után: – Arrivederla! – üvöltötte át a zakatolást. – Aztán írjon! És ne felejtse el, hogy egy év múlva megismételheti! Meglátja, *sikerül!* – széles karimájú fekete kalapját lengetve intett búcsút. Ő is intett. – Azt lesheti, hogy visszajöjje! – gondolta, s még mosolygott is barátságosan, hisz a jóindulatú, ügyeskedő emberkét voltaképp szívébe zárta, még hálás is volt neki. – Azt lesheted! – mondta hangosan, magyarul – Soha! Soha!... Egyáltalán, akadt-e olyan szívós örült, amióta e szokás dívik, aki ekkora gyalázatnak másodszor is kiszolgáltatta volna magát?...

Biagit a kanyarodó vonat eltakarta szeme elől... Egyedül, az elsőosztályú фуlke ablakában állva, már csak az eltűnő tájat, a hátrafelé rohanó telegráfpóznákat láthatta. De egy nagyobb kanyar után a vonat lassított, nyöszörögve valami domboldalra kapaszkodott. És a városka képe, mint egy levelezőlapon, madártávlatból tűnt hirtelen a szeme elé. A dóm kupolás tornya a felhőkig látszott kiemelkedni a zsúfolt, áttekinthetetlen alaprajzú házsorok közül. – Melyik lehet az a ház, az az ablak, ahol azt a lányt, aki miatta esztévesztve e purgatóriumba illő mutátványra ragadtatta magát, megpillantotta?... Lehetséges, hogy saját megszégyenülését már kiheverte, s újra ott ül az ablakban, kelengyéjét hímezi, és szeme sarkából – jaj, az a zöld, lila árnyalatú szem, amelynek mélyén valami földöntúli, titokzatos, bűvölő hatalom rejlik! – egy új, vadidegen kalandor felbukkanását lesi?... Az, hogy ő is, s mind a többi lány, aki e szörnyű ceremóniának aláveti magát voltaképp szintén áldozat – már a professzorné tájékoztatásából kitűnt. Azonban Apollónia az ő áldozata, ügyefogyottságának, felelőtlen vakmerőségének áldozata, és ez a felismerés a saját gyalázatánál sokkalta jobban égett a lelkén... Most már bánta, hogy a

feltos inget, vagy akár csak egy darabját, nem váltotta meg a hóhér-mí-
nőségben buzgolkodó Biagitól: ereklyeként őrizné, százéves korában is!

Újabb kanyar, aztán lejtő, majd ércesen dübörgő, zengő viadukt, alata sás és buja vizinövények, sárgás-zöld sziklák közt bukácsoló tiszta vizű patak: csábító kis zuhatagokkal kelletti magát a déli hőségben izzadó utasnak... A patak mentén, sziklába vájt ösvényen öszvér kaptat, hátán tarisznyás paraszt... A sovány, szürkés-barna állat szegett fővel, nyakát előre nyújtva, remegő lábbal botoirkál, meg-megáll, fejét rázza, a vízre mered, liheg. Körülöttük, merőlegesen tűző napon, minden kénes-sárga parázs. Messzebb, a szélesedő völgyet bezáró hegy oldalán romladékos, tornyos épület. Talán odatartanak?...

Útjukat, sorsukat nem figyelhette tovább; hirtelen minden elsötétült, s mennydörgő, visszhangos robaj jelezte, hogy a vonat alagútba fúrta magát.

És ebben a sötétségben, bármerre fordult, akár behunyta, akár nyitva tartotta szemét, a terhe alatt roskadozó állat képe helyén már maga-magát látta, kivetítve a térben, amint a templomlépcső izzó máglyáján kapaszkodik; vállára forró test tapad, nyakát combok kulcsolják, fojtogatják, bordáit pántos cipő csiklandozza, sarkantyúzza... Bódulata teljes volt, titkos, zavartalan – Apollónia, édes Apollónia! – sóhajtotta kitárt karral, kapkodni, nyúlkálni kezdett az érezten-érett, de foghatatlan teher után a sötétben. Már tudta, hogy jövőre visszajön, s ha élete is az ára, újra próbára áll.

Babits Mihály
Jonás Könyve

Leírta és rajzolta
Borsosmihály

Leírta és rajzolta
Borsosmihály
Budapest

Metszet

*Isten, nem gondolsz madaraidra.
Kivándoroltatod, hova, a fáidat.
Az évszakokat a kártyalapokra írod.
Fáról le, tára föl hajszolod arcmásaidat.*

*Fiad a kereszt szélmalom-lapátjaira tűződ.
Teremtmennyel a teremtményt zabáltatod.
Kiűződ az időből. A történelemkönyv
piszkozatát húsból fogalmazod.*

*Az én internálótábor-idegeimnek
a legemberebbik lányod kiszolgáltatod.
Az egyetlen Kormos Istvánt kezünkre hagyod.*

*Az egyenlőségi jel lábtörlőjén topogva,
félni kezd tőlünk az egyenlet kétféle.
Túrja az isten-húst a verssor légzőgyökere.*

Jelenések Könyve

*Egymást majd megeszi, az embe-
riség fele megfélelődik.
Negyedét a hiányok négyelik föl,
vér szerint vadállatok temetik.
A Jelenések Könyve folyton lapozódik,
csontok levegő-rajza visít.*

*A félelem tükrében habog
mástél milliárd Iksz Ipszilon.
Kívül a történelmen lengedez a vér s hús,
az órából kimászik az idő.
Eltröccsennek a mondatszerkezetek,
és nem kezdődik el az Isten.*

Elszalasztott nyarainkért

*Ha felhőtlen felhő leszek
verselők ílyet sugdoshatunk
ha felhőtlen felhő leszek
jól fényeskedem nyaraink felett*

*Egy csomóban összes nyarunk
s ott lesz ajándék-szigetem
rajta ülsz igaz nem szólalunk
igaz kissé gyanúsán mereven*

*Am feketére sülsz elég a fény
humusz-feketére időtlenül
ha sötét jön járhatsz elevenen*

*Sétálj de inkább háttal nekem
hadd nézzem lopva az örökkévalóság
titkos tehér foltját tenekeden*

Kis ámítás

*Ez a kis ámítás is
érezteteti
érzékenységünk a világban –*

*itt e sokat próbált pohár,
nem üresen,
bár nincs egyéb tervem vele,
mint hogy megpördítsem: úgy, hogy a víz
ki ne lötyöghessen belőle –*

*s ha megállapodott, s beállt
könnyen a nyugalom,
vagyis e próbát is kiálltam –*

*úgy tűnik, helyre tehetem,
mit a gyerek
az udvarról hozott,
a megsibbadt libavirágot.*

A fürdőigazgató

Szatirikus játék két részben

I. FELVONÁS

1. jelenet

Sivár vasúti resti egy kisebb csomóponton. A szárnyvonalakról itt szállnak át az emberek a megyeszékhelyre és a fővárosba induló vonatokra, és viszont. Az asztalokon rég mosott, mintás abroszok. A konyhába nyíló kopott lengőajtó mellett kis pult, presszógéppel, a gép mellett üvegszekrényben ősi szendvicsek. A pult mögött a falon, elferdült polc, néhány üveg konyakkal, pálinkával, egyik rekeszben rendetlen cigaretta-halmok. A presszósno alvatlan, szőke, vastagarcú. A semmibe néz és kávét főz. A lengőajtó mellett öreg, sovány pincér áll, hangedlival a karján. Néha nyílik az ajtó és megjelenik a kenyeres lány, ügyetlenül. Ajtó nyílik a váróterembe és a peronra is. Időnként emberek jönnek be és pálinkát isznak, vagy csak körülnéznek és kérdeznek valamit. Az egyik asztalon sörösüvegek között a karjára borulva, svájcisapkás atyafi alszik, horkol. Másik asztalnál szabadságos katona üldögél egy terhes nővel. Sört isznak és fogják egymás kezét.

A középső asztalnál jelentéktelen külsejű városi ember ül. Sápadt, állandóan cigarettázik. Társa ötven körüli vadőr, erdészeti egyenruhában, tokbazárt puskával a lába mellett. Fröccsöznek. A pult előtt vasutasok állnak, kocsimesterek zászlóval, lakatosok hosszúnyelű kalapáccsal. Az asztalok felett bekeretezett plakátok: „CSEB”, „Megvette már az e hetit?”, „Igyon Márkát”. Fent egy villanyóra, ami jár, de hiányzik a kismutatója.

MEGAFON: Az ügyeletes rendőr elvartársat kérjük a forgalmi irodába!

VADÓR: Az apám idejében két vonat járt ezen a vonalon, egy reggel kifelé, egy meg este befelé. Most hat szerel-

vény ide-oda. Tíz éve mondogatják, hogy a Margit-majornál megszűnik a megálló. Hát lehet, hogy a vasút itt megszűnik, de a sínek maradnak. A sínek, meg egy vonat, ami kihozza a Margit majorhoz a pesti vadászokat. Nem is major az már, hanem ilyen vadászház. Villany, vízvezeték, angol klozett, minden van ott. Kávégép, két cicomás nő, de egyetlen rendes kutyájuk sincs. Farkaskutyát hoztak valahonnan hármat. Az udvaron ugattatják őket, mert az erdőbe szégyenlik ezeket beengedni. Kérdeztem a gondnokot, hogy miért nem szóltak nekem? Mindenki tudja erre felé, hogy vizslákat tenyészttek... De csak kummogott. Maga meddig megy?

BÓDIS: A fürdőig.

VADÓR: Akkor maga a másik vonalon utazik tovább, mert én meg a járáshoz megyek a vadászgyűlésre.

BÓDIS: A másikon.

VADÓR: Ott ellenőriz?

BÓDIS: *(megriadva körülpillant, suttog)* Nem ott. *(felemeli a poharat)*

VADÓR: *(poharat emel)* Isten, isten. *(iszik)* Tudom már, hová megy... Az ELEKTROTEX-hez... Láttam én magán ezt a pesti vonatban is. A kezén, ahogy fogta a villát és belebökte a tojásos sonkába. A vadászokat is a kezükről itélem meg... Ahogy leemelik reggeli után a puskákat a fogasról, ahogy hajtás után töltényt ürítenek. Nézem a kezüket. Uram Jézus, micsoda kezek... Magunk között szólva, jó helyre megy. Ez a Fröhlich senkinek sem tetszik itt.

BÓDIS: Ismeri?

VADÓR: Személyesen nem, de mindent tudok róla. Mifelénk még rendes vidéki élet folyik. Fejébe vette, hogy falusi gyerekekből NB II-es futballcsapatot csinál. Itt. Érti?

BÓDIS: Miért? Mi van itt?

VADÓR: Még ha Pestről, vagy valahonnan hozna futballistákat... De csak egy edzőt hozott, meg a Takács II-t. A falusi gyerekekből akar futballistát csinálni. Lakásokat ad tizennyolc éves gyerekeknek, negyvenéves emberek meg ötödmagukkal laknak egy szobában. De nem lehet ellene tenni. Elkeseredett ember. A gyárral együtt kitelepítették Pestről. Nagy kutya, akár a Pap Gedeon. *(Bódis figyelmesebb lesz)* Az meg világhírű fürdőt akar itt a semmiben csinálni. Két erdő között egy világfürdő. Ki akarja vágatni az agácást, pedig az a mi területünkbe esik. Honnan jut ilyen marhaság az eszükbe, az isten sem érti. De most emberére akadt. Majd a vadászgyűlés intézkedik. Azt mondják, a megye már kétszer is figyelmeztette őket, de hiába. Törik a fejüket tovább... Ezek szerint maga az ELEKTROTEX-hez megy ellenőrizni?

BÓDIS: *(idegesen körülpillant)* Nem az számít, hogy hová, a buli számít. Az ember ledarálja a hivatalos részt, aztán jön az élet. Élet lesz ma öreg, nagy élet. Anyuci innen kétszáz kilométerre ül a televízió előtt és nézi az Ódor Emiliát. Bódis úr pedig megizleli a szabadságot. Átnézem a könyveket, aztán irány a város. Beülök a bárba, jön a konyak, felcsipek egy cicát. Tudja, mit csinálunk?

Az öreg pincér és a presszós nő összenéznek.

VADÓR: Cincognak.

BÓDIS: *(nevet)* Nem egeret csipek fel, öreg, hanem cicát. VERNYÁKOLUNK.

VADÓR: *(hirtelen izgatott lesz)* Ma este adják az Ódor Emiliát?

BÓDIS: *(megütközve)* Ezt tőlem kérdi?

VADÓR: Most mondta, hogy a kedves felesége ül a tévé előtt és az Ódor Emiliát...

BÓDIS: Ez részemről csak feltételezés. Valami illyent adnak. Ha nem az Ódor Emiliát, akkor Arsène Lupint, ha azt sem, valami mást.

VADÓR: Honnan veszi maga ezeket? Nekünk is van tévénk... A műsort előre kitervelik. Vagy ilyen műsor van, vagy olyan...

BÓDIS: De mindenképpen olyan, ami egy főkönyvelő feleségének tetszik.

VADÓR: Nekünk is tetszik a műsor.

BÓDIS: Mindenkinek megvan a maga műsora. Nekem is. Átszállás, ellenőrzés, be a városba, aztán következik az élet... Élet lesz ma. Nagy élet.

MEGAFON: Kérjük a kocsmester elvtársat a forgalmi irodába.

BÓDIS: *(eltűnődik)* Tudja, nekem még soha nem sikerült egy rendes vidéki megbízást kapnom. Ez az első... Csak hallgattam a többieket... Az nem igaz, milyen jó sztorikat meséltek egy-egy vidéki kiszállás után. Pincészer, nők... *(Bódis int a pincérnek)* Főúr! Még két fröccsöt!

VADÓR: Hát... A fiatal báró idejében, annál még főleg apám szolgált, itt sem volt vadászat pesti táncosnők nélkül. Megfogadott belőlük ötöt-hatot, zenészeket is hozatott. Az öreg báró idejében az ilyesmi nem volt szokás, később is haragudott érte.

Megérkezik a pincér, leteszi a poharakat, leszedi a virslis tányérokat, végigcsap az asztalon a hangedlivel. Közben fülel, s úgy húzza az időt, hogy a történet végét is hallja. Hangtalanul nevet, a hangedlivel még egyszer végigcsap az asztalon, elmegy.

VADÓR: A fiatal báró titokban lehozott a Konti utcából huszonhárom kurvát. Külön pulmankocsit bérelt nekik, és a szánok éjszaka csempészték be őket a kastélyba. Vacsoránál bevágott a mennykő. Amikor a zenészek cifrázni kezdték, hirtelen ostorpattogás hallatszott. Süle, a kanász behajtotta a lányokat. Alig volt rajtuk valami. Felugráltak az asztalra, a nagyságák és nemzetes asszonyok orra elé, s ott azt is lerúgták magukról, ami még rajtuk volt. A zenészek rázendítettek a kánkánra. Az urak már italosak voltak és odakapdostak a lányokhoz. Több körvadászat itt aztán nem volt. El is szaporodott a vad annyira, hogy az orvvadászok sem győzték, pedig akkor már jegyrendszer volt.

BÓDIS: Egészségünkre. *(koccintanak, isznak)* Mi lett ezzel a báróval?

VADÓR: Itt húzta meg magát a Margit majorban. Csomagokat kapott nyugatról, abból élt. 56-ban aztán elment. Nagyúr lett megint. Azt mondják, Bécsben lakik.

BÓDIS: *(telélénkül)* Bécsben? Na, ezt hallgassa meg. Van nálunk egy Léman nevezetű ellenőr. Nagyon jó számszaki ember, s ráadásul politikailag is biznak benne. Érdemei vannak. Valakije ennek le volt csukva a háború alatt. Az apja, vagy a nagybátyja. Ezt a Lémant még Bécsbe is kiküldik. Van ott egy közös vállalatunk. Lémannak nyakába akaszkodott Bécsben egy szép szőke nő. Az az elvtárs, aki a főhatóságtól vele ment, figyelmeztette, hogy legyen óvatos, mert a szőke nő biztosan kém. De Léman nem volt óvatos, ott aludt a nő lakásán. Másnap reggel felelősségre vonta a főhatósági pasi. Léman álmos volt és piás. Csak ennyit mondott neki: „Elvtársam, hagyjon nekem békemet. Ez a nő nem kém, ha mégis az, akkor legfeljebb jelenti, hogy itt járt egy magyar, és jó alaposan...” Itthon aztán megijedt, beleírta a nőt a jelentésébe. Tudja, mi történt? Kitüntették, és amikor nyugdíjba ment a főnök, ő lett a csoportvezető-helyettes. Tud maga ilyen történetet mesélni?

VADÓR: *(hosszú tünődés után)* Tudni éppen tudnék, de nem mesélek, mert ez már mostanában történt.

BÓDIS: *(kárörvendően nevet)* Ez annyi, mintha nem tudna.

VADÓR: Nem annyi. Tudom a történetet, de nem beszélek róla. Nem beszélek, mert én megbízható ember vagyok. Ezért becsülnék meg a fölötteseim... Jövőre a fiam már állatorvos lesz, a lányom a járásnál dolgozik. Engem is megbecsülnék, állatokat tarthatok, szabadon termelék takarmányt, legeltetési jogom van.

BÓDIS: *(megütközve nézi a vadórt. Félig kijózanodva, resignáltan szólal meg)* Én is megbízható ember vagyok. Ha nem lennék az, nem küldtek volna ide. Tudja ki vagyok én? *(az asztal fölé hajol)* Kontroll ember. Én ellenőrzöm az ellenőroket. Érti?

VADÓR: *(talányosan)* Háát...

BÓDIS: Na várjon csak, megmagyarázom. Ki ellenőrzi az admirálist?... A tengernagy. És a tengernagy ellenőrzését ki ellenőrzi? Az ellentengernagy... Ha a Léman, aki átnézte

ezeknek a könyveit, tengernagy, mi vagyok én akkor?

VADÓR: Ellenkontrollnagy.

BÓDIS: *(megütközik, majd bólogat)* Ért maga engem.

VADÓR: *(meggyőződés nélkül)* Én aztán értem... Így van, ahogy mondja. *(zsebórát húz elő, rápillant, majd a faliórára)* Indul a vonatom, be kell szállnom. *(a pincér felé int)*

BÓDIS: Hagyja csak, a vendégem volt. *(a pincér felúton megtorpan, visszafordul)*

VADÓR: *(feláll, a puskával akadozik)* Hát akkor isten áldja, jó mulatást. *(cinkosan hunyorít)* Ha mifelénk jár, keressen meg, kíváncsi vagyok, mire vitte.

BÓDIS: Jó utat.

VADÓR: *(megfordulva)* Szívesen látom vaddisznókolbászra, borom is van. *(újra hunyorít, majd el)*

Megszólal a hangosbeszélő: „Kérjük a szolgálatos rendőr elvtársat, hogy táradjon be a forg...” A hang rezeg, recseg, elfullad. Csak a készülék morog. Bódis a nyakát tekergetve a hangszórót keresi, közben lapos cigarettás dobozt húz elő a zsebéből. Tapogatózva keresgél benne, de üres. Feláll, odamegy a presszós pulthoz. Közben morogva, recsegve újra megszólal a hangszóró: „Mikrofonpróba egy, kettő, három...” Morgásba fullad. Bódis a presszós nőhöz fordul.

BÓDIS: Kérek egy szimfóniát.

PRESSZÓSNŐ: *(a pultra dobja)* Hat-husz.

Bódis felnyitja a dobozt, szájába tesz egy cigarettát.

BÓDIS: Gyufát is legyen szíves.

PRESSZÓSNŐ: *(odadobja)* Hathatvan.

BÓDIS: *(a belső zsebéből körülményesen előhúzza a tárcáját)* Elromlott a mikrofonjuk?

PRESSZÓSNŐ: El. Újat kellett beszerezni.

BÓDIS: Ez most jó?

PRESSZÓSNŐ: Jó, csak délre begerjed.

BÓDIS: Még nincs dél.

A főpincér odalép és tüzet ad Bódisnak. Fiatal nő lép a terembe, finom szatyorral, esernyővel. Körülpillant, s mivel Bódis asztalát üresnek véli, leül melléje.

FŐPINCÉR: Kóboráram keletkezik, ettől gerjed be a mikrofon. Azt mondják, a kivezetéseknél.

BÓDIS: *(tízest tesz a pultra)* Ilyent még nem hallottam.

PRESSZÓSNŐ: *(visszaadni készül)* Hat-hatvan.

BÓDIS: Köszönöm *(megfordul)*

Bódis visszaindul, de félúton megtorpan, mert megpillantja a lányt, aki az asztalnál ül, s éppen egy apró tükrökben nézi magát, a haját igazgatja.

BÓDIS: *(nagyot szív a cigarettából, aztán az asztalhoz lép)* Kezétcsókolom...

Leül a helyére, érdeklődve nézi a lányt. Az szóra sem méltatja. Konokul nézi magát a tükörben, a száján igazít, majd az orrán is. Vicsorog. A lány szája, szájmozgása olyan, mintha cukrot szopogatna, vagy műfogsora lenne, amit nem szokott meg.

BÓDIS: Árpacukor?

A lány hallgat, gondterhelten nézi magát a tükörben.

BÓDIS: Savanyúcukor?

A lány elteszi a tükört, de Bódisról nem vesz tudomást.

BÓDIS: *(tőprengve)* Nem árpa, nem savanyú... Milyen cukorka van még?

FŐPINCÉR: Pehely, menthol...

BÓDIS: Menthol?

ANCSA: Azt hiszi az erdőben vagyunk? Talán szabad, kisasszony? Vagy megengedi, elvtársnő?

BÓDIS: *(szippant egyet, majd értetlenül)* Mit megenged?

ANCSA: *(az első szót karikírozva)* Kezéztcsókolom, megengedi, hogy az asztalához üljek?

BÓDIS: Bocsánat, ez az én asztalom.

Bódis felemeli a fröccsöspoharát és kiissza a maradékot.

ANCSA: Itt senki sem ült, amikor bejöttem.

BÓDIS: Elmentem cigarettáért. Megkinálhatom? *(eléje tartja a szimfóniás dobozt)*

A lány rá sem pillant, ingerülten feláll, körülnéz, de sem szabad asztalt, sem rokonszenvesebb asztaltársaságot nem lát. Leül, a cigarettás dobozra pillant, majd Bódisra.

ANCSA: Na ne vicceljünk.

BÓDIS: Bocsánat, azt hittem dohányzik. ANCSA: Persze, hogy dohányzom, de ilyen szemetet nem szívok, csak Kentet.

Ancsa ügyetlenül szájába illeszt egy cigarettát. Bódis sietve tüzet ad.

BÓDIS: Maga nemcsak szép, de az ízlése is kifinomult...

ANCSA: Mind ezzel jönnek. Van énnekem elég bajom, hagyjon békemet.

BÓDIS: Bocsásson meg, a belső szépségére gondoltam.

ANCSA: *(ügyetlenül pőfékelve)* Mi...?

BÓDIS: A lélek szépségére, mert már a régi rómaiak is megmondták, hogy az arc a lélek tükre.

ANCSA: *(érdeklődőbb lesz)* Miféle csodabogár maga?

BÓDIS: *(feláll, kicsit meghajol)* Bódis Imre.

ANCSA: Na, és akkor mi van?

BÓDIS: *(leül, kétszínű képet vág, a lány dekoltázsára pillant, elnyomja a cigarettáját)* Tudja, engem csak a régi latinok érdekelnek, a latin költők. Vergilius, a latin idők ritmusa.

ANCSA: *(egyre nagyobb érdeklődéssel)* Tud latinul?

BÓDIS: Hát persze. Latintanárn akartam lenni. Akar néhány sort Vergiliustól?

ANCSA: Tőlem... *(bólint, csillog a szemé)*

BÓDIS: *(hangsúlyozva)* Ante, apud, ad adversus, circum, circā, citrā cis... Vagy a másik halhatatlan költeménye: Abszque, a, ab, abs és dē, coram, clam, cum, ex és ē, sine, tenus, pro és prae... A szavak zenéjére figyeljen, a latin kultúra izenete.

ANCSA: Csodálatos. És sikerült?

BÓDIS: *(őnteleddten)* Sikerült. *(majd gyanakodva)* Mi sikerült?

ANCSA: Latintanárnak lenni.

BÓDIS: Nem egészen. Közbeszólt a történelem. Fontosabb megbízásokat kaptam. A klasszikusok, a régi latin versek vasárnapra maradtak. Ünnepekre.

ANCSA: És, ha nem latintanárn, akkor most micsoda?

BÓDIS: Bocsásson meg, hogyan szólíthatom?

ANCSA: Ancsa vagyok.

A főpincér megáll az asztal mellett.

FŐPINCÉR: *(a lányhoz fordulva)* Tetszik valamit parancsolni?

BÓDIS: *(közbeugr)* Igen... Igen...
 Ancsi, javasolhatnék valami finomabbat... Talán egy... egy...
 ANCSA: Ancsa vagyok.
 BÓDIS: Igen, akkor legyen szíves nekünk valami... Mit is, hogyan is...?
 ANCSA: Konyakjuk van?
 FÓPINCÉR: Van.
 ANCSA: Akkor talán egy konyakot, és...
 BÓDIS: Igen, kérünk egy konyakot és talán valami jobb...
 ANCSA: És egy sört kísérőnek.
 FÓPINCÉR: Értettem, a szokásosat.
 BÓDIS: *(előkelősködve)* Ugyanezt ide is, vagyis kétszer, és majd én természetesen...
 FÓPINCÉR: Természetesen. Tehát két konyak kísérővel.
Fópincér el.
 BÓDIS: *(a lányhoz fordulva)* Nincs is a szájában semmi.
 ANCSA: A számban? Mi lenne?
 BÓDIS: Olyan különös szája van. Először azt hittem, cukrot szopogat, de most már látom, hogy a szájában csak a nyelve van.
 ANCSA: *(kicsit gyanakodva)* A nyelvem? Hol a fenében lenne a nyelvem? Persze, hogy a számban van.
 BÓDIS: Én is éppen ezt mondom. A nyelve a szájában van. A szája szép, nagyon szép és a nyelve a szájában van.
 ANCSA: Jaa, maga nyelvész?
 BÓDIS: Eredetileg. A latin költők jelentették a fiatalságomat, de jött a történelem, a fontos megbízatások.
 ANCSA: Maga egy fontos elvtárs most?
 BÓDIS: Vannak fontosabbak is. Sokkal fontosabbak is.
 ANCSA: De ugye maga országos elvtárs?
 BÓDIS: Országos.
 ANCSA: És amit most csinál, az összefügg a latin ízéssel...?
 BÓDIS: Mikkor?
 ANCSA: Költők, meg ilyesmi...
 BÓDIS: Költőkkel nem. Esetleg Titusz Liviusszal.
 ANCSA: Jaj de izgi... Mit csinált ez a Titusz...?
 BÓDIS: Nem mondhatom meg. Ez sajnos... Nem, ezt nem mondhatom meg. Titok.

ANCSA: *(érdeklődve, csodálkozva)* Maga akkor egy ilyen országos... titkos... elvtárs...?
 BÓDIS: *(átélve a kialakult helyzetet, komoly arccal)* Nem mondhatok mást. Én egy országos titkos elvtárs vagyok. *Felbukkan a fópincér, abroszt cserél, asztalra rakja a rendelést.*
 FÓPINCÉR: Két konyak kísérővel...
Nem vesznek róla tudomást, elmegy. Bódis a lány elé igazítja a poharat, kitölti neki a sört.
 BÓDIS: *(poharat emelve)* Milyen szerencse, hogy várakozni kell a vonatokra... Egészségünkre.
A lány mosolyog, isznak.
 ANCSA: Tudja, én nagyon szeretem az értelmiségi embereket. Nagy dolog értelmiséginek lenni.
 BÓDIS: A legnagyobb dolog persze munkásnak lenni. A munkásosztály ugye... *(ásít)*
 ANCSA: Az én vőlegényem is értelmiségi.
 BÓDIS: Itt dolgozik a környéken?
 ANCSA: Itt, az ELEKTROTEX-nél.
 BÓDIS: *(idegesen)* Mérnök?
 ANCSA: Na, hát azért annál különb. De vannak ott mérnökök is... Meg a pereputtyuk... A feleségeik. Borzalmas népség. Miért telepítették ezeket ide, csak a jó isten tudja...
 BÓDIS: És a kedves vőlegénye, az...?
 ANCSA: *(főlényesen)* Futballista.
 BÓDIS: Nagyszerű, gratulálok. És melyik osztályon... vagyis hogy...?
 ANCSA: *(a poharából szopogatja a sört, a nyelvét is beledugja a pohárba)* A műszaki osztályon van... De elképzelheti... Nem ereszkedik le közéjük...
 BÓDIS: *(kortyol a söréből)* Milyen finom lélek magácska... Feltételezem, hogy szintén valamilyen jobb helyen...
 ANCSA: *(a konyakba kortyolva, szemezve)* Csak annyit mondok, fehér köpeny.
 BÓDIS: *(csodálkozó arcot vágva hátra dől)* Orvos?
 ANCSA: Na, nem. Asszisztens vagyok. Orvosi, félig kutatási vonalon.
 BÓDIS: *(hazudozik, de lassanként beleéli magát a helyzetbe, s azonosul a mondataival)* Éreztem, hogy maga egy finom lélek. Ahogy jöttem ide és néz-

te magát a tükörben. Hogyan tud maga nézni...

Ancsa élvezi a dicséretet, szendén pislog Bódisra.

BÓDIS: *(óvatosan kinyújtja a kezét és az asztalon megsimogatja a lány kezét)* Még a küldetéséről is megfejtkezik az ember. Különös nézése van magának. Kár, hogy a vőlegénye várja a városban.

Ancsa elhúzza a kezét.

ANCSA: Maga is a városba jön?

BÓDIS: Kis kerülővel, de a városba.

ANCSA: Kerülővel?

BÓDIS: *(az asztal tetején motozva utoléri a lány kezét és megfogja. Ancsa úgy csinál, mint aki nem veszi észre)*

Kis kerülővel, néhány óra az egész.

ANCSA: Kár...

BÓDIS: De hiszen magát a vőlegénye várja az állomáson... Vagy talán ma, kivételesen... *(reménykedve)* Ma...

ANCSA: *(kiszabadítja a kezét)* Ma kivételesen nem vár. Edzése van. Meg őszsze is veszünk.

BÓDIS: *(diadalmasan)* Összeveszték? Hát ez nagyszerű, akarom mondani ez sajnálatos, ahogy a latinok mondják: Sic erat in fatis.

ANCSA: Csak kicsit vesztünk össze. Szinte egyáltalán nem.

BÓDIS: *(precízen összegzi a helyzetet, mint egy hivatali ügyet)* Értem. Lehet, hogy összevesztetek, lehet, hogy nem, de semmiképpen nem várja magát az állomáson.

ANCSA: *(iszik, majd álmodozva Bódis mögé néz a semmibe)* Nem is szeretem, ha kijön elélem az állomásra. *Bódis hátrapillantva ellenőrzi, hogy hová néz a lány, de nem lát semmi érdemlegeset.*

ANCSA: A városba szeretek egyedül megérkezni. Tudja, annyi finom dolgot tapasztal az ember, az utcák, a kirakatok. Majdnem olyan szépek, mint Pesten. Csak Pesten minden nagyobb. Olyan idegesítően szélesek...

BÓDIS: *(értetlenül)* Micsodák?

ANCSA: A dolgok, az utca is.

BÓDIS: *(megütközve)* Szélesek az utcák?

ANCSA: Tudja, én szeretem a finom dolgokat. Bemenni egy üzletbe, ahol mindenféle színű selymet árulnak. Sárgát, pirosat, narancssárgát, először

csak nézni a selymeket, aztán bele-túrni. Két kézzel. *(telemeli a kezét és mutatja)* Meg a brokátot is szeretem, de csak a sárgát.

BÓDIS: *(igyekszik követni a lány gondolatmenetét)* Igen, igen, a sárga nagyon szép szín. Illik is magához Ancsi. Költői szín.

ANCSA: Ancsa. *(iszik)* Bár ismerek olyan illetőt, aki a bordó brokátot is szereti. Van nálunk például egy lány, az Ibolya. Négy darab brokátpaplan van a staférungjában. Mind a négy bordó, képzelheti. Alig birtam visszatartani a nevetésemet, amikor megmutatta a paplanjait.

BÓDIS: Szintén asszisztens?

ANCSA: Az Ibolya? Na ne nevetessen. Kabinoslány a gyógyrésztlegnél.

BÓDIS: *(gyanakodva)* Kabinoslány?

ANCSA: Úgy értem, hogy volt... Mielőtt odakerült hozzánk átképzősnek. De hát tudja, ezeket képezhetik. Brokátpaplan kell neki, elmegy érte Pestre, aztán megvesz négy darab bordó paplant. Amikor meghívott magukhoz, biztos voltam benn, hogy a vacak staférungjával akar dicsekedni. Mutatta ezeket a bordó paplanokat, és várta, hogy dicsérem. „Mi ez? — kérdeztem tőle — miszeru?” — „Brokátpaplan” — mondta és nézett rám várakozva, mint egy csökött tehén. Mindene megvan neki rendesen, de olyan semmilyen mégis.

BÓDIS: Alacsony?

ANCSA: Nem alacsony, csökött.

BÓDIS: *(a saját melle előtt mutogatva)* Úgy érti, hogy nem fejlődött ki egészen a nőiessége? Szóval nincs rendesen...

ANCSA: *(lehajta a maradék sört, majd gyűlölettel)* Mint egy tehénnek. Meg lehetne fejni. Csak csökött. Érti? Csökött és brokátpaplant vesz Pesten. Meghallotta, hogy nekem brokátpaplanom van, erre neki is brokátpaplan kellett. Egy csökött, irigy tehén. A vőlegényemet is irigyli. A vőlegényemet, meg a paplanjaimat.

BÓDIS: *(int a pincérnek, és két ujjával jelzi, hogy még egyszer ugyanez, majd a lányhoz fordul)* Magácska brokátpaplanja, persze sárga...

ANCSA: *(ingerültből visszavált a finomkodó kislány modorába)* Az én bro-

kátjaim sárgák. De olyan, finom sárgák, tudja... Nem is magyarok. Ilyen sárgákat itt nem látni.

BÓDIS: *(bólogat)* Külföldi sárgák.

ANCSA: Külföldiek, és a fogásuk, álom. Nem tudja elképzelni.

BÓDIS: Elképzelni talán el tudom, csak...

ANCSA: *(ingatja a fejét)* Én sem tudtam. Meg kellene simogatni magának azt a paplant. Akkor megértene engem.

Az öreg pincér hozza az újabb rendelést. Lepakol.

BÓDIS: Igaza van, meg kellene simogatnom. Akkor megérteném.

FŐPINCÉR: Tessék parancsolni, két brandy. *(kinyitja a söröket, elmenőben jelentőségeltjesen Bódísra pillant)*

ANCSA: *(felemeli a konyakospoharat, koccint Bódissal, lehajtja)* Olyan, mintha csiklandoznák a hátamat.

BÓDIS: *(már sört öntögetve)* Kellemsen erős. Én inkább a gyomromban érzem.

ANCSA: *(furcsállva)* A gyomrában?

BÓDIS: *(mentegetőzve)* Biológiai énünk is van. Ha konyakot iszunk, először az a gyomrunkba kerül, s majd csak áttételesen hat az idegrendszerünkre, hangulatunkra.

ANCSA: *(elneveti magát, belenyúl a sörébe, csupa hab lesz a szája)* Én a paplanomról beszélek. Ha végigsimítok a sárga brokáton, csiklandik a hátam. Magának nem?

BÓDIS: *(óvatosan megfogja a lány kezét)* Még nem próbáltam, de azt hiszem, nekem már így is futkosik a hátamon a hideg.

ANCSA: *(igézően nézi Bódist)* Miért, hideg a kezem?

BÓDIS: Dehogy... Kedves... Ancsa, inkább meleg. Meleg futkosik a hátamon. *(a lány sörhabos száját nézve)* A szája olyan vonzó. A maga egész finom lénye vonz engem. A maga finom személye mellett mindenféle tervek keletkeznek a szivemben. Vágy egy szép élet után.

ANCSA: *(a pohár szélét szopogatva, álmatagon)* Tudja, én már kislány koromban is a szép, finom élet után vágytam. Finom lakás, halk muzsika.

Szeretet, megértés. A sarokban lenne egy nagy színes lámpa, beburkolva.

BÓDIS: Hangulatlámpa.

ANCSA: Hangulatlámpa... Rekamié, fölötte nagy tájkép. Egy gyönyörű erdő, melynek a szélén patak folyik, és a patakából éppen szarvasok isznak.

BÓDIS: És süt a hold.

ANCSA: *(kicsit kizökkenve a hangulatból)* És süt a hold! Honnan tudja?

BÓDIS: Csak gondolom. Ha az erdő szélén patak folyik, általában világít felette a hold.

ANCSA: *(játékosan ingatja a fejét)* No, no... Maga ismerte valahonnan az öreg jegyzőét.

BÓDIS: A jegyzőét, én? Honnan ismeretem volna?

ANCSA: Akkor honnan tudja, hogy a rekamiéja felett milyen kép volt?

BÓDIS: Maga mondta.

ANCSA: De a holdat nem mondtam.

BÓDIS: Megéreztem. Kiolvastam a szeméből.

ANCSA: *(melankólikusan)* A szememben látta? Isten bizony?

Bódis idegesen körülpillant.

BÓDIS: Isten bizony.

ANCSA: *(játékosan, álmodozva)* Tudja, ez a gyönyörű festmény volt az én nagy álmom. Már kislány koromban. A szarvasok úgy vannak lefestve, hogy éppen isznak a patakából. Amikor aztán az öreg jegyzőné meghalt, édesanyám megvette nekem a képet. *(kizökkenve az álmodozásból, elhúzza a kezét)* Magának izzad a keze?

BÓDIS: *(mentegetőzve)* Biztosan az izgalomtól. Az ember, mégha Budapesten lakik is, ritkán találkozik ilyen finom érzésű lánnyal.

ANCSA: *(belekortyol a sörébe)* Ezt mások is mondták.

BÓDIS: *(gyanakodva)* Szívesen beszélget máskor is?

ANCSA: Hová gondol? Agyonütne a vőlegényem. És lehet, hogy az illetőt pedig megölné. Nagyon erős.

Bódis idegesen körülpillant.

BÓDIS: De ugye tud a vőlegénye disztüingválni?

ANCSA: *(határozottan)* Tud. Azt tud.

BÓDIS: Ez szerencse. *(megnyugodva sört iszik)*

ANCSA: *(ott folytatja, ahol abbahagyta)* És finom párnák lennének a rekamién. A parkettán meg vastag, puha szőnyeg, amibe belesüpped az ember. A jegyzőnének volt egy nagy vitrinje is, tele porcelánnal, finom nippekkel, ólomkristály tálakkal. Vitrinem nekem nem lesz. Nem való az a modern lakásba. Ki a fene győzi azt a sok finom üveget, porcelánt letörölgetni. Az ilyen nagy üvegszekrények hűtik a lakást. Az a sok nehéz ólomkristály, a porcelánok magukba szívják a hideget, s az ember hiába tüzel, nem melegszik fel a lakás. Tudja mi való inkább egy szép modern lakásba? Tapéta. Attól olyan otthonos lesz.

BÓDIS: *(megrebben)* Úgy gondolja, hogy a falra?

ANCSA: Hát persze. Azt mondják, Pesten angol tapétát is lehet kapni. Igaz ez?

BÓDIS: Van angol, svéd, nyugatnémet, csak drága.

ANCSA: Mennyibe kerül?

BÓDIS: Talán már megvan a lakás?

ANCSA: Meg.

BÓDIS: *(ravaszul, kombinálva)* Ha lát-nám, körülbelül meg tudnám monda-ni, mennyibe kerülhet.

ANCSA: *(elmélázva)* Meg van ígérvé.

BÓDIS: Ahá. És mekkora lesz?

ANCSA: Másfél szobás.

BÓDIS: Angol tapétával az úgy körül-belül tízezer forint.

ANCSA: *(elszomorodva)* Az tényleg drága. Pedig én úgy szeretem a modern dolgokat. Tudja én a staféringomat sem úgy válogattam össze, mint a többiek. Hat lepedő, hat párnahuzat, hat ciha. Minek az a sok lepedő, nem győzi az ember mosni, meg vasalni. Vettem inkább négy gyönyörű hálógarnitúrát. Finom nylonhálóingek, nadrággal. Hát az valami gyönyörű.

BÓDIS: Gondolom, sárgák.

ANCSA: Nem. hogy lennének sárgák? Ezekből kettő lila, kettő pedig rózsaszín. A brokátpaplanjaim sárgák. Van ezen kívül minden másom is. Mellékesen párnahuzatom is van, de csak kettő. Elég az, nem?

BÓDIS: *(meggyőződés nélkül)* Elég...

ANCSA: Miért, magának hány van?

BÓDIS: *(megdöbben)* Nekem? Nézze, hát én országos ügyekben utazom, aki ugye...

ANCSA: *(kicsit gonoszkodva)* De azért maga is alszik, nem?

BÓDIS: Persze, hogy alszom. Ez manapság természetes.

ANCSA: *(élvezve a térti zavarát)* És vánkoston alszik?

BÓDIS: Vánkoston.

ANCSA: Hány vánkoshuzatja van?

BÓDIS: *(szenvet, feszeng)* Hát nézzük csak, ugye tárgyunk most a vánkoshuzat... Hány vánkoshuzat van? Nem tudom. *(megadóan)* Sajnos, nem tudom.

ANCSA: *(talányos szomorúsággal, félrehajtott fejjel)* Ezek szerint maga nős.

BÓDIS: Én...?

ANCSA: Maga, maga. Ha nem lenne nős, tudná, hány vánkosciha van odahaza. De maga nem tudja. *(Ancsa belekortyol a sörébe, és a pohár mögül élvezettel figyeli Bódis szenvedését)*

BÓDIS: Kedves Ancsi, ne is haragudjon, de nem értem, hogy függ össze a vánkosciha a nősüléssel.

ANCSA: Ancsának hívnak.

BÓDIS: Bocsánat. Többet nem téveszttem el.

ANCSA: A vánkosciha mindennel összefügg. Rajtacíptem a hazugságon.

BÓDIS: *(lemondóan kiissza poharából a sört, hátradől a széken)* Mondtam én magának, hogy nőtlen vagyok?

ANCSA: Fogadok, hogy gyerekei is vannak.

BÓDIS: Vannak.

ANCSA: *(mint egy kiszámíthatatlan macska)* Hány gyereke van, három? Négy?

BÓDIS: Kettő.

ANCSA: *(érdeklődőbb lesz)* Csak kettő? Az nem is olyan sok. Persze egyik fiú, a másik lány?

BÓDIS: *(ingerülten)* Nem, mind a kettő fiú. Egyik tizenkét éves, a másik tizenhat. A feleségem szőke, harmincnyolcas cipőt visel, és utálja a paradicsomot.

ANCSA: *(Bódisra meregeti a szemét, szomorúan búvóli)* Ilyen művelt ember és megnősül.

BÓDIS: *(megnyugodva, megadva magát a sorsnak)* Ebben igaza van.

ANCSA: (álnokul) Úgy értem, ilyen korán.

BÓDIS: (nem érti, mit akar a lány) Korán...?

ANCSA: Olvasta azt a sok latin izét, és mégis. Én meg még azt hittem, tényleg tetszem magának. Milyen buta lány vagyok én... Igaza is van Takács II.-nek.

BÓDIS: Ki az a Takács II.?

ANCSA: A futballistám.

BÓDIS: (halkan, lemondóan) A futballistám, a brokátpaplanom, a vitrinem...

ANCSA: Ha igazán tetszenék magának, jobban figyelte volna, mit mondok. Nincs is vitrinem.

BÓDIS: Majd lesz.

ANCSA: Azt mondta, hogy különös nézése van, vágyakozik, és fogja magát, közben megnőszül.

BÓDIS: (értetlenül) Közben? Húsz éve.

ANCSA: (összeecsapja a kezét) Húsz éve?! Akkor én még nem is éltem.

BÓDIS: (édeklődve megtekint a lányt) Szerintem élt, és már egészen szépen tudott beszélni.

ANCSA: (duzzogva, álmatagon pillantgatva) Milyen gonosz tud lenni. Én meg még azt gondoltam, bejön velem a városba, együtt megnézünk egy matiné, aztán beülünk a Fehér Hajóba zenét hallgatni. Megvigasztal engem. Ilyen buta lány vagyok én.

BÓDIS: (újra reménykedve) Ancsa kedves. (előrehajol, megfogja a lány kezét) Én szépségre szomjazom, megértésre, az érzések szabadságára. Maga nekem most a reménység. Találkozunk a Fehér Hajóban. Zenét hallgatunk, iszunk valamit, utána egy kis séta...

ANCSA: (kiszabadítja a kezét és szomorúsan, cinkosan ujjával fenyegeti a férfit) Csak ne gondoljon maga olyasmire...

BÓDIS: Miért gondolnék? Ugyan...

ANCSA: Mert szoktak.

BÓDIS: Kicsodák?

ANCSA: Hát például a vőlegényem.

BÓDIS: (megnyugodva) Ancsa kedves, ígérje meg ezt a találkozót. Fehér Hajó, finom zene, fogyasztunk valamit... Hirtelen megszólal a hangszóró: Figyelem... Személyvonat indul (recesegni kezd, majd morajlásba fullad

a szöveg) a második vágányról Ráágos, Szőölőce (begerjed a hangszóró, csak morajlik).

ANCSA: (felugrik, igazít a haján) Ez az én vonatom.

BÓDIS: (izgatottan) Ancsa kedves, akkor az étteremben, vagy a presszóban?

ANCSA: Jöjjön most velem. Jó?

BÓDIS: (feláll, segít, leakasztja a fogasról az esernyőt) Még nem mehetek. Van egy kis dolgom itt a szomszédban. Semmi az egész. Egy óra. Délután várom a Fehér Hajóban, jó...?

ANCSA: Nem tudom... Talán... Viszontlátásra...

Bódis kezét csókol. A lány talányos mosollyal néz le felülről a fejére. Siet, kihúzza a kezét, elmegy. Bódis leül. Megfogja a poharát, de az üres. A lány üvegjéből önt egy keveset, iszik, aztán int a pincérnek. Az öreg pincér ugrásra készen áll a sarokban, azonnal ott terem.

BÓDIS: Legyen szíves számolni. Zusammen.

FŐPINCÉR: Igenis uram.

A főpincér számol, amikor elkészül, újra összeadja, és az asztalra teszi a számlát.

FŐPINCÉR: Százhetvennyolc forint, tíz fillér.

Bódis meghökken, a pincérre pillant, majd a számlára.

BÓDIS: (előhúzza a tárcáját, hosszan keresgél benn, belekukkant az oldalrekeszekbe is, végül előhalász egy százast és két darab ötvenest. Az asztal sarkára teszi) Tudja, mennyi az én napidíjam?

FŐPINCÉR: (kasszíroz, kelletlenül viszszaadni készül) Tudom uram.

BÓDIS: Hagyja csak, rendben van.

FŐPINCÉR: (megnyugszik, mosolyog) Köszönöm. Tudja uram, a nagy bulihoz... Bódis rosszállóan rápillant.

FŐPINCÉR: Úgy értem a kiszállásokhoz nem elég a körülményeket megteremteni, még egy dolog kell hozzá.

BÓDIS: (kedvetlenül nézi az öreg pincért) Micsoda?

FŐPINCÉR: Pénz uram. Sok pénz. Nekem elhiheti. Valamikor ez a resti az enyém volt.

BÓDIS: (a lány után) Viszontlátásra! Megszólal a hangszóró: Kérjük a szolgálatos rendőr elvtársat, hogy sür-

gösen fáradjon be a forgalmi irodába. Amíg a szöveg elhangzik, közben lemegy a függöny.

2. jelenet

Vidéki tüdő tágas előcsarnoka. A terep balról áttetsző üvegtal határolja, melyből lengőajtó nyílik a medencéhez. A jobb oldali fal mentén, a színpad előterében büfepult áll, kicsit hátrább a bejárati ajtó látható. A színpadi tér hátsó faláról nyílik az iroda ajtaja, mellette a folyosó, mely a pénztárhoz és a kabinokhoz kanyarodik. Fent galéria van, régies fakorlással, innen nyílik a vendégszobák ajtaja. Az üvegtalon túlról bizonytalan zene szivároog be. Reggel van. A büfepult mögött Brigitta hajlong, rendbe rakja a percekkel korábban érkezett sörösládákat, aztán egy ronggyal a pultot törölgeti. Brigitta ötven körüli nő, mozdulatai férfiasak, elszántak, pontosak. Arcvonásai egy régi úriasszony és parasztasszony jellegzetességeiből állnak össze. Gesztusai, hangja az egyenjogú, modern nőé, de még átitott rajt a hajdani apáca vallásos meggyőződése, fegyelme. Komoran dúdolgat, majd derűsebben egy sort énekel.

BRIGITTA: Ha egy rokkendrollert kaphatnék, egész nap rollereznék...

A folyosóról rövid, fehér köpenyben csinos, fiatal nő érkezik és szomorúan a pultra könyöklő.

BRIGITTA: *(a fiatal nőre pillant, majd törölget tovább és énekel)* De a rokkendroller nagyon drága...

GYÖNGYI, A PÉNZTÁROSLÁNY: Brigitta drága...

Brigitta abbahagyja a törölgetést és a lányra néz.

GYÖNGYI: Adjál nekem egy pepszit.

BRIGITTA: Simát?

GYÖNGYI: Ááá... Szöröset...

Brigitta kinyit egy pepszit és pohárba tölti, aztán a konyakos üvegért nyúl.

BRIGITTA: Kicsit szöröset?

GYÖNGYI: Nagyon szöröset.

BRIGITTA: *(két stampedli konyakot önt a pepszikolába és érdeklődve fordul a nőhöz)* Roszul aludtál?

GYÖNGYI: Áááá... *(az italért nyúl, és letargikusan beleiszik)*

BRIGITTA: Csak nincs valami baj?

GYÖNGYI: *(a poharat masszírozva)* Nincs...

BRIGITTA: Hála a jóistennek.

GYÖNGYI: El akar válni az uram.

BRIGITTA: Elválni? Egy ilyen aranyos teremtestől?

Gyöngyi szomorúan bólogat, majd belekortyol az italába.

BRIGITTA: Mi lesz vele nélküled?

Gyöngyi csodálkozva az apácára néz.

BRIGITTA: *(poharat mos)* Add oda neki Beauvoir-t... Csak úgy hagyd ott az asztalon... Kíváncsiak.

GYÖNGYI: *(bólint)* Jó, otthagynom. *(elbizonytalanodva)* De nem hiszem, hogy van otthon...

BRIGITTA: Na, akkor majd kölcsönadom az enyémet.

GYÖNGYI: Köszí, drága. *(belekortyol a pepszibe, majd gyanakodva felnéz)* Elég lesz egy?

BRIGITTA: Hányat akarsz? Ebben pontosan körülírja Beauvoir, hogy milyen hely illeti meg az emancipált nőt a modern társadalomban.

GYÖNGYI: Ez egy könyv?

BRIGITTA: Beauvoir, mondtam.

GYÖNGYI: *(csalódottan)* Azt hittem, ez egy olyan micsoda, ami begerjeszti...

BRIGITTA: *(elképedve)* Begerjeszti, hogyan?

GYÖNGYI: Ha megissza.

BRIGITTA: *(döbbenet)* Beauvoir-t? Miért inná meg?

GYÖNGYI: *(kortyol)* Mert belekeverem a sörébe. *(lemondóan)* De ha ez csak egy könyv...

BRIGITTA: Mondtam, Beauvoir.

GYÖNGYI: Bovojár nekem már nem használ.

BRIGITTA: *(kíváncsian és segítőkészen)* Nagyobb a baj?

GYÖNGYI: Hétszázhusz forint hiányom van a pénztárban.

BRIGITTA: Hogyan lehet ennyi hiányod?

GYÖNGYI: Nem tudom... Már a múlt hónapban is volt nyolcvankét forint, most meg hétszázhusz... De nem ezért akar elválni.

A folyosón felbukkan egy pillanatra az öregedő takarítónő. Vödört tart a kezében és felmosórongyot. Bekiált az előcsarnokba.

BÖSKE NÉNI: Gyöngyi! Nyolcan vár-
nak a pénztár előtt...

GYÖNGYI: *(hátrapillantva)* Megyek már.

BRIGITTA: *(izgatottan kávét csinál ma-
gának)* Nem tudta meg?

GYÖNGYI: Nem mertem megmondani.

BRIGITTA: A hazugság is bűn. A zár-
dában nekünk még úgy tanították,
hogy a hét főbűn egyike a hazugság.
De ezért elválni, mostanában...

GYÖNGYI: Mind piszok. Ez a sofőr
is...

BRIGITTA: *(egyre kíváncsibban)* Sofőr?
Miféle sofőr?

GYÖNGYI: *(a poharat forgatva)* Hát az
a barna srác, aki a cementet hordta
az új medencéhez.

BRIGITTA: *(felcsillan a szeme)* Jaa, a
Gyuri. Hát az egy aranyos gyerek,
örökké nevet, viccelődik. Ha áru érke-
zett, még a ládákat is segített elrakni,
pedig csak egy kávéra ugrott be.

GYÖNGYI: Nekem is azt mondta, hogy
segít.

BRIGITTA: *(belehörpöl a kávéjába)* Ne-
ked? Miben?

GYÖNGYI: Láttá, hogy szomorú vagyok,
kérdezte, mi bajom. Elmondtam neki.
Semmi az, mondta, úgysí ő szállítja a
bontásanyagot a főkönyvelő házához.
Elintézi vele... Csak egy szavába ke-
rül... Nevetett, aztán hívott, hogy
menjek fel hozzá délután és részlete-
sen mondjam el, hogyan keletkezett
a hiány?

BRIGITTA: *(reménykedve, kicsit iri-
gyen)* De te megsejtetted, hogy mit
akar és nem mentél fel.

GYÖNGYI: *(leteszi az üres poharat)* Fel-
mentem.

BRIGITTA: *(mint aki nem hisz a fülé-
nek, elképedve és letargikusan)* Fel-
mentél?

GYÖNGYI: *(dacosan)* Fel... *(majd le-
hajtja a fejét és szégyenlősen)* Elérte,
amit akart. De nem intézett semmit.
A férjem pedig megtudta az egészet.
El akar válni.

*Gizi, a szőke kabinszlány a folyosó
végéről odakiált a pulthoz.*

GIZI: Gyöngyi! Egy csomó ember áll
a pénztár előtt.

GYÖNGYI: *(hátra sem nézve)* Megyek
már.

BRIGITTA: Buta vagy te kislányom.
Gyöngyi érdeklődve felnéz.

BRIGITTA: Isten bocsássa meg nekem,
hogy ezt mondom, de... *(keresztet
vet)* ha már egyszer ilyent teszel, nem
a sofőrrel kellett volna lefeküdnöd,
hanem a főkönyvelővel.

GYÖNGYI: Pfujj, tokás... A bűdös ci-
garettáktól sárga a bajsza.
*Buzsáki lép az előcsarnokba, amolyan
mindenes, gondnok és szerelő egy-
személyben. Öregember, villáskulcs
áll ki a köpenye zsebéből. A sarokból
felemel egy nagyobb csapszerkezetet,
kifelé indul vele, majd megáll és a
villáskulccsal igazít rajt, belenéz, tű-
nődik.*

BRIGITTA: *(csodálkozva a tényen)* To-
kás? *(elmélázva, nosztalgikusan)* Ná-
lunk a zárdában a húsvéti lelkigyakor-
latot az apát úr szokta tartani, tokás,
testes ember volt. A fogadalomtétel
utáni évben aztán az apát úr helyett
egy fiatal káplán jött. Gyönyörűen tu-
dott beszélni a szentcsaládról, a fiatal
Jézusról, amikor először ment Jeru-
zsálembe és vitába szállt a papokkal.
Egészen összezavarodtunk. *(merengve
a messzibe néz)* Én aztán meggyón-
tam neki mindent. A rácson át is lát-
tam, hogy elpirult.

*Mustos Géza főkönyvelő a fürdő fe-
lől, a lengőajtón át hirtelen az elő-
csarnokba lép. Vizes lábnyomok ma-
radnak utána. Rosszul öltözött, vasa-
latlan, falusias hivatalnok típus. Ma-
gának kaparó, gyűjtögető, sunyi em-
ber. Kialudt cigarettacsikk billeg a
szája szélén. Ideges, türelmetlen. Meg-
áll, körülnéz.*

MUSTOS: Pap Gedeon megérkezett
már?

GYÖNGYI: Még nem láttuk.

MUSTOS: Maga miért nincs a helyén?
*(választ sem várva a félig nyitott iro-
daajtóhoz lép és beszél rajt)* Klárika,
az igazgató elvtárs nem telefonált?
*Az ajtó nyílásában megjelenik Klári,
a titkárnő. Szép, fiatal lány. Hízásra
hajlamos.*

KLÁRI: Még nem. Tegnap azt mondta,
hogy beugrik a járáshoz.

MUSTOS: *(Buzsákihoz)* Most már lehet. Nem lesz itt akácfairtás. Majd én rendet csinállok ebben a fürdőben.

Buzsáki bólogat. Mustos bemegy az irodába. Klári gyűlölettel néz Mustos után, majd követi.

BRIGITTA: *(rongyot tart a csap alá, kimossa, lassan kicsavarja)* A toka... Az egész világ egy nagy toka... *Gyöngyi undorral a főkönyvelő után néz.*

GYÖNGYI: Ezek is bent vannak a kemencében. Hamarosan megsülnek, aztán megeszik egymást.

BRIGITTA: Meddig tart még ez a vizsgálat?

GYÖNGYI: Két napja elutaztak már az ellenőrök, de az eredményről semmi hír. Azt mondják, leváltják ezt az igazgatót.

BRIGITTA: Miért váltanák le? Fellen-dítette a fürdőt.

GYÖNGYI: Azt mondják, mást épített a pénzből, mint amire adták. Az emberekkel is rondán bánik.

Buzsáki a pulthoz lép és várakozik.

BRIGITTA: *(pálinkát önt egy pohárba és az öregember elé teszi)* Felemelte a fizetéseket.

GYÖNGYI: A fizetéseket kétszer is fel-emelte, de nem érti meg az embereket. Hajszolódik...

BUZSÁKI: *(pénzt kotor elő a zsebéből, forintonként a pultra olvassa)* Mustos elvtárs, a főkönyvelő *(fejével az iroda felé int)* találkozott egy illetővel, aki régről ismeri Pap Gedeont és az apját. Malmuk volt ezeknek a Kőrösön.

BRIGITTA: *(besöpri a pénzt)* Na, és ha malmuk volt? Mi van akkor?

BUZSÁKI: *(a pálinkáját kortyolgatva)* Nem érti maga ezt Brigitta, nem is értheti.

BRIGITTA: Mit nem lehet ezen érteni? Jött egy ember, és csinált egy nagy fürdőt.

BUZSÁKI: A Pap Gedeon, nem egy igazi elvtárs. Az igazi elvtársaknak nem volt malmuk.

BRIGITTA: Hát mijük volt?

Gyöngyi unottan nézi Buzsákit.

BUZSÁKI: Negyvenötben, amikor a bárói birtokon levertem az első cöveket, éreztem, nagyot cselekszünk. Tele volt

a szívem boldogsággal. Adjon még egy féldecit Brigitta... *(eltűnődik, átveszi a poharat, de nem iszik bele)* Később is, amikor községi prättitkár voltam, éreztem, hogy megyünk előre. *(lehajtja a pálinkát)* Megyünk előre és énekelünk.

BRIGITTA: Így történt, drága Buzsáki bácsi. Előre mentünk. És most is.

BUZSÁKI: *(gyanakodva)* Mit most is?

BRIGITTA: Megyünk előre. Visszafelé nem lehet élni.

BUZSÁKI: *(pénzt számol fillérenként a pultra)* Megyünk, megyünk, de csendben.

BRIGITTA: *(besöpri a pénzt)* Az a jó.

BUZSÁKI: Régen énekeltünk.

BRIGITTA: Hát énekeljen Buzsáki bácsi.

BUZSÁKI: Egyedül?

Az előcsarnokba lép Gizi, a kabinoslány. Gyanakodva az irodaajtóra pillant, majd a pulthoz lép.

GIZI: *(Gyöngyihez)* Gyöngyi, egy tanárforma ember háborog a pénztár előtt. Panaszt akar tenni az igazgató-nál.

GYÖNGYI: Biztos, hogy tanár?

GIZI: Gyerekekkel van.

GYÖNGYI: Szőke?

GIZI: Nem, lila a méregtől.

GYÖNGYI: *(érdeklődve, kíváncsian)* Lila? *(papírpénzt tesz a pultra)* Megyek... *(kelletlenül elindul a folyosó felé)*

BUZSÁKI: *(tűnődve)* Nem tudom mi lehet ezzel az új medencével...

A nők nem figyelnek rá.

GIZI: Adj nekem, édes, egy feketét. Bé-lelve.

BRIGITTA: Adom aranyom. Mi újság? *(sürgölődik)*

GIZI: Azt mondják, *(gyanakodva hátrapillant)* a Toka lesz az új igazgató.

BRIGITTA: *(kávét gőzölve)* A Mustos elvtárs?

GIZI: *(előrehajol, mintha a gőz sziszegésétől nem hallaná jól)* Igen, a Toka elvtárs.

BRIGITTA: És mi lesz szegény Pap elvtárssal? *(konyakot tölt a kávéba és a lány elé teszi)*

GIZI: Bekerül majd a járáshoz, mint a régebbiek. Volt, aki egyenesen a me-gyénél kötött ki.

BUZSÁKI: Mind bekerült. Addig rendezték itt a vadászmulatságokat, vendégszobáztatták a járásikat, míg aztán akadt nekik egy jó kis íróasztal a városban. Ez is bekerül.

BRIGITTA: Amióta Pap Gedeon az igazgató, ritkán fordulnak meg itt a vadászok.

BUZSÁKI: Annál többször az ELEKTROTEX igazgatója, a Fröhlich, meg a futballistái. Ez aztán az isten átka a községen. Amióta kitelepítették ezeket Pestről, nincs nyugalom.

GIZI: De van munka.

BUZSÁKI: Az van.

Észreveszik, hogy az irodából kijön a titkárnő. Elhallgatnak. Klári a pult-hoz lép, nézegeti a süteményeket, aztán rábök egy indiánere.

KLÁRI: Ezt kérném.

Brigitta kiemeli a süteményt és se-lyempapírra teszi.

KLÁRI: *(hirtelen engedve a merevségéből)* Vagy egyik meg mégegyget?

BRIGITTA: Egyél.

KLÁRI: *(mint aki kegyet gyakorol)* Jó, nem bánom, legyen kettő.

BRIGITTA: Nem bánod? Nem nekem eszed meg ezt lányom, hanem magadnak. A te feneked nő meg aranyom, nem az enyém. Mindjárt jönnek a fürdőzők és felfalják az egészet. Na, egyet kérsz, vagy kettőt?

KLÁRI: *(megadóan)* Hármat.

Bálgúnár férfi érkezik a lengőajtón át egy fiatal lánnyal. Fürdőköpenyben vannak és mezitláb. Vizes nyomokat hagynak maguk után. A férfi fogja a lány kezét, a tülébe suttog. A lány kuncog. Konyakot rendel a lánynak és süteményt. A következő jelenet alatt végig színen vannak.

A galériát éppen az öreg takarítónő tisztogatja. Megpillantja a titkárnőt, leteszi a vödöröt és ronggyal a kezében a korlátra könyököl.

BÖSKE NÉNI: Az egyest már kitakarítottam. Mi legyen a kettessel?

KLÁRI: Ki kell takarítani.

BÖSKE NÉNI: Ha nem alszik benn senki, akkor ráérnék kitakarítani holnap.

KLÁRI: A vendégszobákkal az igazgató elvtárs rendelkezik.

BÖSKE NÉNI: Jön vendég, vagy nem jön?... Maga csak tudja...?

MUSTOS: *(kilép az irodából, szigorúan)* A szobákat ki kell takarítani.

Klári vállat von, elmegy.

BÖSKE NÉNI: A férfi mosdóban csőrepedés van. Nem győzöm a vizet feltörölgetni, meg itt is takarítani.

MUSTOS: *(körülnéz, Buzsákihoz fordul)* Csináljon valamit Buzsáki.

BUZSÁKI: Megyek mindjárt, csak előtte a medence ügyét akarom elrendezni az igazgatóval.

Mustos és Klári bemegy az irodába. Buzsáki utánuk pillant, majd maga elé dörög.

BUZSÁKI: Egyedül énekelni...?

A kanyarodó folyosóról Gyöngyi lép az előcsarnokba, majd a pulthoz.

GYÖNGYI: Lehet, hogy átmegyek az ELEKTROTEX-hez dolgozni. Ott még lakást is adnak.

BRIGITTA: *(poharat tesz a lány elé, rezignált)* Csakhogy, azokat a lakásokat a fürdő brigádja építi.

GYÖNGYI: *(belekortyol a pepszibe)* Az Ibolya tegnap bent járt a városban, úgy hallotta egy illetőtől, hogy az ellenőrök százezer forintos hiányt találtak.

BRIGITTA: Százezer forint semmi. Pap Gedeon ennyit a mellényzsebjéből kifizet.

A fürdőköpenyes férfi idegesen rájukpillant, pénzt tesz a pultra és a lányt kézentölgva elvezeti.

BUZSÁKI: Egyedül énekelni...

GYÖNGYI: Az Ibolya szerint Mustost leváltják, Pap Gedeon pedig börtönbe kerül.

A pultron túl nyílik a bejárati ajtó és beviharzik rajt Pap Gedeon. Gyöngyi ijedten elkapja a szájától a poharat és a pultra teszi, a süteményes vitrin mögé. Pap Gedeon közléptermű, ötvenes férfi. Elegáns, menedzser típus. Az az ember, aki az álmait meg szokta valósítani. Látszik rajt, hogy sportol, küzd a testesedés ellen. Arca most izgatott, boldog, felszabadult.

BRIGITTA: Jó napot kívánok igazgató úr.

GYÖNGYI: *(a folyosó felé hátrálva)* Jó napot kívánok.

BUZSÁKI: Jó, hogy megjött igazgató elvtárs. Az a helyzet, hogy az új medence...

PAP GEDEON: Hogy van Buzsáki? Jól?
Na, ennek nagyon örülök.

BUZSÁKI: Az a helyzet, hogy a medence...

PAP GEDEON: Mustos elvtárs bent van?!
Mustos kilép az irodából, nyomában Klárika, a titkárnő és egy sovány könyvelőlány. Arcukon feszült érdeklődés, jó és rossz sejtelem. Pap Gedeon komoran rájuk mered, majd derűs hangon megszólal.

PAP GEDEON: Lezárult a vizsgálat. A központ már tegnap délután megtelefonálta a járásnak. Mindent rendben találtak.
A takarítónő fent áll a galérián, kezében vizes felmosóröngy. A rongyból időnként víz cseppen a főkönyvelő nyakába. Az odakapdos, dörzsöli. A takarítónő letargikusan nézi a társaságot. Ásít, néha mozdul egy keveset. Lassan a kabinos lányok is beszívárognak és tenyér mögül sugdossák egymásnak: „Lezárult a vizsgálat.” Gyöngyi is belopakodik, s a pulthoz ódalogva, az igazgató háta mögött issza a pepszikoláját.

MUSTOS: (csalódott, alázatos hangon)
Rendben?

PAP GEDEON: (leplezett kajánsággal)
Tökéletes rendben. A zárójelentés külön kiemeli, hogy a könyvelés és a bizonylati fegyelem mintaszerű.

MUSTOS: És a G épület?

PAP GEDEON: A beruházást volumenben vizsgálták. Nagyon elégedettek voltak a százalékos költségmegoszlással.

MUSTOS: A sportmedence megépítését sem észrevételezték?

PAP GEDEON: Nem... De úgy tudom, az építkezések előrehozásáért külön kitüntetést kapunk. Én személyesen terjesztelek fel téged Mustos elvtárs a munka érdemrend bronz fokozatára. (odálép, megrázza Mustos kezét) Nagyon köszönöm, amit a fürdővállalatunkért tettél.

MUSTOS: (meghunyázkodva, csalódottan) Bronz fokozatra?

PAP GEDEON: Jó, legyen ezüst. Nem én adom, csak javaslatot teszek.

MIND: Éljen, éljen! (taps)

BUZSÁKI: Igazgató elvtárs...

PAP GEDEON: Ha a központból megérkezik a dicsérő leirat, külön prémiumot és díszoklevelet adunk a legjobb dolgozóinknak. Utána bál a fürdőben, mindenki elhozhatja a vőlegényét, udvarlóját, férjét, gyerekeit. Az étel és az ital ingyencs. Mustos elvtárs majd kigazdálkodik a szociális alapból.

MUSTOS: Én? A szociális alapból?

PAP GEDEON: Abból, vagy a kulturális alapból. Van itt alap, meg keret... Ezek a barátaink, munkatársaink a fürdő felvirágoztatásáért dolgoznak. Velünk vannak a munkában, velünk lesznek az ünnepeken is, a siker napjaiban.
A medence felől nyílik a lengőajtó és egy fürdőruhás férfi lép az előcsarnokba. Mérgesen körülnéz.

TANÁR: Az irodát keresem. Hol az iroda?
Senki sem figyel rá.

BUZSÁKI: A medence ügyében kellene beszélünk, ha az igazgató elvtárs...

TANÁR: (az igazgató szóra felkapja a fejét, előre tolakszik) Az igazgatót keresem. Hol az igazgató? (megpillantja a jólvasalt Pap Gedeont, hozzá fordul) Maga az igazgató?

PAP GEDEON: Igen, de itt az első ember nem az igazgató, hanem a kedves vendég, akiért megépítettük az új sportmedencét, ússz az egészségedért!

TANÁR: Panaszt akarok tenni. Fél óráig álltam a pénztár előtt húsz gyerekkel, mert be volt zárva. A pénztáros elment valahová.
Gyöngyi félrenyelni a pepszit és köhögni kezd.

TANÁR: A tantestületben én vagyok kérem a közösségi nevelés felelőse. És tessék, bezárják az orrom előtt a pénztárt.

PAP GEDEON: (mosolyogva előrelép és megrázza a tanár kezét) Gratulálok tanár úr. Maga a százezredik vendég az új medencében. Örülök, hogy bejött, bár már kiküldtem önért két kabinoslányt.

TANÁR: (megütközve, gyanakodva) Kérem, az én panaszom...

PAP GEDEON: Tudom, de amíg az összesítés és a sorszámok egyeztetése tartott, kis időre szüneteltetnünk kellett a jegyek kiadását. Hányan álltak maga előtt?

TANÁR: Kilencen.

PAP GEDEON: Na látja. Aki maga előtt állt, az volt a kilencvenkilencezer-kilencszázkilencvenkilencedik. Most már érti?

TANÁR: *(megenyhülten)* Aha.

Gyöngyi felváltva bámul az igazgatóra és a tanárra.

PAP GEDEON: Brigitta, legyen szíves a százezredik vendégünk számára behűtött pezsgőt becsomagolni. Fotót.

Klári fényképez.

Brigitta értetlenül az igazgatóra néz, majd észbekap. A hűtőből gyorsan kiemeli egy üveg pezsgőt és becsomagolja. Az igazgató odalép, gyors mozdulattal kiemeli a vázából a szekfűket és az üveg mellé fogja.

PAP GEDEON: Így, köszönöm Brigitta, és most kérem még azt a húsz csomag zizit, amit a gyermekek számára félretettünk.

Brigitta zizi-csomagokat halmoz a pultra, majd halkan az igazgatóhoz fordul.

BRIGITTA: Csak tizenkilenc van.

PAP GEDEON: Tibi csoki is jó lesz.

Az igazgató a fürdőruhás tanárhoz lép.

PAP GEDEON: A százezredik vendég ünnepi pillanatot jelent vállalatunk életében. Még egyszer gratulálok. A pezsgő és a virág az öné, a Tibi csokoládé a legjobb úszóé, tizenkilenc tanuló pedig zizi jutalomban részesül. *(a zizit és a csokoládét Gyöngyi a tanár meztelen karjára halmozza)* Érezzek magukat jól, a viszontlátásra. Jó mellűzást!

TANÁR: Köszönjük, de ezt nem személyes megbecsülésnek, hanem közösségi megnyilvánulásnak tekintem. *(karjából leesik egy zizis csomag. Gyöngyi lehajol és felveszi)*

PAP GEDEON: Jó. *(mosolyog, bólint, búcsút int)*

A tanár bizonytalankodik, akar még valamit mondani, de újra leejt két zacskót. Gyöngyi újra felveszi. Az igazgató közben finoman int, hogy tuszkolják ki.

GIZI: *(a tanár mellé lép)* Segitünk a tanár úrnak. Ez a sok zacskó ugye... Gyöngyi és Gizi mosolyogva kituszkolják a tanárt. A manővernek min-

denki a hatása alá kerül. Amikor becsukódik az ajtó, felszabadultan mosolyognak, nevetgélnek, sugdosnak.

PAP GEDEON *(Gyöngyihez)* Nyitáskor legközelebb üljön a pénztárban.

GYÖNGYI: *(zavartan, hebegve)* Igazgató elvtárs, én...

PAP GEDEON: Tudom, mindent tudok. *(elhárítóan feltartja a tenyerét)* Csukják be a medencére nyíló ajtót. Ügy, köszönöm. *(közelebb lép a pulthoz)* Most pedig Brigitta, nekünk is nyisson ki öt üveg pezsgőt. Orosz pezsgőt, és hozzá két üveg villányi vörösbort. Az én számlámra az egészet, a tanárt is írja hozzá a gyerekekkel.

Brigitta sűrög-íorog, durrannak a pezsgős dugók. A lányok segítenek. Poharakat készítenek a pultra, törölgetnek, töltenek. Buzsáki az igazgatóhoz lép.

BUZSÁKI: Igazgató elvtárs, ezzel az új medencével...

Pap Gedeon feltartja a kezét.

PAP GEDEON: Majd Buzsáki, majd. Segítsen most a lányoknak.

BUZSÁKI: Egyedül énekelni...

Pap megoldja a nyakkendőjét, kigombolja az ingjét. Leveti a zakóját, az iroda felé lép, de Klári, a titkárnő ott terem.

KLÁRI: Majd én beviszem, igazgató elvtárs.

PAP GEDEON: *(átadja a zakóját)* Köszönöm Klári. *(körülpillant, leül egy fotelba. Maga elé beszél, álmodozva)* Befejezem a sportmedence mellett az új épületet, aztán jön a G épület. De már előbb, talán már jövőre meghívom a balneológiai társaságot. Vándorgyűlést szervezek itt. Balneológiai szimpoziumot. Európai szaktekintélyekkel. A balneológiai vándorgyűléssel kezdünk, aztán jön a szimpozium. Akkor pofázzanak majd. Kérni fogom a felvételemet a balneológiai társaságba.

A kis dohányzóasztalt telerakják a lányok poharakkal, üvegekkel. Brigitta is sürgölgődik, még Buzsáki is. A lányok titkon belekortyolgatnak a poharakba. Mustos Géza leül az asztal túloldalára, melléje a könyvelőlány. Pap Gedeon meglóg egy poharat, megemeli. Közben a galérián észreveszi az öreg takarítónőt.

PAP GEDEON: Böske néni... Hát maga mit csinál ott?

BÖSKE NÉNI: A vendég egyest már kitakarítottam. Most várom, hogy valaki döntsön a vendég kettéről.

PAP GEDEON: Mit kell arról dönteni?

KLÁRI: *(ingerülten)* Mondtam már magának Böske *(kis szünetet tart)* néni, hogy takarítsa ki.

BÖSKE NÉNI: A férfi mosdóban csőrepedés van, nem tudok ott is törülgetni, meg ezt is csesztetni, amikor az éjjel úgysem alszik benn senki.

KLÁRI: *(tekintélyét védve)* Nem is kell magának csesztetni. Én azt mondtam, hogy takarítson ki, de csak áll ott a korlátnál már fél órája.

BÖSKE NÉNI: Várom, hogy döntsének.

PAP GEDEON: Miben, Böske néni?

BÖSKE NÉNI: Abban, hogy a vendég kettést csesztöljem, vagy menjek a férfi mosdóba feltörülgetni a vizet.

PAP GEDEON: Mielőtt döntenénk, csoszotoljon onnan le, és igyon velünk egy pohár pezsgőt.

BÖSKE NÉNI: Pezsgőt?! Azt nem. *(kis pálinkásüveget vesz elő és belekortyol)* Az igazgató feláll, magasra emeli a poharát.

PAP GEDEON: Igyunk a mi nagyszerűnek álmódott fürdőnkre, ami a szemünk láttára, a munkánk által valósul meg. A fürdőnkre, ahol sok ember talál felüdülést és gyógyulást napjainkban, és még többen a közeli jövőben.

MINDENKI: Éljen a fürdőkombinát!

Pap Gedeon sorra koccint mindenki-vel, aztán kiissza a villányival színezett pezsgőt és leül. Elégedetten csetint, aztán a körülállókhoz intézi szavait.

BUZSÁKI: Igazgató elvtárs!

PAP GEDEON: Ez ital. Orosz pezsgő, villányival. Igyon Buzsáki. *(felemeli az egyik vörösboros üveget, s a cím-két mustrálgatva csóválja a fejét)* Ilyen itt, a homokon nem terem... De nekünk is vannak kincseink. Másfajta kincsek. A mi kincsünk nem a bor, hanem a víz. A hőforrások, itt alattunk. *(a fotel alá mutat)* Igyunk a melegvízre, amit én drágábban adok el, mint az arab sejkek az olajat. Mindenki poharat emel, koccintgatnak, isznak.

MUSTOS: *(elégedetten nyelegetve az italt)* Jó ital, a fene sem gondolná, hogy a vörösbor össze lehet önteni a pezsgővel.

PAP GEDEON: *(egy pillanatra a főkönyvelő karjára teszi a kezét)* Na, öregfiú, megnyugodtál?

MUSTOS: Keserves hét volt.

PAP GEDEON: Mondtam, hogy nyugalom.

MUSTOS: Nyugalom, persze, de a G épületnek már el kellett volna készülni... Helyette van egy sportmedencénk.

BUZSÁKI: Igazgató elvtárs, a sportmedence...

PAP GEDEON: Majd Buzsáki, majd...

MUSTOS: És ez a karbantartó részleg... Több kőműves dolgozik nálunk, mint az építő KTSZ-nél...

PAP GEDEON: Két évig könyörögtünk a vállalatoknak és a KTSZ-eknek. Vállalták a kivitelezést?

MUSTOS: *(vállat von)* Nem... De itt ez a létszámstop...

PAP GEDEON: Ha minden rendeletet betartasz, nem épül fel semmi, megáll az élet.

MUSTOS: Megáll, vagy nem áll, azt nem tudom, de annyi biztos, hogy mielőtt idekerültél hozzánk, nyugodtabban éltünk. Ne haragudj meg az őszinteségért.

PAP GEDEON: Nyugodtan éltetek? Ráfizetéses volt a fürdő... Év elején felveszték az állami dotációt, aztán nyugodtan könyvelgették a pénzt egyik rubrikából a másikba. Olyan volt ez a fürdő, mint egy kacsaúsztató. Néhány kehes öregasszony lubickolt a fedettben.

MUSTOS: És tíz bányász. Turnusonként.

PAP GEDEON: Most húszat fogadunk turnusonként *(feláll, gesztikulál)*, mert Pap Gedeon építtetett egy toldalékot a régi épülethez. Megnyitottam a fürdőt a nagyközönség előtt. Eredmény?

MUSTOS: Feljelentettek bennünket a reumás betegek.

PAP GEDEON: Fel, de eltartotta magát a fürdő.

MUSTOS: Az orvos is felmondott.

PAP GEDEON: Hoztunk egy orvosnőt. Ez nem mond fel.

MUSTOS: Ez nem. Imádja a reumás betegeket.

PAP GEDEON: A második évben száz-ezer forint volt a nyereség. Tavaly kétszáztizenhat, az idén meglesz az ötszázezer. Még néhány év, és milliókat adunk az országnak, és a milliók mellé egészséges embereket. De ez csak a kezdet. Felépítjük az új öltözőt a napozóterasszal. A bejáratnál leánder zöldül ládákban, mint a régi úriházak teraszán. A pálmák beljebb következnek majd a nyugágyak között. Telehitem nyugágyakkal és napernyőkkel a teraszt. A vendégeknek mozgóárusok kínálják a behűtött italokat, szendvicseket, a gőzölő, erős feketét, a dohányárut.

Mindenki Pap Gedeont hallgatja, csodálkoznak, bizakodóak. Brigitta, amikor a mozgóárusokról hall, lecsapja a mosogatórongyot, s nekilát poharat mosni. Pap Gedeon észreveszi, és tordít egy keveset a monológján.

PAP GEDEON: A büfét természetesen, és az egész vendéglátást saját kezelésbe vesszük, hogy az üdülőkombinát egyetlen elszámolási egységet képezzen. Szolgáltatásaink ugyanis kiegészítik egymást, a jó kabin, a gyógyvíz és a masszázs éppen úgy beletartozik a kerek egészbe, mint a hűtött italok és a friss szendvics. Szendvics. *(legyint)* Csak kosárból. A lebontott régi épület mellett az akácost is kivágtom.

MUSTOS: *(megütközve)* Megint az agácás! Miért van neked utadban az a kis erdő?

PAP GEDEON: Mert tujafákat ülteték helyette és nyírfákat. Külön megbízunk egy kerttervező mérnököt. Az majd pontosan kijelöli a fák helyét, hogy az árnyék mindig alkalmas, esztétikus szögben terüljön el a pázsiton. Pázsit is lesz.

MUSTOS: A vadászok nagyon szeretik ezt az agácást. Nem lehetne meghagyni?

PAP GEDEON: *(türelmetlenül)* Nem.

MUSTOS: Nem, nem... De miért nem?

PAP GEDEON: Mert az akácfa tüskés. A szél letör egy ágat, és oda a fürdő jóhíre.

MUSTOS: *(gyanakodva, de alázatosan)* Miért lenne oda?

PAP GEDEON: Rálép valamelyik vendég, meztláb.

MUSTOS: Vakokat is üdültetünk ezután?

PAP GEDEON: Ha pénzük van... *(óvatosan Brigittára pillant)* A tuja és nyírfaliget mellett építjük fel a fürdő szórakoztató centrumát. Középen lesz az étterem, egy szolid bárral. Halk zene, drága italok. Brigitta, maga lesz a vezetője.

BRIGITTA: *(meglepetten felnéz, abba-hagyja a törölgetést)* Én...?

PAP GEDEON: Remélem, vállalja?

BRIGITTA: Egy büfét nem mondom, elvezetek, de eredetileg én...

PAP GEDEON: Nem tud számolni?

BRIGITTA: *(öntudatosan, sértetten)* Dehogynem. Kulcsos nővér is voltam a zárdában. Én rendeltem meg az üzletekben és a piacon, ami kellett...

PAP GEDEON: Brigitta, maga főnyeremény. Ugyanezt kell csinálni itt is. Megrendeli a májat, számla ellenében kifizeti, szemmel tartja a szakácsokat, a pincéreket, és persze a vendégeket is.

BRIGITTA: *(értetlenül)* Májat? Milyen májat?

PAP GEDEON: A sertésmájat, marhamájat, a borjúhúst és ami csak kell, mert a mi vendéglőnk nemcsak az udvarias kiszolgálásról és a tisztaságáról lesz híres, hanem jóízű ételeiről is.

BRIGITTA: Ezt értem. *(tűnődve)* De hol rendelem meg a májat és a borjúhúst?

PAP GEDEON: Kedves Brigitta, nem kell minden apróságon fentakadni. A környékbeli téeszekkel kötünk egy szocialista szerződést és lesz máj. Érti? Máj, halk zene, finom emberek. Maga lesz az étterem vezetője. A bort is átvesszük a téesztől, de csak akkor, ha májat is adnak melléje.

BRIGITTA: Az előbb azt tetszett mondani, hogy drága italok...

PAP GEDEON: Drágán adjuk majd, akárcsak a pálinkát. Új nevet adunk a bornak és a pálinkának. *(elmerengve)* Tíz éve, talán tizenegy... Gradiszkában gabonapálinkát ittam kokálával. Az volt a neve, hogy „Fantáziakoktél”. Mindent el lehet adni,

- csak oda kell tenni az asztalra. A mozdulat számít, az elnevezés, ami emlékeztet valamire. A fiatalságra, régi tájakra...
- MUSTOS: *(makacsul)* A faluban ott az a kocsmá, Bor és pálinka mindig van bent, szombaton sör is. Mégsem vágják ki az agácfákat, sem előtte, sem az udvaron, a kuglizó mellett.
- PAP GEDEON: Képzeld el a vendéget. Kézenfogva sétál egy lánnyal. Leülnek, nézik a Holdat.
A kabinos lányok átszellemülten hallgatják, Brigitta lebiggyeszti a szája szélét.
- PAP GEDEON: Megcsókolják egymást. Ölekeznek. Aztán tovább mennek, és a medence közelében...
- BUZSÁKI: *(előrelép az üres poharával)* Igazgató elvtárs...
- PAP GEDEON: *(int az egyik lánynak, hogy töltsön italt az öregnek, de egyébként nem vesz róla tudomást)* Levetköznek. *(szünetet tart)* A cipőt is levetik. Beugranak a medencébe. Úszkálnak, süt a Hold. Emelkedett hangulatban indulnak vissza a fák alá, ahol a ruhájukat hagyták. *(felemeli a hangját, gesztikulál, majd ugrál)* Rálépnek egy letört akácágra. Belemegy a tüske a talpukba.
- MUSTOS: Az agácástól nagyon messze van a medence. Ha fürdőzni akarnak, nem ott vetik le a cipőjüket, hanem itt *(tejével a tejüveg irányába int)*
- PAP GEDEON: De én nem erről a medencéről beszélek.
Buzsáki lehajtja a pezsgőt és izgatottan előre lép.
- MUSTOS: Nem erről beszélsz? *(mutogatva)* Az agácás ott van kétszáz méternyire, a medence meg itt.
- PAP GEDEON: *(talányos arccal)* Ez itt. De én a fürdőkombinát egészét látom magam előtt. *(szünetet tart, gondolkodva rágyújt)*
A szünetet hirtelen kihasználja Buzsáki. Megszólal.
- BUZSÁKI: *(sietősen, hogy végre elmondhassa, amit akar)* Igazgató elvtárs, alighanem megrepedt az új medence.
- PAP GEDEON: *(gondolataiból kizökkenve)* Hogy? Mit mond?
- BUZSÁKI: Megrepedt az új medence.
- PAP GEDEON: Honnan veszi ezt a marhaságot?
- BUZSÁKI: Fogy belőle a víz.
- PAP GEDEON: *(nagy slukkot szippant a cigarettájából)* Az kizárt dolog. Miből gondolja, hogy fogy belőle a víz?
- BUZSÁKI: Látom. Minden két órában megnézem, akárhogy nézem, fogy belőle a víz.
- PAP GEDEON: Rosszul látja, káprázik a szeme. Vagy egyszerűen téved. Embéri dolog. Az érzékszerveink az évek múlásával kopnak. Gyarló az emberi test.
- BUZSÁKI: Igazgató elvtárs, én a vízmértéken látom, hogy fogy a víz.
- PAP GEDEON: Akkor rossz a vízmérték.
- BUZSÁKI: A vízmérték? Hogyan lenne rossz? Mérnökök állították a helyére.
- PAP GEDEON: Akkor rosszak a mérnökök.
- BUZSÁKI: Én is úgy gondolom, mert az új medencéből fogy a víz.
- PAP GEDEON: Talán megisszák a fürdőzők.
- BUZSÁKI: Nem hinném... Ahogy a gusztusukat ismerem. Inkább hozzátesznek valamennyit, ha rájuk érik.
A főkönyvelő gyanakodva figyel, egyik emberről a másikra néz, Brigitta is oda-oda néz a beszélgetőkre. A lányok alig vesznek tudomást a párbeszédéről.
- PAP GEDEON: És arra nem gondolt, hogy süt a nap?
- BUZSÁKI: Én most a medencéről beszélek. Alighanem megrepedt, mert fogy belőle a víz. Külön jelet is tettem a mérce mellé, de akárhogy nézem, fogy a víz.
- PAP GEDEON: Napos, szeles időben a mi éghajlatunkon a nyílt vízfelületekről száz négyzetméterenként két köbméter párolog el. A mi medencénk esetében ez nyolc köbméternek felel meg. Érti már? Nyolc köbméter víz naponta, tehát körülbelül két centit süllyed a vízszint. Érti?
- BUZSÁKI: Értem...
- PAP GEDEON: Na végre. Köszönöm, hogy szólt. Ha a dicsérő leirat megérkezik a központból, maga is jutalmat kap, és persze oklevelet, mert szereti a munkáját, éber, azonosul a fürdőkombinát ügyével.

BUZSAKI: Nagyon szépen köszönöm...
Az igazgató elégedetten odább lép, az asztalról felemel egy üveget, tölt Buzsákinak, a főkönyvelőnek, majd magának.

BUZSAKI: De van még két baj.

PAP GEDEON: *(ingerülten)* Baj? Milyen baj? Letárgyaltuk, nem?

BUZSAKI: Éjjel is fogy a víz, és éjjel nem süt a nap. Ez az egyik baj. A másik a centivel van.

PAP GEDEON: Milyen centivel?

BUZSAKI: A két centivel. Az a helyzet, hogy az új medencében naponta tizenkét centit apad a víz.

PAP GEDEON: *(türelmét veszítve)* Mit akar tulajdonképpen?

BUZSAKI: Döntést. Mi legyen most.

PAP GEDEON: *(ingerülten)* Engedjenek utána vizet.

BUZSAKI: A csapot már egy hete nyitva tartjuk, de így is fogy.

PAP GEDEON: *(az ingerültségéből keserű humorba váltva)* És ez olyan nagy ügy? Mustos elvtárs státuszba vesz két bűvárt. A bűvárok majd megállapítják, hol szivárogozik a medence, és befogják a lyukat.

BUZSAKI: *(értetlenül)* Reggeltől estig?

PAP GEDEON: Tud jobbat?

Nagy nevetés támad. Pap Gedeon gyorsan kihasználja a változó hangulatot.

PAP GEDEON: Igyunk a bűvárok egészségére.

Mindenki iszik, jó a hangulat, csak Buzsáki kedvetlen. Iszik, aztán megszólal.

BUZSAKI: Egyedül énekelni...

PAP GEDEON: Hogy?

BUZSAKI: A Gyöngyinek mondom, hogy egyedül...

Pap Gedeon elfordul, leteszi a pohárát, majd Mustoshoz, aki az egyik lány köpenyét igazgatja. Kezd becsipni.

PAP GEDEON: A cipőt nem itt vetik le a vendégek.

MUSTOS: Milyen cipőt?

PAP GEDEON: Ami a lábukon van. Mert ez a régi medence.

MUSTOS: Ez? Egy éve készült el. Ez az új medence.

PAP GEDEON: Most. De amikor a vendég az akácerdő helyén létesített

parkban, tujafák között sétál, ez a régi medence lesz, mert közben elkészül az ötvenméteres sportuszoda, ahol majd országos versenyeket is lehet rendezni, és a park szélén a harmadik medence, ahol az éjszakai fürdőzés zajlik.

MUSTOS: *(iszik, majd letargikusan)* Ez az éjszakai medence, nem?

PAP GEDEON: Most. Nappali, éjszakai, minden. De mire felépítjük Brigittának a szórakoztató kombinátot, addigra a harmadik medence lesz az éjszakai. Világos, nem?

MUSTOS: *(lemondóan)* Világos. *(iszik)* Pap Gedeon is belekortyol a poharába, majd tűnődve körüljárja a főkönyvelőt. Hümmög, bólogat. Mustos felnéz, nem érti.

PAP GEDEON: A te alkatod... Elgondolkodtató... Belőled igazgatót kellene csinálni. *(nézi a főkönyvelőt, lépeget körülötte, mustrálgatja)* Mondd Mustos elvtárs, akarsz igazgató lenni?

MUSTOS: *(meghökken, de felcsillan a szeme)* Igazgató? Nem értelek.

PAP GEDEON: Akarsz igazgató lenni, vagy nem?

MUSTOS: *(zavartan)* Kérlek, Pap elvtárs, örüljünk, hogy az átmeneti idegesség után...

PAP GEDEON: Érzél magadban annyi erőt, hogy irányíts, vezess egy fontos intézményt?

MUSTOS: Hát... Erőt éppen érzek. De a kérdések nem így sorjádzanak.

PAP GEDEON: Ki vagy nevezve. Te leszel a motel, és a körülötte kialakított kemping igazgatója.

MUSTOS: Hol van itt motel?

PAP GEDEON: Már épül.

MUSTOS: Hol?

PAP GEDEON: *(a fejére mutat)* Itt, a fejemben. Két év múlva kész. A fürdőkombinát része lesz. A jövő héten kitűzhetjük a mérnökökkel. Kapsz egy irodát, külön titkárnővel, és persze a teljes személyzet is a te gondod lesz.

MUSTOS: *(bizonytalanul, de reménykedve)* Motelről nem volt szó.

PAP GEDEON: Kétszer is beszéltünk róla, de elfelejtetted.

MUSTOS: *(kezd emlékezni)* A kocsi-ban, Pestről hazafelé?

PAP GEDEON: Na látod... *(eltűnődik)* Klárka! Hirdetéseket kellene feladnunk nyugati lapokban: „Töltsön két hetet Magyarországon a... a... fürdőben...” De milyen fürdőben? Neve sincs ennek a fürdőnek. Kellene egy jó fantáziánév, valami olyan, mint a Napsugár. „Napsugár fürdő”.

GYÖNGYI: „Gyöngyvirág fürdő” szép lenne.

Klári megbotránkozva rápillant.

PAP GEDEON: Szép, de valami fénynek kellene a fogalomban lenni.

BÖSKE NÉNI: Kék fény...

PAP GEDEON: Majd kiírunk egy pályázatot. Rászánunk ötezer forintot. Egy jó név tízet is megér. Név kell: „Töltsön két hetet Magyarországon, a Napsugár fürdőben. Öt medence éjjelnappal. Regeneráló gyógyvizek. Teljes ellátással egy hétre száz, két hétre kedvezményesen száznyolcvankilenc dollár.” Föladunk egy sor hirdetést a Süddeutsche Zeitung, a Times, a Die Presse hasábjain, és áradnak a köszvényes németek, angolok, északiak. Be kell venni a szövegbe a fiatalító kúrákat is.

MUSTOS: Fiatalító kúrák? Itt?

PAP GEDEON: Persze. Jó szöveg kell. Bemegy a vízbe egy ötvennégy éves férfi, és kilép belőle egy negyvenéves. A balneológusokkal és a vegyészekkel készítettünk egy új vegyelemzést. Ha ez beindul, nem úszunk meg a munka érdemrend arany fokozata nélkül. Ömlik hozzánk a dollár.

MUSTOS: *(szokatlan érdeklődéssel)* Ez a mi vizünk, ami csak úgy jön a földből, fiatalít?

PAP GEDEON: Persze.

MUSTOS: Honan lehet ezt tudni?

PAP GEDEON: Onnan, hogy én mondom. A vegyelemzést majd elkészítetjük. Klárka, hogyan áll a dollár a forinthez?

KLÁRI: Azonnal megnézem igazgató elvtárs.

Berohan az irodába, majd egy táblával bukkan elő.

KLÁRI: Száz dollár 2082 forint 92 fillér.

PAP GEDEON: És a nyugatnémet márka?

KLÁRI: Száz márka 810 forint 47 fillér.

PAP GEDEON: *(izlelgetve a hirdetés szövegét)* Tölts szabadságát a Napsugár fürdőkombinátban. Motel, magyaros ételek... Játékkaszinó, éjszakai fürdőprogram. Egy hétre kétszáz-negyven márka, két hétre négyszáz... *(Mustoshoz)* Nem kérünk sokat?

MUSTOS: *(értetlenül, gyanakodva)* Hát...

PAP GEDEON: Majd konzultálni kell a Nemzeti Bankkal. Egy jó kis ruletterem kell ide, ahol csak a kemény valuta játszik. Egybeépítjük a szórakoztató kombináttal, de külön bejárata lesz.

MUSTOS: *(ijedten, idegesen)* Pap elvtárs, azért nem szabadna elfelejtened, hogy ez egy gyógyfürdő.

PAP GEDEON: Nyugalom, két év múlva itt rendezzük meg a balneológiai szimpoziumot. *(felemeli a poharát, iszik. Megakad a szeme Buzsákin, és Gyöngyin. Gyöngyre mutat)* Akar tanulni?

GYÖNGYI: *(zavartan)* Igazgató elvtárs, én...

PAP GEDEON: Magát beiskolázzuk. Kell ide valaki, aki pötyörészik angolul, németül.

GYÖNGYI: Köszönöm szépen igazgató elvtárs. De... De... Itt kell tanulni, vagy el lehet utazni valahová?

PAP GEDEON: Itt? Mit lehet itt tanulni? Utazik Pestre.

GYÖNGYI: *(telderül az arca)* Igazgató elvtárs, nagyon szépen köszönöm. Pap Gedeon már Buzsákit vizsgálgatja. Az irodában cseng a telefon. Klári az igazgatóra pillant, aztán elindul betelé.

PAP GEDEON: Tud ultizni?

BUZSÁKI: Tudok.

PAP GEDEON: Átveszi a rulett termet.

BUZSÁKI: Mit kell ott csinálni?

PAP GEDEON: Amit itt. Figyel. Nehogy valamilyen lyukon elszivárognon a pénzünk.

BUZSÁKI: A pénz? Milyen lyukon?

PAP GEDEON: A pénz halmazállapota nagyon hasonlít a vízéhez. Elszivárog a legkisebb lyukon, repedésen. Maga majd ügyel rá, hogy ott maradjon a játékteremben. Legalább addig, amíg kasszát csinálunk.

Klári kilép az irodából, sápadt. Ölében a hosszú zsinóron mozgatható készülék, kezében a befogott telefonkagyló.

KLÁRI: Igazgató elvtárs kérem...

Pap Gedeon észre sem veszi.

BUZSÁKI: Vizmérce van ott?

PAP GEDEON: *(csodálkozva)* Vizmérce?

BUZSÁKI: Mérce, amin látható az apadás.

PAP GEDEON: Mérce, nincs. Ennyivel nehezebb.

KLÁRI: Igazgató elvtárs, a központból keresi Sotonyi.

PAP GEDEON: *(megütközve)* Sotonyi? Mit akar?

Pap Gedeon átveszi a telefonkagylót.

PAP GEDEON: *(határozottan)* Pap Gedeon... Ez csak valami félreértés lehet... Most jövök a járástól, azt mondták lezárult. Beszéltek a központtal és lezárult... Névtelen bejelentés?... Érthetetlen...

Lassan kinyílik az oldalajtó és az előcsarnokba lép Bódis. Leveszi a kalapját és zavartan körülnéz. Klári megpillantja, jeleket ad Pap Gedeonnak.

PAP GEDEON: ... A G épület ügyét?...

KLÁRI: *(közbeszól)* Megint itt van az a tanár.

PAP GEDEON: *(befogja a telefont, hátrapillant)* Mit akar? Küldjék ki innen. *(telefonba folytatja)* Nem, nem vagyok ideges. Ketten nézték egy hétfőig... Nem vagyunk szűkmarkúak. Léman jön?... Török?... Török sem? Hát akkor ki?

Klári Bódishez lép, igyekszik kituszkolni. Az ünneplők arca fokozatosan elkomorodik. A lányok leteszik poharaikat és kiszivárognak az előcsarnokból. Brigitta törölget, fülel, rendezkedik.

PAP GEDEON: Bódis Imre? Ki az?... Nem tudod? Hát akkor ki tudja?... Értem...

BÓDIS: Kérem szépen én...

KLÁRI: *(kituszkolja)* Tudjuk, maga a közösségi nevelés felelőse...

Pap Gedeon abbahagyja a beszélgetést, egy pillanatig csüggedten áll a néma telefonkagylóval a kezében, majd átadja a visszasiető Klárinak. Az bizonytalanul körülnéz, és a kagylót a készülékre teszi.

PAP GEDEON: *(Buzsákihoz)* Takarítsa ki a vendég kettést.

Buzsáki elmegy. Pap Gedeon Klárirra pillant, aki azonnal bemegy az irodába.

PAP GEDEON: *(Mustoshoz)* Jön egy új ellenőr. A G épület miatt. Most kapaszkodhatunk!

MUSTOS: *(alattomosan felcsillan a szemé)* Mikor jön?

PAP GEDEON: *(idegesen járkálva)* Már elindult.

Brigitta óvatosan körülnéz, konyakot tölt magának és lehajtja. Majd törölget, dudorászik.

MUSTOS: *(derüsen)* Rég át kellett volna mennem egy csendes, nyugodt helyre.

PAP GEDEON: *(maliciózan)* De te építkezni kezdted. *(fenyegetően)* Remélem, egyetlen percre sem felejtet el, hogy az a bontástégla, amit a fürdőből jutányosan megvettél, vadonatúj, s a vagonból szállítottuk egyenesen a kertedbe.

MUSTOS: *(meghökken, gondolkodik, mustrálgatja az igazgatót)* Kit küldenek?

PAP GEDEON: Valami Bódis. Senki sem ismeri.

MUSTOS: Bódis? Ki a fene lehet ez a Bódis?

Az oldalajtón ismét belép Bódis, leveszi a kalapját.

BÓDIS: Én vagyok kérem.

Az igazgató és Mustos döbbenetben állnak. Pap Gedeon is elveszti biztonságát, nem tud megszólalni. Függöny.

II. FELVONÁS

1. jelenet

Vidéki fürdő tágas előcsarnoka (azonos az I. felvonás második jelenetének helyszínével). A színpadi tér hátsó talá-

ból nyíló irodaajtó mellett most egy nagy íróasztal áll, körülötte székek. Az íróasztalon dossziék, iratok, számlák sorakoznak. Az íróasztal mögött Bódis Imre kontrollellenőr tevékenykedik. Ül, áll,

mozog, papírokkal a kezében tűnődik. Klárika, a titkárnő iratokat ad kézre, majd visszahúzódik az irodába, ahol Mustos és Pap Gedeon gondterhelten várakozik. Alakjuk időnként megjelenik az ajtóban. A büfépult mögött Brigitta lát-szólag egykedvűen tevékenykedik, de mindenre reagál, ami körülötte történik. BÓDIS: (iratot lebegtetve) Fehér hajó...

Fehér hajó...

KLÁRI: (előlép) Parancsol?

BÓDIS: Meleg van.

PAP GEDEON: (előlép) Nagyon meleg van itt. Fülledt a levegő.

MUSTOS: Eső lesz.

KLÁRI: Kitámasztom a lengőajtót, jó?

BÓDIS: Nem szükséges.

PAP GEDEON: (hirtelen megáll az íróasztal közelében) Bódis elvtárs... Nem akarom kizökkenteni, de úgy vélem, helyes lenne, ha körvonalaznám önnek, hogy itt miről van szó... Ez itt ugye egy fürdőkombinát, a járólékos, kiegészítő tartozékokkal, szolgáltatásokkal. Aligha ígérhetem, hogy az európai hírű autókempingünkhöz még ebben az ötéves tervben elkészül a szervizállomás is, de...

Mustos döbbsent arccal megmozdul, szájából kiesik a kialudt cigaretta.

BÓDIS: (iratok között böngészve, fel sem néz) Itt kemping is van?

PAP GEDEON: Nincs.

BÓDIS: Akkor jól van.

PAP GEDEON: A fürdőkombinát nagyon sok részlege még nem funkcionál, de a mi képzeletünkben, tervrajzainkban, dolgozóink szocialista odaadásában már él. Ha az állami hozzájárulás felhasználását nemcsak a költségvetési év, hanem a tervidőszak beruházási volumenében vizsgálják, meg lesznek elégedve. Jól haladunk. Ezt egyébként már az első vizsgálat is megállapította. Nagyon örülnék, ha bemutathatnám önnek Bódis elvtárs a mi fürdőkombinátunkat.

BÓDIS: (ridegen) Nem szükséges.

PAP GEDEON: Legalább a gyógyrészlegünkbe hadd kalauzoljam el, ami nekünk a legfontosabb... Tudja, hogy a múlt évben kiegészítő pavilont építettünk a régi gyógyépülethez, és most kétszer annyi bányászt fogadunk turnusonként, mint korábban?

BÓDIS: (egy iratot vizsgálva, pillanatra felnéz) Turnusonként hány bányászt fogadtak két évvel ezelőtt?

PAP GEDEON: Tízet.

BÓDIS: És most?

PAP GEDEON: Húszat.

BÓDIS: (közönyösen) Igaza van, akkor száz százalékos a javulás.

PAP GEDEON: Számunkra persze az a legfontosabb, hogy a beutaltak jól érezzék magukat, s ne csak a víz gyógyító hatását élvezzék, hanem az egész környezetet, amit mi itt teremtünk.

BÓDIS: És élvezik?

PAP GEDEON: (nem érti, hogy Bódis mire céloz) Feltételezem, bár konkrétan még nem hallottunk róla véleményeket.

BÓDIS: Én viszont már olvastam is.

PAP GEDEON: (gyanakodva) Olvasta Léman jelentését?

BÓDIS: Nem arra gondoltam.

MUSTOS: Hanem?

BÓDIS: (a titkárnőhöz) Ez mi?

KLÁRI: Az előző havi zárlat.

Nyílik az ajtó, egy svájcisapkás férfi lép az előcsarnokba.

PAP GEDEON: Nem arra gondolt? Hát akkor mire?

SVÁJCISAPKÁS: Igazgató elvtárs, a Böröcz kartárs leállította a vasúton a rakodást. De már meg-rakodtunk. Mi legyen most a téglával?

PAP GEDEON: (idegesen Bódisról a svájcisapkásra pillant) Böröczcel beszéljenek. Ne zavarjanak semmivel, fontos tárgyalásunk van.

SVÁJCISAPKÁS: A Böröcz kartárs azt mondta, hogy neki csak arra van utasítása, hogy állítsa le a rakodást. Másra nincs. Otet utólag ne okolják semmiért.

PAP GEDEON: (ingerülten, kifelé tusz-kolja a svájcisapkást) Keresse meg Böröczöt, és mondja meg neki, azt üzenem, ideje, hogy önállóbban gondolkodjon.

Pap Gedeon a svájcisapkás után behúzza az ajtót. Csóválja a fejét, majd Mustoshoz fordul.

PAP GEDEON: (hunyorít) Megáll az ember esze... Mi történt ezzel a Böröczcel?

MUSTOS: *(vállat von)* Ami szokott.
Bódis kérdően felpillant a papírok közül.

MUSTOS: *(zavartan)* Berúghatott az este.

Pap Gedeon fehér zsebkendővel a homlokát törölgeti.

PAP GEDEON: Fülledt odakint az idő...

KLÁRI: *(szolgálatkészen ugrik)* Kitámasztom a lengőajtót...

PAP GEDEON: Nem szükséges, inkább talán... *(vizsgálódva Brigitta pultja felé pillant, majd újra Klárra, és három ujját feltartva jelzi, hogy három pohár italt kér)*

KLÁRI: Igenis, igazgató elvtárs.

Klári a pulthoz siet, de még mielőtt megszólalhatna, Brigitta, aki a titkár-nőhöz hasonlóan pillantásokból és félmozdulatokból is ért, már töltögeti a poharakba a konyakot, majd gyors mozdulattal hideg ásványvizet is önt. A tálcával Klári elindul az asztal felé. Amíg Klári és Brigitta szervíroznak, megszólal Mustos.

MUSTOS: Eső lesz.

Pap Gedeon döbbszerűen rápillant, de még mielőtt reagálhatna, odaérkezik a tálcával Klári.

PAP GEDEON: Egy korty hideg ital biztosan jót tesz most. Klárika, a Bódis elvtársat kínálja először.

Mustos kilép az irodaajtóból és félig kinyújtja a kezét az egyik pohár felé. Klári alig észrevehetően elhúzza előre és Bódishoz fordul.

KLÁRI: Tessék parancsolni Bódis elvtárs.

Bódis felpillant a tálcára, aztán meg-rázza a fejét.

BÓDIS: Munka közben nem iszom szeszt.

PAP GEDEON: Teljesen igaza van. Ez a mi gyakorlatunk is. Munka közben egyetlen kortyot sem. Jól mondom Mustos elvtárs?

MUSTOS: *(csalódottan leengedi a kezét)* Jól. Szeszt nem.

PAP GEDEON: *(Bódishez)* De egy feketekávéval csak megkínálhatjuk?

BÓDIS: Köszönöm, azt elfogadom.

Alig fejezi be a mondatot, Brigitta presszógépe már sistereg, magasra csap a gőz. Mire Klári odaér a tálcá-

val és a pultra teszi, már csészében gőzölög a három kávé.

PAP GEDEON: Legalább mi is iszunk egy jó forró kávé. Brigitta remekül ért a presszógéphez.

Brigitta eközben Pap Gedeon és Mustos kávéjába beleönti a konyakot. Bódisét a tálcá szélére tolja, az mellé csak kanalat és cukrot tesz. Amikor Klári visszaindul a tálcával, Brigitta a harmadik pohár konyakot, ami a pulton maradt, telemeli és lehajtja.

KLÁRI: *(Bódis elé tartja a tálcát, de még mielőtt az mozdulhatna, sietve leemeli az üres kávé és az asztal szélére teszi)* Tessék Bódis elvtárs, a kávé. *(majd az igazgatóhoz lép)* Tessék parancsolni, igazgató elvtárs.

Mustos is odalép, leemeli a kávéját, cukrot tesz bele. Mindketten kavargatják. Belekóstolnak. Mustos arca elégedettre változik.

PAP GEDEON: Brigitta, a maga keze aranyat ér. Hiába, mindenhez szakértelem kell, és az emberek odaadó ügyszeretete. *(Bódishez)* Egyébként ez a mi vezérelvünk a fürdőkombinát építése, üzemeltetése és irányítása ügyében is. Mit szól Brigitta kávéjához?

BÓDIS: *(a csészére pillant, beleejt egy szem cukrot)* Köszönöm, nekem még forró.

Harminc év körüli, falusi viszonylatban csinosnak tartott menyecske ront a fürdő előcsarnokába. Pap Gedeon elé perdül és kihevülten megszólal.

MENYECSKE: Én vagyok a bába asszony lánya.

Pap Gedeon megretten, nem érti mit akar a nő. Int a titkár-nőnek, hogy tuszkolja ki.

KLÁRI: *(ott terem, belekarol a nőbe és az ajtó felé húzza)* Holnap asszonyom, holnap... Itt most fontos tárgyalás van.

A menyecske nem hagyja magát kituszkolni. Kirántja a kezét, visszaperdül Pap Gedeon elé.

MENYECSKE: Fröhlich elvtárs azt üzen, hogy csak annyit mondjak, én vagyok a bába asszony lánya.

A titkár-nő újra belekarol.

KLÁRI: Asszonyom, itt most fontos elvtársak, fontos ügyekről tanácskoznak.

PAP GEDEON: *(kicsit felemeli a kezét)*
Várjunk csak, Fröhlich? Kooperációs
ügy?

MENYECSKE: Csak annyit kell mondanom, hogy én vagyok a bába asszony lánya.

Mustos letargikusan szívja a cigaret-táját, füstbe burkolózik. Bódis abba-hagyja a munkát, feláll, elindul felé-jük.

BÓDIS: *(jóindulatúan)* Szociális ügyről van szó?

A nő rápillant, majd az igazgatóra, de nem válaszol.

PAP GEDEON: *(töri a fejét, keresi az összefüggéseket)* Bába asszony...? Gyerek... Valamilyen gyerek ügy? Gyereke született valakinek?

MENYECSKE: Nem gyerek, téglá.

PAP GEDEON: *(a fejéhez kap, hirtelen elmosolyodik)* Megvan... Hogy nekem ez kiment a fejemből... *(Bódis-hoz fordulva)* Az elvtársnő a ki mit tud megyei győztese. Szólót énekelt a menyecskekórusban. A gálaesten kérdeztem Fröhlich elvtársat, hogy ki ez a menyecske, mert olyan ismerős nekem? Fröhlich elvtárs aztán mondta, hogy falunkbeli, a bába asszony lánya.

A történetet hallgatva a menyecske megrökönyödik, állandóan közbe akar szólni. Félig felemeli a kezét, száját is kinyitja, de nem jut szóhoz.

PAP GEDEON: *(a menyécskéhez fordulva)* Mi a baj a téglákkal, kedves elvtársnő?

MENYECSKE: *(zavartan, nem is tudja hirtelen mit mondjon)* Ami a menyecskekórust illeti...

PAP GEDEON: A téglákról beszéljen. Most az a fontosabb, nem?

MENYECSKE: Igen, most az... A téglákkal az a helyzet, hogy nem hozzák. Azt mondják, hogy le van állítva.

PAP GEDEON: Ahol a fürdőkombinát szocialista brigádjai segítenek, továbbra is adunk kölcsöntéglát, a tűzép szállítmányok megérkezéséig. Keresse meg Böröcz kartársat és minden rendben lesz.

MENYECSKE: *(összezavarodva, rosszat sejtve)* Miért tetszik most mondani, hogy kölcsöntéglát?

PAP GEDEON: Nyugodjon meg, minden úgy lesz, ahogy a szocialista szerződésben azt a felek kölcsönösen aláírták. Keresse meg Böröcz kartársat, de előtte énekelje el nekünk a menyecskekórus híres dalát.

MENYECSKE: De hát én... Én...

PAP GEDEON: *(halkan rákezd, hogy segítsen)* Megismerni a kanászt... Megismerni a kanászt...

MENYECSKE: *(ijedten, hamisan folytatja)* Igenis. Megismerni a kanászt... cifra járásáról... *(Klári és Brigitta, hogy mentsék a helyzetet, csatlakoznak a menyécskéhez)* Úzótt-fúzótt bocskoráról, tarisznyaszíjáról; Búzába ment a disznó, csak a füle látszik, árok parton a kanász menyécskével játszik. *Pap Gedeon diszkrétan tapsol.*

PAP GEDEON: *(Bódis-hoz)* Zavarban van szegény, ön miatt... Ugye egy fővárosi elvtárs, egyenesen a központból...

BÓDIS: *(megfogja a menyecske karját, jószágosan)* Nagyon szép volt... Nyugodjon meg. Keresse meg a... *(kérőden Pap Gedeonra réz)*

PAP GEDEON: Böröcz kartársat.

BÓDIS: Igen, a Böröcz kartársat.

MENYECSKE: *(zavarodott ijedtséggel)* Köszönöm szépen... Köszönöm szépen... *(sietve kihátrál az előcsarnokból)*

Bódis az órájára pillant, majd idegesen visszatér az íróasztalhoz. Felkap egy papírt, nézi, ledobja.

BÓDIS: *(Klárihoz)* Az állóeszközlístát legyen szíves, két évre, új beszerzéseket is. *(újra az órájára pillant, kapkodva rágyújt)*

PAP GEDEON: Nálunk ez most már hagyomány...

BÓDIS: *(dekoncentráltan)* Énekelnek...

PAP GEDEON: Nem csak énekelünk, hanem jelen vagyunk. Ahol tudunk segítni, a nagyközségben is. A fürdőkombinát valójában egy szocialista jelenlét. Most nemcsak a kommunista szombatokra gondolok, melyek létrehozták a község első óvodájának pénzalapjait, hanem a szociális okokból indokolt segítségnyújtásokra is. Mindkettőben együtt dolgozunk az ELEKT-ROTEX kihelyezett gyáregységével, s meg kell mondanom, eredményesen.

Klári sietve érkezik az irodából, dosz-sziékat, iratokat tesz Bódis asztalára.

KLÁRI: Jesszusom, magának kihűlt a feketéje. Megmelegítsük?

BÓDIS: *(belenéz az iratokba)* Nem szükséges, hidegen szeretem.

KLÁRI: Már egészen hideg.

BÓDIS: *(unja az okvetetlenkedést)* Egy kávé soha nem lehet elég hideg.

KLÁRI: Bocsásson meg, nem tudtuk, hogy hidegen szereti.

BÓDIS: *(ingerülten)* Jegesen.

KLÁRI: Értettem, jegesen. Azonnal be-tesszük a mélyhűtőbe. *(felkapja a feketét és Brigitta pultjára teszi, aki be-rakja a hűtőgéphez)* Elnézést kérek, de először tetszik nálunk járni.

BÓDIS: *(az irathalmazból kiemel egy negyedíves cédulát)* Ki az a Csutorás József?

PAP GEDEON: Mustos elvtárs, légy szíves...

Mustos közelebb lép.

MUSTOS: *(töprengve)* Csutorás, Csuto-rás? Miért, mi van vele?

BÓDIS: *(olvass)* „Egy, azaz egy darab fürdőkádat, az értékcsökkenését tudomásul véve 84, azaz nyolcvannégy fo-rintért, a mai napon átvettem...”

KLÁRI: Jaj, hát az egy leselejtezett kád volt. Lement a zománc róla, vagy ki-lyukadt, már nem is tudom. Mi is lett vele Mustos elvtárs?

MUSTOS: Ez egy rossz kád volt.

BÓDIS: De ennyire? Nyolcvannégy fo-rintért egy kádat?

PAP GEDEON: *(közbevág)* Többet ér, ezt mi is tudjuk. Be lehetne vinni a műszaki bizományiba, vagy a BÁV-hoz, de akkor a többletet felemésztené a szállítási költség. Így inkább odaad-tuk egyik dolgozónknak, hogy a szo-ciális helyzetben így is javítsunk.

BÓDIS: És... Ki ez a Csutorás Jó-zsef?

PAP GEDEON: Mustos elvtárs, légy szí-ves!

MUSTOS: Kőműves a karbantartó rész-legünknel.

BÓDIS: *(a cédulát beteszi a dossziéba, s az egészét becsukja)* Rendben van, ezt el lehet vinni... *(órájára pillant)* Hűha, kifutunk az időből. Felpörget-jük egy kicsit az ügymenetet, jó?

Klári az iratcsomóval eltűnik, majd újra előbukkan és szolgálatkészben vár.

PAP GEDEON: Teljesen egyetérték ön-nel, az aprólékos bogarászást Léman már ügyis elvégezte.

BÓDIS: *(Pap Gedeonra mutat)* Tudja mit csinálunk most? Kipróbáljuk a minisztériumi munkastilust. A lényegre összpontosítunk, csak a lényegre. *(a titkárnőhöz fordulva)* Kérem, legyen szíves előkeresni a G épület dosszié-ját.

Pap Gedeon, Mustos és Klári megder-mednek, leplezni sem tudják rémüle-tüket. Mustos aztán nagy keservesen cigarettára gyújt, Klári bemegy az irodába, Pap Gedeon pedig szólásra nyitja a száját, de lehengerlő modora most csődöt mond.

PAP GEDEON: A fürdőkombinátot mi a kollektív...

Klári előbukkan az irodából.

KLÁRI: *(mentegetőzve)* Nem találom a G épület dossziéját. *(segélyt kérően Pap Gedeonra néz)* Talán elkevere-dett.

PAP GEDEON: *(kezd magához térni)* Nem, az kizárt dolog Klárika. Nálunk nem keveredik el semmi. A fürdő-kombinátban rend van. *(Bódishez)* Ez-zel a dossziéval az a helyzet, hogy nincs külön ilyen dossziénk. Az admi-nisztrációs ügykezelés alkalmazkodik a beruházási koncepciókhoz. A terv-időszakban elkészülő összes létesít-ményt együtt szemléljük. Nem eme-lünk ki erőszakosan egyetlen épületet, vagy fürdőmedencét sem. Ahogy a műszaki lehetőségek, az anyagellátás, és munkaerőkapacitás lehetővé teszik, úgy haladunk a tervek teljesítésével.

BÓDIS: Úgy tudom a G épülethez, mi-vel az a gyógyfürdő jelleget erősíti, külön állami dotációt kaptak.

PAP GEDEON: *(nagyon nyel)* Ez kérem pontosan így van, éppen ezért a G épület ügyét lelkiismereti kérdésnek tekintjük és minden értekezletünkön a leghangsúlyosabb téma, de nem nyi-tottunk neki külön dossziét, mivel a tervidőszak teljes ügykezelésének a része.

BÓDIS: De az építési folyamatnak van azért dokumentációja, remélem?

PAP GEDEON: Természetesen. Klárika, legyen szíves hozza ki a „Tervidő-zsak I., II., III-at.

Klári berohan az irodába, majd vilámgyorsan az asztalra rakja a dossziékat.

KLÁRI: Tessék parancsolni, a tervidőszak teljes.

Bódis az órájára pillant, aztán gyors mozdulattal lapozni kezd az iratok között. Láthatóan kapkod, de aztán váratlanul megakad a pillantása egy iraton. Kiemeli a dossziéből, csóválja a fejét.

Pap Gedeon és Mustos kérdően egymásra néznek, majd a titkárnőre. Klári Bódis mögött beleles az iratba és a levegőbe írja, hogy: „CEMENT”. Suttogja is, úgy, hogy a közönség is hallja. Pap Gedeon és Mustos idegesen reagál, Brigitta is követi az eseményeket.

BÓDIS: *(gonoszul, diadalmasan elneveti magát)* Hajjaj elvtársak... Hét páratlan szám összege maguknál páros szám? Nem tudják, hogy a páratlan számú páratlan számok összege mindig páratlan szám?

PAP GEDEON: *(meglazítja a nyakkenőjét)* Kérem, a cementtel az a helyzet, hogy...

BÓDIS: *(feláll, sétálni kezd, figyelmeztetően felemeli az ujját)* Jegyezzék meg, csak a páros számú páratlan szám összege lehet páros szám. Ezen a fokon ennyit tudni kellene.

MUSTOS: Ahogy az igazgató elvtárs az előbb már jelezte, a cementtel az a helyzet, hogy amikor hirtelen...

BÓDIS: *(diadalmasan leinti)* Hagyjuk a részleteket barátom, hagyjuk. Maga a főkönyvelő ugye?

MUSTOS: Én vagyok kérem.

BÓDIS: Na, akkor mondja meg nekem, hogy miből gondolta maga, hogy $6217 + 3213 + 4821 + 2243 + 4869 + 5217 + 4833$ egyenlő $31\,414$ -gyel? Ez egy matematikai abszurdum. Ha $31\,413$ helyett 11 -et vagy 17 -et írnak, nem veszem észre.

MUSTOS: Az a helyzet kérem, hogy egyszerre jöttek a szállitmányok, és ez a sok cement ugye, nem állhatott a szabad ég alatt...

BÓDIS: *(a cédulával az orruk alatt hadonászik)* Jó, tegyük fel, hogy a szállitmányok egyszerre érkeztek, váratlanul. De hát kérem akkor is ilyent csinálni?

PAP GEDEON: Mustos elvtárs mentségére meg kell mondanom, hogy a dologért nem egyedül felelős.

BÓDIS: Hogy-hogy nem egyedül? Ő a főkönyvelő, nem? Ő a számszaki ember. Ha már vállalta, annyit illik tudni, hogy csak a páros számú páratlan számok összege lehet páros szám. Csodálom, hogy Léman ezt nem vette észre.

Pap Gedeon, Mustos és Klári rémülten összenéznek. Brigitta leejt egy poharat, csörömpölés.

BÓDIS: *(odapillant, legyint)* Nem baj. *(a vezetőkhöz fordulva)* Na, akkor vegyünk egy másik számkombinációt. Felírok ennek *(felmutatja az iratot)* a papírnak a hátára egy számot, ennek kell kijönni, ha jól számolnak. *(az asztalhoz lép, vastag ceruzával nagy betűkkel felírja, hogy 10 000, aztán megfordítja a papírt, hogy ne lehessen látni. A vezetők elé lép, Klárirra mutat)* Gondoljon egy számot.

KLÁRI: 618.

BÓDIS: Én is adok hozzá ugyanennyit. Megvan?

KLÁRI: Meg.

Bódis odáblép, Mustosra mutat.

BÓDIS: Maga is gondoljon egy számot.

MUSTOS: Mondjam meg, hogy mennyit?

BÓDIS: Nem kell. Én is adok hozzá ugyanannyit. Megvan?

MUSTOS: Adjam össze?

BÓDIS: Legyen szíves.

MUSTOS: Fejben?

BÓDIS: Tőlem használhatja a számológépet is. *(leemeli az asztalról és Mustos kezébe nyomja)*

Mustos leül egy székre, tekeri a számológépet. A háttérben Brigitta figyel, ő is számol.

BÓDIS: Megvan?

MUSTOS: Megvan kérem.

BÓDIS: Az igazgató elvtárs ad hozzá húszszet.

Klári és Brigitta fejben, a főkönyvelő a géppel számolnak.

PAP GEDEON: Húszszet? Boldogan, de ha kívánja, egy részletes igazoló jelentést is írhatunk.

BÓDIS: *(leinti)* Várjon, várjon... *(a számológékhöz)* Megvan? Akkor felezzék el.

MUSTOS: Úgy érti, hogy kétfelé?

BÓDIS: Kétfelé, s ha megvannak én (*Mustosra és Klárra mutat*) visszaadom magának is, meg magának is, amennyit gondolt. Mennyi maradt nekem?

Bódis az asztalhoz lép, felemeli az iratot.

KLÁRI: (*diadalmasan*) Tizezer.

MUSTOS: (*megrökönyödve*) Számításaim szerint tizezer.

Bódis felmutatja az iratot, amin nagy betűkkel látható a tízezes számszámjegy. A háttérben Brigitta a fejét csóválja, majd a mosogatórongyot undorral belevágja a mosogatóba.

BÓDIS: (*tanárosan*) Ezt nevezzük kérem számkombinációnak. (*visszaül az asztalhoz*) Valamikor tanár akartam lenni, de ugye közbeszólt a történelem. (*csóválja a fejét, miközben az iratokba merül*) Hét páratlan szám és tessék... Még Léman sem vette észre.

KLÁRI: (*hízelegve*) Csodálatosnak tetszett lenni. Én egészen zavarban vagyok. Szólíthatnám tanár úrnak?

BÓDIS: (*rápillant*) Tanár úrnak? Nem... Szólitson csak Bódis elvtársnak... Így alakult...

Pap Gedeon integet, jeleket ad Mustosnak, hogy jöjjön előbbre. Mustos zavarodottan közeledik a színpad széle felé.

KLÁRI: (*kedveskedve*) Talán most már egy konyakot...

BÓDIS: (*rázza a fejét*) Nem, szeszt nem.

KLÁRI: Talán egy feketét. Persze, a fekete. Azonnal hozom a feketét. Már biztosan meghűlt.

Klári rohan a feketéért.

PAP GEDEON: (*Mustosnak*) Tizezret akar. Mit csináljunk?

MUSTOS: Sok pénz. Jönnek majd a lányok.

PAP GEDEON: Nem elég. Húszat is kérhetett volna.

MUSTOS: Ez igaz.

PAP GEDEON: Húszat is kérhetett volna, de csak tizet kér. Megtakarítjuk a pénz ötven százalékát.

MUSTOS: Ha így nézzük...

PAP GEDEON: Ha így nézzük, szinte olcsó.

MUSTOS: Az, egész olcsó...

PAP GEDEON: Még szerencse, hogy ezt küldték. Ha másikat küldenék, az ta-

lán még huszonötöt is elkért volna. Bár ilyen esetben az sem drága.

MUSTOS: Nem.

PAP GEDEON: Ezért jó, hogy vannak a központban embereink. Elintézték, hogy olcsó embert küldjenek. Mindenki jól jár, a népgazdaság is, a fürdőző közönség is. Megtakarítunk azáltal, hogy tizenötezer forintot.

MUSTOS: Meg.

PAP GEDEON: Akkor légy szíves készítsd össze a paklit.

Mustos hátranéz, aztán elindul az iroda felé.

Tárgyalásuk alatt a titkárnő Brigittával előveteti a hűtőszekrényből Bódis feketéjét. Lassan megy a dolog, mert Brigitta a két vezető halk tárgyalására fülel. Klári csak akkor jut a feketéhez, amikor Mustos már az iroda közepében jár. Klári sietve viszi a poharat, kis tálcán.

KLÁRI: Tessék parancsolni, Bódis elvtárs, a jegelt fekete.

BÓDIS: Köszönöm. (*fel sem néz, lapozgat a dossziében*)

Mustos előbukkan a meztelen ötszázasokkal és tanácstalanul néz Pap Gedeonra. Pap Gedeon a levegőbe borítékokat rajzol.

PAP GEDEON: (*suttogva, mutogatva*) Borítékba... Borítékba...

Bódis felnéz, de addigra Mustos behúzódik az ajtó mögé. Pap Gedeon gondterhelten járkal. A titkárnő Bódis mögött az iratsomóba aggódó pillantásokat vet. Bódis kiemeli újra egy papírlapot, és fejcsóválva nézi. Közben szórakozottan a kávéjához nyúl, meg akarja keverni, de merev az egész anyag, megfagyasztották. Ki akarja venni a kanalat, de a kanállal az egész jéggé fagyott kávé tömböt kiemeli. Ebben a pillanatban előbukkan Mustos a pénzes borítékkal. Pap Gedeon int neki, hogy adja oda. Mustos a borítékkal Bódis asztala felé lép, de megtorpan, mert Bódis kezében megpillantja a kanál köré fagyott kávé. Segélyt kérően Pap Gedeonra pillant. Az erőlyesen int. Mustos határozottan az asztal elé lép. Bódis későn veszi észre, nem tudja mit csináljon a kanál köré fagyott kávéval, ezért zavarában megnyalja, majd beleharap a szélébe.

BÓDIS: Kitűnő...

Pap Gedeon dermedten nézi az elképesztő jelenetet.

MUSTOS: *(előre nyújtja a borítékot)* Bódis elvtárs, én csak az elismerés hangján...

BÓDIS: *(a jéggé fagyott kávé miatt zavarodottan)* Ugyanez a helyzet, én is csak az elismerés hangján szólhatok a kávésnő, vagyis a... *(feláll, segítségkérően körülnéz)*

PAP GEDEON: Brigitta.

BÓDIS: Brigitta elvtársnő szakértelméről. Ilyen kávé én még nem ittam. Vagyis ettem. *(beleharap, majd a pult-hoz megy)* Köszönöm, elvtársnő, nem tudtam, hogy itt ilyen kitűnő... *(megnyalja a kávé)* Nem akarok hízlegetni, de pesti színvonal. A törzskávéházamban sem csinálják jobban.

BRIGITTA: *(ijedten)* Megtesszük, ami tőlünk telik.

BÓDIS: *(sietve visszatér asztalához, közben)* Meg, ez biztos.

Bódis visszadobja a jeget a kávéspohárába, majd az órájára pillant és idegesen beletúr a papírokba, és újra kiemeli a cédulát, ami korábban a kezében volt.

KLÁRI: *(Bódis karjára teszi a kezét)* Jaj, úgy örülünk, hogy a kávénk is ízlik... Tessék fogyasztani, mert megmelegszik.

BÓDIS: Beosztom. *(nézi a cédulát)*

Mustos ügyetlenül áll a fal mellett a borítékkal, és kérdően Pap Gedeonra néz. Pap Gedeon némajátékkal jelzi neki, hogy elmúlt az alkalmas pillanat, a borítékot egyelőre tegye zsebre. Mustos félreérti. Bólint, és Bódis mellé lép, a zsebébe akarja csúsztatni a borítékot. Pap Gedeon rémülten intetet neki, hogy rossz, nem oda. Brigitta is integet, Klári elhúzza onnan. Pap Gedeon újra int neki, hogy tegye zsebre. Mustos nem érti. Pap Gedeon, hogy érthetővé tegye, saját magára és zsebjére mutat, a zsebredugás mozgását illusztrálva. Mustos bólint, óvatosan odasomfordál melléje, körülnéz, hogy senki ne lássa, és ügyesen Pap Gedeon zsebébe csúsztatja a borítékot. Pap Gedeon sem veszi észre. Mustos távolodik. Pap Gedeon kérdően ránéz. Mustos bólint. Klári és Brigitta látják, hogy baj van. Integet-

nek, mutogatnak. De ezt már sem Pap Gedeon, sem Mustos nem érti.

BÓDIS: Ki az a Koller Alajos?

PAP GEDEON: Mustos elvtárs, légy szíves.

MUSTOS: A Koller egy munkás, nálunk dolgozik.

BÓDIS: Sejtettem. *(idézni kezd az iratból)* „Egy, azaz egy darab fürdőkádát, az értékcsökkenését tudomásulvéve 84, azaz nyolcvannégy forintért...” *(Bódis abbahagyja az olvasást és kérdően Pap Gedeonra néz)*

PAP GEDEON: Mi a probléma?

BÓDIS: Hány fürdőkádát értékeltek le?

PAP GEDEON: Úgy tudom tizenhetet, de ez a szám állandóan változik. Lepattogzik a zománc, új kádak jönnek, kilyukad a vagonban... Nézze, ez nem egy falusi fűszerüzlet. Egy-két kád ide vagy oda...

Lassan kinyílik a medencéhez vezető csapóajtó és békatalpakon, görnyedten bejön egy bűvár. Motozva topogat a fal mentén, bemegy Brigitta pultja mögé, majd előbukkan a túloldalon. A padlót tapogatja. Rosszul lát a védősisakban az üvegen át. Előhúz egy vizhatlan térképet és tanulmányozni kezdi. Kis idő múlva egy iránytűt is elővesz és a térkép alapján igyekszik betájolni magát. Először Klári veszi észre, aztán Pap Gedeon. Döbbenetén nézik, de nem tudnak megszólalni. Utoljára pillantja meg Mustos, eltorzul az arca, fel akar kiáltani, de Pap Gedeon int neki és tiltóan a szájára teszi a kezét.

BÓDIS: Ez a Koller mit csinál maguknál?

Lassan újra kinyílik a csapóajtó és újabb bűvár indul el a csarnokban, a fal mentén tapogatózva. Pap Gedeon dermedten figyel, a többiek is, csak Bódis és Brigitta nem veszik észre.

BÓDIS: Nem tudják?

PAP GEDEON: *(nézi a bűvart, amelyik éppen eltűnik Brigitta hűtőpultja mögött)* Mit nem tudunk?

BÓDIS: Hogy ki ez a Koller Alajos?

PAP GEDEON: Kőműves.

BÓDIS: Gondolhattam volna.

Brigitta váratlanul felsikolt. Nagyot ugrik, feldönt egy üveget, aminek a tartalma a padlóra ömlik. A pult túlsó

*végén előbukkan a bűvár, kezében vil-
lanylámpa és térkép.*

BRIGITTA: Huligán!!

*Bódís megfordul a széken, majd ami-
kor a bűvárokat észreveszi, leteszi a
papírt és feláll. Újra nyílik a lengő-
ajtó és belép Buzsáki.*

BUZSÁKI: *(teszesen, diadalmas arccal
megáll Pap Gedeon előtt)* Igazgató
elvtárs, a bűvárok, akiket ígérni tet-
szett, megérkeztek.

PAP GEDEON: *(letargikusan)* Látom.

BUZSÁKI: Éppen a vízmércénél vol-
tam, hogy felírjam az apadást, amikor
előbukkantak a medencéből és partra
másztak.

PAP GEDEON: *(rángatózik az arca)* A
medencéből?

BUZSÁKI: A vízből jöttek igazgató elv-
társ, egészen lentről.

*Pap Gedeon értetlenül a bűvárokra
pillant, akik tevékenykednek, felméri-
k a helyiséget.*

BUZSÁKI: Mi legyen most?

PAP GEDEON: Maga menjen vissza a
medencéhez és figyeljen. Minden gya-
nús dolgot jelentsen. Ha el kell távoz-
nia, állítson oda helyettest.

BUZSÁKI: Értettem.

*Buzsáki elmegy, Bódís megcsóválja a
fejét, aztán szórakozottan hátranyúl,
felemeli a poharat, meg akarja kever-
ni a kávét. Ingerülten kiemeli a jeget
és megnyalja. Mérgesen leül, beletor-
gat az iratokba.*

*Az első bűvár beszélőrést nyit a si-
sakján és Pap Gedeonhoz lép.*

BŰVÁR: Van engedélye itt tartózkodni?
A hely életveszélyes.

PAP GEDEON: Veszem észre.

BŰVÁR: Kutatási engedélyük is van,
vagy csak egyszeri leszálló?

PAP GEDEON: Én vagyok itt az igaz-
gató.

BŰVÁR: Mutassa az engedélyét.

BÓDIS: Én igazolhatom, ő itt az igaz-
gató.

PAP GEDEON: Ember, térjen észre, ez
egy fürdőkombinát.

BŰVÁR: Barlang, nem?

BÓDIS: Ez egy fürdőkombinát.

PAP GEDEON: A fürdő előcsarnoka,
amit nem a természet, hanem mi épí-
tettünk. Drágán. Tudja, itt drágaság
van. Maguknál mi a helyzet?

BŰVÁR: Ez egy valódi fürdő?

PAP GEDEON: *(Mustoshoz fordul)*
Mustos elvtárs, magyarázd meg neki,
te értesz a számkombinációkhoz.

MUSTOS: *(közelebb lép, úszó és pan-
csoló mozdulatokat végez)* Ez lenni
agyin fürdő.

PAP GEDEON: Na, na, semmi agyin,
balsoj fürdő, balsoj, harasó fürdő!

MUSTOS: *(Pap Gedeonhoz)* Ez orosz?

PAP GEDEON: Tőlem kérded? Te
mondtad neki, hogy agyin...

Klári közéjük lép.

KLÁRI *(a bűvárhoz)* Vegye le a fejéről
ezt a vacakot.

*A bűvár lehúzza, és hátracsapja a
szerelését.*

KLÁRI: Ért magyarul?

BŰVÁR: Hogy az istenbe ne értenék.
Négy órája sincs, hogy leszálltunk a
szifonokba.

PAP GEDEON: *(magyarázólag Mustos-
hoz)* Belementek a szódásüvegbe.

KLÁRI: Hogyan kerülnek maguk ide?

BŰVÁR: A víz útját követtük.

*A másik bűvár a fal alját kopogtatja,
majd a padlót, s a fülét újra és újra a
földre illesztve hallgatózik. Így halad
át a csarnokon. Bódís íróasztala előtt
sem torpan meg, átmászik alatta, csak-
nem feldönti Bódist. Bódís idegesen
felnéz, felkapja a kanál köré fagyasz-
tott kávét és megnyalja, majd a papí-
rok közé tűr.*

Buzsáki lép a csarnokba.

BUZSÁKI: *(diadalmasan)* Igazgató elv-
társ, a medencében megállt az apa-
dás.

PAP GEDEON: *(az eseményektől elgyö-
törten)* Persze, hogy megállt. Mond-
tam én magának. Amit Pap Gedeon
megmond...

BUZSÁKI: Visszamegyek figyelni.

PAP GEDEON: *(a bűvárokat figyel-
közben)* Menjen csak.

Buzsáki elindul, majd megáll.

BUZSÁKI: Mit figyeljek inkább, a víz-
mércét, vagy a lukat?

PAP GEDEON: Lukat? Milyen lukat?

BUZSÁKI: Ahol előbújtak a bűvárok,
most van egy luk.

PAP GEDEON: Figyelje mind a kettőt.

Buzsáki elmegy.

*Klári a beszélgetés alatt a bűvár ruhá-
ját tapogatja, meg akar győződni a va-
lóságukról.*

KLÁRI: Kicsodák maguk?

BÚVÁR: Lent vagyunk a Kartográfiával.

KLÁRI: Hol lent?

BÚVÁR: Lent a barlangban.

Pap Gedeon érdeklődése feltámad, közelebb lép.

KLÁRI: Maguk a Kartográfiánál dolgoznak?

BÚVÁR: Nem, mi az akadémia kihelyezett intézeténél vagyunk, csak kölcsönadtak bennünket a Kartográfiának, mert a barlangot előntötte a víz, és a térképészek nem tudtak tovább dolgozni.

PAP GEDEON: Térképészek?

KLÁRI: Miféle térképészek?

BÚVÁR: Hát a térképészek, akik a karsztos járatok, átmenő térképét készítik.

PAP GEDEON: Azt akarja mondani, hogy itt alattunk barlang van?

BÚVÁR: Barlangjáratok, de a felső csapadékszivárgás annyira megerősödött, hogy kisebb szifonok keletkeztek. Tegnap reggelre pedig, az egész barlangrész megtelt vízzel. Minket adott kölcsön az intézet, hogy megkeressük, honnan jön a víz.

PAP GEDEON *(felvillanyozva)* Barlang van alattunk?

BÚVÁR: *(a térképre pillant)* Kelet-nyugati irányban húzódik.

PAP GEDEON: *(lelkesen)* Óriási! *(hirtelen megcsókolja a bűvárt)* Barlangfürdőt csinálunk! Itt egyenesen lefúrunk a föld alá. Liftet építünk. Villámliftet. Villámliftten szállítjuk a vendégeket a barlangfürdőbe.

A kutató bűvár félrevonja társát, suttogva mond neki valamit, mire az fejére húzza a szerelését, és a másik nyomában oldalt elindul. Hallgatóznak, nézik a térképet, s amíg Pap Gedeon lelkesedik, egyik ajtón észrevétlenül eltűnnek.

MUSTOS: Nem lesz ebből baj?

PAP GEDEON: Baj? Milyen baj? Csofalatos fürdőkombinátot építünk. Kétszinteset. Nagy táblát teszünk a bejárat fölé. Szolgáltatásaink: „Napfürdő, sportmedencék, gyógyfürdő fiatalító kúrákkal, mélyfürdő barlangi környezetben, a dolomit kamrákban orvosi felügyelettel depressziósoknak lelki analízis”.

MUSTOS: Nem is a tábla, azt írunk rá, amit akarunk. De ha ott egyenesen lefúrunk, nem lesz abból baj?

PAP GEDEON: Miért lenne abból baj? A haszon a népgazdaságé lesz.

Buzsáki ismét megjelenik. Futva érkezik, liheg.

BUZSÁKI: Igazgató elvtárs kérem! Igazgató elvtárs...

PAP GEDEON: *(kelletlenül)* Na, na... Mi történt magával ember?

BUZSÁKI: *(lihegve)* Igazgató elvtárs kérem, a medencében elkezdett emelkedni a víz.

PAP GEDEON: Hát persze, hogy elkezdett. Mostantól a víz emelkedni fog. Ezt már délelőtt is megmondtam magának. A jövőben ne károgjanak, hanem tartsák tiszteletben a vezetés tudományosan megalapozott elgondolásait.

BUZSÁKI: *(elindul, majd megáll, visszanez)* Most, hogy emelkedik a víz, mit figyeljek, a lukat, vagy a vízmércét?

PAP GEDEON: A vízmércét.

BUZSÁKI *(katonásan)* Értettem. *(elmegy)*

MUSTOS: Nem tetszik nekem ez a dolog. Idáig csak egy hajszálrepedés volt a medencén, mégis fogyott belőle a víz. Most egy nagy luk van rajt és ennek ellenére egyre több lesz bent.

PAP GEDEON: Mustos elvtárs, tudod, hogy csak a végeredmény számít. Idáig pechesek voltunk és fogyott a víz. Úgy látszik átfordultak a dolgok. Most lesz vízünk elég...

Bódis az órájára pillant, majd mutatóujjával a titkárnőre mutat, aki már újra az asztal közelében áll.

BÓDIS: Ezeket elviheti. És hozza ide nekem a bérgezáldokadás teljes anyagát.

Pap Gedeon idegesen ránéz. Klári sietve érkezik. Bódis belemerül az iratokba.

A tolyosón lenge öltözetű lányok jelennek meg, kezükben tálca, szendviccsel, italokkal, poharakkal. Pap Gedeonra várakozva néznek. Az igazgató némán int, hogy még várjanak. Bódis nem láthatja őket.

MUSTOS: Én ezt a lukat nem értem. A lukon ki szokott folyni a víz...

PAP GEDEON: Általában ki. De az is előfordulhat, hogy befolyik a víz.

Olyan ez, mint a népgazdaság. (*gesztikulál, mutatja*) Ha bent van egy ilyen betonmedencében, mi történik?
MUSTOS: Mi?

PAP GEDEON: Semmi. Bent van és kész. De ha lyuk támad valahol! A léből valmennyi elfolyik. De a lyukon nemcsak kifelé megy a lé, befelé is jön, ha kívül nagyobb a nyomás.
Buzsáki gondterhelt arccal besomfordál. Nem mer megszólalni.

PAP GEDEON: Mi történt Buzsáki, újra apad?

BUZSÁKI: Rosszabb igazgató elvtárs. Árad. Még tíz centi és kiönt a medence.

PAP GEDEON: Isten adná. Lesz elég vizünk.

BUZSÁKI: Akkor én most visszamegyek...

Buzsáki vár egy kicsit, aztán elindul.

PAP GEDEON: Várjon csak. A csapat, amit tegnap megnyitottak, elzárták?

BUZSÁKI: Nem mondta senki.

PAP GEDEON: Magyar kánaán. Zárják el.

Buzsáki elmegy.

MUSTOS: Ezt a lukat én nem értem.

PAP GEDEON: Nem baj. Klárka! Az a lényeg, hogy a hirdetések idejében feladjuk. Már most ki kell dolgozni a barlangfürdő hirdetéseit és egész propagandaanyagát. Erre persze fel kell vennünk egy embert. Szükségünk lenne egy jó reklámszakemberre. Egy fiatal pasira, valamilyen torzonborz srácra, aki kellő pénzért ontja az ötleteket... Mi?... A plakátra is rányomtathatnánk. Egy torzonborz srác karonfogva jön egy nagymamával. Na... Na... Érzed? Ez valami.

BÓDIS: Mondják, ki az a Molnár József, akinek májusban átadtak 84, az az nyolcvannégy forintért egy fürdőkádat? Ez is kőműves?

PAP GEDEON: Mustos elvtárs, légy szíves!

MUSTOS: A Molnár? Naná, hogy kőműves. Ez a legjobb kőműves az egész kórnyéken. Nekem is dolgozott.

BÓDIS: Ismét egy fürdőkád és egy kőműves.

PAP GEDEON: Barlangokat tártunk fel a mélyben. Az előbb jelentették a búvárok. Csodálatos barlangfürdőt épí-

tünk, meggyógyítjuk az országot, és maga ezekkel a kőművesekkel lacafacázik?

BÓDIS: Mégiscsak furcsa, hogy maguknak minden fürdőkádhoz van egy kőművesük... És azt sem értem, hogy ezek a fürdőkádas bizonylatok miatt a bérgházdálkodás dossziéjában vannak ilyen tömegével.

PAP GEDEON: Tömegével?

BÓDIS: Van itt még legalább huszonöt darab.

Pap Gedeon megbotránkozva körülnéz, majd a pillantása megáll Mustoson.

MUSTOS: Engem nézöl? Te is tudtad, hogy prémiumban leselejtezett kádat osztottunk nekik, amikor itt akarták hagyni a fürdőt?

PAP GEDEON: Ááá... Emlékszem, arányítva. Amelyik kevesebbet kapott, azoknál kiegészítettük egy fürdőkáddal.

BÓDIS: Maguk fürdőkáddal fizetik a dolgozóikat?

PAP GEDEON: Dehogy. Csak jutalmul adtunk egy-egy kádat.

BÓDIS: Pénz helyett?

PAP GEDEON: Jobban örültek neki, mint a pénznek. A fürdőkád hiánycikk... És ugye, építkeznek ezek az emberek. Otthonteremtés, családprogram, az ismerősök is építkeznek, szóval érti...?

BÓDIS: Csak azt nem értem, honnan volt ennyi leselejtezett fürdőkádjuk?

KABINOS LÁNY: (*bután*) Jöhetünk Pap elvtárs?

PAP GEDEON (*a lányhoz*): Később. (*tűrelmét veszítve Bódishoz*) Hol él maga kedves elvtársam? Mit gondol, hogyan építek én itt fel egy fürdőkombinátot?

BÓDIS: Ennyi kádról lepattogzik a zománc?

PAP GEDEON: Le. Ha nem, az anyja hétszentségit, fogok egy kalapácsot a saját igazgatói kezembe, és úgy oldalba vágom, hogy ki is lyukad. Most már érti?

Bódis tűnődik egy pillanatig, aztán egy lista fölé hajlik és ceruzával a kézben hangosan számolni kezd.

BÓDIS: Kettő, négy, hat, nyolc, tíz (*mormog, majd felnéz*) Maguk huszonhét kőművesnek fizetnek bért?

MUSTOS: Hajaj...

BÓDIS: Egy karbantartó részlegben hushonhét kőműves?

Pap Gedeon ideges lesz. Integet Mustosnak, hogy adja oda a pénzt. Mustos visszainteget, Pap Gedeon zsebére mutogat.

PAP GEDEON: Ezek a kőművesek szocialista brigádokban dolgoznak. *(oldalt Mustosnak)* Boríték... *(Bódishoz)* Csupa kitűnő ember. Éppen most szervezzük számukra a közművelődési estét...

BÓDIS: Még az a szerencse, hogy a létszámstop előtt vették fel őket...

PAP GEDEON: Hát... Még ez a szerencse.

BÓDIS: *(gyanút fog)* Csak nem fordult elő, hogy...?

PAP GEDEON: Kis mértékben.

BÓDIS: *(elkeseredetten)* Hányat?

PAP GEDEON: Kilencet. Két részletben, a kilépők helyére. De elkerülhetetlen volt. Valahogyan fel kell építenünk a kombinátot. Vállalkozó nincs. Saját erőből csináljuk. És ugye a gyógyrészleg, a G épület, emberbaráti okokból sem várhat.

Pap Gedeon Mustosnak integet, hogy a pénzt adja át. Az mutogat vissza. Klári is mutogat, Brigitta is mutogat.

BÓDIS: Ez a mentségük. Igen, a G épület. Manöverük a páratlan számokkal, persze elképesztő... Lémant sem értem.

A lányok a tálcákkal elindulnak betel.

PAP GEDEON: *(kicsit feltartja a kezét)* Még ne.

MUSTOS: Én őszintén elmondom, hogy mi volt a helyzet a cementtel...

PAP GEDEON: *(közbevág, előre lép)* Ezt rendezzük. A barátokat mi megbecsüljük. *(Klári mutogat a zsebére, végre megérti és belenyúl, előhúzza a borítékot, megdöbben, majd elindul Bódis felé)* Azt hiszem elérkezett az ideje, hogy kifejezzük köszönetünket...

BÓDIS: Tulajdonképpen merre van ez a G épület?

PAP GEDEON: *(megtorpan, a borítékkal hadonászva)* Ha itt kimegyünk, akkor nyugatra. Ugye nyugatra Mustos elvtárs?

MUSTOS: *(előrelép, tesziesen az égtájához igyekszik igazodni)* Ha úgy vesszük, hogy észak most mögöttem van, akkor inkább délre.

BÓDIS: Messze van?

PAP GEDEON: Nincs, csak át kell itt menni, megkerülni a medencét, meg az épületeket, át az agácáson...

BÓDIS: Szóval messze. De hát mégis, így errefelé?

KLÁRI: Délnyugatra Bódis elvtárs, délnyugatra, ha így állunk...

BÓDIS: Meg kellene néznem.

Valamennyien megrökönyödnek, dermedten állnak.

PAP GEDEON: *(a pénzes borítékot óvatosan előre nyújtja)* Én elkísérem a Bódis elvtársat.

Bódis az órájára pillant és töpreng. Pap Gedeon mozdulata az előrenyújtott borítékkal félbemarad. Bódis határozatlanságát látva, a borítékkal hirtelen int a lányoknak, hogy jöjjenek be. Megszólal a zene. Koncz Zsuzsa énekl az I love You című számot, a Fonográf együttes kíséri. A lányok libasorban elindulnak betel és körülvesszik Bódist. Klári is előlép, szinte mint házigazda.

KLÁRI: Remélem a tanár úr most már megiszik velünk egy pohár italt *(közben mosolyogva leemel a tálcáról két konyakos poharat, egyiket Bódis kezébe nyomja, másikat megtartja magának)* Egészségünkre.

BÓDIS: *(idegesen az órájára pillant, majd a lányokra)* Még nem végeztünk. A G épületet feltétlenül meg kell néznem.

PAP GEDEON: *(izzad, a pénzes borítékkal legyezgeti magát)* Személyesen kísérem el Bódis elvtársat az épülethez. Csak nem gondolja, hogy elengednének anélkül, hogy látta volna? De előbb igyunk egy kortyot. *(leemel egy poharat a tálcáról, Bódis poharához kocintja)*

BÓDIS: Egyszerűbb lenne, ha most rögtön megnéznénk, nekem ugyanis az időm kevés.

PAP GEDEON: Amelyik pillanatban akarja, indulhatunk. Ezt hajtsuk le, ha már kitöltötték.

Mustos is odalép, koccintanak, isznak.

BÓDIS: Na, akkor...

PAP GEDEON: Indulhatunk. Néhány perces séta az egész. Útközben szívesen mesélnék az építkezés emberi vonatkozásairól. A mi jelszónk az ember. Nálunk minden az emberért történik, és az ember által.

KABINOS LÁNY: *(közéjük tolakszik, mosolyog)* Velem is tessék inni egy konyakot. *(Bódís kezébe nyom egy újabb poharat és a sajátját hozzákocintja)*

BÓDIS: *(tiltakozni készül, de aztán a lány elővillanó meztelenségeire pillant, és zavartan lehajtja a konyakot)* Milyen finom megjelenése van magának, egészen édeni.

KABINOS LÁNY: Ilyen szépet még soha nem mondott nekem senki. Tessék fogyasztani a szendvicsből. *(tálcáról kínálja)* Én is eszem egyet.

IBOLYA: Ibolya vagyok.

BÓDIS: Köszönöm, jó lesz egy falatot enni. *(beleharap)* Ó, hát ez kaviár.

KABINOS LÁNY: Tetszik szeretni?

BÓDIS: Kitűnő dolog, egészen kitűnő.

KABINOS LÁNY: Tessék még az enyémből is harapni.

BÓDIS: *(mohón elnyeli a szendvicset)* Még egyet akkor... *(elveszi)* Nagyon köszönöm. Hiába, a kaviár... *(Egyik lány pohárban pezsgőt hoz, körben kínálja.)*

BÓDIS: Sok lesz... Nekünk még a Pap elvtárssal van egy kis dolgunk, s az időm is rövid.

PAP GEDEON: Egy kortyot még nyugodtan. A kaviárra jól megy a pezsgő.

BÓDIS: *(leemel egy poharat)* A G épületet nekünk még meg kell néznünk.

PAP GEDEON: *(koccint)* Egészségére. *(isznak)* Reggel megnézzük.

IBOLYA: Hová sietne? Van itt vendégszobánk, kettő is.

BÓDIS: Be kell mennem a városba. Vár valaki a Fehér Hajóban, egy elvtárs.

MIND: Ne menjen!

(Amíg beszél, az egyik lány teleönti poharát pezsgővel.)

PAP GEDEON: Szívesen bevisszük a városba a fürdő kocsijával.

GIZI: Minek menne be?

IBOLYA: Mi van a Fehér Hajóban, ami itt nincs? Nézzen körül. Ez színvonal! *(Bódís a lányok lábára pillant és spiccesen mosolyog.)*

GYÖNGYI: Pezsgőt!

GIZI: Igyunk, mert megmelegszik!

IBOLYA: A pezsgő pedig csak hidegen jó.

(Isznak, Közben végig szól valamilyen hangulatos zene. Most Gounod Faustjából a Metiszó ária szólal meg, de csak zenekari átdolgozásban, vagy nem magyar szöveggel. („Eladó az egész világ”))

BÓDIS: Kellemes itt. Van valami, ami már kiveszett a világból.

KLÁRI: A hangulat, tanár úr, a hangulat!

PAP GEDEON: Mit érne egy fürdő hangulat nélkül?

BÓDIS: De reggel, ugye a G épületet megnézzük?!

PAP GEDEON: Az lesz az első. Nem engedhetem el anélkül. Látnia kell. *(Mustos idegesen lökődi Pap Gedeont, hogy ne igérgessen ilyeneket.)*

BÓDIS: *(újra tele a pohara, egyik lány fogja a vállát, másik a haját igazgatja)* Becsületes emberek között, ahol minden rendben van, öröm az ellenőrzés... Csak a páratlan számokkal volt egy kis baj.

KLÁRI: *(hirtelen odalép, Pap Gedeon és Mustos távolodnak)* Élmény volt tanár úr, élmény, ahogy egyetlen pillantással észrevette. De megtanultuk: *(a lányok körben mind skandálják)* A páratlan számú páratlan számok összege mindig páratlan szám.

(A lányok újabb italokat hoznak Brigitta pultjáról, majd egyenként a térképekkel dolgozva a bűvárok is megjelennek. A lányok a bűvárokat is itallal kínálják, azok isznak velük.)

MUSTOS: *(Pap Gedeonhoz)* Kár volt megígérni a G épületet. Mi lesz, ha meg akarja nézni?

PAP GEDEON: *(legyint)* Ez...? *(majd könnyedén magához inti az egyik bűvart)*

(Bódís a háttérben a lányok között iszik, nevetgél.)

PAP GEDEON: *(a bűvárhoz)* Mennyit kapnak maguk az intézetnél?

BŰVÁR: Háromezerkettőt.

PAP GEDEON: Én adok maguknak négyezret, speciális munkáról lenne szó.

BŰVÁR: Mit kellene csinálni?

PAP GEDEON: Elfalaznak nekünk ebből a barlangból egy darabot.

BÚVÁR: Nem értünk a téglához, uram.
PAP GEDEON: Betonnal dolgozunk, speciális, víz alatt szilárduló betonnal leválasztjuk a mi barlangrészünket... Veszélyességi pótlékot kapnak, és pénzt mindenféle címen. Innen mehetnek nyugdíjba... Na?

BÚVÁR: Megbeszélem a társammal. *(elmegy)*

MUSTOS: Kár volt megigérni neki, hogy reggel megnézheti a G épületet.
A háttérből a lányok és Bódis hangja hallatszik.

BÓDIS: *(kórusban)* Csak a páros számú páratlan számok összege páros...

PAP GEDEON: *(előhúzza a zsebéből a pénzes borítékot és legyezgeti magát vele)* Hallod... A páros számú páratlan számok... Ettől féltünk...

MUSTOS: És ha reggel mégis meg akarja nézni a G épületet?

PAP GEDEON: Nem akarja. Ez örül, hogy él.

Pap Gedeon a lányokhoz lép, a tálcáról leemeli egy pezsgős poharat.

Zene, zaj, nevetés, torog a színpad. Függöny.

2. jelenet

Vidéki fürdő vendégszobája. Az ablak előtt függöny, az ajtó az emeleti galériára nyílik, ahonnan az előcsarnokba látni. A bútorzat szolid, csak a legszükségesebb. Egy heverő ágyneművel, pokróccal letakarva. Kis társalgóasztal, két székkal, egy széken, függöny mögött mosdó, a sarokban fogas. A heverő vagy az asztal felett valamilyen plakát látható. Kintről váltakozó hangerővel zene hallatszik be, időnként nevetés, vagy hangosabb szó. Bódis Imre főhatósági ellenőr csüggeden ül a heverő szélén. A pokróc már elcsúszott, és előteherlik a paplan és a lepedő. Amikor felmegy a függöny, Bódis meztláb, spiccesen ül a heverő szélén. Előregörnyed és szagolhatja a zokniját.

BÓDIS: Lekésették velem ezt a rohadt vonatot. *(megszagolja a zokniját)* Különös, egészen különös. *(elneveti magát, vigyorog, körülnéz)* Ez nem a Fehér Hajó. Nincs is Fehér Hajó. Lehet, hogy volt, de elsüllyedt *(zoknijával*

körbeint) Ez van, addig a falig tart az élet. Ezek a fürdősök azért kedves emberek. Hét páratlan szám összege ezeknek páros. *(nevet)* De van kaviárjuk. És a lányok, ez igen. Maga az éden. *(megszagolja a zoknit)* Reggel húztam fel... Nem lehet egész nap cipőben lenni. *(újra megszagolja)* Ki kellene mosni, vagy venni egy újat. *(csüggeden nézi a kezében lógó zoknit)* Mennyibe kerülhet egy új zokni? *Kopognak, lassan kinyílik az ajtó. Bódis zoknival a kezében ül, és értetlenül odapillant. Ancsa jelenik meg az ajtó nyílásában. Rövid, fekete köpenyt visel, sárga kombinéja elővillog. Kezében tálca, rajta sültcsirke, bor, kenyér, pohár, evőeszközök. A tálcára figyel, nehogy leboruljon.*

ANCSA: *(még az ajtó nyílásában)* Jó estét kívánok, a vacsorát hozom. Az igazgató elvtárs megkért, hogy kívánjak jó étvágyat kedves vendégünknek. *Ancsa beteszi maga mögött az ajtót, s amikor megpillantja Bódist, csaknem kiejti a tálcát a kezéből. Elcsúszik a tányér és a poharak. Bódis összerезzen, nem tudja, mit csináljon. Keserősége hirtelen fokozódik.*

BÓDIS: *(zoknit tartó kezével a lányra mutat és elneveti magát)* Fogadni mernek, hogy valahol már találkoztunk.

ANCSA: Jól tetszik emlékezni, délelőtt beszélgettünk a restiben.

BÓDIS: *(letargikusan)* Maga is emlékszik? Akkor ez egy szerencsés nap.

ANCSA: Nem tudhattam, hogy éppen ide tetszik jönni. *(előbbre lép a tálcával)* Tessék a csirke.

Bódis a csirkéről egyáltalán nem vesz tudomást. Zoknijára pillant, megszagolja.

BÓDIS: Különös.

ANCSA: Bort is hoztam.

BÓDIS: *(a lány lábára néz)* Magának persze nem izzad a lába.
Ancsa hallgat.

BÓDIS: Mondjon már valamit, izzad, vagy nem izzad?

ANCSA: Kérem szépen, én azt nem tudom.

BÓDIS: Szóval nem izzad. Gondolhattam volna.

ANCSA: *(mentegetőzve)* Én azt nem mondtam, hogy nem izzad.

BÓDIS: *(megszagolja a zokniját)* Iszonyú élet az enyém.

ANCSA: Kérem szépen, én szívesen kimosom azokat a zoknikat. Majd kiterítjük az ablakpárkányra, és reggelre megszáradnak.

BÓDIS: Nem, nem erről van szó *(hanyagul, undorral ledobja a zoknit)*, én is kimoshatnám. Néhány perc az egész. Csak nem értem. A test... Milyen a mi testünk? Néhány óra alatt a zokni... Érthetetlen... Olyan ideiglenes minden, az arcunk, a kezünk, a testünk. Először a gondolataink esnek szét, aztán a mozgataink lesznek bizonytalanok, és végül...

ANCSA: Kérem, ahogy az igazgató elvtárs kívánta, behoztam a csirkét. Én egyébként igazság szerint szabadnapos lennék.

BÓDIS: *(a lány arcára pillant, majd a lábára)* Fogadni mernék, hogy a maga lába nem izzad.

ANCSA: Lehet, hogy izzad, de nekem soha nem jut eszembe ilyesmi.

BÓDIS: *(mereven nézi a lány lábát)* Lenne szíves odaadni nekem azt a harisnyát?

ANCSA: Vesse le?

BÓDIS: Néhány mozdulat az egész.

Ancsa kényszeredetten leteszi a tálcát az asztalra, aztán tanácstalanul megáll.

ANCSA: A harisnyámat vesse le?

BÓDIS: Csak, ha nem okoz kellemetlenséget.

Ancsa elszántan felemeli a lábát, és fél lábon egyensúlyozva le akarja vetni a harisnyát, de ez nem megy. Egyensúlyát veszítve leül Bódis mellé, a heverő végére. Zavartan Bódisra pillant, aki figyel minden mozdulatát. Nekilát és sietve, ügyetlenkedve lehúzza a harisnyát és Bódisnak nyújtja. Bódis átvesszi, nézi egy ideig, majd megszagolja. Elégedetlenül csóválja a fejét, majd a lányhoz fordul.

BÓDIS: Magának nem izzad a lába. *(lassan a földre ejti a harisnyát)*

ANCSA: *(mentegetőzve)* Higgye el, én ezt nem tudtam.

BÓDIS: *(szemrehányóan bólogatva)* A végeredmény szempontjából mindegy. A maga lába nem izzad.

ANCSA: *(mentegetőzve)* Tessék nekem elhinni, nem tehetek róla.

BÓDIS: Semmiről sem tehetünk. Megszületünk, élünk egy ideig, közben vagy izzad a lábunk, vagy nem. Pedig szebben is lehetne élni.

ANCSA: *(közelebb húzódik Bódishoz, a harisnyáját szeretné visszaszerezni)* Én mindig egy szép élet után vágytam.

BÓDIS: *(a lány meztelen lábászárára pillant)* Mondja, hisz maga a reinkarnációban?

ANCSA: *(nem érti)* Én... Én hiszek.

BÓDIS: *(óvatosan a lány térdére teszi a kezét, melléje ül)* Tudja Ancsa, amikor délelőtt megpillantottam magát a restiben, hirtelen úgy éreztem, hogy zebrává változtam.

ANCSA: *(kuncog, csiklandik a lába)* Zebrává?

BÓDIS: Bányalóból fiatal, szerelmes zebrává. *(fél karral átöleli a lányt, másik kezével is szorgalmasan működik)* És vágatok a szabad mezőkön.

ANCSA: *(egyre engedékenyebben)* Én is szeretek kirándulni.

BÓDIS: Nagyon közel érzem magát, lelkeleg. *(meg akarja csókolni, a lány behunyja a szemét)*

Nyikorogva kinyílik az ajtó és bekúszik rajt az egyik bűvár térképpel, iránytűvel, villanylámpával, s valamilyen nyílás, vagy lejárát után kezd kutatni a szobában. A bűvárral együtt betör a kinti zaj. Ancsa és Bódis szétrebbennek. Ancsa felugrik és felkapja a tálcát. Bódis ingerülten a bűvárra támad.

BÓDIS: Mit akar itt jóember?!

BŰVÁR: Ez itt barlang vagy szifon?

BÓDIS: Barlang. A szifon az ott van kint.

Bódis kituszkolja, közben zsörtölődik.

BÓDIS: Barlangok, átjárók, szifonok, ez a fürdő az örültek gyülekező helye. *(ingerülten beteszi a bűvár után az ajtót)*

ANCSA: Szifonunk nincs, de van borunk meg csirkénk, tessék fogyasztani.

BÓDIS: *(letargikusan)* Barlangi csirke. Bódis leül a heverő szélére.

ANCSA: Kérem szépen, ez grillszirke, Brigitta jól átsütötte. Odavigyem az ágyhoz?

BÓDIS: Ne, semmi esetre se. Tegye inkább oda az asztalra. Majd később talán...

ANCSA: *(leteszi a tálcát)* Menjek el?

BÓDIS: El tudna menni, most, amikor kezdek visszaváltozni? Ha nem tudok megkapaszkodni egy mosolyban, biztató szóban, a maga közelségében, akkor... akkor...

ANCSA: *(tanácstalanul)* Bányaló lesz.

BÓDIS: Öreg bányaló.

Ancsa tetován eléje lép, és két kézzel megsimogatja Bódis fejét.

ANCSA: Szegénykém... Nem is értem, miért félték magától annyira.

BÓDIS: *(lassan maga mellé húzza Ancsát az ágyra)* Csodálatos kezek. A lélek és a finom ujjak cirmos érintése egyetlen pillanat alatt. Mondja Ancsi, maga mi volt az előző életében, valamilyen cirmosféle?

ANCSA: Csak otthon voltam. Segítettem az anyukámnak, de nem vagyok Ancsi. Ancsa, olyan nehéz ezt megjegyezni?

BÓDIS: *(simogatja a lányt)* Csak a lénye miatt. Azt hittem, előző életében cica volt. Vadmacska, cirmoscica, esetleg tigris, hiúz, vagy talán oroszlán?

ANCSA: *(álmatagon)* Milyen furcsákat tud maga mondani. Nem is igen értem, mégis olyan ez az egész, mint ha... mintha régen... valami szép...

Bódis a nyakához hajol, megcsókolja, átölelik egymást. Ekkor a folyosóról női sikítás, majd nevetés hallatszik. Hirtelen kivágódik az ajtó és a szobába ugrik egy hiányos öltözetű, vizes nő. Vele együtt beárad a kinti zaj. Becsukja maga után az ajtót és tülel. Hallani, hogy valakik elfutnak az ajtó előtt. A nő húsz és harminc között van, városi jellegű, szépsége pikáns. Magyarázólag Ancsához fordul.

ANCI: Ezek a hülyék beledobtak a vízbe.

A hiányos öltözetű nő a folyosó felé figyel. Kint ládobogás hallatszik.

ANCSA: *(gyűlölködve, vadmacskává változva)* Fojtottak volna bele, te állami gyöngytyúk. Idejössz sárlani, és elveszed a tisztességes lányok völegényét!

ANCI: *(gúnyosan)* Cö-cö, a tisztességet vegyük le a műsorról. Takács II. belém-szeretett. Megérezte rajtam, hogy...

ANCSA: Mit érzett meg rajtad?! Olyan részeg volt, mint a segg! Itattátok!

Bódis meghökken.

BÓDIS: Kérem, hát ez...

ANCI: Nem kellett itatni. Amikor megtudta, hogy repi kurva vagy, ivott magától is.

BÓDIS: Kérem, azt hiszem a kisasszony azon a határon...

ANCI: Kuss! Papa maga vegye szépen a lélekmelegítőjét és hajcsikázzon.

ANCSA: Hazudsz! Te világ szajhája, minden szavad hazugság!

ANCI: Ennek is te hoztad be a csirkét. *Ancsa hirtelen felkap valamit és hozzávágja a nőhöz. Ancsi kiurgik az ajtón és elszalad.*

ANCSA: *(elsírja magát)* Ez kellett neki, ez a vacak nő.

BÓDIS: Ki volt ez?

ANCSA: *(színpogva ül az ágyon)* Láthatta, egy szajha. Az Ancsi! A Fröhlich hozta magával Pestről. Kiszagolta a zúrt és bevetette magát. Mindenről az a dög Ibolya tehet.

BÓDIS: Aki megmutatta magának a staférungett?

ANCSA: *(gyűlölködve)*: A staférunggal kezdte. Áztán megirigyelte a völegényemet. Úgy intézte, hogy kettesben maradjanak, de hiába, a völegényem látta, hogy nem igazi nő, inkább egy csökkent tehén. Erre bosszúból megmondta a völegényemnek, hogy én szoktam behozni a vendégeknek a csirkét, és itt maradok a vendégekkel a szobában.

BÓDIS: *(reménykedve)* Ez persze nem igaz.

ANCSA: *(sírva, dühösen)* Nem érti?! Én hozom be a csirkét és itt maradok! Ez az egyetlen dolog, amin csodálkozik? G épület sincs, csak a papírokon. *Bódis megrökönyödik.*

BÓDIS: Én meg azt hittem ezekről az emberekről, hogy tisztességesek, csak nem tudnak számolni. *(Ancsára néz)* Egy finom, kedves lány így él. Ez képtelenség.

ANCSA: *(nehezen szólal meg)* Ha az Ibolya nem mondja meg a völegényemnek, soha nem tudja meg senki.

BÓDIS: *(kétségbeesetten)* De hát maga egy finom lélek... Egy szép lány... Nem értem. Ilyesmire senkit sem lehet kényszeríteni.

ANCSA: *(teljebb ül, talnak veti a hátát, lábát maga alá húzza)* Nem kényszerítették.

BÓDIS: Nem tudom elhinni, hogy magának érzelme nélkül ilyesmi eszébe juthatna. Lehetetlen. Ennyire nem ismerhetek felre egy embert. Egy lányt, akiben ilyen finom szépség van.

ANCSA: Engem nem kényszerítették. Az igazgató elvtárs csak azt mondta, ha lehet, legyek kedves a vendégekhez, ez a fürdő érdeke.

BÓDIS: *(csalódottan)* És maga, a fürdő érdekében képes volt...

ANCSA: Az igazgató elvtárs azt ígérte, hogy lakást kapok majd az ELEKTROTEX egyik épületében.

BÓDIS: Nem értem. Mi köze van Pap Gedeonnak az ELEKTROTEX házaihoz?

ANCSA: Sok... Azokat a házakat a fürdő kőművesei építik. Ennyit sem vett észre? Mi a fenét csinált itt egész nap?

BÓDIS: Úgy értem, hogy a fürdőkombinát karbantartó részlege valójában egy építési vállalkozás?

ANCSA: Nem értek én az ilyesmihez. A mi kőműveseink Fröhlichnek házakat építenek, az ELEKTROTEX lakatosai pedig nálunk végzik a szerelési munkákat. Hogy ez most vállalkozás, vagy nem, azt mi itt nem tudjuk.

BÓDIS: *(izgatottan járkal)* Hát ez fantasztikus! Jó, hogy lekéstem a vonatot. Egész nap éreztem, hogy itt valami nem stimmel. *(keserűen felnevet)* Hét páratlan szám összege ezeknél páros szám. Léman sem vette észre, fantasztikus. *(hirtelen megáll, a lányhoz beszél)* Tudja, én azért vagyok itt, hogy néhány dolognak utánanézzek. Már lezárult a vizsgálat, de a gyógyszerészből beírtak hozzánk egy levelet.

ANCSA: Állati.

BÓDIS: Hallott róla?

ANCSA: Nem, erről a levélről itt senki sem hallott. *(elsírja magát)* Ez a piszok Ibolya, ez a korcs tehén tönkretette az életemet.

BÓDIS: *(zavartan megsimogatja a hátát)* Ne sírjon kislány, az ügyem segit. Majd én, holnap, holnap...

ANCSA: *(Bódishoz bújik, a mellén sír)* Szabadítson ki innen, nem bírom tovább ezt az életet.

BÓDIS: Holnap, kislány, holnap valamit kitalálunk, és...

ANCSA: *(váratlanul megcsókolja Bódist)* Vigyen el innen magával.

BÓDIS: *(a lány haját simogatja, majd hirtelen felriad)* Vigyem el magammal? *(elengedi a lányt)* Hová vigyem el?

ANCSA: Pestre.

BÓDIS: Hogyhogy Pestre? Pest egy idegen város magának. Valahol lakni kell, aludni, dolgozni.

ANCSA: *(hízelve Bódishoz bújik)* Olyan szépen beszélt a latinokról, én magára bízom a sorsomat.

BÓDIS: *(igyekszik a lánytól eltávolodni, de nem sikerül)* Rám bizza? Hogyhogy rám? Vigyem haza és mutassam be a feleségemnek?

ANCSA: Nem bánom, mutasson, csak előbb vigyen el innen.

BÓDIS: Eredeti. *(hirtelen otthagyja a lányt, és egy széles mozdulatot végez)* Drágám, engedd meg, hogy bemutassam neked Ancsit, a kontroll-reviziónál találtam két kartoték között, remélem jól meglesztek majd... Így képzeli?

ANCSA: *(duzzogva)* Drágámnak szólítja a feleségét?

BÓDIS: Hogyan kellene szólítanom?

ANCSA: Nem tudtam, hogy ennyire szereti.

BÓDIS: Én, a feleségemet?

ANCSA: Szólíthatná a nevére is. Irma kérem, vagy Gizella kérem...

BÓDIS: *(ironikusan, ingerülten)* Hát persze, vagy elvtársnőnek, szaktársnőnek. A kartárs sem rossz. Figyeljen ide Bódisné kartárs! Így képzeli?

ANCSA: *(hízelve újra odabújik Bódishoz)* Nekem mindegy, szólíthatja a feleségét drágámnak is, csak vigyen el innen. Maga olyan kedves, finom ember. Nem is tudja, mennyire vártam ebéd után a Fehér Hajóban, de nem jött. Gondoltam, ha eljön, tényleg megszeretett, és akkor elmondok magának mindent őszintén. Az egész rohadt életemet.

Hirtelen belökik az ajtót. Takács II. nevetve megáll az ajtóban.

TAKÁCS II.: Mi van nyuszi?! Bonyolódik a bábolnai csirkeprogram?

BÓDIS: Micsoda?

TAKÁCS II.: A bábolnai csirkeprogram.

Takács II. a választ meg sem várja, beteszi maga után az ajtót, majd hirtelen kinyitja és újra bedugja a fejét.

TAKÁCS II.: Nem láttad az Ancit?

ANCSA: *(mérgesen)* Nem. *(kidugja után a nyelvét)*

Takács II. elviharzik, az ajtót be sem teszi maga után. Mozgatja a huzat. Majd újra megjelenik.

TAKÁCS II.: Apuskám, koncentráljon a püspökfalatra!

Bódis elengedi Ancsát és becsukja az ajtót.

BÓDIS: Ki volt ez a megfontolt elvtárs?

ANCSA: *(elsírja magát)* A Takács II.

BÓDIS: *(maliciózan)* Kitűnő férfiú.

Ancsa szipog, a szemét törölgeti, de közben Bódistrá leseget.

BÓDIS: *(járkál, keserűen mondogalódik)* A csirke. Mai tárgyunk kérem a csirke. A tudomány két fő csoportra osztja a csirkét, úgymint közönséges csirkére és parlagi csirkére. A parlagi csirkének három alcsoportja van, a grillcsirke, a barlangi csirke és a közéleti csirke. *(Ancsához fordulva)* Mi az ördögnek sir? Felesleges.

ANCSA *(szipogva)*: Nem sírok.

BÓDIS: Látom. Mondja, a közéleti csirkének mindene megvan? Úgy értem, hogy mája, szíve, zúzaja?

ANCSA: *(a sült csirke felé mutat)* Hogyan lenne ennek szíve, meg zúzaja... Ez kérem szépen tisztított csirke. Mi már belsőség nélkül kapjuk.

BÓDIS: De azért ezeknek a csirkéknek is volt valamikor szívük, meg zúzájuk, nem?

ANCSA: Talán régebben, amikor még éltek.

BÓDIS: Én is így gondolom. Mondja Ancsa... Mindenkinék maga hozza be a csirkét, aki itt alszik?

ANCSA: *(önérzetesen)* Hová tetszik gondolni? Csak az országos elvtársaknak.

BÓDIS: És ha jön egy fontos, de nem nem országos elvtárs, az nem kap csirkét?

ANCSA: Nálunk minden fontos elvtárs kap csirkét... Hát, aki ugye igényli... Az a rend, hogy a megyei elvtársaknak Pötyi, a járási elvtársaknak meg az Ibolya hozza be.

BÓDIS: És a helyi elvtársaknak?

ANCSA: Azok hoznak magukkal.

BÓDIS: Csirkét?

ANCSA: *(kicsit ironikusan)* Van úgy, hogy tyúkot. Tetszik tudni, hogy van...

BÓDIS: Értem... Az országos elvtársaknak maga, a megyeieknek Pötyi... Pötyi...? Hogyan néz ki ez a Pötyi?

ANCSA: Szőke csaj.

BÓDIS: Szőke... Nem láttam. És a járásiaknak az Ibolya. *(Töpreng, idegesen járkál, majd megáll és merően Ancsára néz)* Mondja, amikor Léman itt volt, akkor...? Úgy értem, Léman kapott csirkét?

ANCSA: Léman mindig kap.

BÓDIS: *(idegesen nyomoz)* Mindig... És ki vitte be neki a csirkét?

ANCSA: *(vállat von)* Léman országos elvtárs.

BÓDIS: *(megáll, hitetlenkedve néz Ancsára)* Borzasztó! Borzasztó az én életem. Ez a fürdő...

ANCSA: *(hosszú csend után)* Most haragszik rám?

BÓDIS *(keserűen nézi a lányt, majd elmozdul)* Soha az életben nem eszem többet csirkét! *(nosztalgikusan, járkálva, meg-megállva)* Pedig a grillcsirke az ételek királya. Sültcsirke vörösborral. Délben, időnként vacsorára. Ez egy életforma volt, valamikor...

ANCSA: *(a bor felé int)* Ez sajnos fehér, de ha akarja, azonnal kicserélem vörösborra. *(elindul az asztal felé)*

BÓDIS: Nem a borról van szó. *(legyint)* A bor mindegy. De az élet... Tudja, hogy magát én tényleg megkedveltem? Úgy értem, hogy lelkiileg bizonyos közelségbe kerültem... Azt hittem, hogy maga naiv, tiszta álmodozó... És kiderül, hogy...

ANCSA: *(értetlenül)* Mi derül ki?

BÓDIS: *(letargikusan)* A csirke.

ANCSA: *(megsértődik)* Ha nem akar magával vinni, nyugodtan megmondhatja. Nem kell itt ilyen sóhajtozást

csapni. Szerettem volna elmenni magával Pestre, de ha nem visz el, úgy is jó. Nem olyan nagy szám az a Pest. Volt nekem egyszer egy finom udvarlóm, az Velencébe akart magával vinni. Már az otthonunkat is eltervez-tük. Szép terítő lett volna az asztalon, vágott virág, és az ablakból beelát-tunk volna esténként abba a kanális-ba, amibe maga a tenger folyik.

BÓDIS: És elvitte magát Velencébe?

ANCSA: Nem. Közbejött valami. Áthe-lyezték és nem kapott útlevelet az új helyen.

BÓDIS: Fogadni mernék, hogy ezzel a velenceivel itt ismerkedett meg a für-dőben...

ANCSA: És ha itt? Mi van abban? Ne legyen ilyen maradi.

BÓDIS: *(keserűen)* Maradi? ... Nem ér-ti, hogy én magát tényleg megszeret-tem? Olyan volt az egész, mint egy álom. Találkozik az ember valakivel, aki szép életről álmodik, finom érzé-sei vannak, csak egy kicsit még... Aztán kiderül, hogy nem igaz a szép finom élet, nem igaz a vőlegénye, nem igaz, hogy asszisztens egy intézetben, semmi sem igaz. Mondja, a paplanja legalább sárga?

Kint növekszik a zaj. Zene, nevetés, sikítás.

ANCSA: Képzelve, sárga. *(leül a heverő szélére, kitör belőle a sírás, felnéz)* És az a kép is igaz, az erdő, a kanyargó patak, a szarvasok. Vigyen el magá-val!

A zaj fokozódik a fürdőben. Bódist idegesíti a lány sírása, a zaj és a hely-zet, amibe keveredett.

BÓDIS: Mi a fene van ebben a nyava-lyás fürdőben?

Ancsa lassan felnéz, zsebkendőjével megtörölgeti a szemét, arcát.

ANCSA: Szerda van...

BÓDIS: Szerda? Na és, ha szerda van?

ANCSA: Pap Gedeon és Fröhlich szer-dán állítják össze a futbalcsapatot. A játékosok is bejönnek.

BÓDIS: Azok is beleszólnak?

ANCSA: Nem, azok csak ülnek a vízben.

BÓDIS: Ülnek?

ANCSA: Ülnek és isznak. *(melléje lép, karját simogatja)* Tudom, hogy most nem vihet magával, de talán egy hó-nap múlva... Írna nekem egy levelet.

És én akkor elutaznék innen. Vala-hogyan szeretnék elmenni, de nem tu-dom, hogyan kell. Még soha nem mentem el véglegesen.

Bódis együttérzőn rápillant, bólint. Kintről női kiáltás hallatszik be.

NŐI HANG: Itt vannak a vadászok! Itt vannak a vadászok!

Ancsa határozottabb biztatást vár Bó-distól. Elsírja magát. Bódis a kinti za-jokra figyel. Csörömpölés hallatszik, majd hangoskodás.

BÓDIS: *(ingerülten az ajtó felé lép)* Ho-vá kerültem? Ebben a gyógyfürdőben csak megőrlüni lehet!

Feltépi az ajtót, indul kifelé. Az ajtó nyílásában ott áll az igazgató.

PAP GEDEON: *(sápadtan)* Azért jövök, hogy elnézését kérem. Ma itt egy ki-csit nagy a zaj. Nem értem, mi tör-tént.

Csörömpölés, zörgés hallatszik a fo-lyosóról.

VADÓR: *(hangja kintről)* Világfür-dő!... Hol az a híres Pap Gedeon?

PAP GEDEON: *(Bódishoz)* Ilyenekkel vagyok körülveve. *(kifelé kiabál)* Mit akar?!

Ancsa hangosan felzokog, Bódis és Pap Gedeon között kiszalad a szobá-ból. Pap Gedeon utánalép, elkapja a karját.

PAP GEDEON: *(szeliden)* Menj vissza kislányom.

ANCSA: Nem megyek.

PAP GEDEON: *(szigorúan)* Menj vissza hozzá!

ANCSA: Nem! Elegem van ebből az életből! *(kitépi magát és hangos zo-kogással elszalad)*

VADÓR: *(hangja kintről)* Hol van Pap Gedeon? Bujkál előlünk?

PAP GEDEON: *(kifelé)* Mit óhajt?

VADÓR: *(kintről)* Adják vissza az agá-cásunkat!

Pap Gedeon, hogy lezárja a hangos-kodást, erőlyesen becsapja az ajtót.

PAP GEDEON: *(Bódishoz)* Láthatja, ré-szegek mind!

BÓDIS: Ezek részegek, de itt a fürdő-ben néhány csaló és tolvaj is akad.

PAP GEDEON: Kizárt dolog. A belső ellenőrzés már rég elkapta volna őket.

BÓDIS: Tegnapelőtt névtelen feljelentést kaptunk a fürdőből.

PAP GEDEON: *(sápadtan)* Érthetetlen, itt mindenki megőrült. Nem tudják, hol vannak.

BÓDIS: Így van, megőrültek. Nem tudják hol vannak és azt sem, hogy már 1976 van.

PAP GEDEON: Mondja, próbált már maga felépíteni egy üzemet?

BÓDIS: Nem értem, mit akar.

PAP GEDEON: Akkor házat... Mondjuk, egy egészen kicsi nyaralót, vikendházat csak felépített már?

BÓDIS: Semmit sem építettem. De hogy jön ez ide?

PAP GEDEON: Akkor maga nem fog megérteni minket. Csak az ütközik a szabályokba, aki csinál valamit. Csak annak fáj, hogy nincs elég cement és téglá, aki épít valamit, aki minden zsák cementért felárat fizet. Aki nem épít semmit, annak mindegy, hogy a ház 1976-ban vagy 86-ban épül fel. Aki nem épít üzemet, házat, annak mindegy, hogy a kőművesek bérét miből fizetik. Aki nálunk nem akar semmit, nyugodtan él, mint maga!

BÓDIS: De én akarok!

PAP GEDEON: Mit akar maga? Egy szelet vajas kenyeret és húsz cigarettát. Ezt nálunk már nem kell akarni. Adják.

BÓDIS: Én a rendet akarom. A tisztaságot!

PAP GEDEON: Rokonszenves gondolat...

Bódis hirtelen felemeli a tálcát és a bontatlan csirkével, borral az igazgató kezébe nyomja.

BÓDIS: A G épületet, ha ugyan van ilyen, holnap megnézem. A szemle után újra átvizsgálom a könyveiket, az összes dokumentációt, bizonylatokat, mindent.

PAP GEDEON: *(dühödten áll a tálcával a kezében)* Maga nem tudja, hogy én ki vagyok! Én úgy kirúgatom a főhatóságtól, hogy a szakszervezet sivatagi rókának álcázva, hasoncsúszva, titokban viszi maga után a gyorssegélyt!

BÓDIS: *(hidegen, nyugodtan)* Az lehet. De előbb én gondosan átnézem a tervidőszak egész dokumentációját, és megírom a jelentésemet négy helyre, négy példányban.

Kint lövések hallatszanak. Pap Gedeon rémülten az ajtó felé ugrik. Színpad tordul.

BÓDIS: *(fáradtan, keserűen)* Kirúgat?... Nem rúgathat ki egy becsületes embert... Nem hinném.

Forog a színpad, előtűnik a fürdő előcsarnoka. A vadászt Mustos és Buzsáki lefogják. Pusáját elveszik tőle.

VADÓR: Világfürdő?! Hol az a híres Pap Gedeon? Bujkál előlünk?

A forgószínpad megáll.

PAP GEDEON: Mit akar itt? Óhajt valamit?

VADÓR: Az agácásunkat óhajtom! Az agácásban szokott végzódni a nyúlstráf. Amióta a báró elment, ez a mi területünk. Az öreg vadászok itt már levetették a csizmájukat és belógatták a lábukat a kifolyó árok meleg vizébe. Órákig elüldögéltek itt. Kis tüzeket raktunk, a nyúlpaprikás hamar elkészült. A demizonok is kifogytak. Alig daloltunk. Bűn ez? Tilos énekelni? A fürdőbe csak néha mentünk be melegedni.

PAP GEDEON: Ledobálták a döglött nyulakat meg a fácánt a pult elé. Csupa vér lett a kövezet.

VADÓR: Ledobáltuk, ha gyűlés volt! Régen itt közösen határoztunk. De maga kitiltotta innen a népet. Az agácást meg elkezdte pusztítani. Mondták, hogy messzire ér a keze, de azt nem gondoltam, hogy a vadászgyűlésig el-ér! Ráíjesztettek az emberekre, a többit megvették! Kicsoda maga? Mit akar minálunk?

Bódis megjelenik az ajtóban.

PAP GEDEON: Fürdőt! Világszínvonalat! Valamit, ami... *(legyint, Bódis-hoz)* Részegek. *(a vadórhöz)* Mit óhajt?

VADÓR: Adják vissza az agácásunkat!

PAP GEDEON: Kivágatom! Arra terjeszkedik a fürdő. Azért nem fogunk lemondani az idegenforgalmi bevételekről, mert maguk hajdan a fürdő kifolyó árkában áztatgatták a bütykös lábukat.

BÓDIS *(bizonytalanul)* Ha a kölcsönös bizalom alapján megvizsgálánk, akkor talán...

VADÓR: Maga ne vernyákoljon itt. Megszolgált már a jutalmát. A cica-baba este bent lesz az ágyában. A nép meg keresheti az igazságot.

BÓDIS: A népet hagyjuk ki a dologból. Maga állatokat tarthat, legeltetési joga van és a fia állatorvos lesz.

VADÓR: A munkám által!

BÓDIS: És a hallgatása által. (Pap Ge-deonhoz) Telekkönyvileg kié az erdő?

VADÓR: Az erdészeté!

PAP GEDEON: Ne vegye komolyan, ez csak formalitás.

VADÓR: Formalitás? A mi erdők magának formalitás? (a puskájáért ro-

han, lefogják) Rendet csinálok itt! Rendet csinálok az emberek nevében! A színpad végső forgásba kezd.

PAP GEDEON: Rendet csinál? Magának itt nem kell rendet csinálni. Magának aztán nem. Ebben a fürdőben rend van.

VADÓR: Rend van?

A színpad teljesen elfordul. Bódis az előszínpadra lépett, csak rajta van fény. A színpad torog hátul, a zaj és éneklés erősödik.

BÓDIS: (magának és a közönségnek ironikusan) Nem kell itt rendet csinálni... Nálunk rend van.

Függöny

Előő néjz

Mondta az Isten Jónásnak: „Kétféle és megf
Nini véhe, kiáltja a Város ellen!
Nagyszott a baj, megárvult a gonokság,
Reményes halgyei felett labármal mossa.
Fölt, és föltrele Jónás, hogy haladna,
De nem hová a Menyegbéli akarta,
mivel rühelli a prófétaság,
fél a várostól, sivatagba vágyott,
ahol magány és beletűz oltára,
sem hogy a földet népes megkövesse.
Kerültem az Isten Jáfó kékötöbe
hajóna szállott, mely elvinná őt
Tartó felé, s megadta a hajóbent,
fuhra'm an Urat, mint lobog a kőhid!

Dünnyögő

*Regéket dünnyögtem madárfejjel
 díszített bölcsők előtt.
 Arcomba csapott a betlehemi
 pásztorkirály szegénység-szaga,
 Heródes hóhér-büze.
 Bukdácsoltam vállakra kényszerített
 keresztet, lándzsákkal-kisért
 koporsók után,
 fekete városok háborút dicsőítő
 címere alatt.
 Mivégre lettem?
 Lezuhantam a szerelem
 aranylemezekből kalapált erkélyéről.
 Búcsúztattak félszárnyú mosolyok,
 kihunyni készülő lobogások.
 Hal vesztett pikkelye, annyit ért életem.
 Virágból szószéket építettem.
 Bekerítettek. A szószéket ledöntötték
 iszaposszügyű szörnyek:
 öklelő támadások,
 tetvesbundájú marakodások.
 Kardom vércsatornájába
 kis vakondtúrásokat rakott a rozsda.
 Pajzsomon kígyók és pókok alszanak.
 Neki kellene vágnom újra a világnak.*

Az eget lobbantó asszony

*Suhog a menny, a madár-virággal
 himzett fátyol. Eljött a nyár-hívó,
 az eget lobbantó asszony.
 Hajoljatok rá rigó-szerelmet
 rejtő fák; forrás csókolja ujjait,
 pitypangtól hamvas tű. Ölel
 a fény lepkéket himbáló sűrűjében,*

hátán, lombokkal cirókált mellén
 pipacsok szája ég. Ime a nyár-hívó,
 ki a fölmagasztalódásban enyém,
 röptét őrzésre-méltó csillagok védik.
 Galaxis-ligetek lánya Ő. Munkálkodik
 a szerelem ágyásaiban. Neveli az
 öröm kegyelem-dús növényeit,
 a jószág üdvösség-szaporító
 gyümölcseit. Ime a nyár-hívó,
 feje okosság arany kápolnája,
 tenyere bizalom babáját csalogató rózsza,
 szelidség-búzának fénybe csorgatója.
 A magasság kapuja küszöbén állva,
 nem érhet bennünket békétlenség
 szélvert havazása.
 Jég-kardok, jég-lándzsák nem ütik
 szívünket jégsgirom-tehérbe.
 Boldogan simul vigyázó ölünkbe
 kalász-tejékö fiúnk, a Béke.
 Ime a nyár-hívó, ki kibontja
 a termékenység meleggel borított
 kosarát. Ezüstbe árad
 a liliom-nyakú libák népe.
 Piros kislány-ruhákba,
 bimbókból szőtt ingecskékbe
 öltöznek a játékhöz készülő ágak,
 a méhekkkel bujálkodó bokrok.
 Szívünkre nem sújthat
 márvány-fejszével a Tél. A szív
 nem törhet, mint tollak bíborából
 botokkal köre dúlt fészek.

Csillagtól csillagig

Jó apám mormolta: „Nyíljon a tavacska,
 békalencse-házból szökjön a halacska.”
 Szél-sámán boruljon víztaraj-csikóra,
 lonc-ingben borulok mesemondó lóra.
 Száguldok, az ösvény lángoktól sörényes,
 térdelek az égi rózsafák tövéhez.

*Rózsafák tövéből nő sastollas dárda,
sugaras vasának harcos kondulása
csillagtól csillagig hőmpölyög az Űrből.
Holdfia, Napfia vándorolva kürtől.*

*Zsongató kölyökkor, zsongató Vasárnap,
fordít az örömnék szikla-verte hátat.
Szikla-verte háttal vánszorog a férfi.
Parázs-bakancsokban hányat lehet lépni?
Hátra vagy előre? Csontomat megtörve
havazó országból behavazott földre.*

*Fojtó havazásból lobogok-e újra,
ha apám a flótát anyám előtt tűjja?
Muzsikás madárként röpködök utána:
tölgyről ezüst tölgyre, gyolcspuha akácra.
Éjfélkor gyöngy-ajtós kemencék hevülnek.
Éjfélkor a mennyben kenyereket sütnék.
Lisztetek a malmok, lomhán zakatolnak.
Gyémántfejű kutyák kakasra csaholnak.
Ölelném apámat. Ő a mélybe, én föl.
Nyár piros kéménye lombok mögött füstöl.*

*Sirályhangú hajnal csöndem ostromolja.
Fejem fölött fecske, bársony-nyakú gólya.
Tehenek fülében rétek hallgatóznak.
Folyóparti rönktől oldalaz a csónak.
Sarlókon, kaszákon ébrednek az öklök.
Búzatáblák arany ablakain zörgők.
Menyecskényi kéve lendül a szekérre,
süveges kazlaknak szaporább a fénye.
Csűrében énekel a megváltó gazda,
kévéről kévére lépked a magasba.*

GALAMBOSI LÁSZLÓ júliusban tölti be ötvenedik évét. Szeretettel köszöntjük és további sikeres alkotó tevékenységet kívánunk Pécssett élő munkatársunknak. (A szerk.)

Ébredjünk fényesen

*Kenyér meg kés igazat mond.
Vizünk-borunk is ráhagyja:
testünk meleg ringásától
marad az elmúlás holnapra.*

*Egyszeri itt-létünk bokoralja
füvet marasztal,
– ne aludjunk el disztelen,
ne ébredjünk föl fénytelen –
s csillagot tűzdel
lesütött szemmel a kormos ég
tarajló gyerek-hajunkba –*

Kettős dallam

*Lengyel az ének,
a sírás magyar:
mentősziréna
útszélre zavar,
körtáncot járnak
kubikostalicskák –*

*szavak könyörgését
zene fekteti ágyra
– várjatok rám,
reggel dörömbölök csak,
megkergetem a Holdat:*

*– Ébresztő:
Nézzük meg, fiúk,
hová akasztják hálóingjüket
az éneket-síró lányok,
mielőtt szemünkbe hemperednek!*

Visszatérés

1.

Keringek apám sírja körül, a nemrég még idegennek ható városban és érik bennem a düh. Apró kezdeményei, mint finom vegyi hatás, mocorognak és sötét amőbaként növekednek. Átitatják a sejteket, a tudatalattit s lassan átszivárognak a tudat fehér mezejére is. Zavarják a látást, a mozdulatot. Keringek a városban, mind közelebb járok a temetőhöz, de ki nem szállnék sárga pléh-dobozomból. S ahogy így megnyilvánul silányságom és nem vagyok képes ellene tenni, még ingerültebb leszek.

– Végül is miért volt az apám? – mondom a műszerfalnak. – Nem tudott az apám lenni!... Nem tudott! – ezt már kiáltom. A nyitott kocsiablakból bizonyára kihallatszott, mert a piros lámpánál valaki rám bámul. Hoszszan néz be az ablakon. Talán ismerős vagyok neki?... Dehogy!... Azt nézte, hogy kivel beszélgetek? Kivel kiabálok?... Hát magammal! Egészen természetes dolog, hogy az ember önmagával kiabál.

El kéne menni a temetőbe. Barátaimmal jöttünk Zalába, Cs. és L. riportot írnak. Én találkozóra megyek, s talán magam is írok valamit. Többet kéne tudnom arról a megyéről, ahol születtem! Többet kéne írnom az itteni emberekről. M. barátom „szerzett” egy erdészt, aki gyönyörű szobrokat farag. „Kicsiben michelangeloi formák! Majd meglátod” – mondta nagy lelkesedéssel. Talán igaza volt. Bár csodáltam a fafaragó erdészt, rám nem volt olyan nagy hatással. De azért megírom.

A temetőbe kellene menni! Számolok magamban. Csaknem egy éve annak, hogy meghalt az apám, de nem voltam a sírjánál. Mi ez? Lustaság? Vagy megnevezhetetlen félelem? Azt hiszem, mind a kettő.

Hirtelen elhatározással arra kanyarodok, amerre a temetőt sejtem. Először túlhajtok azon az utcán, ahol be kéne fordulni a kapuhoz. Lassítok, melegen van és sajátos rossz érzés lüktet szét bennem. Talán mégse kéne elmenni a temetőbe? De igen! Hányszor jártam ebben a városban a temetés óta? Háromszor vagy négyszer? És egyszer se mertem elmenni a temetőbe! Nem jutok el ide gyakran. Most elmegyek, akármi lesz is!

Lassan visszafordulok, s eszembe jut apám csúfondáros megszólítása: „a fiatalúr”, igen, a fiatalúr finnyás, elegáns kocsián szégyell elmenni az örök kerékpáros, országcsavargó apja gondozatlan sírjához! Mert persze röstelli is a dolgot a „fiatalúr”! Hirtelen dühhel rántok a kormányon. Fékcsikorgás mögöttem. Kiabálnak, integetnek... Igen, igazuk van. Kiintek, hogy elnézést. Későn ismertem meg az utcát, ahol be kell fordulni a temetőhöz. Ez az integetés megnyugtat. Higgadtan, lassan hajtok az új lakótelep peremén. Nemsokára itt lesz a temető. Már felismerem az utcát, a házakat, amiket a sír kiválasztásakor, majd a temetés alkalmával láttam. Fölhajtok a temető előtti kis térségre és megállok. Meleg van. A temetőben alig van mozgás. Hirtelen eszembe jut, hogy a délelőtti találkozáson több csokrot is

kaptam a gyerekektől. Budapestre csak holnap megyek vissza, a virágok elhervadnának. Fogom a csokrokat és a csomagtartóból műanyag palackot emelek ki. Megörülök a gondolatnak. Valahogyan beleásom a sírba, a palackba vizet teszek, így egy darabig nem hervadnak el a virágok... Hallod, Kisferkó, lesz virág a te sírodon is!

Viszem a palackot, a három csokrot és még egy kis lapátot is, amit még a télen tettem a kocsiba, hátha valahol elakadok a hóban. Nézegetem a kis szénlapátot és mosolygok. Ezzel ugyan fagyos havat nem lehetett volna lapátolni. Maroknyi csak az egész! Ez is afféle homokba dugott fejű önmegnyugtató! Afféle kisferkói okoskodás!... Hiába, ez így van. Hasonlítok apámra. Vajon milyen lehet az arca ott a földben? Vagy már csak a csontja van? Újra számolok: igen, egy hónap híján egy éve volt a temetés. Nincs már arca. Ettől a gondolattól mintha megemelkednék, mintha álomban törtenne, úgy keresem apám sírját.

Izzadok és szégyenkezek. Ha valaki lát, bizony nem tudja, mire gondoljon. Kis töprengés után rájövök, hogy merre kell keresnem a sírt. A kerítés mellé gondoltam én, a nyírfák alá, hogy majd könyebben megtaláljuk. De anyám mást akart. Nem vitatkoztam. Tehát valamivel időbb lehet, de melyik sorban? Lassan baktatok s nézegetem az új, friss sírokat. Feltűnően sok van. Az alsó részen gyerekek sírjai. Néhány hónapot éltek, néhány évet... Testvéreim hármas sírja, már sehol se található hármas keresztje jut eszembe. De rég láttam ezt is a pacsai temetőben! Mikor is? Lehet annak tizenöt-húsz éve, vagy még több. Mindegyikük csak néhány napot élt. Vajon anyám tudja-e még, hogy hol volt a sírjuk? Aztán ott van Dobos Katalin nagyanyámé, a szigorú nevelőmé és Kiss János nagyapámé... Egymás mellett nyugszanak. Ott se voltam, legalább tíz éve, pedig Pacsára többször eljutottam. Veri a fejemet a nap, arcom ég a szégyentől, a gondolat nyomán. Hirtelen megborzongok, kisfiam kérdezte meg a minap: „Apa, a pacsai nagyapa is hatvankilenc éves volt, amikor meghalt, meg a te nagyapád is?” „Igen” – mondtam neki. Kissé eltűnődött és azt mondta: „Mondd, akkor te is hatvankilenc éves korodban fogsz meghalni, meg én is?” „Butaság” – mondtam neki. De talán nem is olyan nagy butaság!

Megvan a sír. És jól sejtettem, hiába adtunk pénzt, nem magasították föl. Megsüppedt, alig emelkedik dombja a talaj fölé. Gazos, gondozatlan. A fejfán csak a volt-koszorú drótja rozsdállik és a lila szalag maradt meg. Miféle papírból készülhetett? Próbálom elolvasni a feliratot, de nem tudom. Mit is íratunk rá? Nem jut eszembe. Az annál inkább, olyan ez a sír, amilyen Kisferkó volt! Pontosan olyan!

Kicsit toporgok a melegben, aztán letérdelek és megpróbálok a kökemény földbe a keresztnél egy kis lyukat kaparni a lapáttal. Nehezen megy. Dühhel kaparom-ásom a sír földjét, de alig van eredménye. A kis lapát is elgörbül.

– Az istenit! – káromkodok hangosan. Majd óvatosan kiegyenesítem a lapátot, félok, hogy eltörik. Már óvatosabban kaparom, mélyítem a lyukat a műanyag palacknak. Már közben is éreztem, mintha valaki figyelne. Felállok, hogy a korábban észrevett vízcsaphoz menjek vízért, amikor látom, hogy a harmadik sírnál áll egy zömök, kopottruhás, félszemével hunyorgó, siltes sapkás ember és engem néz.

– Jó napot – köszönök oda önkéntelenül.

– Aggyisten – köszön vissza és kissé bicegve közelebb lép. Jobban

megnézem. Igen, a jobb szemével valami lehet, csak résre van nyitva. De ez nem hunyorítás, hanem testi hiba vagy talán betegség maradványa.

– Hát ezt se gondozták – jegyzi meg, miközben körülfürkészi a sirt.

– Nem... Messze lakunk. Budapesten. Annakidején hiába fizettem a sírásóknak, nem csinálták meg. Nem magasították föl. Pedig megígérték.

– Háát, ilyenek ma az emberek – mondja és cigarettát vesz elő, lassan matatva találja meg, de arra már eléje mutatom az enyémet.

– Tessék ebből.

– Köszönöm, az talán jobb – mondja s vesz az enyémből.

– Nem jó ez egyik se – jegyzem meg, hogy mondjak valamit, mert közben kitaláltam, hogy az öregember miféle is lehet. Na, talán segít a sors és lesz, aki rendbetegye a sirt.

– Hátiszen... – elhallgat, rágyújtunk. – Az apja talán? – bök a sír felé.

– Igen... Az volt.

– Na, szegény.

– Elvitte az alkohol – esik ki belőlem akaratlanul is a szó, de gyorsan enyhíteni akarom. – Szóval igen legyöngült, mert a bor, tudja, a zalai lőrék... És akkor a szíve... (Ekkor villan belém, fogalmam sincs, mi volt apám halálának közvetlen oka. Valami jegyzőkönyvet talán anyám alá is írt annál az orvosnál, aki bizonyos vétkességet érezhetett, amikor elment a Balatonra vasárnap délután. Haldoklót hagyott magára!...)

– Haj, az a szív!... Aztán hány éves volt?

– Hatvankilenc.

– Élhetett vóna, kérem – mondja és ümmög. Szerszámhoz szokott, vas-tag ujjai közt furcsán áll a cigaretta. Talán be kéne mutatkozni, gondolom. Meg is teszem. Ő is.

– Pinczés József, kérem. Örvendek.

– Én is... – Allunk, szívjuk a cigarettát. – A bácsi, Józsi bácsi, ugye mondhatom így...

– Hogyne, hogyne kérem.

– Mert hát én is zalai vagyok, voltam... Apám pacsai, de ide hozta a mentő és nem vitettük haza.

– Még jó, hogy itt kaptak helyet, ebben a temetőben. Betelt ez már, nem nagyon engedélyezik ide a temetkezést.

– Dehát nagyon sok új sír van itt a közelben is.

– Háát, vanni van... Pedig a főnökség nem akarja. Már megvan az új temető. Ez nem is jó helyen van, de nem ám. Az új lakótelep, meg a város közepén!... Ki látott ilyet, kérem?

Óvatosan próbálkozni kezdtem.

– Szintén sirt tetszik gondozni?

– Azt csinálom – mondta lassan, majd kis szünet után hozzátette –, de nem az én hozzátartozómé. Van ilyen több is. Mer hogy nyugdíjas vagyok.

– Nyugdíjas?... És... és hol tetszett dolgozni?

– Háát sokfelé. Utóljára itt, a temetőben. Mikor beköltöztünk a gyerekekkel a városba, éppen itt volt hely... Aztán maradtam.

– Tehát amolyan nyugdíjas munka ez?

– Nem éppen, magándolgozok ezek. Van egynéhány sirom, azokat gondozgatom. Engem kérem meg lehet találni itt minden nap. Tudja, köll a pénz. Mert a gyerekekkel sincs minden rendben. Az egyik onokám mindétig beteges. Még egy fagylaltot se ehett meg szegénkém, mert rögtön begyullad a torka. A nagyobbbal is voltak bajok, de hálaistennek, az meggyógyult.

- Igen, a gyerekekkel sok a gond... - próbálok közbeszólni, mert az öregember ugyancsak fölalta a sapkáját a feje tetejére s láttam, az életét készül elmondani. Együttal el is szégyelltem magam. Van időm, hadd beszéljen az öregúr.

- Meg ezek a mai fiatalok - néz rám, hogy folytathatja-e vajon? Figyelmesen nézek vissza. Úgy döntött, folytatja. - Tudja, nem azért mondom, de fáj. Nagyon fáj az embernek. A vöm, meg a lányom szét akartak menni. Valahogyan összegyűjtöttük a pénzt (összegyűjtöttük) és autót vettek. Gondoltuk az asszonnyal, talán így együtt maradnak. Háát, nem tudom. Nem tudom.

- De talán...

- Talán. Most mintha nem veszekednének annyit. Elmennek együtt és velünk maradnak a madárkaím. Na, nem baj. Szeretjük őket. A kisebbet én hordtam orvoshoz. Szereti is a nappapát. Így mondja, tetszik tudni, nappapa.

- Mindig van valami az életben... - mondom, de már rá szeretnék térni a kérésre. Tapogatóznék. - Aztán sok munkát adnak a sírok?

- Háá... - igazítja a sapkáját, majd leveszi, zsebkendővel megtörli a homlokát. - Istentelen meleg van... Szóval sokat, bizony sokat. Dehát köll a pénz. Csak legalább ne hiába köllene!... Mondtam is az asszonynak, nekünk már semmire se köne, mi meglennénk anélkül is. Dehát a gyerekek! A mi sorsunkat nyomja az ő gondjuk is. Az ember nem lehet elég öreg ahhoz, hogy hiányozzon! Így van ez, én mondom. A múltkor is, hát nem éjszaka lett rosszul a gyerekek! Köhögött, köhögött szegénkém, majd megfulladt. Azok meg, tuggya, a szülei, elvoltak valahova az autóval. No, nekem köllött az éccaka kellős közepén elszalannom a doktorhoz. Persze privát. Tuggya, hogyan van az. Ha privát is megyünk hozzá, jobban odanéz a kórházban is. Így is vót!... Mert aztán kórházba is került a gyerek...

- És most jól van? - szólok közbe, mert nagyon belelendült az öreg.

- Hálístennek, jól van. Már sétáltunk is együtt. Haj, mi is lenne ezekkel a gyerekekkel, ha az öregek nem lennének!

- Bizony, nagy könnyebbség, ahol vannak öregszülok... Én is tudom, hogy a nagymamától meg a nagypapától sok olyat megtanul a gyerek, amire a szülő nem érne rá... Meg, ha rá is ér... - legyintek.

- Hátiszen, úgy van, ahogy mondja.

Újra lehajolok a sírhoz, a kis lapáttal próbálom kaparni a száraz, kemény földet.

- Segíthetek valamit? - Még közelebb lép.

- Köszönöm, ezt a lyukat... Ide akarom beletenni ezt a műanyagot, a virággal.

- Na, azzal a kis lapáttal aligha megy, csak eltörik.

- Igen, úgy látom én is.

- Na várjon, - odalép a sírhoz, megnézi, majd elbiceg egy távolabbi sírhoz, szerszámért. Én addig a vízcsaphoz szaladok, teleengedem a műanyag palackot vízzel. Amire visszaérek, már készen van a lyuk.

- Köszönöm.

- Nincs mit. - Az ásóra támaszkodva áll, aztán amint belehelyeztem a palackot a lyukba, kis földet kapar köréje, nehogy eldüljön. - Így a, jó lesz egy darabig. - Elhallgatott, nagyot szívott a cigarettából, s mintha csak az én erős rá gondolatomat mondta volna ki, hozzátette: - Ámbár az egész sír állapota... - Itt közbevágтам:

– Kedves Józsi bácsi, a lelkiismeretemen könnyítene, ha még ezt a sírt elvállalná. Pestről idejárni, gondozni, lehetetlen.

– Hátiszen... – sapkáját megint feltolta s akkor már sejtettem, hogy elvállalja.

– Vállalná még ezt a kis sírt? (Miért mondtam, hogy „kis” sírt? Egyformák ezek. Igazából „szegény” sírt akartam mondani... Miért?)

– Háát...

– Természetesen megfizetném. Ahogy tetszik gondolni. Én mindent...

– Magasítani kéne ám, földet hozni.

– Igen, igen – bólogattam buzgón.

– Meg virág is kéne, magot venni – vakargatta a fejét.

– Nem sajnálom én a pénzt, apám sírja – mondtam nagyvonalúan, és már el is szégyelltem magam.

– De azt nem lehet most elültetni. Először földet köll hozni, nem is keveset. Nagyon lesüppedt ez – döfögette az ásóval.

– Igen, alaposan lesüllyedt... – mondtam és újra arra gondoltam kínzó belső kényszer hatására, hogy milyen lehet vajon apám arca. Ráismernék-e, ha most kibontanák? Mennyire nőtt meg ősz haja? Megismerném-e az esküvői ruhámat, amiben eltemették?

– Aztán öntözni is kéne – hallottam a hangját. – Sok, igen sok víz kell hozzá.

– Igen, víz... – bólogattam, de alig tudtam szólni. Csúfondáros és szégyenletes a helyzet, erre gondoltam. Alkudozok azon, hogy apám sírját gondozzák. De nem, nem is alkudozok, akármennyit kér, megadom, határoztam el. Csak már túl legyünk rajta. Csak vállalja! A meleg is elviselhetetlen volt. Délután két óra körül lehetett.

– Hát nem bánom – mondta végül.

– Természetesen előre fizetek – kapaszkodtam bele szavaiba. – Mennyit... Szóval, mit tetszik kérni?

– Háát... Az én eredeti szakmám a kőművesség, de ugye itt is dolgoztam már néhány évet a nyugdíj előtt.

– Igen – mondtam és a pénztárcám után kotorásztam.

– Mennyi falat fölraktam én! Állnak is azok. Mind meg lehet nézni!

– Tehát hogyan tetszik gondolni, Józsi bácsi? – Kinyitottam, majd megint becsuktam a pénztárcámat. Közben kis ijedtség is motoszkált bennem. Nem emlékeztem, mennyi pénz van nálam. A szállodát is ki kell fizetni, és egy napot még a városban leszek... Mennyit kérhet? Öt vagy hatszáz forintot? Egyszerre megéreztem, hogy nedves rajtam az alsónadrág, az ing. Szorongva vártam a választ.

– Hát a föld ugye, meg a virágmagok, mert körbe kell ültetni, aztán naponta locsolni köll majd... Ugye... – föltolta a sapkáját, a cigarettát a szája sarkába csúsztatta, mellette beszélt és jobb szemét időnként teljesen lehunyta.

– Tudom, tudom – türelmetlenkedtem –, van itt elég tennivaló. – El is határoztam, akármennyit kér, kifizetem. Majd csak szerzek valahol pénzt, ha szükséges. M. barátom itt lakik, tőle is kérhetek.

– Hát aszongya, hogy ha ad háromszáz forintot, abban benne lesz a föld, a virágmagok, meg a gondozás is nyáron.

– Jó, nagyon jó – mondtam megkönnyebbülve, és máris odaadtam a pénzt. – És nagyon köszönöm, kedves Józsi bácsi. Igazán köszönöm. Anyám, bár Pácán lakik, de rossz a szeme. Az egyikkel semmit se lát, a másik is

nagyon gyöngé. Vastag üvege van és... – hirtelen elszakadt a gondolat, elfulladt a szó. Minek is beszélek annyit? Az ég mintha világosabbá vált volna s egy kis szél borzolt bele a temetői fűbe, virágokba, falombokba. Az egyik közeli házra árnyék vetült, emeletnyi. Olyan volt, mint valami roppant óramutató. Talán nem is fa árnyéka, hanem egy kiszögellés? A nagy, sápadt falon állt az idő. Ez már apám ideje, gondoltam. Majd az enyém is áll. S talán a fiam töpreng a maga ügyetlenségével, feszélyezetten egyszer egy sírnál...

– Ne féljen ám, minden rendben lesz. Meg lehet azt nézni!... – Közben az öregember egyfolytában beszélt és már „gazdaként” járogatta körül a sírt. – Mert vannak ám olyanok, akik csak megkérnek, de az istennek se akarnak előkerülni, hogy fizessenek. De én azokat is megcsináltam. Majd csak megkeresnek. Mert énbennem meg lehet bízni!

– Ó, megbízok én, nem is kell erről beszélni.

– Hát csak azért mondom, mert ugye, Pest messze van, de ne tessék félni, én megcsinálom. Talán egy kicsit várnék, amíg esik és jó földet talállok. Olyan lesz ez a sír, hogy meg lehet nézni! Körbe virágokat ültetek. Tudja, az se mindegy, hogy mikor ültetem el a virágokat, meg az se (asse), hogy milyent választok. De van nekem egy jó emberem, majd az szerez jó magokat. Meglássa, minden rendben lesz.

– Nem félek én. Látom, hogy Józsi bácsiban meg lehet bízni. Csak rá kell nézni az emberre és látható, hogy... – Miket is beszélek? Már el kéne mennem.

– No, nem azért mondom, de majd meglássák... Fölírhatná a címet is. Megadom én, mert én becsületes ember vagyok.

– Nem, nem kell... – bizonytalankodtam.

– Dehogynem, ha jönni tetszik, csak földob egy lapot, hogy tudjam. Bár itt vagyok én mindig. De sose lehessen tudni. Írja csak föl.

– Jó, fölírom. – Elővettem a füzetemet és verssorok ákom-bákoma közé fölírtam a címet.

Elkísért a temetőkapuig. Rendes kis öregember, gondoltam. Kissé bige-gve baktatott mögöttem a sárga kocsiig.

– Új ez, látom én – mondta. – Szép autó.

– Igen, még újnak mondható. Enélkül nem tudnék anyámhoz se eljutni Pestről – mondtam. – Meg a gyerekekkel se tudnék kimozdulni. Tetszik tudni, mi gangos, szóval körfolyosós, öreg házban lakunk, és még csak a közelben sincs park, zöld, virág... S ezzel akármikor elindulhatunk, ki a városból. A rétre, zöldet látni... (De miért fecsegek én erről ennyit?)

– Hát a várost én se tudtam (tuttam) megszokni máig se. Dehát így adódott. Gyünni köllött.

– Így van ez... – mondtam a közhelyet, mert hirtelen fáradtság tört rám és szerettem volna mielőbb a hátam mögött tudni a temetőt, a sírt, az öregembert, mint a vétkemet. Közről az emeletes ház fala se látszott óralapnak. A felhőtlen égen fehér, vattás csíkot húzott egy repülőgép. A hangja finom zümmögésként ért hozzám.

– Szóval ne tessék tartani semmitől, minden rendben lesz a sírral – mondta búcsúzóul.

– Igen, igen, a viszontlátásra! – Kezet fogtunk. – Ha jövünk, gondolom a nyáron, a nyár végén, majd írok.

– Tessék csak nyugodtan, itt leszek.

A visszapillantó tükörből láttam, ott áll a temetőkapuban, az ásóra tá-

maszkodik és néz a kocsi után. Hirtelen megsajnálta, talán jobban ki kellett volna faggatnom az életéről. Talán van valami különös oka, hogy a temetőben tölti a napjait. Eszembe jutott az a hibbant, sovány lány a temetésnél. Ezúttal nem láttam a sírok között. Pedig az se véletlenül ólálkodik a temetések körül, a sírok, halottak közelében jobban érzi magát, mint az élők között.

2.

– Aztán biztosan ott lesz az az ember? – kérdezte később a feleségem, amikor lecsillapodtunk mind a ketten, egy száguldó fiatalemberrel történt eset után.

– Azt mondta, hogy mindig ott van.

– De holnap vasárnap. Vasárnap is ott lesz?

– Írtam neki már vagy tíz napja, talán ott lesz. De nem is az a fontos, hanem hogy anya végre láthatja a sírt. Őt is elvisszük.

– Neki is írtál?

– Igen.

A nyaralási időre esett az a vasárnap. Úgy gondoltam, a Balatontól közelebb Pácsára, majd Zalaegerszegre eljutni. Vajon milyen lehet a sír? Biztosan megcsinálta, rendbehozta az öregember.

Lassítani kellett, vége volt az autópályának. Már újra élveztem a vezetést s olyankor nem is éreztem semmiféle szégyent. Önfeledten gyönyörködtem a nyári tájban, mintha az élet fölött suhannék, olyan ez. A különleges készenlét izgalma úgy hatott rám, mint a muzsika. Igen, kár lett volna ezt kihagyni, hirtelen hálát éreztem barátaim iránt, akik csaknem rákényszerítettek a kocsitulajdonosságra. (Egyébként az is lehetséges, hogy e gondolatom is kibúvó csupán? Titokban szerettem volna kocsit, de gyáva voltam bevalani? Gyáva voltam vagy lusta, hogy tegyek is érte valamit? Inkább a könnyebb megoldást, a gépkocsi-gyűlöletet erősítettem magamban mesterségesen? ...)

A nyári ég magasán volt s úgy éreztem, tisztasága felszippant autóstól, mindenestől. Érezte-e valaha is mindezt apám, aki még olyan teherkocsikat vezetett, amilyeneken kívül, a motorház mellett volt a fék? Mert akármit terveztek az egyetlen gyerekkel nagyanyámék, ő iparosember akart lenni. Valahogyan elvégzett két polgárit, de utána Pestre szökött s hónapokig azt sem tudták róla, hogy hol van. Végül is ismerősökkel izent, és nagyapám utazott el érte a fővárosba, ahol már az albérletét sem tudta kifizetni, a zakóját pedig kocsmái zálogban hagyta ...) Már nem emlékszem, ki mesélte el mindezt és mikor, de amikor hallottam, még tetszett is a történet.

– Már megint azt hittem, hogy nem jöttök, (mámeginn aszítottam, ho nem gyűttök) – ezzel fogadott anyám. Valóban, tizenegy óra körül járt, amikor bebotorkáltunk a kis házhoz. Meg is rezzentem, hiszen ugyanúgy elkéstünk, mint apám halálának napján ...

– Nem kell sietni – mondtam. A gyerekek szétszéledtek az udvaron. Ancsi malacokat keresett az ólban, de nem talált. Dani a padlásra akart fölmenni, a létra tetejéről kellett leparancsolni. Én alig mertem ezúttal is körülnézni. Sehol se találtam a gyerekkori álmodozások paradicsomi udvarát. A kert végében kis málna-dzsungel látszott, s körben mindent fölvert a győztes gaz. Az akácfák szerethették az udvar talaját, mert mindenütt suttyóakácok ágaskodtak diadalmasan, a gyümölcsfák viszont kopottan, csökött-

görnyedt tartással koldultak alattuk fény után. Beteges tartásuk megborzon-
gatott.

– Hát akkor mehetünk – mondta anyám. – Pakoltam egy kis húst –
vártam is, hogy ezt mondja. S tudtam, egyikünk se eszik abból a húsból.
– Rántott csirke – tette hozzá biztatóan, és átláthatatlan szemüveglencséje
mögül firkészett egyetlen valamit látó szemével.

– Minek az! – mormogtam ingerülten, mert tudtam, újra összevissza
kell hazudni, hogy miért nem esszük meg, miért nem fogadjuk el. – Inkább
adta volna el a csirkét! ... Ilyen melegben hamar megromlik.

– Nédda, az ember készül, ez meg ... – anyám elhallgatott. Csak állt,
kezében a gyanús-fehér színű ruhával, amibe belekötötte a tányért.

– Hát jó, tegyük be hátra, aztán gyerünk – mondtam.

– Gyerünk, gyerünk! ... Ez is, mint az apja! ... Ollan vagy, mint az
apád!

– Böö ... – Nem is tudom, mit akartam mondani. Talán káromkodni,
talán sírni? Épp ő, s éppen engem hasonlít az apámhoz?! Ez mindennél job-
ban célba talált ... Lehet, hogy anyám is tudta-sejtette ezt, s ezért mondta?
Neki elég volt, hogy én következetesen visszautasítom, amit süt, ami főz? ...
Lehet. Nem szabad lebecsülni az anyámat, az anyáinkat! (Mindezt csak most
utólag gondolom végig, akkor az indulattól fuldokoltam.)

– Hát mi lesz? – Anyámon látszott, hogy elvesztette a türelmét.

– Megyünk!

Alig telt el háromnegyed óra, már megláttam azt a négyszintes házat
a temető mellett, aminek nagy, sima falán megálltak az árnyékok óramutatói.
Az indulat fölszívódott s elbujtatta gonosz erejét a sejtekben. Majd összefut
újra s eltömi a szemem világát. Majd magával ragad s olyan érzéseket indu-
kál, amiket azután megalázó szégyen követ.

– Itt vagyunk – mondtam. Megint meleg volt. Ilyen a sors. Azt hiszem,
ezen a szeszélyes időjárású nyáron éppen e napon volt a legnagyobb hőség.

– Hol a sír? – Feleségem idegenül állt a temető kapujában. – Egyál-
talan ez az a temető?

– Anya, maga megtalálná? – a kérdés gonoszkodás volt.

– Háát ... – igazgatta a szemüvegét és a vakok bizonytalanságával nyúlt
maga elé a levegőbe. – Hát ...

– Én tudom hol van. Mehetünk.

A gyerekek vidáman előre szaladtak és már el is tűntek a sírok között.
Kiabálni támadt kedvem. Mégse tettem. Temetőben vagyunk, s elfogott a
szokott szorongás. Már a legszívesebben visszafordultam volna! Még az is
eszembe jutott egy pillanatra, talán az öregember nem csinálta meg a sírt?
Talán elfeledte, talán közbejött valami ... Talán ... Talán meg is halt azóta?

Botorkáltunk a sírok között.

Most a feleségem veszi észre az egymás melletti gyereksírokat.

– Nézd csak – mondja –, mennyi gyereksír ... Istenem, néhány hónap,
néhány év ... – teszi hozzá s hirtelen körülnéz. Dani és Anikó is csatlakozik
a gyereksírok névbetűzetéséhez. Anyám némán áll. Mi juthatott eszébe?
Nem! Ezt nem akarom újra végiggondolni!

– Gyerünk innen! – mondom csaknem durván.

– Megyünk, de nem kell azért kiabálni – szól vissza a feleségem és to-
vább áll a gyereksíroknál. Titokban én is megszámolom a közelebbieket. Leg-
alább egy tucat, köztük több friss sír. (Az utóbbi években mindent megszámolo-
lok, az ablakok üvegnégyzeteit, a bútorok sarkait, lábait, a cemenlapokat

a folyosókon... Mire észbekapok, az agyam számol. Égőket a csillárban, a csillár ágait, a falak vonaltöréseit...)

– Nem kiabálok – válaszolok ingerülten, bár vissza akarom szorítani a feltoluló indulatot. – De nem azért jöttünk. Lehet, hogy a bácsi már vár bennünket – mondtam még, pedig én már végignéztam azon a soron, ahol apám sírját sejtettem. Még a közelben sem láttam a bácsit, mindössze egy öregasszony kendője feketéllett nem messze.

– Menjünk, anya. – Karonfogtam, mert elég nehezen igazodott el a lába az egyenetlen temetői talajon.

Viszonylag gyorsan megtaláltuk a sírt.

– Megcsinálta – mondtam kis büszkeséggel. – Rendes kis öreg.

– De nincs sehol – mondta a feleségem.

– Majd jön... Biztosan jön, ha csak nem beteg, vagy nem utazott el.

Allunk a sír előtt. Ancsa most van itt először. Figyelem, fölfog-e valamit az egészből. Aligha. Máris lepkét hajkurász a sírok között. Dani valamelyest megszótlanodott.

– Hát ez az – mondja anyám.

– Ez... Elég jól megcsinálta a bácsi – mondom.

– Aztán biztosan eljön? – Anyám keres a tekintetével, csak késve talál meg.

– Írtam neki. Ha tud, biztosan eljön.

– Száraz – mondja a feleségem. – Öntözni kéne.

– Igen, lehet... – Az öregember szögletesre fölmagasította a sírt. Jónéhány talicska földet kellett idehoznia. Teleültette virággal is, bár elég kicsik és satnyák a virágok. Körülnézek, egy közeli sírnál imádkozik a fekete kendős öregasszony, mellette öntözőkanna. Odamegyek hozzá.

– Jó napot kívánok!

– Jó napot – fölnéz, ujjai közt az olvasó sötét szemeit morzsolgatja.

– Ne tessék haragudni, ha nem kellene a kanna, elkérném néhány fordulóra... Tetszik tudni, mi Pestről... – közbeszól.

– Vigye csak kedvesem, én már végeztem. Ez a temető kannája, mindenki használhatja.

– Köszönöm. – Fogom a kannát, és loholok a csaphoz. Nem is figyelek arra, hogy a harmadik fordulónál csupa víz az ingem. Miért sietek? Megint gyorsan magam mögött akarom tudni a temetőt?!... Igen, ez az igazság. Már azt se bánám, ha nem jönne az öregember. A sírről bőven folyik le a víz, viszi a földet is.

– Vigyázz, ne olyan gyorsan! – Feleségem szólt rám, lassítom az öntözést.

– Vigyázok – felegyenesedek és látom ám, hogy a kapun bekerékpározik valaki. Felismerem a testtartásáról. – Jön az öreg – mondom, s megint megyek egy kanna vízért. Ezúttal lassan. Amire visszaérek, már ott van az öreg.

– Jó napot kívánok – köszönök, aztán bemutatom a családot.

– Megcsináltam én, kérem... Öntöztem volna is, de csak később. Most még nagyon meleg van, nem ér annyit az öntözés.

– Ne haragudjon, hogy vasárnap jöttünk és a vasárnapját zavartuk meg.

– Nem számít az, kérem, nem számít. Én itt vagyok mindig. Most csak azért késtem, mert a sógor borotvapengét hozott Pozsonyból. Aztán izentek, hogy menjek át. Nem nagyon köll nekem a penge, dehát átmegyek, mondom, mert még meg találunk sértődni. Hát ezért késtem egy kicsit.

– Dehogy késett, nem tetszett késni... (Mintha kívülről látnám magam, ahogy tátogok: „Dehogy késett... Dehogy késett... Dehogy késett.” Buzgókodok, magyarázok... Bután fontoskodok. Nézem ezt az alakot, igen, ez a „fiatalúr”! Hát mégiscsak él bennem egy „fiatalúr”? Aki kívülről néz, annak ellenszenves is lehet? Ettől a gondolattól megijedek és elkezdek keríteni a sír körül, majd fogom a vödört, hogy hozzak még vizet.)

– Nem köll már több, majd én később... – az öreg próbál visszatartani, de én loholok a csaphoz.

Elég sokáig elvackolok a csapnál. Már többen vannak a temetőben. Egy fiatalasszony kocsiban tolja a gyereket, ő is a csapra vár. Körben gyerekek játszanak, nevetgélve kergetik egymást a sírok körül. A nap erősen süt, meleg van, csak bennem felhősödik be az ég. Menekülni, futni szeretnék. Vezetni az autót valami ismeretlen cél felé és nem megállni!

Amire visszaérek, anyám már nagy beszélgetésben van az öregemberrel. Csatlakozott hozzájuk a fekete kendős öregasszony is. Anyám éppen azt magyarázza, hogy nem gondoltuk meg eléggé a dolgot, neki nem hagyunk helyet apám mellett. Pedig milyen jó lenne... Mi lenne jó? Kiáltani akarom ezt, de minek? Gyorsan elöntözöm a vizet, aztán visszaadom a kannát. El innen! Minél előbb!

– Még időben vissza kell érnünk – mondom nyomatékkal.

– Értem én – mondja az öreg és vár.

– Ja, igen, mivel tartozunk?

– Háát... – várok és nézem. – Ugye, jól megcsináltam?

– Igen, jól... Szép.

– Majd megerősödnek ám a virágok! Meglássák, megerősödnek.

– Nem nagyon tudunk jönni előbb, csak ősszel... Valamikor az ősszel – mondom. – Szeretném rendezni a tartozást... Mit tetszik gondolni? (Ez is butaság! Mit tetszik gondolni? Biztosan tudja ő. Tudja is, mert azonnal mondja.)

– Szóval, sok a dolog, tetszik tudni, van nekem huszonhat sírom, ezek gondozását, öntözését, mert ugye, csaknem mindennap köll ám öntözni, ha csak nincs eső, szóval ezért én havonta ötven forintot kérek. (Gyorsan számolok magamban, huszonhatszor ötven, az annyi mint...)

– Ó, igen, de én mivel tartozom? (Huszonötször ötven, az... Tízszer ötven, az ötszáz, hússzor, az ezer... Tehát ezerháromszáz havonta!... Hm.)

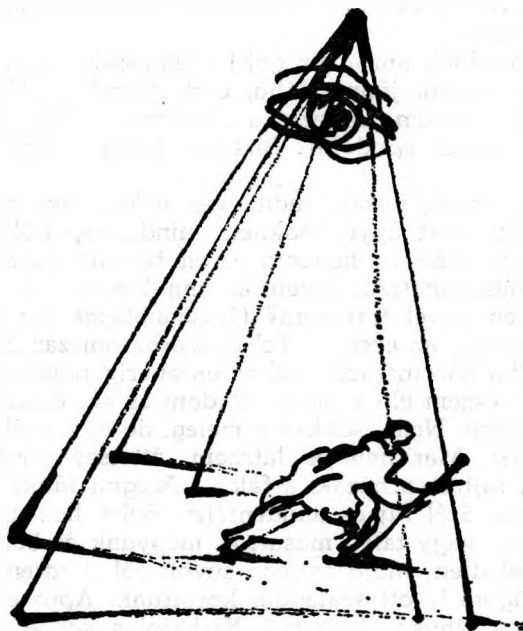
– Ha tetszik adni háromszázat, akkor októberig rendben is lesz minden.

– Igen, igen – veszem elő a pénzt, átadom és azt érzem, szél fúj. Különös szél fúj a temetőben. Nem csökken a meleg, de ez a szél átjár, átluggat. Egészen megsemmisít. Már nem is látszom, áttetsző vagyok, mint apám emléke. Átlátszanak rajtam a házak, a fák... Megint látom az „óramutatót” az emeletes ház falán. Szél fúj és mindenfélét söpör, hoz magával... Apám kezét fogom Sümegen, vagy talán másutt és megyünk és boldog vagyok. Kapaszkodok bele önfeledten. Majd sziréna süvölt föl. Ijedten bújok apám árnyékába. Már kishúgom is ott szaladgál köröttünk. Apró és dundi, hajában szalag. „De szép ez a lányka, de szép!” Ki hajol a képbe? Férfi, nő? Kocsimába ballagunk, vagy csak sétálunk? Sétálunk apámmal Türrén, nyár van, forró a por. Meztláb vagyok, gatyában. Apámon fehér ing... Igen, talán fehér ing. De hol van anyám? Egy fénykép kerül elő valahonnet... – Hová lett? – Türrői utca, kertés ház, a kertben virágok. Előtte, a járdán, a „kisúton” fiatalember áll és egy fiatalasszony. A fiatalasszony karján pólyás csecsemő... „Ez te voltál” – mondja valaki. „Azok meg apád és anyád”. Az

égen repülők zúgnak, számolják őket, egy, kettő... tizenhat... huszonnégy. „Tapolcát bombázzák.” Hirtelen, közvetlen a házak fölött új gépek jelennek meg és húznak fülsiketítő bögéssel fölfelé. Tompa kattogással telik meg az ég kékje. Félek, a napbanézéstől könnyes a szemem. „Ezek magyar gépek!... Tapolcáról szálltak föl.” „Légi harc”... Én egy ház tövébe futok, kiszakítottam a kezem az apáméból. Ő ott áll az utca közepén, a többi emberrel, onnét néznek az égre. Ne!... Ne... – mondanám nekik. Hiszen ott eltalálja őket valami... Én jó helyen vagyok, én idehúzódtam a ház fala mellé. Talán nyolc éves vagyok és mustrálgatom, hogy milyen vastag a házfal... Ha onnét lőnek, ekkora falon aligha jön át a golyó...

Szél fúj, nesztelen szél, az idő szele. Elkoptat, érzem, ahogy tovaszánguld porommal. Közelemben csoportkép, anyám, az öregasszony, az öregember, meg a feleségem kedélyesen beszélgetnek az időjárásról, a nyárról.

Csak én nem tudtam igazában a sírhoz visszatérni!

Házavatás

1.

*a bokros test és a villámhárító tej
nem itt van*

*itt csak a kabát a cipő az ernyő is esetleg
ha beborul*

*halkan szólítsátok
mert messze ment*

*ne gyújtsatok lámpát
mert alkonyodik*

ne keressétek

majd visszatér ha csönd lesz

2.

*a zápor elállt rozsdásodik az orgona
rög-hullám fölött pondró-periszkóp inog
az ágakat lassú hernyók kefélik
borotválnál később a szőrös pázsitot*

*horgolt asztalt terít a pók és csettint
szolga szél hoz tüstént zúgó legyet
kő alól puha téreg-bomba robban
vadmacska rózsák hosszú körme remeg*

*de füttyent a szél s a fák foga összekoccan
nagyon hideg van éles és józan a kor
a pontos égen hibátlan nap világít
kóc-rigót ringat a drótváz-bokor*

*csak épp a szomszédék halálragázolt kutyája
bőgő autók közt bennem még soká csaholt
sövény mögött az ikrek kirakat-bamba arca – –
este van, kigyúl a görbe hold*

3.

*vágtat a ház bűdös autók ropogó sora mentén
ha ritkul a zaj hat után este lelassít
(ismét szól a rigó kutya fut nyúl nyikkan)
s éjszaka vár fújtat amíg alszunk*

*hajnaltájt aztán újra indul az úttest
a szem szokja előbb: rángó pingpong-ingere tompul
sűrű függöny virág hírlap mögé menekitem az undort:
te bádog világ boldog ki korán süketül*

4.

*átnézek arcod kulcslyukán
füstölgő zajok fala omlik
vér dől a rádióból
szelid szilkék ügetnek*

*hangyák és túlbemászók
csupa féreg az éjszaka
nappal a legyek pókok
csiga nyálas pöresége fehérlik*

*a keresztény fák köszönnek
ha csattan a kertikapu*

*testem tégláit a repkény szétteszíti
veremmé lett a pince
csontmalommá a forgó kozmosz*

*lelkesen ég a kiáltvány
mohazöld hátadon állok
éles vakutényben legyezőfejű gnóm
ketyeg bal mellemben a pokolgép*

*odázzátok végső időmet
még messze a hibátlan üvöltés*

(Hollandia)

A hitelesség kedve

A D'Array álnevű lény ott ült egy Bulmárium nevű szekrény előtt és gépelt.

Az ablak csukva volt, így is jól hallotta a rigót, és egy pillanatra abba hagyta a gépelést; felvett az asztalról egy kis cserepet, s most egy darabig a Legújabb Szerzeményt nézegette.

A kaktusz hét és fél órája volt náluk, és Bulmáréknak eszébe sem jutott, hogy Legújabb Szerzeménynek nevezzék. Egyrészt, mert Bulmár *közvetlenül* sosem kezdeményezett; másrészt azért volt a kaktusz földjébe szúrva az Állat- és Növénykert üvegházi kertészetének fehér műanyaglapocskája a névvel. Brahi, így hívhatták volna – legfeljebb – Bulmárék; mert a műanyaglapon az állt, hogy *Brachycalycium tilcarensense*. Végül pedig Bulmárék csendben voltak, mert talán tudták, hogy barátjuk ezúttal is felügyel.

Nem, gondolta D'Array felügyelő, a Kis Eminenciásnak ebből nem lehet nevet csinálni.

A Kis Eminenciást, akit viszont ő nem hívott így, sőt, név híján nem hívott sehogy, körülbelül hét és háromnegyed órája engedte át tenyeréből egy másik, egy *szaktenyérnek*, nem messze attól a helytől, ahonnan azután Brahi származott.

Az átadásra a Madárház mosókonyha-fürdőszoba-tálaló-szerű melléke-sebb, nyilván fontos helyisége előtt került sor; Madame D'Array akkor, pár pillanattal előbb, még hiába nézett be az ajtaján, nem volt bent senki, csak az asztalon hevert egy halott veréb.

Bár nem biztos az se, hogy veréb, gondolta D'Array felügyelő, hiszen mint kiderült ott nyomban, a Kis Eminenciás se veréb volt. A verebeket, mondta aztán a szaktenyér, *így* nem lehet fölnevelni.

Kicsavarta a gépből a papírt.

Elővette Bulmárék füzetét, beírta a dátumot, az ablakhoz lépett, a három levéltenyérnyi magán-gesztenyefájából lecsippentett egy levélnyit, aztán meggondolta magát, kiválasztotta a legkisebb, egészen apró levéltenyeret, azt vitte oda a Füzethez, celluxot vett elő az íróasztal fiókjából, vágott egy csíkot, beragasztotta az ötujjast, a csík a felső részét takarta csupán, újabb csíkot vágott, az öt zöld levél most már jó helyen volt. A Füzetbe nem írta be, amit ezzel kapcsolatban gondolt.

Ezt majd a fotóművésznak, gondolta; a levélbe.

Írt; egy sárga tollal. Szintén új szerzemény volt. Örömeiben vette; az öröm oka most egyáltalán nem tartozott ide.

A kaktuszt... Nem említette egyelőre azt sem a Füzetben. A fotóművésznak? Majd meglátja.

A hitelesség kedvéért, írta a zöld levéltenyér mellé. Ha ezt valaki, majd, ha már... ezt ugyanúgy nem tudta, mint a Kis Eminenciás nevét... csak erre is volt már szokásos szó, ahogy a Kis Eminenciást is mintha hirtelen

megszokta volna; ha már nem vezetem ezt a Füzetet, gondolta, valaki megnézi épp ezt itt, nem fogja tudni, mi hitelesít micsodát. És a levél meddig marad zöld a cellux alatt.

Néhány levél így nagyon régóta zöld volt; néhány virágszirom hosszasan őrizte ekképp az eredeti szint. A hiteleset.

„Kedves Barátom, leveled megkaptam”, írta most már. „És érteni fogod, ha azt mondom: azért írok ma, mert... akár két hét is beletelhetne, amíg írok, ha... és lehet, hogy a kért könyvet, Bulmárékról, valóban csak hetek múlva küldöm... addig ki kell derülnie valaminek... nem írnék tehát ilyen hamar, bár soraidnak igen megörültem, ha válaszom hitelességéhez... nem jött volna össze egy s más... amit, tudom érteni fogsz, és – nem, téged nem – mindez nem fog megbántani.”

Úgy; ez volt a bevezetés. Felemelte Brahi cserepét; szárazabb volt már. Frissen öntözhatték. Egy hete, amikor még csak úgy egészen melleleg jártak az Állatkertben, vagyis azért, mert... Ezen elgondolkozott. Állatkertbe mentünk egy hete. Persze, *ma* is az Állatkertbe mentünk, csak... Egy hete fedezték fel, hogy működik az a kaktuszárusító; vagyis a levelezőlapos és jelvényes pavilonban kaktuszokat is árulnak. A pavilon nem volt messze a Madárháztól, és közel volt a Pálmaházhoz is, amelyet évekkel ezelőtt bezártak, mert – az eladásra szánt kaktuszokat szállító kertészettel együtt – süllyedt. Egy hete, amikor csak Állatkertben voltak – („Egy hete, amikor csak...” Gondolatban még nagy Á-val volt a Kert, de... „állatkertben voltunk”, írta a Füzetbe, „ugyanezeket a kaktuszokat láttam; nem nagyon kapkodták őket; és a Lánynak igaza van, hogy aki kaktuszt akar vásárolni, nem megy *évek óta süllyedő pálmaházakhoz*... A Lány jóval szigorúbb nálam; én örülök, ha valaminek örülhetek, és vagyok olyan naiv, hogy hamar boldog akarjak lenni; hanem ez talán nem is naivság, hiszen máskor azt mondom: akár erőnek erejével is boldog leszek; erőnek erejével, persze, nem lehet; én ezért örülök meg, ha azt látom”, írta a Füzetbe, „hogy legalább egy ilyen Kertészet működik... Jó ötlet az árusítás is. Brahival kellemesen *egészítettem* egyet a gyűjteményemen. Talán itt is marad az asztalon...”)

A rigó most már, ahogy rohamosan esteledett, egészen kis időközönként füttyült. Nem is fütty volt ez; ahogy azt se tudta volna megmondani, minek nevezi azt a mészfrecscentés-féle fehérséget, ami a fa odvából az ötágú levéltenyerek „kézfejére” csorgott. Nem erről jött rá, hogy az odúban fészek van; villamosra várt, a villamos nem jött; átment a fák alá, látta, ahogy elröpül a közelből egy rigó, át arra az oldalra, ahol ő állt az imént. Felpillantott, és egy fióka dugta ki a fejét az odú nyílásán; és ahogy a – jóval szerényebb méretű – Kis Eminenciást tartotta aztán a két kezében, főleg a jobb tenyerében, és a Kis Eminenciás kinézetetett (talán) a taxi ablakán, ahogy az Állat- és Növénykert felé közeledtek, eszébe jutott ez a rigófióka.

A magáncsztenyefája az ablakban, az is innen valahonnét került. Egy fa törzséről. A fák törzsén, afféle vadhajtsákként, levelek zöldelltek. Persze, csak annyiban voltak vadhajtsók, hogy a fák *vadgesztenyék* voltak. A levelek, gondolta D'Array felügyelő, a fa bármely részén *természetes* hajtsók; ha ez a jó szó.

A Kis Eminenciás, ezt úgy tizenegy óra tájban Madame D'Array-val azonnal megállapították, nem volt természetes jelenség annak a házuk-tól mintegy hatszáz méternyire levő vadgesztenyefának a törzsén.

„A Lány vette észre”, írta még gyorsan a Füzetbe. Mert ilyen bejegyzést nem talált. Igen, Madame D’Array vette észre, ő pedig azonnal odaugrott. Kettejükön kívül az egész közelebbi környéken senki sem mozgott. Csak a madár, persze; és akkor majdnem egy félóra hosszát volt egy...

„A könyvet Bulmárékról, ez leglényegesebb közlendőm, küldöm. A boltból – mint te is írod – elfogyott; szereted gondolataimat, írod, bármilyen költőnek tartsanak is, és írod, így lehetnek ezzel azok is, akik a polcokat, a *polcaimat*...

Nem tudom.

Most még hagyományos géppel dolgozom, de Tasmaniából jön egy Villany; ezt Ok írják nagygyal, mert ez a koalák ajándéka lesz, Bulmáréké, és remélem, előnyösen hat, mint írod, beteg vállamra.

A röntgensugarakkal annakidején jól megijesztettél. Egyébként gondoltam rád, ahogy mentem le töletek a hegyről; elhaladtam egy sportpálya mellett, a gyerekek épp karlengetést vagy karkörzést végeztek. Túl jó volt, túl nagy poén, az a helyzet. Azokat a filmeket, amelyekbe én illettem volna ott, a rácson kívül állva, szinte moccanthatatlan vállal, évtizede-másfele megcsinálták már; ennek semmi köze ahhoz, hogy – bizonyos módon – nem vagyok jól fényképezhető; mindazonáltal megkérlek, bármilyen vagyok is, próbáljuk meg legközelebb valamelyest... majd ezt elmondom, akkor... tehát: *foto*, de-csak-úgy, mintha nem is... vagy mondd ki végre, hogy tényleg rosszul fényképezhető vagyok. Hiszen azok nem egészen a természetes arcaim; engem ritkán kapnak el fényképezéssel. De akkor igen. Ahogy mind többször gondolom: a hitelességnek nincs hozzám mindig kedve.

Nem tudhattad, amikor a röntgen-besugárzástól való félelmeiddel rámmegijesztettél, tavaly ősszel, mit hallottam én erről abban a kórházban, ahol anyám meghalt. Az emberek, persze, sok badarságot beszélnek; hanem ott tényleg volt valaki (állítólag), akit ezzel a kobaltágyúval (ha azzal) *megégettek*, hát ezt úgy értsd, hogy túl nagy adagot kapott, vagy mi; ám korántsem merem azt mondani, hogy értsd jelképesen. Az nem volt jelkép, az, állítólag, valóban valaki volt, és így.

Hogy a könyvet jobban értsd, a következőket jegyzem meg, találomra. (A könyvet eléggé pontosan értik némelyek; valakinek így ajánlottam: XY-nak, akitől sokat tanultam 7-8 éves koromban, amikor nekem így máris annyira *volt* a világ, hogy – nekem is egy külön világ kellett. És másutt, egy könyvembe, ezt írtam: Rájöttem, én arra vagyok, hogy dicsérjem a dolgokat. Akkor pedig – ehhez – nem élhetek egészen az emberek közelében. Távolabb kell lennem, hogy elhitethessem magammal: boldog vagyok. Ezt nem a röntgen-ijesztésre mondtam. Utánad számosan említették. Azt. Csak ma, úgy érzem, több minden összejön.

A madarak is. Emlékszel, azt kérdezted – és ezt mind zárójelben mondom; a könyvhöz –, mi volt akkor ősszel valami összefüggő élményem. Jó, nem úgy hangzott ez, hogy „a vállam lemerevedésén kívül, valami érdekes is”, nem! mégis *összefüggött* az az egész, mert ha nincs a szeptemberi hideg, ha a ház nem sugározza ott a nyirkot – mondhatom így, ugye –, ha nem menekülünk el onnét, amikor csak tehetjük, ha van velem meleg holmi, ha nem fúj át a tihanyi révhajón a szél, ha azon az úton, ahol a három halott madarat találtuk, nem kapom szintén a jobb vállamra a szelet... és így tovább, ha mindez nincs, nincs a váll-ügyem, nem félttem volna legálább egy hétig, visszamenőleg is, a kobalt-hatástól, és így tovább.)

Viszont, egy pillanatra nem a könyvről mondom ezt, leveled ma is – s hogy így, expressz és ma! – nagyon »bejött«.

Ha már kívül kerültem – átmenetileg; mert a könyvről, úgy látom, még semmit se mondtam, pedig kellene – a zárójelen, hadd mondjam azt: *Egyetlen* dolgot félreértettél akkor, vagyis ha továbblépünk, ha én is lépek, ha nem akarok – rémületemben talán – mielőbb hazaérni, ha azt mondom neked: De hát olyan nincs, hogy minket – a feleségemet és engem, ahogy ott jártunk Tihanyban – *megkerestek* a halott madarak; és mi se kerestük őket, nem azért temettük el azt a hármat a kövek alá, nádak közé, nem azért késtük le miattuk kis híján az egyetlen délutáni buszt, mert beleavatkozni kívántunk a természet *természetes* rendjébe, amely szerint az életelen anyag kerüljön vissza minden teketória nélkül a körforgásba – no, de az élő anyag is körforgásban van, nem? –, nem a *halott* madarak vonzotnak minket, hanem... *ezt* nem mondtam meg neked ilyen világosan; talán mert még ma sem vagyok eléggé felkészülve rá, ahogy pedig a tapasztalatok alapján lehetnék, hogy magyarázni *kell* magamat, hogy még ezekkel a kényszerfordulatokkal is megszégyenít valami... hanem tehát hogy mi az élő madarakat annyira kedveljük, hogy *ezt* tesszük még a halott madarakkal is. Ha úgy adódik.

(Talán a könyvemmel is ez lesz a baj. A könyvem helyett is ilyesmit kellett volna, némelyeknek, mondanom. Akkor... Majd meglátjuk, persze, te mit szólnsz hozzá; tudom, hamar írsz majd; kevesen írnak, eddig kevesen írtak az *olvasásáról*; így a jobb, kell hozzá idő.

Most itt ülök egy Bulmárium nevű szekrény előtt, amelynek tetejéről nem néz senki, nem fényképez senki, igaz, lentől sem; és van itt egy *Brachycalycium tilcarensense* nevű kaktusz, ma hoztuk feleségemmel az Állatkertből, és megnéztem a kaktuszkönyvemben, és ott az áll, hogy: lásd... egy *Gymnocalycium-fajnál*, mert ez azzal azonos, ám olyan nevű gymnót meg a könyv nem említ, szóval itt tartanánk az én könyvemmel is? De hát a kaktuszlexikonban meg, melyet most már csak azért is leszedek a magaspolcra, megvan; így, hogy *brachyeyzmegaz*, és a *tilcarensense* az egyetlen faj vagy fajta.

Körülnézek inkább, hol is vagyok.

Mögöttem a Bulmárium. Bulmárról, a nehéz sorsú medvéről kapta a nevét. Bulmár annak az utcának a sarkán élt egy trafikban, amelyik utcában a kórház állt; azonosítom: amelyik kórházban anyám meghalt. Bulmárt nehezen azonosítottam; mindmáig – soha – sem biztos, sosem lesz biztos, hogy ő hitelesen ő-e; bár most ő már annyira ő, amennyire más, helyette, nem lehetne. De az a nagy mackó, aki ott ült a sarki trafik kirakatában, és mindig nézett minket, ahogy a beteg látogatására mentünk, egyszer, épp ahogy végre elszántam magam, hogy hazahozom, bekerült a kirakathoz, állítólag valaki bekérte, hanem aztán nem vitte el, így mesélte a trafikos, és biztatott, vegyem meg. A raktárból hozta elő. Meg kellett vizsgálnom. Bulmár Fején – az igazién; ő már alszik, nem hallja ezt, és különben sem kíváncsi, ebben is eltér a koaláktól; meg hát ő, önmagának, persze, hogy ő – sok hamu volt, por, minden ilyesmi; valahogy a nekem följánlott mackón ezt a szürke »glóriát« keveselltem. Nem azt mondom ezzel, hogy Bulmár afféle Nagy Szürke Eminenciás; mégis, valami illet mondhatnék. Idekerült; eleinte titokban élt nálunk, egy nagy, porosító előszobapolcon. Ez is a nehéz sorához tartozott. Majdnem egy évet töltött aztán egy hall ruhásszekrényében. Akkor leporoltuk; hitelességkétes-

ségének korszaka lezárult. A nevét úgy kapta, mint ezt már többször írtam – ne haragudj! –, hogy egy délvidéki városban, azon az őszön, amikor ott egy kisebb medvét egy trafik kirakatában hagytunk – aludt a napfényben; aztán elsötétült az ég; majd megint kisütött a nap; így váltakozott ez aznap, amíg a mackóra rá nem húzták a trafik redőnyét; és aludt, nem tudott rólunk –, akkor tehát az ottani Nagy Körutak egyikén, melyet *Bulvar Ez-Meg-Aznak* neveznek, ám a *bulvár* szót úgy ejtik, hogy az minden csak nem boulevard, továbbá az a *bulevár* ott: sugárút, nekünk tehát, mondjuk, *bulmár*, meg azért is valami *más*, mert nekünk az a város valami más volt, ott szólt, például, egy Dömi nevű medve *komonátja*, a komonát, csak hogy tudd, mert ilyeneket is *szoktak* kérdezni, kitalált hangszer; ezzel megsértem a medvéimet, mert... de látod, ez van mindjárt, ha azoknak az embereknek a kedvére tennék – ó, nem a tiédre! csak ezt is neked mesélem –, akik képtelenek annyit kitalálni, hogy a komonát az ki van találva, ám már úgy van, hogy *van*; szólt a komonát, és hazahívott minket, tulajdonképpen az a dallam szólt, amelyet reggel – hajnalban! – a város előtt hosszan veszteglő vonatban egy vadidegen dúdolt, egy klasszikus magyar zenetöredék; és akkor a *Hajdan-Majdanban*, amit egyébként normálisan Tasmajdan parknak hívunk azért, megszületett ez a komonátszólo; ugyanaz a dallam – komonáton; és a *bulmáron* – a *buleváron* – láttunk egy hatalmas medvét, ahogy egy teherautó sofőrfülkéjére kötve – hogy le ne essen – délcegen vonult, magasan; és este, amikor már bármihez kevés lett volna az időnk, mert hamarosan indult a vonat, haza, bementünk egy élelmiszeráruházba; alkonyodott, az áruház előtt a keramitkockás téren virágpiac volt, égtek az ernyőtlen, erős villanykörtek, és bent, mindjárt a bejáratnál, ott ült a Hét Medve. Ezek nem jelképek; ez így csupa olyan dolog, ami volt, ami van, aminek összefüggése van. Összefüggő élmény számtalan akad. Tegnap még ilyen „irodalmias” összefüggőt is találtam; vagyis akkor még nem tudtam, hogy össze fog függeni; és azt ne hidd, hogy itt tréfálkozom”.

D'Array felügyelő most felállt az asztaltól, a polchoz ment és leemelte az *Entrópiát*.

„Most már nem tudom, mit mondok a *könyvemről* és mit csak úgy egyáltalán; és az akasztott verebet meg a halott verebet nem is merném elmesélni neked, kedves barátom... valamiféle *pálya* rajzolódna ki a... szemedben; az én állítólagos bolygópályám, amelyen kikökkenthetetlenül haladok, s amelyről egy váratlan vendégünk azt mondta: Mi lenne, kedves stb., stb., ha téged egyszer valami úgy jól kikökkentene erről a... Látod, fotóművésem, a röntgensugaras dolog milyen apróság, és én pontosan *értem*, és van mi *egyébhez* hasonlítanom, mert a váratlan vendég mintha be kívánta volna nekünk a kikökkenést itt.

Olvasd el Thomas Pynchon *Entrópia* című novelláját, a *Chicago ostroma* című kötetben van meg magyarul; szívesebben küldeném azt, az én könyvem helyett; Amerikában írták az *Entrópiát*, és döbbenet láttam, hogy legalább tizenegy éve. Óriási dobás; nem lehet rá azt mondani, amit rám, hogy mintha *váratlanul* behallatszó idegen telefonbeszélgetés fültanúi lennénk, mert az a képlet már megoldódott, általánosabb érvennyel. És milyen érvennyel mondhatok én bármit, így, ha magyarázkodás a látszat? Hogyan bizonyíthatom, hogy a kapcsolatokat – ha *vannak!* –, nem bizonytalannak, de az egyetlen bizonyosságnak érzem; a nyelvben – ha újra meg újra el *kell* olvasnom valamit, hogy a titokzatosságát ne megfejtteni, de

vele együtt-örizni akarjam –, igen, mégiscsak hiszek valahogy; csak utólag elolvasni, amit magam írtam, sose lehetne aztán!”

Kinyitotta a Chicagót az Entrópiánál. Nem akarta feszegetni ezeket a kérdéseket; D’Array felügyelőnek volt egy olyan pedagógiai-forma kényszerképzete, hogy minden helyzetben *van* jó megoldás és minden véleménykülönbség közös nevezőre hozható: átütő erővel. Majd, egyszer, ez nekem is sikerül, gondolta a heves boldogságvágy egyre fanyarabb mellékízét érezve közben: hogy a dolog cseppet sem fontos. Hogy azonban Pynchonnak, a legigazságosabban hódoljon, úgy, ahogyan írónak még ildomos, a novella mottóját olvasta el újra. Hogy „az idő továbbra is rossz lesz. További zürzavarok, halálesetek és katasztrófák várhatók. Semmi jele a változásnak... Nincs menekvés... az időjárásban.”

Ezt egy kicsit – a szelidség kedvéért – átalakította. Éjszaka néha felébredt, és szintén *átalakította* volna a műveit. Még szelidebbre, pontosabbra... így határozottabbra... vagy legalább efféle dolgok kedvéért. Hogy ő mitől jár még mesze... többnyire... azt, akkor már, úgy *igazán* szeretne volna megtudni; hogy részletesen beszélgetni is lehessen róla. Tudta, mennyire... itt D’Array felügyelő elmosolyodott... hiszen ezt éppenséggel nem tudhatta, *mennyire alszik el*, de hogy ilyen dolgoktól függetlenül igen vagy nem, azt, ezt *még*, tudta.

Nevetett. Nem, hát nem így alszunk el, tényleg, mondta, ébren. „Ma este, kedves barátom, soká nem fogok tudni...” Ezt nem tudhatta. Eldobta a papírt. Mit is akartam, gondolta. Igen, hogy olvassa el az Entrópiát, amelyet tulajdonképpen én még nem is olvastam el! Csak átolvastam; ahogy egy novellát tulajdonképpen nem lehet; de a Dagi-Mulligan bulija nem érdekelt, a jellegzetesen New York-i világállapot nem érdekelt, hanem azt mindjárt éreztem, hogy ez a Pynchon egy olyan *jó* író, és még valamivel több, hogy *be kell* jönnie nála az ellenjátéknak. Bejött; valami Callisto és az élettársa, Aubade személyében, akik mintha egy emelettel följebb laktak volna, és felverte őket a bulizaj. És valami kis madaruk volt, aki haldoklott, vagy csak... és Callisto a tenyerében fogta a madarat, és le volt vezetve a novella, mint valami egyenlet két fele, a dolgok összefüggéstelenek voltak, mégis nagyon egybetartoztak, már csak azért is, mert ugyanabban az időjárási közegben zajlottak és csendesültek el. „Egy emelettel följebb”, olvasta most; igen, tehát egy emelettel csakugyan följebb, „a magatehetetlen heverő Callistot annyira elborította a múlt, hogy észre sem vette, amikor lassan lankadni kezdett s már ki-kimaradt a madárkában dobogó ritmus.” Megnézte: Bart István fordítása. Pompás fordítás volt. Mintha egy másik emeleten történne minden, úgy szűrődtek be hozzá szakmájának eseményei. A rigót se hallotta már. Az elcsöndesülő utcát figyelte. Újabb autók jöttek. A házuk előtt ért véget egy aszfaltos utcarész, ez váltott át kockakőre, és mindig kellemetlenül felerősítette az autók zaját. Az alsó rakparton most már évek óta valami csöveket próbáltak lerakni, és az egész teherautóforgalom feljött ide alájuk.

Most megint csend lett.

„Aubade az ablaknál állt, egyszemélyes világa hűlő hamvait bámulta merengve; a hőmérséklet nem változott”, olvasta D’Array felügyelő, és már szeretett volna megint ő írni valamit, ezúttal a Füzetbe; nem tudta, fogalma se volt róla, mi az az egyszemélyes világ, ki ez az Aubade, miért bánatos; azt legalább tudta, hogy a másik szobában – így mondhatta; mert Bulmárék is ott voltak – a Lány most, hogy ő ezt írja, nem bánatos, le-

köti ez, hogy ő ezt írja, nem gondol arra a dologra, ami a jóslásnak megfelelően úgy kikököntette őket a bolygópályáról. Nincs, ütött rá az írógép vasburkolatára, nincs ez a bolygópálya! Csak azok vannak, akik kikököntenének... amikor nincs is honnan. Észbe kapott. Le kell szoknom erről is, gondolta; ha a villanyírógép megjön Taszániából, a géppüfölnék vége.

És a Lány vajon nem gondol-e mégis *arra*, töprengett D'Array felügyelő; mert tudta magáról, hogy túl könnyen képzelne a harmóniát.

„Az akasztott veréb”, folytatta a levelet, „érdekes, hogy ragtapasszal volt a fára erősítve. Valamivel a... egy taszáni barátunk jövedele előtt; ennek, persze, semmi köze egymáshoz. Akkor is villamosra vártam, és nem jött. Hallottam valamit. Csippogást; furcsán rendszeres időközönként; és néha elhalóan; mintha valaki nekirugaszkodna, aztán... hiába megint. Ott lógott, jó öt méter magasán. Odaakasztották? Lehetetlen. Legalábbis nehezen képzelhető. *Ráragasztották* a lábára azt a tapaszt, a tapasszal a zsineret? Azon függött. Leszedték. Csak már arra nem emlékszem, a zsinertől végleg megszabadították-e a gyerekek; akik bicikliről kapaszkodtak föl érte.

„...a hőmérséklet nem változott”, olvasta tovább, „az ég egyneműs egyre sötétebb szürkére vált. Ekkor odalentről valami hang – egy lány sikolya, felboruló szék lármája, elejtett pohár, Callisto sohasem fogja megtudni, mit hallott valóban – átdőfte időszelvénye falát; és Callisto hirtelen megérezte a kezében tartott test ernyedését, a kis izmok görcsét, a fejcske apró rándulásait; és rögvest hevesebben lüktetett Callisto pulzusa, hogy mintegy ellensúlyozza a kihagyó szívdobogást. – Aubade – szólította halk, reszkető hangon a lányt –, haldoklik. – A lány suhanó léptekkel, magába merülten Callistóhoz ment, s a madárkára pillantott. Egy percig, kettőig mozdulatlanul nézték, mígnem”, olvasta most már fennhangon a másik szobában üldögélő feleségének D'Array felügyelő, „a kis szíve dobogásának finom diminuendója végleg elhalt. Callisto lassan felemelte lehorgasztott fejét. – Pedig a tenyeremben tartottam – tiltakozott tehetetlen álmélkodásában –, hogy átadjam neki testem melegét. Hogy életerőt áramoltassak belé. Mi történt? Megállt volna a hő áramlása? Többé nem... – Nem fejezte be a mondatot.”

Látod, mondta a feleségének D'Array felügyelő, ez egy óriási novella, amilyen, szerintem, nálunk sosem volt és sosem lesz. Mégis, *hog*y eltelt azóta tíz-tizenkét év! Mennyi tarthatatlan dolog. A reszkető hang, a suhanó léptek, a kis szíve dobogása... bár ezt nehéz másképp, ha egyszer már *ezt* kell megírni... az egész helyzete túlzott kirajzolódása... épp ami nagyszerű benne, az avul, mondta D'Array; persze, *lényegtelenül*, tette hozzá; ilyen hőhalál nincs, ezek a novellák nem...

Nem fejezte be a mondatot. Talán, mondta akkor a másik szobából a felesége, azért van minimális létjogosultsága legalább minden eseménynek, amely velünk újra-történik. Hiszen a fotóművész is azt mesélte, hogy hozzájuk ott fenn a hegyen sorra repültek be a – mint kiderült – meghalni érkező madarak...

Nem, nem, ezt talán nem is a fotóművész mesélte, hanem a taszáni barátjuk tavaly, jegyezte meg D'Array felügyelő; amikor a halott verebet mondták neki. A halott veréb „egyszerű” eset volt; sérülten szedték össze egy eső után a parkban. De az akasztott madár is akkoriban volt; aztán egészen különböző dolgok jöttek. „Kedves barátom, az a váratlan ven-

dégünk, oda-vissza jól elkívánt minket..." Írtam a fotóművésznak egyáltalán a váratlan vendégről? Váratlan azért volt csak, gondolta D'Array, mert a tasmániai barátunkat vártuk, és minden időnkét „hozzá akartuk igazítani”: jöhessen, amikor kedve van, Billék nagy barátja és útnak indítója. Bill és társai ott ültek Bulmárnál; nem is látszottak a sötétben; „vannak-e valójában”, ezt szokták kérdezni néha az olvasók. Jöttek a dolgok, sorra; az ő válla, Tihany, megint a válla, a röntgensugarak ellenére; azt hitték, megvan a baj, a kizökkenés; és közben lassan harmadik hónapja ott volt, „mindenek ellenére”, valami más; erről nem akart írni. Az orvosnak, aki a hasfájásaival hirtelen „felszívódott”, megígérte, néhány évtizedig hallgat róla, nem lesz belőle „irodalmi mű”; ezt már akkor kérdezte, amikor nagyjából *nyugodt orvos* lehetett, törvényes műtét előtt álltak... csak be volt szarva, mert, az ő jóvoltából is, egy kicsit nagyon későn. D'Array visszagondolt azokra a hetekre, amikor egy hét már csak egy nap lehetett volna; és egy nap is örjítően részletes volt, és neki – a csodálatos gyógyszerek egyikének jóvoltából – mindent meg kellett tennie, hogy törvényesen elérjen valamit, amiért saját magának se lehetett hálás, pontosabban, gondolta D'Array felügyelő, és mintha megint ott állt volna egy idegen garázsban, egy igazi, vagyis egyáltalán nem igaz Philip Harlow-jelenetben, amiért saját magam se voltam hálás magamnak, és mégis úgy kellett lennie, ezt bizonyította a szakvizsgálat; és valakinek a jóvoltából csaknem ott tartottunk, hogy hiába bizonyított bármi bármit. Már nem érdekelte az orvos, már rég nem... pedig az egész mikor volt, pár hónapja se. Bulmárék tizenhét napot rejtekhelyen töltöttek, ma jöttek elő; D'Array bizonyosra vette, hogy a rejtekhelyen Bulmár meg Dömi *vitték a dolgokat*, a legszükségesebbeket; irányítottak; és a Lány azt is mondta: *Bulmár mindent tud, csak nem szól*, én, gondolta a felügyelő, ennyit se tudtam mondani éppen. Rossz az ilyesmiben a fáziseltolódás is. Én akkor voltam benne a leginkább a gödörben, jegyezte fel D'Array, amikor Madame D'Array fizikailag megkönnyebült. Először írta a Füzetbe így a Lány nevét; áthúzta, odaírta másképp is; mindegy volt. Most mintha fordítva lenne: folytatnom kell mindent, és az nem hagyhat nyugodni, egyáltalán, sehogy... az, hogy most ő van, és maradandóbban, mélyen a gödörben. És ilyenkor soha senki sem segít, bizonyára, eléggé hathatósan, *kimászni*.

D'Array most a jegyzeteit nézegette. A Lány, ahogy az előbb itt járt, mintha belelapozott volna a papírokba; és, ami megint szokatlan volt, jegyzeteket hozott ő is. D'Array azt hitte, hogy az előbb megbántotta valamivel, és a jegyzetek – a Kis Eminenciás ügyéről kért *valami kevés* feljegyzést; hogyan látta a felesége; ez közös volt, nem írhatta csak a magáét; és mintha a Lány akkor azt mondta volna, hogy *ez... hogy ez igen, vagyis...* A felügyelő egy kicsit kivárt. Itt voltak mégis a jegyzetek. Megpróbálta elhinni, hogy úgy egyáltalán is lehet mindig csak arról szó, ami az *írásban* következik, ami a szerkezet szerint helyén való. Megpróbálta elhíttetni magával. „El kellett vinnünk a fától”, olvasta a felesége írását, „hiszen ott lett volna biztos a pusztulása. Még ha felmászunk is, ha találunk is valami fészket, kettőt-hármat... hol, persze... de ha találunk, melyikbe tettük volna vissza azt a fatörzson kapaszkodó cinkét... akit kis verébnek hittünk... mindegy... ki hitelesíti nekünk ott a dolgot, az anyamadar, ha bevárna minket, akkor se mondhatná meg, az övé-e vagy nem az övé. Egyre távolodunk”, olvasta D'Array, „a fától. Állunk egy sarkon, még a Duna-part sarkán, taxit lesünk. Amilyen nyugodtan ül a ke-

zedben...! Tekintget. Fekete a szeme, kis pihék vannak a feje búbján... teljesen nyugodt a kezében. Aztán az autóbussen is. Felszálláskor hogy féltünk! Az Alagút, egyszer oda, a taxiállomáshoz, vissza, taxival. Emlékszel arra az esős estére, amikor... rosszul lettem a Horvát-kertnél, és még mindig volt az orvosig negyedóránk. Akkor is ott ültünk be. Ez a mai taxis nagyon blaziert volt. Helytelenített minket? És a kis trónörökös, vagy nem tudom, hogy hívod most már, meg se nyikkant. Tekintgetett. Kicsit lejjebb csúszott a jobb tenyeredben, de a bal kezéd is ott volt alatta. Mondtad, jó melegnek érzed a helyet... a helyét, vagyis akkor még Őt. Talán megírhatod, hogy ez is milyen furcsa: hogy mi egy vasárnap délelőtt kimegyünk az Állatkertbe, amikor annyian vannak! Vágtatnánk-e különben, így, a tömegben át, nem nézve se jobbra, se balra; különben... S vajon a saját fáján meglenné-e a madárka nekünk; bár ez már túlzás; mégis, talán felhasználhatod valami hasonlathoz; esetleg hogy nem szégyen tudni a közhelyeket: hogy a *művek* már mind kipottyant fiókák, amelyeket valami *kivetett* a fészekből; igen, a statisztikai átlag így teljes; és számunkra is élmény ez, de... Hogy a művek élménye, az írásoké *ez*, ha egy bizonyos módon nézzük, talán..."

El kellett vinni a fától, gondolta a D'Array álnévű lény, el, hogy jó helyen lehessen. Hozzánk nem kerülhetett. Ebben is egyetértettünk. A tavalyi halott veréb után... nem volt önbizalmunk. Meg egyébként is. Nem, gondolta, és kicsavarta a fotóművésznek írt – és félbehagyott – levél utolsó lapját a gépből. Nem, madarat *hazahozni* csakugyan nem fogok soha. A kaktuszok... csendben megvannak. A *medvetéleségek* eleinte egy kicsit *féltékenyek* voltak rájuk, de aztán épp azért, mert olyan töménytelen kaktusz van már a lakásban, birtokuknak tekintik az egészet, vigaszomnak Kaktuszká halálán... mit tudhatom, gondolta. Majdnem levélpapírt rántott, aztán meggondolta magát. Más jutott az eszébe. Kaktuszká, az egykori egyetlen kaktusz halála... vagyis átalakulása, az is most volt, január közepétől; és azt hittük, csak miatta van rendkívüli állapot; a szertartásos ide-oda költöztetések, a gőzölések, a sápadtsága, a kísérete, Bulmárék kabala-gondoskodása és *gondoskodása*... És taszmániai barátunk nem tudom, nem tulajdonítana-e *jelentőséget* ezeknek az egybeeséseknek, ösztönös jelentőséget (van-e ilyen?), hogy Kaktuszká épp ezekben a hónapokban engedélyezte a tömérdék új kaktuszt, hogy *javasolta* a magoncok ültetését... ami aztán befulladt... a magoncok kizöldültek egy kicsit, aztán visszafehéredett mind, a bakelittörmelékekkel rekeszelt földet, a ládákat romokként dobtuk ki... egyszerűen az állaguk is elenyészett. Persze, az se igaz, hogy csak *kész* dolgokkal boldogulunk... A *téleségek* se voltak készek; hiába voltak meg a fényképek, a varratok, a... minden hiába lett volna, ha nem jön hozzá valami több, ha nem szólal meg Dömi komonátja a belgrádi Hasmann-parkban, ahogy most épp mondták, a Lány szerint, aki belenézett a kéziratba, ha nem... és így tovább. És mégis, gondolta a D'Array álnévű lény, a Kis Eminenciásnak itt nem lett volna jó helye. Húsevő madár, cinke; még ha magevővel bajlódna hozzá nem értők, hagyján. De így – ? El kellett vinni az Állatkertbe, és mindketten így gondoltuk, nem az lett, amit valamelyikünk – öngúnnal elmosolyodott, meggyőződés nélkül – akart. Rendjén van így.

Örült, hogy nem a fotóművésznek írta ezt. Hátha tényleg hozzá mentek azok a halni készülő madarak, gondolta hirtelen. És akkor még ebben a témában is otthonosabb; ahogy az én témámban is nagyobb az áttekin-

tése: áttekint engem, lát D'Array felügyelő ezért nem volt híve az olyan elsőzrt találkozásoknak, amikor a jelenlévők azt hiszik, látják egymást; sőt, segíteni kell a másikat, hogy lásson minket. Mint a rossz írások, gondolta. Persze, a Füzetbe, valami leendő írás kedvéért, oda sem írhatunk mindent, mondta a feleségének. Például ezt itt. Jó viszont, hogy a kis gesztenyefánk leveleiből beragasztottam párat. Ezt se tudhatjuk soha. Meddig legyen száron a növény... amíg elsárgulnak a levelei? S csak az elsárgulást kezdjük őrizni; viszont ha nem, ha már zölden letépjük, akkor megfosztottuk az élet *valamiféle* lehetőségétől... még élne, mi azonban máris őrizzük.

D'Array épp úgy érezte: nincs itt hitelesítve semmiféle mérték; és akkor a Lány mintha olyan furcsán nézett volna; és ő abbahagyta.

Az egészben ugyanaz a jó mindig, ami a rossz, gondolta; és kezdődik az egész, mondjuk, velem. A felügyelő megpróbált inkább boldog lenni. Nem, mondta, hát vasárnap délelőtt csakugyan nem mentünk volna soha állatkertbe. Ezt is abbahagyta.

A bolygópályát most már csak magában mondta. Szeretett volna ráverni a gépre, de meg kellett szoknia azt a tudatot, hogy a villanymasinára nem lehet majd. A bolygópályám az lett volna, hogy hazajövünk a vasárnapi újságokkal – újságért voltak lent, amikor a felesége észrevette a fa törzsén vergődő, kapaszkodó kismadarat, és akkor már ő is látta; a madár nem és nem bírt följebb vergődni; akkor ő a tenyerébe vette, és a madár azonnal elcsöndesült. D'Array álnevű lény büszke volt, hogy az ő tenyerét egy ilyen kismadár fészeknek, trónusnak, mit-tudni-minek érzi; és ahogy a Madárházban átadták egy látásból ismert ápoló-nőnek, aki sánta rigót, amputált szárnyú hollót vagy varjút is gondozott, a Kis Eminenciás hirtelen megvadult; csapkodni kezdett, és az ápoló kiejtette a kezéből. Az ápoló, gondolta D'Array felügyelő, olyan volt, mint a szak-felügyelők. Elkövetnek valami baklövést, aztán... mi dühbe jövünk... hiszen ők a *szak*-értők... és mi egykor bízunk bennük, mindenki egy darabig bizik egy-egyfajta *értőben*... és túl hirtelen a csalódás... kiszalad a szánkon, hogy „az én kezemben ez a madár egy félórán át olyan nyugodt volt”... vagy az orvossal, már a dolgok után... udvariasan, persze, nagyon is udvariasan... és örültünk, hogy utaink elváltak. Kölcsönös öröm ez mindig. D'Array felügyelő száján kiszaladt ez a „pedig az én kezemben...”, de akkor nyomban rájött arra is, hogy valami célszerűbbet kell mondania, hiszen ebben a szak-kézben van a madárka *általános* élete. Valaki odahajolt, ahogy D'Array már szintén eléggé keservesen föl szedte a Madárház előterének kőpadlójáról a kis madarat, egy látogató volt az, és fejcsóválva állapította meg, hogy nem veréb ez, hanem... cinke... ezt már az ápoló-nő mondta, cinke... mert színesedik a tolla. Örültek. Nem veréb, verebet, mondta az ápoló-nő, nem is lehet így fölnevelni. Szakszerűen fogta már a Kis Eminenciást, két lábát hátra, az apró ujjak kilógtak az ujjai közül; és a D'Array álnevű lény ekkor megérezte, hogy a dolog véget ért. Még majd eljönnek, megnézik a Kis Emit, a Kis Emirt, ahogy lassan ez az új neve lett; vagy nevezhette, ahogy akarta; az Állatkert fiókaneveléssel is foglalkozik, hallhatta, hát, ha egy mód van rá, fölnevelve föl lesz, fog kapni naponta ennyi és ennyi ezt és ezt... és... D'Array felügyelő elszégyellte magát. Sajnálatos a rosszhiszeműségem, gondolta; máskor is; hiszen az előbb, ahogy benézett a mosókonyha-szerűségben és a halott verebet látta, rosszat sejtett; *akkor* mégis hazavisszük, határozta el; mikor volt az az

akkor? A Lány, aki körül nézett egy kicsit a ház körül, az ápoló-nővel tért vissza. Megbízhatónak látszott ez a szak-kéz. Nem is búcsúztam el, gondolta D'Array, a Kis Eminenciás nevű lénytől. Éljen a Kis Emir, mondta. Már a sülyvedező Pálmaháznál jártak, az Állat- és Növénykert növénykert-résznél. Aztán ismét a tömeg; a levelezőlapos és jelvényes pavilon... és ott volt a múlt héten kinézett kaktusz. D'Array már valahogy nem akart *túl sok* kaktuszt, de az alkalom most olyan rendkívüli volt, hogy rendkívülivé tett mindent; őket is. A Kis Emir emlékére, mondta a felügyelő nem túl meggyőzően. Nem voltak ilyen jelképesek ezek a dolgok. Az Entrópia, gondolta a D'Array álnevű lény, az is azért olyan tiz-tizenegy évvel *ezelőtti* remekmű most már, mert olyan jelképesre, utalósra veszi a...

„Nem fejezte be a mondatot.

– Épp az ablaktól jövök – mondta Aubade. Callisto a rémülettől hálálra váltan hanyatlott vissza...”

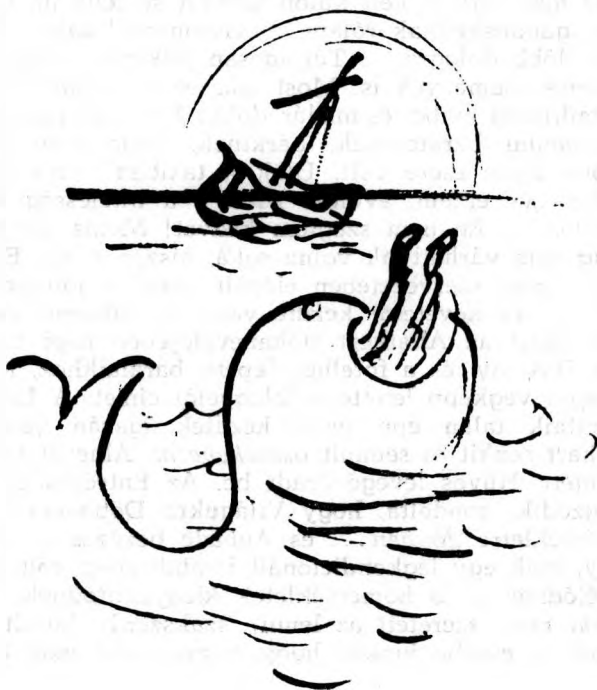
Ez rémes, gondolta D'Array. De hát ha stilizációnak fogadom el, már nem is az. Mindenünk így avul. Ahogy hazafelé tartottunk a taxival, kezdte írni a Füzetbe, *ahonnét* talán egyszer még *csinál* valamit ebből, „ahogy vitt minket hazafelé a taxi, és ültem ott kaktusszal a kezemben, úgy éreztem, sokkal kevesebbem maradt. Talán még egyszer sem éreztem kaktuszt, vagy bármit, ilyen kevésnek. Talán még sosem volt semmi ennyire kevés, *valamihez képest*. Ép, egészséges kaktusz volt, az most is, *Brachycalycium* tilcarenze. Mégis... Más volt ez, mint ahogy Kaktuszkával metróztam haza a város túlsó szegélyéről, a Kaktuszosztól, aki azt mondta: nem lehet segíteni rajta. De hát csak akkor volnék elememben, ha az állapotok ilyen rendkívüli fordulatokra? Ha rendkívüli mód vághatok át a tömegen, a kis madárral a kezemben; ha egyszerre úgy érezhetem, valami kihat a *közegből*, s nekem már nem is kell külön semmit se tennem, megvagyok, egy műfaj szabályai gondoskodnak rólam... viszonzásul talán, hogy én is felügyelek valami élőbb dologra... Túlságosan jelképes volna ez is? Minden avul, a természetes események is. Most már ez a madár-dolog, lassan, egy lesz csupán a milliónyi ember-és-madár dolog közt; és másoknak – a fotóművészeknek, taszmániai barátomnak, bárkinek, talán még a bolygópályás jósnak is – több *ilyen esete* volt. Ülök a taxiban”, írta tovább, lapozva egyet, a Füzetbe, „és érzem, avulok. Mintha a hitelesség hirtelen a kedvét vesztette volna... Én nem szegtem kedvét! Mégis, azzal, hogy elmúlt fél óra... pedig nem várhattunk volna soká, hiszen a Kis Emir gyomrában is elavult volna, egész szervezetében elévült volna a jóllakottság... a jóllakottság érzése... és követelni kezdte volna a kukacot, vagy mit tudom én, mit; amiből most az Állatkert fiókanevelőjében napi tizet kap. Elmosolyodom”, írta D'Array, és a fotelhoz lépett, barátaikhoz, letakarta a *féleségeket* és aznapra végképp letette a felügyelői címet. A Lány aludt. A takaró alatt barátaik talán épp most kezdtek igazán velük foglalkozni. D'Array nem akart senkit és semmit *összekeverni*. Álnevét is letette. Rendet rakott. Szellőztetett. Hűvös levegő áradt be. Az Entrópia című novella valahogy úgy végződik, gondolta, hogy Világukra Döbbennek... Callisto és Aubade a hőmérsékletre *döbben*... és Aubade bezúzza az ablakot, s mert az az övék, úgy, csak egy légkondicionált lombik-világ volt, most a hőmérsékletek kicserélődnek... a hőmérsékletek kiegyenlítődnek, gondolta szakszerűbben... bár nem szeretett az lenni; szakszerű; fáradtabb volt már, hogy a Kis Emir az eszébe jusson, hogy érezze, amit nem fog érezni soha

többé... de ha minden avult is fokozatosan, ez a levegő friss volt, ahogy beáradt, friss és jelképtelen. Vagyok, gondolta. Ez is jelképes volt. Bulmár feje, rosszul takarta le, egy kicsit *elősárgállott*.

•

– Madárház?... Azóta... annyi minden történt... erre a telefonra is csak most... talán nem is tetszik emlékezni... a név nem mond semmit... három hónapja bevittünk a feleségemmel egy... igen, igen, hát tetszik emlékezni? Nem cinke...? Volt...? Zöldike, értem... magevő... Három nap múlva... És vajon... de nem akarom feltartani... ennyi idő után... mégis.... értem... értem... Sok kérdés volna azért... nem, nem, nem... mindegy... hát úgyis... Mi azóta felneveltünk három verebet... igen, úgy, ahogy mondom... Hogy maga nem... még egyet se... egyáltalán... fiókát nem... hogyhogy egyáltalán, állatkertileg tetszik érteni vagy... úgy... magánemberként... hát, az igazság az, hogy egy nálunk is... az első... három nap múlva meghalt... igen... itt, itt, ezen a kezemen, amelyikkel a kagylót fogom... a harmadikat valaki elengedte, míg nyaraltunk... most jöttünk meg, igen, és... ha már ez úgyis mind együtt... nem, nem, hát mi most már nagyon sokat tudunk róluk, figyeljen ide... tojással, sárgájával főleg először, a kis madarat... répával, zölddel... amelyik meghalt?... ébredezett éppen, vagyis fordítva... azt hittem, ébredszik egy kosárban, és nem, amit végighallgattam, az volt a haláltus –

A vonal itt mintha megszakadt volna. Letette a kagylót. A jobb karjáról átröppent a bal karjára a madár.

A FELNŐTT D'ORÉ SZENVEDÉSEI

Tandori Dezső: Miért élnél örökké?

A koaláktól az érettkorig, sőt, a végjátékig, és vissza: a koalata (per analogiam: eleata) élet-filozófia kristályos megformálásáig. Mindez úgynevezett „írói gondok” közé bujtatva. A *Miért élnél örökké?* személyes keservek könyve, önélet-rajz, persze következetesen és rafináltan: nem beszélve „arról”, „róla”, azaz amiről szó van — önmagáról. Így hát a könyv műfaja semmiféle fejtörést nem okozhat annak, aki valóban olvassa, hiszen a mottóul eléért La Fayette-idézet a fejezet-fölépitések, és a könyvzárlat is nyilvánvalóvá teszi, hogy a műfaj kiválasztása mindig a világlátás egy módja, a keretek kijelölése meghatározott jelentést szuggerál. Mik ezek a keretek Tandori művében? Levélregény, memoár, énkettőző-harmadoló-négylő vallomás. Ha e műfajtypus újkori forrásvidékére gondolunk, a 17. és a 18. századra, akkori szóhasználatul mondva *nem* romance (kalandos történet, fiktív sztori), hanem novel (igaz történeten alapuló elbeszélés, „nemfiktív” történet). Pontosabban szólva, nála a romance kalandossága és fantasztikuma a novel személyes hitelességén belül érvényesül, a „vrai histoire” (igaz történet) kalandja ez. *Hallatlanul személyes, egyenesen konfesszionális művel állunk szemben.*

Ha viszont így fogjuk fel, márpedig, azt gondolom, másképp nem cselekedhetünk, akkor egycsapásra világossá válik számos, Tandorinak tulajdonított, illetve ráaggatott homály és rejtély. Könyvében azok a híres nevezetes technikái és fogásai, mint nem-technikák és egyáltalán nem-fogások jelennek meg, mivel — ha eddig a kritika nem vette volna észre —, itt aztán szinte szájbarágósan *nyíltak* maradnak, szinte föltépve, és kopáran merednek ránk, s még meg is csikordítja őket a szemünk láttára; önmagában már ez a formáló gesztus is — önélettrajzi, vallomásos. Amikor technikáit és fogásait „körbemutogatja” és fölfedi, akkor *leleplezi* őket, ezzel önkéntelenül is saját, eddigi kritikai fogadtatására utalva *viszle*, amely mindig vagy legalábbis nagyrészt a tandoris technikák és trükkök elemzésének szintjén rekedt meg, és kemény diónak érezvén, úgy próbálta föltörni, hogy nem ment „tovább”, arrafelé, amerre a valódi, tandoris *mondást, szólást* meghallhatta volna. A kritika kissé úgy kezelte — sűrű főhajtásai ellenére is — ezt a művészetet, mintha elhinné, Tandori ezt a „technikai” kezelést sugallja, és várja tőle, hiszen „napnál világosabb”, hogy a szerző elsősorban és mindennek felett: játékos, valamiféle medvész, babrász, szintaktikai szintaktikus. Márpedig a *Miért élnél örökké?*, ha már jóval előbb, *A mennyezet és a padló* nem tette volna világossá, akkor most meg kell győzze a kritikát a maga konfessziójával az ellenkezőjéről, arról, hogy Tandori *nem* ezt a „technikai” kezelést várja és érdemli. Hiszen untig körbeelemzett technikái és fogásai — becsapások, álarcok, vagyis a művészet legeredetibb és legáltalánosabb *elemei*. Tandori egész művészete ebben az Elemben, ősi gesztusban fogant, az „álság” formáló hatalma pedig ugyanaz a műalkotásban, mint életünk legelemibb elemei, mondjuk a levegőé. A kritikának, ha az akar maradni, akkor az *álarcok tudományának kellene lennie*, a mögébujás művészetének, a belelátás artista-mutatványának. Kritika és mű viszonya, jó esetben, s erre maga a Tandori-művészet hív föl, lovagi torna, az egymás sisakrostélya mögé hatolás tusája, nem pedig bujócška — sík terepen. Ha így járunk el, így olvassuk, akkor látnivaló, hogy a technikai fogások fölfedése és „körbemutogatása” *nem játék többé* (eddig se volt az, akárcsak a könyv egyik irodalmi *őseben*, az *Alice csodaországban* című különös „mesében” sem! Itt *nem*

az írás lehetetlenségének untig agyontrükkölt kifejezéséről van szó, hanem valódi sebek álcákkal mimelt fölfedéséről. Könyvéből egyetlen pillanatra sem vonul ki (lásd a műfajválasztás kényszere, sőt, didaktikus hangsúlyozása) a legrégibb értelembe vett *költői* személyesség, de folyton úgy tesz, mintha... Az itt fölmutatott technikák végképp nem-technikai intencióból születtek. De mik ezek?

1. Szójáték; 2. Előre és hátra utalás, sőt, a prózaelemek cirkuláltatása, egyfajta látens strófikus komponálása a mondatoknak, fejezeteknek, és ami ezzel jár: motivikus, gondolati, zenei rim és prózaritmus, tehát valamiféle *mélyebb ismétléselv, illetve kényszer*; 3. Személy (szereplő, én stb.) kettőzés-harmadolás, négyelés, áldramatizálás, látszólag dialogizált monológok, zenei kifejezéssel élve, egy-szólamúság, Kvázifugált formában; 4. Végül a motívumok arzenálja, ime: macskák, mindennapi élet (beszerzések, ápisz, rádiózás, a gépekkel, illetve a gépek útján való „közlekedés”), munka és írás, elgondolt és valódi gondok, gondoktól tekergő, önmaguk körül forgó, *ismétlő*-gondolatok, memóriagyakorlatok (szintén ismétlés), betegség és halál, öregség, nagyfiú- és pubertáskor, barátság (barátkozás), F., L. (nők), végül utazás, sport, „tolmácsolás”, mint uram bocsá’ emberi viszonyok.

Az ezekkel a motívumokkal határolható nyersanyag, fabula, megformálva, vagyis szűzsévé tagolva-alakítva, egy személyiségképet mutat föl nekünk. A *Miért élnél örökké?* sztorija: egy lélek utazása önmagában, önmagához, az elutazás szorongásának csillagzata alatt. Egy léleké, aki elhatározta: létezése a *megismerésben* áll. Öndefiníciója a tudáson — ha nem a *mindentudáson* — múlik, mérődik. Ez a szinte fausti omnipotencia-igény azonban, mely Tandorinál a lélek elemi részszeke-fizikáján át akar a „végsőkhöz” eljutni, egyszersmind mélységes önbizalmatlansággal terhelt; a memóriazavarok hangsúlyozása, a dolgok és események behelyettesíthetősége stb. mind az omnipotencia, a mindentudás örökké ismétlődő, reménytelen programjáról tudósítanak, illetve tudósítják a lélek utazását író embert. A fausti mindentudás és a mélységes ön- és ember- vagy világbizalmatlanság mélyén paradoxon lappang. D’Oré (vagy nem ő, hanem a másik, a harmadik...) ember- és világigénye ugyanis — hisz *erre* kell a technika és a fogás leplet borítani! — *vakmerően és elképesztően nagy és teljes*. Aki ír, vagy akiről ír, gőgösen és elzárkózóan. *álarcosan emberigényes*. A paradoxon az összeegyeztethetetlen dolgok megformált együtt-tartása, egybefogalmazása — műalkotása a javából. A mindentudás, az emberigény vakmerősége és ugyanakkor ennek reális képzelensége: két, egymásba tekeredő, harapó kígyó, ám egyszersmind az ismétlődő élet és az ismétlődő ember műalkotássá formálásának, a csakis a műben lehetséges koincideneciának és szöklásmód mellett tehát a mélyebb, a legigazibb fanatizmus dolgozik: valaminek-valakinek (minek is, kinek is...) a megélése, netán — megmunkálása.

De épp ezért, meg sok mindenért, erről a legmélyebbről *nem beszél, csupán róla — szól*. Elhallgatva rámutatni, ez Tandori művészete. A *Miért élnél örökké?* világának szereplője (szereplői) nem tudják, nem akarják tudni, vagy legalábbis kezükkel elfedik szemüket ama „látvány” elől, hogy a mindent megismerés abszurd börtönfalai mögé *hit* van bezárva. A lehetetlenség örök-ismétlő bizonygatása: a lehetőség kínosan precíz bizonyításához vezet, csupán a mindenáron akart *visszajáról*. Hogy ez a lehetőség „micsoda”, még ne mondjuk ki talán, mert minden bizonyosságnál beszédesebb elhallgatásában közmegegyezésre, egyezményre törekszünk az íróval. Ha már rostélya mögé manővereztük tollunkat, ne kiáltunk világga a „legyőzött”, a „leleplezett” amúgyis kívánt-sugallt kapitulációját. Ezt követeli az említett lovagi torna (sport?) szertartása...

A *Miért élnél örökké?* képtelen — emberhez-művészhez egyedül méltó — törekvésről számol be, hogy egy ember arra az egyetlen lapra tette föl életét, hogy a háta közepét bármikor, és minden nehézség nélkül tapinthassa, sőt, láthassa, tehát birtokba vegye egész önmagát, az *övé* legyen. A játszma pedig azért szomorúan vagy szellemesen heroikus, mert ez az ember eleve tudja, szándékolja,

hogy tévedésből indul ki, hiszen úgy tesz, mintha a háta közepe a mellkasa közepe lenne; *horribile dictu* annak is a balfele...

Nos, Tandori könyvében minden világos (csupán megnevezésüktől tartózkodik a kritikus, a mű szellemében igyekezve eljárni), sőt *arról is szól, hogy nincs mit félreérteni*. Tandori esetében a félreértésre utalva nem egyszerűen a szűzies kritikai félreolvasásra gondolok, hanem arra, amikor „homályára”, „életidegenségére”, „öncélú játszadozására”, és egyéb *homályos* kritikai érvekre hivatkozva elutasítják. Holott olyan egyszerű, világos, lehetőség-központú (vagyis lenyűgözően bonyolult és világszerű), *akár csak egy ember*. Vas István-féle kérdés köröz, gyűrűzik a mű lapjain: „Mit akar ez az egy ember?” Az egynek olyan súlya és vigasztalansága árad ebből a könyvből, mint a magyar irodalomban is ritkán. És tudnunk kell, jól tudjuk, *minek is a visszája a vigasztalanság*. Súlya pedig, akár a jelentős művészetben általában, hallatlan nyelvi, intonációs, atmoszférikus eleganciával álcázott. Márpedig a „könnyed” elegancia a művészi formálásban gyakran éppen a formátum, a súly öltözete, csalhatatlan jele. A vigasztalanság súlya a felnőtt, érett fiatalemberé, aki túlélte (nem túl nagy kedvvel, tenné hozzá) 1772-es válságát, amikor is kék kabátban, sárga mellényben és barna pantallóban, Wert herként pontot tett szenvedéseire. Ez a túlélés a felnőtttség magányával, az „egygyel” járt, de nem utolsó sorban azzal is, hogy ennek az életállapotnak a megvallása révén tévedhetetlenül rögzített egy magyar társadalmi és történelmi pillanatot. Nagyónis *világian*, „viccen kívül”.

Problémát, netán töprengést, ha van, nem az értése, és nem az értéke okoz. Hiszen mindkettő egyértelmű: Tandori költészetét, művészetét az utóbbi tíz év egyetlen olyan „új dalának” tartom, amely a magyar irodalom régebbi áttöréseire méltó, vagy legalábbis emlékeztet azokra. Ám *ez az értés* és az értékre fölített élet, és személyiség, méghozzá *lírai* személyiség (tehát *nem a privát!*) nem engedi meg magának és másoknak sem, hogy *közel* legyen (legyenek hozzá, művén keresztül, művében. Ha azt irtam az imént, hogy ebben a könyvében egy személyiségkép történetét kapjuk, akkor a „kép” tökéletesen megformált, átélhető, a „személyiség” viszont — számomra legalább — idegen marad, vagy kétegyeket ébreszt (személyiségen szigorúan a műben lévő értve). S talán nem húzódik-e végig az eddigi Tandori-pályán az a vonás, hogy maradjon is ott, a távolban, a „nem szeretem”-ben? Vajon a lírai és most már a prózai szubjektum is, nem éppen ugyanígy távolítja önmagát önmagától, mint az olvasóját? A műkritikus gondja ilyenkor az, hogy a műben megnyilatkozó személyiséggel szembeni idegenségét megfogalmazhatja-e, miközben maga a mű személyes-esztétikai élménye, nem-idegen tőle. Miközben megformálódik a *Miért élnél örökké?* személyisége, mégis a műben lakozó szubjektum rejtélyesen hallgatag, nem közelítő, de távolító marad. Jelszava: „ne érints!” Valahol itt vannak azok a határok, amelyekbe ütközve mindig föl kell tenni a kérdést, eldöntendő: kimondhatjuk-e mindazt, amiben a műkritika nem illetékes, amiben azonban a *kritika*, — ha élet, ember és önmaga kritikája — nagyónis illetékes?! Ha az előbbieken már azt sem „mertük” leírni, hogy micsoda az a hit és lehetőség (tudniillik: a *szeretethezesség*), amit a visszájáról mutat Tandori, akkor leírhatjuk-e, hogy e konfesszió egész megformáltsága és a vallomástevő elégikus hitele (ne feledjük: Tandori legerősebb-legszebb hangja az elégikus!) ellenére *távoli* a konfesszióknak ez az ádáz palástolása; a palástolásnak nem a módja, de a világképe?? A műtétel lehet-e élettétel? Szólhat-e a kritika a műről úgy, hogy „Róla” is szól? Ebbe a „róla — nem róla” dilemmába vagy logikai cirkulusba persze csak az igazán jelentős művek — mint amilyen a Tandorié —, sodorják a bírálót, csak a sikerült veti fel egyáltalán a kérdést. Problémám tehát nem Tandori művében van, hanem azzal kapcsolatos, *aki* (még egyszer: nem a magánszemély!) nem akar, vagy legalábbis úgy tesz, mintha nem akarna ott lenni a műben, holott: róla szól. A gondot az okozza, hogy a „nem beszélve róla” gesztusában válik Tandori monológfűzére a legszemélyesebbé és távolítóvá. A távolító, idegenítő vonás pedig nem más ebben a remek könyvben, mint a személyiség önellentmondó, önmagát *wert-*

heri (lásd 1772.) kárhozatra ítélő gőgös embervágya, a mindentudás fanatizmusával leplezett, takart-megtekert életszeretete. A „kárhozatot” pedig éppen az esztétikai remeklésből, a teljesen eredeti, egyszeri megformálásból érzem meg, ami az élet- és önismétlés passiójára épül, szerkezetileg, nyelvileg, motivikusan egyaránt tökéletes egységben. A gyengébbek, és nem a koalák kedvéért: nem műve önismétlés, hanem művének életproblémája. Hiszen a mű-tét — nagyonis sikerült.

De mivel ez utóbbi gondolatmenetben a kritikus, mint műkritikus, lesz-ami-lesz, durván átlépte illetékességét (miközben úgy véli, talán betölti ezzel mélyebb értelemben vett illetékességét), az új Tandori-könyvnek szóló és valóban őszinte elismerések sűrű ismételtetése közben, mégiscsak jobbnak véli, ha sietve elillan, elhallgat, vagy a lovagi torna szabályai szerint ismét arcára rántja sisakrosztélyát.

BÉLÁDI MIKLÓS

AZ ELBESZÉLÉS HITELESSÉGE

„Kicsavarta a gépből a papírt” — közli velünk az író kézirata első oldalának utolsó sorában, éppen azon a helyen tehát, amikor az esemény valóságosan megtörténhetett. Teljesen mellékes, vélhetné az olvasó; nem érdekel, tehetné hozzá szigorúbb hangon. Annyira jelentéktelen a dolog, hogy kár szót vesztegetni rá. Egyáltalán nem „esemény”, legfeljebb Tandori látja annak. S miért fontos tudnunk, hogy pontosan hét és fél órája volt náluk a frissen vásárolt kaktusz, aminek *Brachycalycium tilcarensis* a neve? Vagy azt, hogy a Madárházban, ahol a Kis Eminenciást átadta egy szaktenyérnek, az asztalon egy halott veréb hevert? S így lehetne sorakoztatni tovább a kérdőmondatokat, ám oly soká érnénk a végére, hogy le kell mondanunk róla. Tandorinak ezt a novelláját is a *Miért élnél örökké?* című kötetéből, meg a verseiből jól ismert apró tények, motívumok, utalások töltik meg, szövik át; közöttük rajzolódnak ki azok a kapcsolatok, összefüggések, melyek azzal együtt, hogy jelentésrendszerbe állítják a szekrényt, írógépet, játékmackót, gesztenyefalevelet, rigófiókát, cinkét, verebet — egyszersmind fontosságot is kölcsönöznek az érdektelen tényeknek és a kevésbé érdekes lényeknek. A hitelesség kedvében ismét azt kíséri meg Tandori, hogy bebizonyítsa: a szűkkörű magánélet tárgyaiból, emlékeiből, intim utalásaiból is teljes értékű világ építhető fel, mivel nem a tárgy a fontos, hanem az érzékelő-értékelő tudat, mely az írói munkához — és, figyeljünk, nem alkotáshoz! — úgy-ahogy még ki-nál elégséges önbizalmat.

A *Miért élnél örökké?* írásai is ebből a lélekállapotból és intellektuális megfontolásból születtek; ezt a tavaly megjelent könyvet a bizonyítás eltökélt akarat, a különbözős jogának konokul szerény követelése és az írói munka lényegére irányuló hitetlen-hívő kérdések hatották át, illetve határozták meg. Mindez persze így röviden és együtt: paradoxonok halmozása, de ha valamelyest is közelebb akarunk férkőzni A hitelesség kedve világához, innen, vagyis a kötet írásaitól, ettől a regényre hasonlító novella-füzértől kell elindulnunk, melyet valóban jegyzeteknek, képzelt és valódi napló-töredéknek, kommentárnak, téma-vázlatok sorának tekinthetünk.

A könyvnek egyetlen szereplője van, D'Oré; könnyen kitalálhatjuk, hogy maga az író ez a személy, aki önmagával bonyolódik végeérhetetlen párbeszédbe,

illetve olyan monológokba, amelyek látszólag intéződnek valakihez, valójában önmagának címezi őket, mint ahogy minden őhozzá tér vissza. Persze, rajta kívül több szereplő bukkan fel a leírásokban, ezek egy része nevet is kap, de többjüket csak betűk jelölik; hogy ki kicsoda, arról alig tudunk meg valamit, vagy épp semmit. Épp ez az író egyik célja: a rejtőzés, a történetek álcázása. Beavat emlékekbe; helyzeteket, városokat, utcákat idéz, leveleket ír, megjegyzéseket szököbe, önmagát helyesbíti, ide-oda utal. Mindezt abban a körben cselekszi, amit egyedül ő lát, érez, él át — semmi egyebet nem hajlandó papírra vetni, csak azt, amit személyesen megélt. Ez a programja, ehhez görcsösen, megszállottan tartja magát, ebből nem enged. Ez az írói létmódja; ha másképpen kellene, megszólalni se tudna. „Magamat mutatom be, mindennel” — írja, majd nyomatékally ezt mondja: „saját magunk egyedüli társai vagyunk”.

Ez a durva váz, amire ráépülnek Tandori prózái. Olyan világon vezet át, amelynek ő minden apró részletét, rezdületét érti, s egyúttal lényegbevágónak tartja, melynek egyetlen árnyalatáról, hangulat-töredékéről, szójátékáról le nem mondana. Elmerül ebben a világban, aprólékos türelemmel idézi emlékeit, ismereti tárgyait, játékait, játékmackóit, említést tesz lemezeiről, könyveiről, hangulatairól, a véget nem érő munkáról, az „ívekről”, az írógépről és így tovább, még sorolhatnánk. Ez a környezet egyúttal a tárgya, témája Tandori prózáinak.

A perdöntő az lenne, hogyan avat be az író bennünket ebbe a világba. A beavatás, ez az epikánál nélkülözhetetlen követelmény, nagyobb gondot nem okoz neki, mivel magára nézve nem tartja kötelezőnek. Azon kívül, ami benne vagy vele történt, történik, — nem ad tájékoztatást, merthogy arról nem tudhatunk, ilyenformán ítéletet sem alkothatunk róla. Mert minden bizonytalan, megragadhatatlan; szavakkal, mondatokkal, novellákkal, irodalommal alig rögzíthető, vagy rögzíthetetlen.

Ezt az élményt — de nevezhetjük világtudatnak is — Tandori könyve lenyűgöző, elkábító következetességgel szövegezte meg. Nincs egyetlen lapja prózáinak, ahol idegen anyag jelenlétét észlelnénk. Mindig úgy bonyolítja idézőjelbe tett történeteit, hogy azokat igazában, belülről egyedül ő érti. A kívülálló is felfogja a szavak, mondatok értelmét, illetve érteni véli őket; a motívumokat is követni tudja nagyjából, az ide-oda, előre-hátra utaló jelekből szintén kihámoz valamit — egyáltalán nyomozni próbál a növekvő homályban és nem eredménytelenül. De mégis egyre reménytelenebbül, ami az *egészet* illeti; oly kevés irányjelző van előtte, hogy végül kénytelen belátni: eltévedt, tájékozatlanul teng-leng az utalások labirintusában. Így aztán hiába gyanítja, hogy érti a mondatokat, rá kell ébrednie, hogy nem egyszer önámítás áldozata lett: a mondatokból nem mindig tud tovább lépni, mert bezárultak előtte az utak. Úgy mondhatnánk, hogy lexikailag, grammatikailag érthető a szöveg; a kontextus viszont nehezen áthatolható, vagy épp áthatolhatatlan, érthetetlen. Ami röviden annyit jelent, hogy Tandori prózáinak a szókészlete, nyelvtani rendje és szövegeinek kisebb egységei nagyobb gond nélkül élvezhetők, érthetők; ellenben a közölnivalója gyakran megközelíthetetlen. A *Miért élnél örökké?* nagyobb egységei homályba, rejtjelekbe burkolóznak, nem adják ki titkukat; nincs is szándékukban, hogy elárulják azokat.

Igaz, amit a kritikák mondanak Tandoriról, hogy külön nyelve van, ám tegyük hozzá, neki igazában nem a nyelv építőelemeivel, alkatrészeivel: a szavakkal, mondatokkal van baja, hanem az emberek közötti viszonyokkal és ezzel együtt a tágabban értelmezett emberi kommunikációval, aminek a nyelv csupán közvetítője lehet. Hogy így van, azt épp nagyon gondosan poentírozott, kiemelt mondatokkal tudatja velünk, — a többi között, mert egyébként erről szól a kötet minden betűje, kiváltképp pedig a koalákkal, játékmackókkal folyó túlbonyolított játék. Ez emberi kapcsolatok értelmében vagy megteremthetőségében nem mer, vagy nem akar bizakodni. A *Miért élnél örökké?* ezt az egy ítéletet különös nyomatékally hangsúlyozza. Innen ered, hogy a kötet tele van a bizonytalanság hangulatával. Tört mondatok, zárójelek, idézőjelek, jegyzetek, utalások azt a

képzetet próbálják keltetni, hogy az író tétován áll a világban, nem találja a helyét. Ez azonban, mihamar kiderül, látszat; Tandori mindenről igen határozott véleményről alkot.

Keresi hogyan lehetne emberekhez kötődve létezni, de úgy véli, erre nem nyílik mód. „Nekem szavaim vannak, nekünk...szavaink vannak — írja — annyira így, hogy mással...nem akarunk igazán beszélgetni...”, mert a másikat szeretnénk megóvni magunktól. Innen, ebből a gondolati-érzelmi-etikai közép-pontból lehet — annyira-amennyire — értelmezni Tandori művét. Ebből a vállalt önkorlátozó helyzetből. Régebben alkalmazkodott — mondja egy helyütt —, most inkább eleget tesz mindenkinek; miközben — tegyük hozzá — megépíti a maga külön világát. Virtuóz módján kezeli jelrendszerét, valóban nem lép át a többieknek a területére. Dolgozik rendkívüli munkatempót diktálva magának; levelet vagy naplót ír, a macskáival társalog; emlékek, tárgyak, helyek bonyolult motívum-hálózatában rögzíti a neki legtöbbet mondó jeleket. Ezek a jelek, motívumok úgy halmozódnak, vegyülnek, bogozódnak, hogy mind idegenebbnek érezzük magunkat közegükben. Betolakodónak, aki hiába igyekszik az író nyomon követni, jelrendszerét nem képes a saját gyarló nyelvére átfordítani.

Itt érkeztünk ahhoz a paradoxonhoz, amely a *Miért élnél örökké?* nagy tá-lánya. Tandori úgy gondolja, hogy nem tudjuk önmagunkat másokkal közölni, erre külön jelrendszert hoz létre, amely az emberek közötti kapcsolatteremtés gond-jait nemhogy eltörölné, inkább tovább növeli azokat, megteretíti újabbakkal.

Mind e mögött az áll, hogy az író az irodalom erejében sem igen bíz. Úgy véli, az irodalom konvenciókon alapuló egyezmény, de arra képtelen, hogy az emberek közötti egyetemes közvetítő szerepét magára vállalhassa. Az a félreért-hetetlenség, ami a zenében, táncban vagy a technikában megvan, az irodalomból hiányzik. Tandori a maga gondolatmenetén aggályos logikával halad végig: amint az életébe, napjaiba „beleszóló világ”-ot ellöki magától, ugyanúgy elhárítja a ha-gyományokba merevült irodalom elkoptatott jeleit. A „tisza jelek”-et keresi, el-tökélten, a legmagasabb eszmények parancsára hallgatva. Osztozik e törekvés-ben a század sok írójával. De átérzi helyzete abszurd voltát: „hol másutt élhet-nénk, mint a világban” — mondja, de láttuk, nem kér a világ tolatkodó bonyo-dalmaiból. Ugyanígy van az irodalommal is: elkoptatott egyezményeit elveti, he-lyükbe olyan jeleket hoz, amelyek neki mondják a legtöbbet.

A hitelesség kedve, a *Miért élnél örökké?*, *Néhány megjegyzés II.*, Üreslap VI., „A Nap két...” (Folyt.) című fejezeteihez képest üditően könnyű olvasmány. A D'Array szerepébe bújt D'Oré most ismét azon elmélkedik, hogy mit lehet megírni hitelesen: mikor van hozzá kedve a hitelességnek. Úgy látszik, a koalák és a játékmackók helyét madarak, talán épp az igénytelen, szürke, nem-kedves verebek foglalják el. Persze, édesmindegy, hogy ausztráliai koalák, vagy budai verebek; a belátható kör ebben a novellában sem más vagy tágabb, mint Tandori egyéb írásaiban. Az intimitásnak ugyanazok a megszokott tárgyai, helyszínei és szertartásai tűnnek föl itt is, csak talán a madár-történetbe beleszórt reflexiók az eddigieknél sűrűbbek, nyíltabbak és súlyosabbak valamivel. Nem először termé-szetesen, Tandori ismét arra kényszerült, hogy magyarázatot adjon külön világá-ról, elsősorban arról a háttérrel vagy alapról, arról a világfelfogásról, melynek legfőbb jellegzetessége a mellékes dolgok kultuszában ölt formát. Mert ki merné állítani, hogy Tandori műveiben nem komoly szereplők a játékmackók? Ebben a novellában újfent értesülünk például Bulmár történetéről; arról, hogy a nehéz sorsú medve hogyan került hozzájuk, miként vándorolt a lakásban, míg mai he-lyét elfoglalta. De ki merné föltételezni, hogy a novellák, versek egyedüli vagy tulajdonképpeni főszereplői is ők, csak ők? Nem egy visszatérő motívum — mint például a levél, a levelezés, vagy az utazás — jelzi, hogy Tandori játéka nem játékvilágot népesítenek be. Semmi kétség, valóságos világot rajzolnak novellái, nagyönis valóságosat. Nem hagyhatjuk említetlenül a novellában található egyik motívumkapcsolat magyarázatát: „Bulmár annak az utcának a sarkán élt egy tra-fikban, amelyik utcában a kórház állt, azonosítom: amelyik kórházban anyám meg-

halt." Írásaiban mindig bonyolult emlékezőfolyamat-elemzés és rendkívül aprólékos emlék-azonosítás folyik — a mackók, a tárgyak, a környezet ennek elindítói, néma tanúi, gyakori szereplői.

A jelek, jelzések, utalások tehát összefüggenek egymással, ám nem mindig ilyen nyíltan, közvetlen formában — és tragikus jelentéstől súlyosan — hanem a legszemélyesebb gondolatmenet, főként pedig észjárás, hangulat- és érzéshullámozás belső törvényeihez igazodva. A *hitelesség kedve* nem is másért, hanem épp azért készült, hogy fehéren-feketén bebizonyítsa: számtalan összefüggő, valamint ugyancsak számtalan összefüggéstelen élmény akad az ember életében. Nem sugárzóan új felfedezés, ha a mondat tartalmát bölcséleti vonatkozásai oldaláról vesszük szemügyre; sokat jelent viszont, amint a mai magyar szépprózairás eszményei, gyakorlati megoldásai felől tekintünk rá.

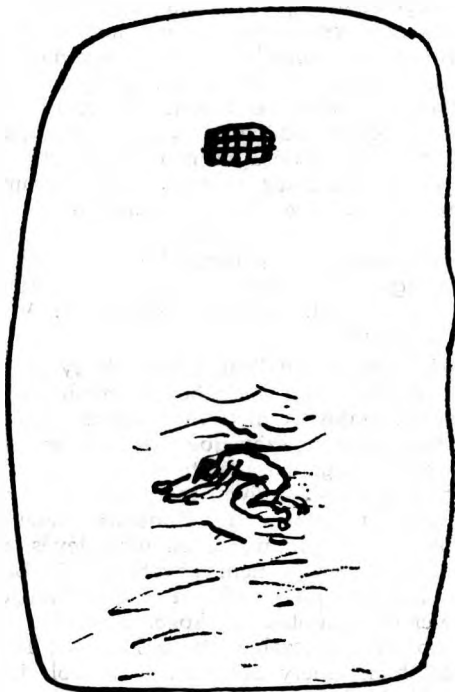
Az összefüggések hálózata végtelenül bonyolult rendszert hoz létre az emlékek és a jelen, a tárgyak és az ember, a környezet és a hangulat között — végül is az a kérdés, ki mit emel ki belőle, mit tart érdemesnek, jelentősnek; mi az, ami tartósan foglalkoztatja, igazán érdekli. Az a föltűnő, ahogy az intim apróságokat, egy otthon sokat ülő ember egyhangú szertartásait és a tárgyak — vagy madarak, egyremegy — iránti különös vonzalmait hangsúlyozza. A „dolgok dicsérete” éppúgy értékrangsort fejez ki, mint az a nem kevésbé meglepő állítás, hogy „minden véleménykülönbség közös nevezőre hozható”. A kettő együtt pedig azt jelenti, hogy nincs véglegesen hitelesített mérték annak eldöntésére, hogy mi az érvényes az irodalomban.

A hitelességet, a megbízhatóságot szerinte úgy érheti el az író, ha belátja korlátait és józanul tudomásul veszi, hogy nem akarhat mindent. Az epikai hitel alapja és mértéke ezért csak a személyesség, az egyénien megélt élmény felidézése lehet és egyesegyedül abban a formában, ahogyan azt az érzékelő és emlékező tudat adott pillanatban felszínre hozza. Az írással foglalkozó tudat ilyenformán csak önmagához alkalmazkodhatik, vagyis önmagát fogadhatja el mértékül: más viszonyítási pont fennhatóságát nem ismerheti el. Ha nem így tenne, megszakítaná a személyes közvetlenség művön belüli folyamatosságát és nem oda való elemet keverne az elbeszélésbe. De továbbmenően, Tandori műveire az az igazán jellemző, hogy a személyesen igazolt hitelességet összekapcsolja az apró történetekkel. Tárgyai és történetei szándékoltan redukált kis-mitológiává szerveződnek és a mini-mitológia azt fejezi ki, hogy a kis dolgok is *lehetnek* jelentősek; ám azt is, hogy a kis dolgok az *igazán* jelentősek. A kettőt együtt; hol erre, hol meg amarra téve a hangsúlyt.

A szubjektív mértékké avatásából fakad, hogy az elbeszélés naplószerű, jegyzetszerű formát ölt. A *hitelesség kedvében* is meditációk fogják közre az elbeszélés-szilánkokat, levelek szakítják meg vagy viszik tovább a történetet; irodalmi idézetek, utalások ékelődnek a szövegbe. Az író azt a benyomást igyekszik fölébresztetni, hogy olvasóját magánhasználatú napló vagy levél intimitásaival ismerteti meg; mindenesetre olyan írásművel, mely nem végleges eredményt — kész műalkotást — foglal magába, hanem az alkotásra készülődés egyik pillanatát rögzíti. Egy „most éppen ilyen” pillanatot, az úton levés állapotát, a készenlétet és a nyitottságot. Ha szükségképpen nem következik is belőle, az apró történetek védettséget élvező világával jól megfér a mindent-megértés és az az illúzió, vagy utópia, hogy a véleménykülönbségek közös nevezőre hozhatók. A véleménykülönbség is egy szem abban a szeszélyes és szakadozott láncolatban, abban a bonyolultan rétegzett hálózatban, amely apró történetekből, jelenségekből áll egybe. Elfér közöttük, mint a sok között egy tény, adalék vagy motívum. Ezért nem vitázik például Kenyeres Zoltánnal az Új Tükörben megjelent kritikájával sem, noha nyilvánvaló, hogy nem érthetett vele egyet („nem lehet rá azt mondani, amit rám, hogy mintha *váratlanul* behallatszó idegen telefonbeszélgetés fölűtanúi lennénk, mert az a képlet már megoldódott, általánosabb érvénnyel”... stb.). De részint ez is, a vita kikerülése, a fölébe emelkedés a véleménykülönbségnek, csak látszat, mint ahogy sok egyéb: a napló-és levélforma, a töredékesség, a vi-

lág jelenségszintjének dicsérete is az. *Mintha* úgy lenne — de nincs úgy, nem úgy van. Tandori végül és igazán a jelenségekből és a jelenségeken átszűr, mélyebben fekvő élményrétegek anyagából — olyanokból mint az idő múlása, a búcsúzás és elvesztés, a megtartás és alkotássá formálás gyötrelme, boldogsága — próbál érvényes, hiteles műveket létrehozni. A *mintha-tudat* csak egyik motívuma, ösztönzője és hangulat-meghatározója írásainak.

Tandori műveinek maga az irodalom is tárgya, — irodalom az irodalomról, —; prózái — szövegei, novellái — gondolatok arról, mi az irodalom, mit bír a nyelv, hol húzódnak a közlés határai, mik a hitelesség feltételei, ismérvei. Ha Bulmárjaival, Kis Emirjeivel, komonátjaival nem is tudunk ugyan sokat kezdeni, s az asztalán álló cserép kaktusz neki alighanem többet mond, mint az olvasónak — töprengéseit, a prózáírás érvényességi, hitelességi köreit tapogató műveleteit, játékait fokozott érdeklődéssel figyeljük. A *hitelesség* kedve megengedi a föltételezést is, hogy azt gondoljuk, az író közlékenyebb idejébe jutott, s várható talán, hogy mind többet fölfed abból, amit eddig az intimitások, apró történetek szövevényébe burkolt.

Istenek hintája

*Kit a hatalmas istenek egyszer a hintájukba emeltek,
nincs annak többé egy helyben maradása,
ott lóbálják
ég és föld között,
míg csak el nem vész értelme fénye.*

*És aki hirdetője világok nagyságának,
ma még a felhők peremén jár,
s holnap már oly mélyen
tekszik a földben,
mint szakadékok
habféhér zuhogója.*

*Kit a hatalmas istenek hintáztatnak,
nem része annak a hosszú élet.
Hagyják: lássa meg csúcsait
bűnnek és ártatlanságnak,
s aztán jöhet a szigorú éj.*

Lemminkäinen anyja

*Zúg a vihar, gomolyognak a felhők,
csattog a tenger, a szél dühösen bög,
ám az öböl vize nem moccan.
Hol van az én sasom, ó hol van?*

*Gyere haza végre, ne szállj egek útján!
Vagy visz a víz már, hordoz a hullám,
kistiam, ölbeli csöpp gyermek?
Öblünk őrzi a kék csendet.*

*Hagyd oda végre a héja-csatákat.
Méltó párra te úgyse találhatsz,
nagy fiam, izmos, szép gyermek.
Öblünk őrzi a kék csendet.*

*Fecskefiakra ne csapj le, ha szállnak.
Hazajön a gyász hír onnan anyádnak,
rossz fiam, ördögi, vad gyermek.
Öblünk őrzi a kék csendet.*

Mind, aki ismer, csak szapul, átkoz.

*Hajlasz a rosszra, de jó vagy anyádhoz
hű tiam, anyyali-jó gyermek.*

Öblünk örzi a kék csendet.

*Bőg odakinn a vihar tenekedve,
itt meleg árad, a lég olyan enyhe.*

Kék az öböl vize, nem moccan.

Ez kikötőd, ide szállj gyorsan!

Július 6-án ünnepli Finnország mindmáig legnagyobb költőtehetségének 100. születésnapját. A finn irodalomtörténet a hazai lírának Adyhoz hasonló megújítójaként tartja számon Leinót, ezért sem véletlen, hogy ünneplését már a múlt évi Ady-évfordulós események során megkezdtek, párhuzamba állítva liráját az Adyéval, amelyet most kezdtek mélyebben megismerni.

Mint minden párhuzam, ez is csak fenntartásokkal állja meg a helyét. Több ponton (szimbolista voltuk, nyelvi-ritmikai újításai jelentősége, öntudatosságuk és szorongásaik) valóban kétségtelen a rokonságuk, sőt olyan meglepően hasonló tartalmú és képvilágú verseik is akadnak, mint az *Istenek hintája* és *Az Illés szekeren*. Ám az Ady-típusú ostromzó-haragvó közéletiség már nem jellemző Leino lirájára — jellemző viszont az a fajta vonzódás az ősi hitvilághoz, amely nálunk Arany sajátja volt, s ugyancsak hozzá hasonlít abban, ahogy érzéseit objektiválja a balladákban és legendákban. És eszünkbe juttathatják Heine-hatást is mutató dalai a sejtelmekkel tele Vajda-dalokat, andalító verszenéje Kosztolányit. E sok párhuzam azonban végső soron csak arra jó, hogy kiderüljön: Leino nagy költőegyénség, akit épp azért hasonlíthatunk ennyi más költőhöz, mert igazában egyikhez sem hasonlít.

A finn *újromantika* vezető egyénisége volt ő egy olyan társadalmi-történelmi szituációban, amikor az ismételten megerősödő finn nemzeti tudat konfliktusba került a keményebbé váló cári politikával. A költők és művészek harca azonban most már nem a XIX. századi harcoshangos mozgósítással folyt, hanem — a kor áramlataiból is táplálkozva — a nép csöndesebb, lelki fölkészítésével, a finn-ség közvetett tudatosításával. A Kalevala-program ideje ez: most születnek Sibeliusnak és Akseli Gallen-Kallelának az eposzból táplálkozó művei — s innen kapja indítatását a leinói líra is.

Dalokkal kezdi pályáját 18 évesen: ezekkel teszi könnyeddé a finn költészet nyelvét, hogy aztán majd nehézkesség nélkül hordozhassa a súlyos gondolatokat is. Népköltészeti, kalevalai anyagú és versformájú balladákkal és legendákkal ér föl költészete csúcsára, s ezek filozofikusságát, mélységét viszi tovább későbbi, egyre elégikusabb hangulatúvá váló verseiben.

Szintetizáló és teremtő költő volt. A szimbolistáktól tanult érzékenységgel szállt le a Kalevala, a népdalok és a népmesék világába, s mélyen megértett anyagukat nemcsak átemelte költeményeibe, hanem gazdag képzeletével újra is teremtette: alkalmassá tette arra, hogy kifejezze az emberi lét gondjait, s hogy választ adjon arra a kérdésre is, mit jelent finn-nek lenni. Ő szüntette meg a finn lírában Runeberg óta uralkodó ún. „eszmevers” (patetikus, néha már terjedős ódaköltészet) uralmát, s ezzel párhuzamosan a nyugat-európai versformáét is: ezt azonban beolvasztva a hangsúlyos, tagoló finn verselésbe, elsősorban úgy, hogy az ereszkedő verslábakat alkalmazta, és a daktiluszt esetenként négy szótagúvá bővítve keltette a hangsúlyos ritmus érzését. (*Lemminkäinen anyja*).

Nemcsak költő volt: több regényt és nagy drámasorozatot is írt, s mennyiségére nézve is hatalmas életművet hagyott hátra korai (1926) halála ellenére. E kerek évfordulón végre a magyar olvasók is kézbe vehetik verseinek egy részét önálló kötetben is.

SZOPORI N. LAJOS fordítása és jegyzete

Írószobám

MÁNDY IVÁNNAL BESZÉLGET MEZEI ANDRÁS

(Elhangzott a Magyar Rádió műsorában 1978. február 21-én.
A sorozatot Albert Zsuzsa szerkeszti.)

— *Mező Imre út 25., negyedik emelet. Mándy Iván dolgozószobája, az ablakok az egykori Teleky téri piacra néznek, az árusok terére. Mi mindenre lehetett innen kilátni valamikor! Pávilonok, bódék rengetege, a ponyván, szőnyegen árusítók kettős sora a komótosan gomolygó tömegben, micsoda láрма és milyen illatok szálltak a lacikonyhákból. Innen, de már csakis innen, ebből az ablakból látni az egykori Teleky teret. Minden más ablak unalmas parkot mutat, azt hiszem, ezért hívom ide Mándy Ivánt az ablakhoz, hogy megkérdezzem, mikor nézett ki életében először ezen az ablakon?*

— Bizony, jóval több, mint harminc éve néztem ki először. Akkor kicsit meg-rázónak tűnt ez a kép, vad kép. Azt hiszem a kelet-ázsiai piacokat képzelhettem el így olvasmányaim alapján, mint amilyen a Teleky tér volt. Árusok kavargása, bódék. Hát hogy komótosan hömpölyögtek volna? A komótos jelzőt én nem merném használni. Vadul egymásban gomolyogva, verekedve, lökdösődve, mégis ugyanakkor valami ragacsos humort is lehetett érezni ebből a légkörből ezen a téren.

— *Huszonhárom éves voltál, mikor először kinéztél az árusok terére, és nyilván akkor már irtál, de hol néztél ki először az ablakon, mint kisgyerek?*

— Hát az egy meglehetősen jobb ablak, úgynevezett polgári ablak volt. Egy Gyár utcai ablak, mai Jókai utcai, ott születtem. A VI. kerület, onnan szivárogtam át aztán, jóval később csak, a Tisza Kálmán térre. De még előtte Kőbánya is volt.

— *A Mátyás téren is laktál?*

— Hogyne, valóban ilyen terek háromszögébe beszorítva: Tisza Kálmán tér, Teleky tér, Mátyás tér. Előtte a Tisza Kálmán térnek egy mellékutcájában, a Kenyérmező utcában laktam, abban a bizonyos Hotel Adriában.

— *Ha álmodban újra kistiú lennél, és arra riadnál, hogy valaki megkérdezi, hol laksz fiam, mit felelnél a hangnak?*

— Furcsa módon töretlenül azt felelném a hangnak, a Teleky téri zsidó-sáron.

— *Aki első regényedet, A franciakulcsot olvassa, azt gondolja magában, hogy milyen jó dolga lehet annak a kistiúnak, aki nem lakásban, hanem szállodában lakhat, és annyit járhat moziba, amennyit csak akar, mert az apja egy bohém újságíró. Igaz ez? És, mondd, kiköltöztél te egyáltalán abból a szállodából?*

— Talán némiképpen hurcolom magammal a lakásaimat és a szobáimat, tehát tulajdonképpen még ma sem költöztem ki a szállodából, egyik lakásomból se költöztem ki. A lakás szót nem használom büszke hangsúllyal, de valamiképpen most is bennük vagyok. Amit a gyerekkorról kérdeztél, az valóban szép volt. Vagy inkább élménydús, nagyon érdekes. De, azt hiszem, mind a ketten ezt tartjuk szép gyerekkornak. Mozik, szállodák, terek világát.

— *A franciakulcs keletkezéstörténete azért is érdekes, mert mintha elvesztettél volna belőle valamit, nem tudom, érzed-e, hogy mire gondolsz?*

— Egyfajta érzékenységet, ami ezekhez a tájakhoz kapcsolt? Nem, nem tudom egészen pontosan, én bevallom, úgy érzem, hogy nem.

— *Tartalmilag talán nem, nem is tartalmi dologra gondoltam. De A franciakulcsot valamiképpen másként írtad meg, mint a későbbi, többi regényeidet vagy novelláidat.*

— Tulajdonképpen teljesen igazad van. Mondjuk így, több hit, több optimizmus volt benne. Akkor még bizonyos derűt lehetett érezni ebben a könyvben.

— *Mondanál néhány szót A franciakulcs keletkezéstörténetéről?*

— Hógyné. Kis szálloda címen írtam, ez volt az első címe, és folytatásokban meg is jelent régebben egy napilapban, a Reggeli Magyarországon. Miután cselekménye nem volt — ennyiben hasonlít későbbi írásaimhoz —, az olvasók, akik folytatásról folytatásra várták a cselekményt, nem is lassan, meglehetősen gyorsan elcsüggedtek és fenyegető leveleket írtak a szerkesztőségbe, hogy lemondják a lapot, ha ez a regény sokáig folytatódik. A szerkesztőség becsületére legyen mondva, nem szüntették be a regényt. Úgysem tartott sokáig, mert tulajdonképpen kisregény volt. Apám mondta, hogy no fiam — persze jóval később, akkor már nem a szállodában laktunk, hanem itt a Teleky téren, úgy 40 táján —, itt van az a nagyon érdekes Hotel Adria, gyerekkorod; egy írónak legalább egy élményszerű munkát kell írni. Ezt nagyon határozottan, sőt fenyegetően mondta — fiam, ha nem tudod megírni a gyerekkorodat, akkor ne is írd. Ez kötelessége egy írónak. Én nagyon szófogadó gyerek voltam, ilyen szempontból legalábbis, és hozzáálltam ennek a kis könyvnek a megírásához.

— *Hány éves voltál akkor?*

— Amikor ezt elkezdtem írni, nem sokkal több, mint húszéves.

— *És akkor mivel foglalkoztál, tanultál vagy dolgoztál valahol?*

— Semmivel, e regény írásával foglalkoztam, és egyéb, meglehetősen eredménytelen sorsú novellát írtam. Rengeteg novellát írtam, minden héten kettőt. Már régen nem tanultam, és még mindig nem dolgoztam.

— *Úgy érzem, hogy valami itt indult el, ami aztán később a Mi van öregben, az Egy ember álmában visszatér, mint egy önmagába visszatérő görbe, a kör. De hát mi indult el ebben A franciakulcsban?*

— Bármilyen furcsa, itt jöttem rá, hogy van önéletrajzom, és aztán később, hogy ez borzasztó dús anyag, önmagából bomlik tovább. Újabb és újabb rétegeket fölfejtve. Tényleg dús anyag, a szállodák, de nemcsak a szállodák, (vigyük vissza az emberekre) egész gyerekkorom világa, ami rendkívül kusza volt, iskolából kimaradva, lényegében teljesen magamra maradván és a térre kivetve, ahol csak a mozik jelentettek némi enyhülést, bizonyos álmvilágot. Azt hiszem, azért is szerettem olyan nagyon a mozikat, mert apámmal együtt oda húzódtunk, az volt az egyetlen olyan hely, ahová el tudtunk bújni, ahová el tudtunk menekülni. Igen, az apa alakja, akiről még most sem tudom pontosan, hogy mit csinált. Rengeteg mindenre vállalkozott, irodalomtól kezdve, lapokat alapított, telket hozott össze, majd mindezek eltűntek, és újrakezdett. És egyáltalán mindig mindent újrakezdett, a háttérbe szorított anyám, majd az a nő, akit feleségül vett, és végül is az is eltűnt mellőlünk, egyébként egy nagyon derék, nagyon szerencsétlen sorsú nő volt. És aztán annak a családja is kibomlott a későbbiek során. Tehát újabb és újabb rétegek merültek fel mindig és bomlottak tovább, és adtak újabb és újabb anyagot.

— *Ez A franciakulcs életrajzi anyaga. Most nem az életrajzra kérdezek rá, hanem arra a látásmódra, amit ebből az anyagból alkottál.*

— Ott már valamiképpen rájöttem arra, hogy nem kell mindent agyonrészletezni, ha az ember meg akarja írni. Tulajdonképpen elég lenne egy-két vonással is. Dehát ez így igazán csak később történt meg, későbbi novellákban, ott

azért egy kicsit még tovább vezettem, tovább írtam a mondatot, mint később. Mindenesetre az a szokványos regényírói, nevezzük a könnyebbség kedvéért, regényírói részletezés már elmaradt. Tehát ilyen vágott stílusban dolgoztam, azt hiszem, már A franciakulcsban is.

— *Már ebben a művedben is azt érzi az olvasó, mintha elevenek, egyenértékűek lennének a sötét szobasarkok vagy egy mozi kietlen látképe előadás után. Egyenértékű lenne egy-egy emberi tartalommal vagy nem?*

— Nemcsak egyenértékű, hanem néha több, és mindig onnan húzom ki, nyugodtan mondhatom, onnan húzom ki az embert is. Most is pontosan látom azt a spenóztöld terítőt a szállodaszobában, a hamutatót, azt a nagyon picinyke mosdót a még picinykébb szappannal, azokat a lehetetlen törölközőket, a szoba hangulatát, és egyben az emberek hangulatát, alaphelyzetét, és alaptartását mindig ezek adták meg. Nekem borzasztó fontosak a tárgyak, akár egy kilincs, akár egy lavór, akár egy gang, akár egy hátsó lépcsőház. Annyira fontosak, hogy lényegében ma is a tájaim és a tárgyait világát írom, és valamiképpen innen fejtem meg az embert. Így történt ez már A franciakulcsnál is, akkor még kevésbé tudatosan.

— *De most már bevallom, amire csak céloztam először, hogy én A franciakulcsot a legcselekményesebb regényednek tartom.*

— A franciakulcs meglehetősen cselekménytelen regény volt, de ha lehetséges, ez a cselekménytelenség később még fokozódott. Na azért nem mindig, mert voltak novellák, amelyeknek cselekménye van, így pl. az Egyérintőnek, ahol a két bérnyilkos megöli a mosodást, de azt hiszem, nem elsősorban erről van szó. Ez nálam a hangulat, a légkör miatt valószínűleg egy kicsit háttérbe szorul.

— *Nyilván rájöttél arra, mint annyian rájöttek már a világirodalomban, hogy a cselekmény önmagában semmit sem mond.*

— Nem, égvilágon semmit sem mond. Erre nagyon jellemző az Egyszerű tag című novellám. Az esetet hallottam, hogy valaki beköltözik egy lakásba, és örököl a lakással együtt egy ottmaradt öregasszonyt, és azt szisztematikusan naponként pofozza, hogy kikergesse a lakásból. Ezt hallottam, ez önmagában nagyon jó eset, akár ott helyben leírhattam volna, de három évig vártam, amíg hozzá tudtam tenni azt, amiért a novellát megírtam, hogy mégis az öregasszony viszi az arcát ehhez az emberhez, és várja a pofont, hiszen ez az egyetlen emberi kapcsolat a számára.

— *Az emberek általában nagyon egyszerűen képzelik el az írói műhelyeket: egy íróasztal, egy toll, egy szoba meg az író, ez a műhely. Valójában az írói műhely tulajdonképpen láthatatlan, bonyolult dolog, egy olyan, nem is térben lévő komplexumnak képelem el, melyben az író bent is van, meg kívül is van. Kívülről is látja önmagát. Nagyon finom, nagyon érzékeny műhely ez, és minden műhely más; kulcsa az író kezében van, és az írónak kell megérezni, hogy mikor érett meg egy téma; mikor következik be az a pillanat, amikor megírhatja.*

— Hiszen ha nem abban az időben ül le hozzá, amikor megérett benne, akkor megtörténhet, hogy örökre elhal az anyaga. Ha pedig valamilyen furcsa makacssággal előbb próbálja elkezdni, az is megtörténik, és az is rettenetes állapot. Természetesen mindig rólam van szó, amikor ezekről a módszerekről és esetlegességekről beszélek. Nálam olykor megtörténik, hogy írom, írom, és tudom, hogy már régen abba kellett volna hagyni, mert egyszerűen nem megy. Valamitől nem megy a dolog, és akkor egy bulldog makacsságával dolgozom rajta, hát ez megint rettenetes.

— *Az olvasó csak azokat a termékeket, műveket látja, amelyek elkészültek, de hevernek-e írói műhelyedben, hogy is mondjam, meg nem írt történetek hullái?*

— Egy bolt történetét akartam egyszer megírni, egy edénybolt történetét,

a boltosnővel együtt, természetesen, a bele rejtett boltosnővel együtt, de ez valamiképpen nem ment. Nagyon érdekelték a lábasok abban az időben. A lábasokban éreztem valami furcsa agresszivitást.

— *Milyen színűek voltak?*

— Kékek és pirosak.

— *És épek, egészségesek, vagy pedig ütött-kopott lábasok?*

— Azt hiszem, az volt a baj, hogy ép és egészséges lábasokkal próbálkoztam, holott hozzám az utóbbiak, az ütött-kopott lábasok sokkal közelebb álltak. Ezek olyan furcsán és rondán terpeszkedtek a pulton és ennek az asszonynak is a lábasok adtak valamilyen elviselhetetlen gögőt és pökhendiséget.

— *Tudom, hogy az egykori Tisza Kálmán térre gyakran kijártál. Vagányok, markecolók, zsidóbarátok népesítik be novelláidat. Az első novella kötetedben a téri alvilág lép színre hitelesen. De megkérdezném, honnan vetted az élményt, a környezetismeretet, hiszen te mégse voltál amolyan alvilági kisfiú?*

— Hát nem nagyon tudtam volna őket kikerülni. Akkor a Hotel Adriában laktunk, a Kenyérmező utcában és a Bezerédi utcai negyedik elemi látogattam könyvekkel és rajztáblával a hónom alatt, és mellőlem vittek el javítóba gyerekeket, csak úgy csöndesen, óra közben, néhány hét vagy hónap múlva visszajöttek ugyan, mintha mi sem történt volna, de valami azért mégiscsak történt. És ilyenek voltak a Tisza Kálmán téri ismerőseim is. Legtöbb ismerősöm. Ezek megszállták a teret. Három kör volt, a nagy kör és két kis kör, most aszerint, hogy ki hova járt, nevezte az egyik kis kört első kis körnek, és a másikat hátsó kis körnek. És tele voltak ilyen alvilági figurákkal ezek a körök. Velünk meglehetősen enyhén bántak, de ismertük őket. Vak Karcst, Vaputát, mindezeket meglehetősen jól ismertük. Engem később Műveltnek hívtak, köztük talán művelt is voltam.

— *Az az érzésem, hogy a téri galerikban azért te nem voltál az első sorokban.*

— Egyáltalán ott se voltam, amikor hadba vonultak, vagy valamilyen akcióba, mondjuk egy ékszerbolt kirablására. Elöttem nem tarták fel a dolgaikat, de a padok körül csellengve megtűrték. Nem, nem vettem részt természetesen semmiben. Ennél sokkal gyávább voltam, nekik meg sokkal jobb emberismeretük volt, mint hogy a legcsekélyebb feladatot is rám bízták volna.

— *Mégis mi vonzott ehhez a világhoz?*

— Azt hiszem — persze most így visszatekintve tudom csak ezt, akkor még nyilvánvalóan nem tudtam megfogalmazni — a valódiságuk, hogy azok, amik. Lopnak, csálnak, betörnek, olykor késelnek, elveszik egymás nőit, olykor nőkből élnek, ez azonban meglehetősen leplezetlenül történik, vállalják. Sorsuk van, és azt a sorsot vállalják. Valami igazi légköre volt ennek a térnek és a tér mellékutcáinak. Mondjuk főként a Vay Ádám utcának.

— *És a Teleky térnek?*

— Az más. Az a furcsa, hogy három tér fut itt szinte egymásra, a Teleky tér, Mátyás tér, Tisza Kálmán tér. Egészen más világ. Nem mintha innen, mondjuk a Tisza Kálmán térről nem lehetne átmenni a Teleky térre, meg a Mátyás térre, de egészen más világ. A Teleky tér, az már a bódésok és az árusok tere. Ott, amikor én először elkezdtem csellengeni, ödöngeni — sokáig ödöngeni nem is mertem, csak éppen kiszagoltam —, valósággal megfélemlítettek a bódésok, alvilági lényeknek éreztem őket. Mindjárt megéreztem valami ragacsos derűt, de azért ebből aránylag kevesebbet, sokkal többet a vadságukból. Egy pillanat alatt valami félelmetes indulatba tudtak zuhanni, üvöltöttek egymással, üvöltöztek a vővel, beráncigálták a bódéikba, és el se tudtam képzelni, majd aztán később nagyon is elképzeltem, hogy mi játszódhatott le abban a bódében. Így például

ami megvalósult elképzelésem után a Kulikabát novellában, ahol a Blúzok ugye hát Irénkét végül is eltüntetik. A vásárló Irénkét, aki kulikabátot megy vásárolni, feldobják egy rúdra és kinyújtják, eltüntetik. Ezt éreztem én a bódésok és a vevő kapcsolatának. Döntő kapcsolatának.

— *Tehát nem valóságos figurákat írtál meg, hanem újra kitaláltad ezeket a figurákat?*

— Kitaláltam a párbeszédeiket, sokmindent kitaláltam róluk, azért kicsit körülszaglászta és ahogy ez nálam szokott lenni, valami pici élményalapja a valóságból, mégiscsak volt. Ha nem más, ha nem több: egy arc, egy kalap, egy vad kézmozdulat, valaki, aki a jojóját előre dobja és visszarántja, és ezzel együtt a vevőjét is előre dobja és visszarántja, ahogy később mondjuk a Sperber figurája.

— *Hol végződik a riportázs és hol kezdődik az irodalom?*

— Azt hiszem, ott fejeződik be a legjobb riport is, ha az író önmagából nem tud semmit se hozzátenni az anyaghoz. Nagyszerűen elkaphatja az anyagot, kitűnően ábrázolhat mindenkét, de ha egy kicsit nem tudja megemlíteni, nem tudja önmagát belecsempészni, ezt mi azonnal megérezzük. A jó olvasók is megérik. Nem szeretek én így megfogalmazni valamit, de amikor talán nincs lelke.

— *Azt hiszem, hogy nagyon sok félreértés van a mai magyar irodalomban is akörül, hogy mi az irodalom, és mi a riportázs. Ha az egykori árusok tere itt lenne alattunk és lemennénk egy magnetofonnal, rengeteg párbeszédet, zsidongást, esetleg izgalmas történeteket tudnánk rögzíteni, és ezek rendkívül hatásosak lennének. Miért magasabb rendű mégis az alkotás?*

— Mert benne van egy író világa, szemlélete, egyénisége. Ha csakugyan le tudtunk volna menni egy magnóval, ha lett volna, vagy egy jegyzetkönyvvel, nagyon érdekes, nagyon kitűnő párbeszédeket tudtunk volna lejegyezni, valószínűleg sokkal érdekesebbeket, mint amiket én róluk írtam. Csak éppen egy maradt volna ki: én. Aki egy kicsit, azt hiszem, mégis meg tudtam említeni ezt a helyet, ezt a teret, ezeket az embereket, és be tudtam őket húzni az én saját világomba. Úgy érzem, ettől a plusztól válik valami mégiscsak irodalomná, és az alkotók személyiségei adják meg azt, amit általában irodalomnak szoktunk nevezni.

— *Ezek szerint az író egy nagy tengeri emlőshöz, a bálnához hasonlít abban, hogy rengeteg mennyiségű tengervízet kell átszűrnie a fogai között ahhoz, hogy némi táplálékhoz jusson. Mikor alakult ki véglegesen a te vadászterületed, mik a határai, ha vannak határai, és mivel táplálkozol legszívesebben?*

— Most éppen téged figyelek, és veled. Mindig a beszüremelő élményanyaggal, a környezettel, ami körülvesz; ebben van ismerősebb és távolibb környezet. Ahogy, mondjuk, eljutottam a Tisza Kálmán tér, általában a terek világától az írókig és az átirókig, amit általában intellektuális világnak szokás nevezni, de ezt is kicsit a peremre csúszott figurákon át közelítettem meg, nyilván azért, mert ezek közelebb álltak az én világomhoz. Nem tehetségükben, hanem külső egzisztenciájukban peremre csúszott figurákat értek ez alatt.

— *Megint egy lényeges kérdés. A lumpen csak a proletárookra vonatkozik, vagy pedig lehetnek esetleg értelmiségi lumpenek is?*

— Hogy egy ember milyen, ezt a kitűnő Böll egyszer nagyszerűen megírta, éppen velem kapcsolatban. Nem az dönti el, hogy milyen helyet foglal el a világban. Nincs kis ember és nagy ember, így kívülről megítélve. Mindig az a döntő, hogy milyen a lelke.

— *Az előadók és társszerzők elbeszélései azért érdekesek a számomra, mert mintha dokumentumértékük is volna. Mit mondanak a sorok, és mit mondanak a sorközök ebben a kötetben, vagyis, mi van mögötte, kik azok, és ha már az 50-es évek figuráinál tartunk, hadd kérdezzem meg, vannak kulcstigurád? Már úgy értem, ismert személyeket is ki szoktál szerkeszteni?*

— Elég életveszélyes vagyok, mert azokat, hát kiszerkeszteni nem tudom,

mondjuk megírni, elkapni egy-egy vonásukat hogyne, legjobb barátaim érezhetik magukat igazán fenyegetve. Természetesen a papíron egészen más alakok lesznek, más lesz a sorsuk, mint a valóságban, de kiindulópontnak — ronda kifejezés, és talán ronda érzés — fel szoktam őket használni. Magam is átérzem, hogy ez milyen csúnya, de hát egy prózaíró, akit a valóság mégiscsak megérintett, nem lehet túlságosan kíméletes, nem lehet túlságosan tapintatos.

— *Melyik művedre gondolsz?*

— Az Előadók és társszerzőkre, és a Fabulya feleségeire. Szerettem ezeket a figurákat. Hogy elsősorban nem a szeretet vevődik talán észre, az azért van, mert elérzékenyülni nem lehet. Nagyon tartott hangon, nagyon visszafogtam ezt a szeretetet. Néha úgy tűnik még az én számomra is, hogy talán túlságosan is visszafogtam.

— *A jó író — mondják, mint ahogy te is mondtad — sose lágyul el, a jó író látszólag kegyetlenül ábrázolja a hőseit. Az olvasóban azonban mégis megváltozik, szánalmat, inkább részvétet, együttérzést ébreszt a kegyetlen ábrázolás. Ezt ösztönösen tudtad mindjárt, a pályád elején, vagy pedig meg kellett tanulnod?*

— A pályám elején biztos, hogy nem tudtam. Hogy az ember ezt hogyan tanulja meg? Lassan érlelődik meg benne. Megtanulni az ilyesmit nem lehet. Az ember később keserűbb lesz, fanyarabb, főként belső dolgok és történetek miatt. Később érlelődött meg bennem, hogy csak egy bizonyos távlatban lehet megírni alakokat és helyzeteket is, és hogy a szeretettel és a meghatottsággal borzasztóan kell vigyázni. Rettenetes, ha egy próza ellágyul, és érzelmössé válik.

— *De nem mesterségbeli kérdés ez tulajdonképpen, hogy szeretjük, szánjuk a hőseinket, kénytelenek vagyunk mégis, mint írók, egy bizonyos távolság-tartással ellenszerezni, úgy ábrázolni őket, hogy a közönségben, az olvasókban ébredjen fel a szánalom?*

— Természetesen mesterségbeli kérdés. Egyébként, azt hiszem, minden írásomnak alapja a részvét.

— *Talán nem banalitás azt mondani, hogy életünk legnagyobb élménye az a megrázkódtatás, hogy megszületünk, és nem mindegy, hogy hova születünk, miért pont oda, ahova megszülettünk, mondjuk a Tisza Klámnán térre. Ez aztán adott dolog, minden determinált. De hogy vagy te a történelemmel, a hitleri időkre gondolsz, melyeket már felnőtt fejjel éltél át, de átélted-e, vagy pedig annyira elfordítottad a fejed tőle, undorral, hogy mélyebben nem is érintett?*

— Hogyne érintett volna! Ha elfordítottam volna a fejemet, a kor gondoskodott volna róla, hogy visszafordítsa. Benne voltam, benne kellett legyenek, persze, hogy megérintett. Mit tud az ember erről mondani? Néhány novellámban, a Polgároknak, a Besúgóban megpróbáltam onnan megközelíteni, ahonnan én ismerem ezt a világot, ezt az anyagot. Iszonyú volt. Iszonyúak voltak a bűjkálások. Én főként a katonaság elől bújkáltam, apám segítségével, hála a jó Istennek, meglehetősen sikeresen. Kórházból kórházba vándorolva, a végén már romok között botladozva, egy ócska botba kapaszkodva, sántitást imitálva, ügyetlenül, apám vezényszavaitól és a légítámadás robajaitól kísérve. A légítámadástól féltem a legkevésbé. Ami a földön volt, sokkal rettenetesebb volt, mint a légítámadás. Egy-egy kegyetlen emberi arctól féltem, egy mozdulattól, egy ütéstől. Pokol volt.

— *Néhány novelládat ismerjük, amik erről szólnak.*

— Az előbb említett Polgárok és a Besúgó már a 44-es légkörből robbant ki. Hogy egy besúgónőt maga a ház hogyan bosszul meg. Mert ezekben az emberekben, akármennyire is félrecsúszott figuráknak nevezték őket, volt annyi emberség, annyi emberi tisztesség, hogy bosszút álltak azokért, akiket a besúgás nyomán elhurcoltak a házból.

— *Beszélgetésünk elején szó volt azokról a művekről, amik soha nem születnek meg, tehát a hulláidról, írói műhelyedben heverő meg nem született figurákról. Az az érzésem, hogy a háború, úgy ahogy van, egészében, egy kicsit az*

írói műhelyed sarkában hever, mintha sohase fognád megírni. Talán azért nem, mert nagyon sok az olyan figura ebben, akik iránt már nem érezhetsz szánalmat.

— Érdekes módon éppen most gondolkozom, hogy ezt a korszakot megírom. Már a címe is megvan: A tudósító. Sporttudósító voltam egy időben, éppen 43—44-ben, mert a sportrovat vezetőjét, aki egyébként jóval, évtizedekkel idősebb volt nálam, behívták szegényt katonának. Ő ismert engem nagyon régről, apámnak jóbarátja volt, és én helyettesíttem feketén, ahogy mondani szokták, én voltam ott a néger. Ebben az irtózatos világban, embereket hurcoltak el, és a bombázások során házsorok tűntek el, és nekem azt a kérdést kellett fölvetnem, hogy klasszis csapat-e még a Ferencváros? Ültem a mélyben, egy pincében, mellettem az utolsó írógép, és ilyen döntő kérdéseken tünődtem. Dehogy ezen tünődtem! Persze, hogy egészen máson tünődtem. Tehát ebből a rettenetes groteszk helyzetből próbálom majd kibontani azt a világot, ami akkor körülvett. Vagy: 1944. március 15. Jövök egy mérkőzésről, akkor éppen a szerkesztő bent volt a szerkesztőségben, szabadságot kapott, és csak mint kiküldött tudósító tudósítottam egy labdarúgó-mérkőzést. Jövök be az eredménnyel, azt hiszem Újpest—Gamma 3:1, ezt a hírt hozom, és velem szemben özönlenek a páncélsisakos német katonák. Én hozom a hírt, ők elsöpörnek engem hírrel, szerkesztőséggel, lap-pal, mindennel együtt. Valahogy ezt a rettenetes szorító prést, ezt szeretném majd kibontani, és ugyanakkor azoknak a sorsát, akik így elmentek, akiket elvittek a házból, elvittek mellőlem. Aztán később egy kislány visszajött, és mindazokhoz becsöngetett, akik rendesek voltak. Hozzám is becsöngetett, nagyon kedvesen, hiszen ismertem a családot, és amit tudtam, megtettem értük, de lelekiismeretem nem jó, nagyon keveset tettem értük.

— *És miért van az, hogy ilyen későn kerül csak sor arra, hogy mindezeket megíradj? Van ennek valami mélyebb, lélektani oka?*

— Egészen biztosan, de már nem tudnám kibányászni. Most jutottam el idáig. Furcsa módon, ha most nézek vissza a pályaudvarra — engem különben nem hurcoltak el, nem raktak vagonba, ez föl se merült, de ha most nézek a pályaudvar felé, most érzem ott olykor ezeket a vagonokat, nem tudnám megmondani, hogy miért. És most érzem úgy, hogy ezen a kislányon keresztül, és a sporttudósítói pályámon és sorsomon keresztül — ez egy kicsit talán frivolnak hangzik — most kéne elkapni ezt az anyagot.

— *Mindez nagyon érdekes számomra is, hiszen az volt az érzésem, és talán az olvasónak is az az érzése, hogy te sose jöttél ki önszántadból a gyerekkorod mozijából, csak néha-néha egy-egy légiriadó tartamára lettél hűtlen, de ha a történelem engedte, rögtön ott ültél a legelső sorban a moziban, mert az az igazi, a Régi idők mozija. De mitől, mi a keletkezéstörténete?*

— Ott ültem a régi idők mozijában, de hát Andris, nagyon sokszor volt légiriadó. Hogy mi ennek a keletkezéstörténete? Hát amiről már szó volt, tudat alatt nyilván valamilyen menekülés, meg az álomvilág, a felengedettség, hogy otthon voltam, senki sem szólt rám, nem mondta, hogy tanulni kell, nem mondta, hogy iskolába kell menni. Ezt egyébként apám sose mondta, ezek máshonnan hangzottak el, magából az iskolából. Nem dobtak ki a szállodából, nem ült ott a portás mellettünk. Szóval nem éreztem semmi fenyegetettséget. Otthon volt, az igazi otthon. És aztán nekem minden film egy csoda volt. Nagyon szerettem magát a mozit. Igen, én külön szerettem a mozit. A moziban külön az előcsarnokot, a nézőteret és a vásznat. De külön szerettem a filmet és külön a mozit. Mind a kettő külön nagy élményem volt. Együtt pedig maga a csoda. Lényegében ez mind a mai napig így van. Ez volt a menekülésünk, és a másik a futballmeccs.

— *Mégis íróilag mi áll közelebb hozzád? Mintha inkább az álomvilág...*

— Az álomvilág, igen, de ez, egy... hát persze az álomvilág mindig ilyen, nagyon is a hétköznapiaktól és a realitásoktól telítődött álomvilág. Igen, én ott otthonosan tudok közlekedni, akármilyen borzalmas álmok között is.

— *Ha meg kellene fogalmazni, hogy mi a te világod, azt mondanám, apa, anya, elmúlás, részvét. Ez a láthatatlan négyyszög, négy oldala, amely behatárolja életművedet. Valóban?*

— Könnyen lehetséges. Tudnék, mint az előbb említett írói és átírói pálya, sors, talán efelé tudtam tágitani, és nyilván tudok most is, már kifejezetten a tárgyak, a gangok, és a lavórok felé tágitani, de valószínűleg az alapvilágom és az alap élményanyagom ez. Ezt a szűk világot nagyon gyakran szokták hangoztatni, én erről nem is akarok beszélni, nem azon múlik egy író tehetsége, hogy a világa szűk vagy tág, ez különben sem irodalmi mérték, a mélység a döntő.

— *Nem tudom, hogy van ez? Tulajdonképpen szeretsz a pálya szélén állókról írni, mozijárokról írni, s a hiedelem, hogy csak a primitív emberek szeretnek ócska mozikba járni, meg meccsre járni, a nyomorult bunkók, akik hét végén legalább kiordíthatják magukat. Ide süllyeszted le a művelt olvasóidat, oda állítod őket a pálya szélére?*

— Itt legalább ötféle tévedésről van szó. Ezek a tévedések természetesen kívülről betáplált tévedések voltak. Szó sincs róla, hogy csak műveletlen bunkók járnának futballmeccsre. Nagyon kitűnő emberekről tudok. Én is rengeteget jártam, teljesen bunkó azért én sem vagyok, és mi sem vagyunk, mi is régi drukkerek vagyunk, és ez nagyon helyes is. De nálam sokkal értelmesebb, műveltebb emberek járnak meccsre. Kitűnő költőkről tudok, akik nagyszerű drukkerek voltak, hogy csak egy nevet említsek, lehet, hogy téged meg fog lepni. Talán mikor először elhangzott a név, engem is meglepett: Rónay György. Nyilván nem ő volt az, aki oly módon drukkolt, hogy ki kellett a pályáról vinni, mint túl heves drukkert, de szorgalmasan járt mérkőzésre.

— *Néha én is elszégyellem magam, mert én is szeretek meccsre járni, és mégis szembe kell szállni ezzel a hiedelemmel.*

— Szembeszállunk, mint ahogy sok egyéb hiedelemmel is szembeszállunk. Se a mozi, se a foci az irodalomban valahogyan nem voltak szalonképes témák, hogy úgy mondjam. Kicsit nagyképű volt a mi irodalmi világunk, ezt tényleg félreszorított ügynek érezték, nem tudom miért. Most úgy tűnik, ez felengedett. Valahogy jobban befogadják ezeket az írásokat. Az, hogy a pálya szélén, az isten szerelmére mit jelent ez... hol a pálya, és hol a pálya széle? Ez azt hiszem, egy szédületes kritikus tévedés volt akkoriban. A kis ember és nagy ember! Mert akkor azonnal megfogalmazódott, hogy én mindig csak kisemberekről írok, és hát a nagyember, az valami egészen más. Az minden esetre nagy ember, jobban van öltözködve — így érezték. Meg, hogy állandóan az élet középpontjában, az élet sűrűjében áll. Hogy hol az élet sűrűje, azt nem tudom, de a nagy ember biztosan ott áll és örökké harcol. Na ez a Pálya szélén fő alakja, központi alakja, mondjuk ez a bizonyos Csempe Pompe, hát ez egy drukker. Tehát én azért írtam a Pálya szélén címet a regény fölé, mert hogy drukkol. Én egy lerögződött agyú realista író vagyok. A drukker általában nem a pálya közepén áll, mert akkor játékos lenne, de mert csak néző, hát mégis a pálya szélén a helye. Azonnal főtálaták azt a csodálatos találmányt a kritikusok — no nem mindegyik, néhány azért a helyére tudta tenni a drukkert is, meg engem is —, hogy minden figurám a pálya szélén áll, és természetesen én is pálya szélén állok. Hiszen ha egyszer rájönnek ők egy szimbólumra, akkor aztán abból igazi szimbólum válik. Igen, én is a pálya szélén állok, az írói pálya szélén. Nem, én egyszerű valóságként fogalmaztam ezt, hogy a drukker a pálya szélén áll és onnan figyeli azt a meccset. Azt a tréning meccset, ami az egész regénynek az alapanyaga. Szenvedéllyel áll a pálya szélén, olyan szenvedéllyel, hogy el akar lopni, el akar ragadni onnan egy kapust, az ő kedvenc csapata részére. A csapata részére, amelyre föltette egész életét.

— *Itt íródott, ebben a lakásban a Mi van öreg, apádat, anyádat támasztott föl tulajdonképpen, a halálukkal a gyerekkorodat, gyerekkoroddal a halálukat. Itt is kegyetlenül, mégis szépséggel tetted elviselhetővé, hogy bizony nyo-*

morultul halunk meg. Ide tartozik ehhez a körhöz a Mi van Verával, talán az a regény is, Az egy ember álma. De mintha a kör, amit a gyerek kezdett el rajzolni, az az önmagába visszatérő görbe vonal, melynek minden egyes pontja azonos távolságra van a középponttól, ezzel vissza is tért volna önmagába. Így van ez valóban? Mi lesz ezután? De hát erre már azt hiszem, válaszoltál.

— Azt hiszem én is, de most mondjuk kicsit pontosabban. Éppen most a Tájak, az én tájaim című lazán összefüggő novellasorozaton dolgozom, ebből már megjelent kettő, A Lift és a Mosoda, most a Trafikok világán dolgozom.

— *Az ötlet ötletszinten merül-e fel, vagy valami mélyebb dolog hozza?*

— Rábámulok egy ajtóra, egy lehúzott redőnyre, a trafikoknál így volt. Egy trafik lehúzott redőnyét néztem, és a rajta lógó, Isten tudja miért, én még olyan ronda spárgát nem láttam. Valóságos hóhérvért volt, ami arról a redőnyről, vagyis a redőnybe bedugott kulcsról lelógott. Akkor, jöttem rá, hogy én a trafikokról már nagyon régóta akarok írni.

— *Itt gomolyog a tárgyokban is Mándy Iván világa, a te világod egy önálló kozmosz, mint minden író életműve, de ha ennek az epicentrumát kéne megjelölni, egyetlen művedet, én tudom, hogy mire gondolkod, majd később elárulom, te melyiket jelölnéd meg?*

— Hát nézd ezt elsősorban az olvasó, valóban az olvasó tudja eldönteni, én így talán a Mi az öreget tudnám mondani.

— *Egyre gondoltunk. A Mi az öreg című kötetedben irtad meg édesanyád halálát, módszereidben ugyanazokkal dolgoztál tulajdonképpen, amelyeket kikísérleteztél, mégis ennek olyan drámai besűrűsödése, olyan drámai hangulata van, amelyek talán a legeslegjobb írásaid közé emelik. Szeretném magamban is megélni, hogy mitől lettek ezek ennyire jó írások, hogy még talán az életművednek is a csúcán vannak. Nyilvánvaló a gyász, a döbbenet, a szülők elvesztése, de talán még többet is megérezteél, talán velük együtt elvesztetted önmagadat is, egyféle önmagadat. Hiszen itt ülünk abban a lakásban, ahol te együtt éltél édesapáddal, édesanyáddal. Most vagyok itt először ebben a lakásban. Amikor ide jöttem, arra gondoltam, hogy ismerem minden zegét, zugát. A bútorait, az ócska, régi bútorokat, azokat a tárgyakat, azokat a szálnalmas szegény tárgyakat, amelyeket leírtál. És bejöttem egy modernül berendezett lakásba, ahol nem látom már ezeket a bútorokat, modern bútorokat látok, nagyon kellemes, nagyon szép a környezet, de hát hol van a Mándy Iván, az egykori Mándy Iván, hol van az a világ? Lehet, hogy a Mi az öreg című kötetteddel mindez a világ is letűnt?*

— Nem, nem, a bútorok és mindaz, ami így a... hát azért ezek külső jegyek. Fontos jegyek, de külső jegyek, amik az embert körülveszik. De ahogy egy lakásból nem tűnhet el senki, aki valaha abban a lakásban élt, úgy nem tűnhetnek el még azok a bútorok sem. Minden széknak pontosan tudom a helyét, a régi székeknek, az asztaloknak, az üveges szekrénynek. Igen, mindennek pontosan tudom a helyét ma is. Tudom a helyét a szobában, és ami ezerszer fontosabb, tudom a helyét önmagamban. Nem hinném, hogy valamit is elvesztettem volna magamból. Itt kétségtelenül lezártam egy élményanyagot. Hogy ezt érzed a legjobb írásomnak, annak nagyon örülök. Én csak onnan tudom ezt megközelíteni, hogyan sűrűsödhetett össze minden a Mi az öreg című kötetben, novellafüzérben. Azt hiszem, ez az anyag volt számomra mindig a legdöntőbb, a legfontosabb. És mindennek a kulcsa, tulajdonképpen akármerre nyitottam ajtókat, akármilyen írói anyag, élményanyag felé, tudatosan, vagy tudatlanul, a kulcsa mindig az apa volt. És ez itt kapott döntő fontosságot, vezérszólamot, ebben a kötetben.

— *Arról a folyamatról szeretnék még valamit megtudni, ami az alkotást, tehát az írást megelőzi. Hogy jut el oda, odáig az író, hogy leüljön írni, mivel kezdődik?*

— Amivel maga a reggel. Én korareggel egy ilyen tépett mondat-, gondolatfoszlánnyal ébredek, amiből aztán novellát szeretnék kihúzni. Amikor ezzel a szeren-

csétlen és rettenetes foszlánnyal ébredek fel, teljesen reménytelennek érzem az egészet. Az egész novellát, amit írni fogok. Ugyanakkor tudom, hogy nem hagyom abba. De nemcsak a novellát érzem reménytelennek, az egész írói pályát abban a pillanatban. Hogy ez kétségbeejtő, ez borzasztóan esetleges. Én az esetleget utálom különben is mindenben a legjobban. Az egész rettenetesen esetleges, becsaptam másokat azzal, hogy író vagyok, és ami a legrémesebb, önmagamot is. Ennek ellenére aztán órák múlva mégis csak leülök az asztalhoz, és elkezdem azt, ami hát az írás.

— *Mihez hasonlít ez az állapot? Egy színésznek azonosulnia a figurájával, tehát már nem ő maga, hanem valaki más, akit megtestesít. Mit testesít meg az író, hogy kerül abba az állapotba? Félálomszerű állapot ez?*

— Inkább valami tébolyodott, legalábbis csöndesen tébolyodott állapot. Van álomszerűsége is, de ugyanakkor valami rettenetes valóság is van, aztán még sokminden egyéb mozzanat, a reggelnek és a napnak sokminden egyéb mozzanata, megelőzi ugyan az írást, de minden, akármilyen is történik, minden az írás köré kapcsolódik.

— *Ez a belső történés, de ha egy kamera végigkísérné Mándy Ivánt, hogy mi történik, mit csinál addig, amíg az ébredéstől leül az íróasztalához dolgozni, mit mutatna az a kamera?*

— Nem lenne teljesen érdektelen, bár hétköznapi, de a hétköznapi dolgok, mint tudjuk, nem mindig érdektelenek. Lerohanok a szemetes vödörrel, elkezdek borotválkozni gondosan, de ugyanakkor lázas izgalommal, és megint csak abba a mondat, abba a gondolatfoszlányba kapaszkodva. Majd a fürdés után esetleg különféle útjaim vannak, a Patyolattól a Közértig, vagy még más boltokba is. De mindig csak az a foszlány, az az egyetlen tépett gondolat- és mondatfoszlány, amivel később leülök, és amivel később minden boltok és minden egyéb utak és kísérőjelenségek mellett és ellenére is valóban odaülök az asztalhoz írni.

— *Egyik legnagyobb novellád édesanyád haláláról szól. Hallatlanul nehéz feladat az író számára, aki a saját személyes sorsából kell hogy vegye a történetet, a megírnivalót. Hogy tudtad édesanyád halálát objektíválni?*

— Egyáltalán nem tudtam, miért kellett volna objektíválni. Nem, nem tudtam objektíválni, ez más, ahogy az ember megír valamit, akkor sem objektiváltam, csak valamiképpen megközelítettem úgy, hogy meg tudjam írni, ez milyen érzésvonulata az embernek. Ez az, ami az író talán. Ami akár tetszik, nem tetszik, de ezt a szót kell használnom, hogy mesterség.

— *A líraiság, a kegyetlenség és a dráma, ahogy sűrűsödik?*

— Az összesűrűsödik. A mesterség sose külső dolog, azért az mindig belülről lép ki az emberből, hát bizonyos távlatot kell tartani. Hogy most aztán a líra és a dráma hogy keveredik, hát minden líra tele van drámával. Én néha azt hiszem, hogy a versek a legtökéletesebb drámák. Ott kapok én igazán olyan emberi drámákat és olyan emberi kapcsolatokat és vallomásokat, amit, legalábbis én, színpadról nagyon ritkán érzek és nagyon ritkán kapok.

— *Mire kell figyelni?*

— Hát mindig csak arra, hogy az ember hogyan... Igenis arra kell figyelni, hogy a legtisztábban és a legjobban tegyük le azt, amit meg akarunk — ezt a ronda kifejezést kell használnom — csinálni.

— *Ahhoz, hogy ne az író legyen öntelede, boldog...*

— ... vagy öntelede boldogtalan, hanem a nyomorult olvasója.

Hol a dallam?

*Négy fal között, öklömmel tartva állam,
emlékezem kimeszelt magányban.*

*Negyedórákat ütő falióra
tikk-takkol: „Tér-jél nyu-go-vó-ra!”*

*Tenyerem nyomom fülemre:
időm múlását ne jelezze!*

*Hisz vagyok ismét visszhangzó folyóparton túl:
Lámur! ... Lámur! ... – Marival első randevún.*

*Égig-érő lépcsőn, egymást ölelve,
tününk fölfelé, fellegekbe.*

*Hadonászó szülőket látok odalenn,
míg kóborolva kettőnk csillagát keresem,*

*de ily temérdek között nem találom.
Sugárhúrjaikon bánatom elciterázom.*

*Hol a dallam? ... Akár a Duna deltájához,
jutok ágazó valósághoz.*

*Ki az űr ketrecében vársz most,
az illúziókért ne átkozz!*

*Hol a dallam? ... Mered üvegszilánkos téglafal,
átröpülök rajta virradati kakassal,*

*nyakában ülve – négy-ég-tájba
nélküled-ébredésem elkukorikálja.*

*Bajuszkötős atyád dörzsöli szemét,
ugrasztja ágyból a ranét:*

*himbáló ágon egymáshoz koccanva
cseng-bong fáin az aranyalma.*

*„Nézhetne háta mögé! ...” – ordítom neki
sehonnai-valahonnai Becskereki.*

*Lábnymai fölött a csend
metronómként ide-oda leng.*

*Hegedűt, cimbalmot nem hallottam
voltam valahányszor lakodalomban:*

*forgattam menyasszonyt néma-zenére,
hullongtak képzelt százasaim eléje.*

*Hol a dallam? ... Maszkosok közül hangtalan
kilépek, vállon elviszem magam -*

*előttem láb-eresztő annyi út!
Látok végükön szivárványkaput.*

*Hol a dallam? ... Keresem, annyian keresik
azt a libabőröztető beethovenit!*

*Merre? ... Hol? ... Szóljon, apóka!
Válaszolatlan kétkerekűjét továbbtolja.*

*Kérdésem minek? ... Úgysem győztri!
A csikket, újságfószlányt összesöpri.*

*Csámborgásaimban fölemelek
minden földbe süppedt követ:*

*hátha alattuk? ... De hiába!
Medvésedve érek a lépcsőházba*

*- miért nekem ilyen átváltozásra?!
Bujok barlangomba: szobámba.*

*Belépve dörmögőből emberré, fülelővé
- mert itt van végre! - leszek rezdülővé.*

*Ömlik csipkés függönyök, csempék,
a tied-enyém-naplementék,*

*dzsungel-reggelek, rengeteg-délutánok
(nem is sejtetted: bennük merre járok!)*

*a bögrék, csuprok, sulykolók
- mindegyik „Tóth Júlcsáé vót!” -*

*porlepett, antik bútorok
mögül - látható rajtuk ujjnyomod! -*

*platonból, padlóból, belőled árad
dallama az Örömódának:*

*ELYSIUM LÁNYA, TE! ... - kórus zengi.
Mig velünk bujnak mindenek egymáshoz melegedni.*

Trakl utóljára Budapesten

*jódos kezében katonaládával,
kialvatlanul, szalmásan,
hadnagyi rangban lelép
az iparvágányon álló vonatról*

*és remegő orrcimpákkal elindul
a Richter Gedeon Gyógyszergyár irányába*

*végigmegy egy úton,
befordul egy sarkon,
átugrik egy kerítésen,
és máris az udvarban van*

*elhalad a létfontosságú alapanyagokat rejtő raktárak mellett,
képzeletét megragadják a földolgozásra váró porok, levek, kenőcsök,
de a kiömlő szennyekkel szemben sem marad közömbös*

*láthatatlanul átvág egy emeletes épületen,
az irodákban megnyerik tetszését a grafikonok,
s magában elismeréssel adózik a gyártmányfejlesztésnek*

*és belső sugallatnak engedelmeskedve
egy vaslépcsőn leereszkedik az alkaloidarészlegbe*

*téblából egy darabig a fényes üstök, tartályok, csövek közt,
majd egy folyadék útját követve,
de a termelést nem veszélyeztetve
belép egy vegyi folyamatba*

*szabad gyököt fejleszt,
leköt egy hidrogénatomot,
jótékonyan hat az erjesztőbaktériumokra,
részt vesz egy páraépzésben,
elidőzik egy ismerős összetételben
s kicsapja a kristályokat*

*aztán egy csapóajtón át megittasultan s füttyörészve
átsétál a csomagolóba,
és ráérősen tele gyömöszöli a zsebét
a helyiérzéstelenítésre szánt,
nélkülözhetetlen kokainnal*

*és többé semmibe sem avatkozva,
fizetségképpen a Sebastian im Traum
egy dedikált példányát hátra hagyva
az önkényesen megválasztott útvonalon az I. világháborúba siet*

ORSOVAI EMIL

A Csontváry-kiállításon

*Kis csaták zaja alig hallható
itt, s harsogó tény zúdul homlokodnak.
Sapkád a fátyolszürke-árnyú hó
és egyetlen szomszédod már a holnap.*

*A távolságok gyáva, elfutó
csalódásai rendre, jól becsaptak.
S a szüntelen, soha el nem múló,
bóklászó szél szegődött sóhajodnak.*

*Mikor a derű csöndje volna jó,
kő-csontig akkor tép a vad vihar, tagy,
s mihelyt tavasz ölelne, áradó:
kicsavart fákon látod, mily magad vagy.*

*Mohos szádon nem nyílik már a szó,
beszédes sziklaid csupán morognak
ha messzi villám gyúl föl lobbanón.
Magányos csúcs, az idő majd lekoptat.*

De útjaid a tájhoz eljutottak.

CSONTVÁRY GRAFIKÁI

Csontváry életművében sajátos szerepet játszik grafikai munkássága. Keletkezésük idejét tekintve a grafikákat kétfelé választhatjuk. A szénrajzok első csoportja a felkészülés idejéből származik, némelyikük jelzett és datált is és jórészt Münchenben, 1894-ben Hollósy szabadiskolájában készülhettek. Fontosságukat aláhúzza az a tény, hogy döntő bizonyítékaul szolgálnak biztos rajzi tudásának, manuális felkészültségének. A grafikák másik csoportja a tízes évek termése, soha meg nem valósult álmok, meg nem festett képek torzóiban maradt dokumentumai, összeomló belső világának utolsó fellobbanásai, képi koncentráció-kísérletei. Közülük egy sem szignált vagy datált.

Csontváry életének, művészetének alakulásáról elsősorban saját írásai adnak útbaigazítást. Két önéletrajza ismert. Az egyik az ún. „kis önéletírás” 1908-ban íródott, Csontváry az Iparcsarnokban rendezett kiállításának katalógusában publikálta. A másik az ún. „nagy önéletírás” a hagyatékkaal együtt került Gerlóczy Geodeon tulajdonába. A tízes években íródott.

A 27 éves „jogot végzett, okleveles gyógyszerész” Kosztka Mihály Tivadar a hallucinációs élményt követően szabad ideje nagy részét kezdetben — az önéletírás szerint — szorgalmas másolgatással töltötte. „...a principálisom jólelkű, idősebb ember volt... hozott egy csomó Hermes féle füzetet másolás céljából, amelyeket oly hüen másoltam le, hogy az eredetitől meg sem lehetett különböztetni. Ezt azonban hamar megelégteltem és a természetbe vágyódtam.” Kelety Gusztávnak írt levelében azt állította, hogy „...életemben múlt hó 13-ig, amikor az első karcollal a papirost elpiszkolni mertem, kezemben soha semmiféle rajz nem volt; de még az iskolában akkor 60—70-ig nem tanítottak erre, így tehát azon eszme, hogy én rajzolóhoz kezdék, pusztán a véletlenségen alapszik; s hogy rövid idő alatt már annyira vittem, miszerint kivéve a nyári fákat, olyan készséget érzek magamban, hogy nem képzelhetek el olyan monumentális épületet, amelyet lemásolni képes nem volnék.” Leveléhez néhány rajzot is mellékelte mutatába, köztük egy *téli tájképet*. Jelezte továbbá azt is, hogy szándékában áll a téli tájat a rajz alapján olajos festékkel négyszeres méretben megfesteni. „Ha ez megtörtént — az ecsetet félredobtam addig, míg a rajzolás minden ízében kellő gyakorlatra szert nem teszek.” Kelety válaszelevelében kijózanító elutasítással itélkezett. Szerinte a rajzok egy 10—12 éves gyermek első kísérleténél nem álltak magasabb fokon. Később azonban azt tanácsolta, hogy másolás helyett a természet után rajzoljon egy *téli tájképet*. Másolás helyett önálló látásra ösztönözte.

Tanulságos a természet után készült szénvázlat további sorsát nyomon követni. Csontváry eleget tett Kelety felszólításának és elkészült a Tátra téma első önálló megfogalmazódása. „Ezen első rajzomon a Tátra délután 1-től 3 1/2-ig készült, — s mivel sötétedni készült az ég, el sem készülhetett, legközelebb azonban szeretném a Kárpátok hosszú láncát papírra tenni, de úgy, hogy ragyogjon a hó s minden sziklafolt határozott kifejezéssel bírjon, mint ez a reggeli órákban, nap-sugarak általi megvilágításnál látható; s ha már az ecset is oly hűséggel szolgálna, mint a rajzón a kezemben, akkor talán első teendőimnek ismerném a Magas Tátrát virradatkor, mikor is néha-néha gyönyörű rózsaszínbe tűnnek el s ilyenkor a sziklacsoport valóban disze hazánkna — ezt lefesteni.” A világítási effektusok és a színek problematikája foglalkoztatta már ezidőtájt. Keletynek írt 5. levelében pedig megfogalmazódott későbbi alkotómódszere is: „...sikerült a múlt szerdán — Poprádon — rátekinthetni a remek Kárpátcsoporra; s ekkor határoztam el magamban, hogy e sziklacsoportot első olajfestményemben használok fel

s festem is azóta e tájképet, de csak elmémben.” „Nagy önéletírásában” egy helyen utalást találunk arra vonatkozóan, hogy a későbbiekben előzetes szénvázlatot is készített a lassan érlelődő Tátra-képhez. 1902-ben a nyarat a Magas Tátrában töltötte, a Tarajkáról csodálta a nagytarpataki vízesést és a lomnici csúcsot, ahol a sziklák világítása és a mélységnek kifejezhetetlen távlata nyűgözte le. „Nem rajzoltam, nem festettem, hanem csak figyeltem és bámultam a természet monumentális szépségét, a hangulat csendes ütemét, a gyönyörnek a legszebb természet zenéjét.” 1903 nyarán a Tátrában újabb szénvázlattal próbálkozott: „...kiszépittem az első rajzot a Tarajkáról nézve a nagy vízesést. Hátterben az összes ormokkal, a kilátó sziklákkal, de az egyméteres rajz ki nem elégített.”

Az 1881. februárjának koradélutánján Poprádon készült első Tátra vázlata óta eltelt több, mint 23 év, amikor a képet 1904 telén szinte együltében megfestette. A hosszú ideig tartó szemlélődés során a szinte beléivódott természeti élményt, a választott nagy motívumot előbb bensőjében formázta meg, alakította képpé. Ennek a gyötrelmes alkotómódszernek, fokozott szellemi koncentrációnak, évtizedekig tartó érési folyamatnak eredménye a *Nagy Tarpataki Vízesés a Tátrában*, melyet hosszas vívódás után vállalt csak megfesteni.

A kezdeti siker, a rajzolás terén való szemmel látható gyors előrehaladás megnyugtatta és felkészült az újabb próbatételre. 1881-ben Rómába utazott, hogy Raffael műveivel találkozzék.

1884-ben gyógyszerészeti jogositványt szerzett és Gácson gyógyszerterát nyitott. Nincs adat arra vonatkozólag, hogy 1884 és 1894 között Gácson rajztanulmányokat folytatott volna, a müncheni rajzok érettsége azonban annak feltételezését valószínűsíti. „...amikor a szűkös jövedelem a napi négy koronát már elérte, vállalkoztam a festői terv keresztülvitelére és Münchenben a Hollósý féle festőiskolába léptem be. Az első rajzom koponyarajz volt, amihez a híres Werthmüller Mihály állta a modellt, aki a rajz befejezése után magából kikelve mondá: „Sie lieber Herr, ich stehe 17 Jahre Modell, aber so kräftig hat mich noch niemand gemacht, wie Sie”. Ez volt az első nagy meglepetés, amit a kinyilatkoztató ígéretnek tulajdonítottam és az eredménnyel az egész iskolát felvillanyoztam, mert napról napra, mint fa, fejlődésnek indultam. De nemcsak a rajzban, hanem a színélemzés terén is nagyot haladtam, mert Münchenben nyáron már a napszíneket kerestem és elemeztem oly nagy arányban, hogy az Hollósýnak is feltűnt. Komolyan Hollósý a festőiskoláját kezembe adta, nemcsak szellemi, hanem anyagilag is obmanja voltam az iskolának (én válogattam ki a modelleket festéshez, rajzolásához, mert rajzolni rendkívül szerettem.) Úgyhogy, amikor Münchenből Liezen-Mayer Sándor barátom tanácsára Karlsruheba utaztam, az iskolát tőlem Hollósý a legszebb virágzásban vehette át, Karlsruhéban Kallmorgen tanár festővel ismerkedtem meg, aki később Berlinben azzal fogadott: „Haben Sie noch die wunderschöne Farben?”. Háromhavi otlétem után Zárában kötöttem ki, ahol télen a hűvös színek ki nem elégítettek. Visszavágytam a modellekhez s Düsseldorfban kététi utánjárással sem tehettem szert modellekre (Elmentem Jansen igazgatóval megbeszélni a dolgaimat, aki meglepetésemre kijelentette, hogy a tájképfestészetben nagyon előrehaladtam, úgy, hogy akadémiaira szükségem nincsen, de alakfestésre magához vesz, ez azonban modellek hiányában nem valósulhatott meg). Párisban a Julien Akadémiába iratkoztam be, de vesztémre, mert az akadémián a nagyarányú rajzolás nem volt megengedve (rendszeres sablonszerű kis aktok rajzolásánál egyéb szabadsága nem volt a festőnövéndéknek, s ha valamelyik ki akart emelkedni s nagyobb arányban rajzolni, azt nemcsak durván leintették, hanem durva módon meg is akadályozták a munkában, úgy, hogy nekem sem maradt egyéb hátra, mint az akadémiától elbúcsúzni s a szabad természetben keresni a motívumot további fejlődésre nézve). E kényszer készített Páris elhagyására s az akadémiákkal való teljes szakításra”. Az iskolák viszonylag gyors váltogatásából bizonyos türelmetlenségre, nyugtalanságra is következtethetünk, de arra a szándékra is, hogy minél több helyen nyerjen kiképzést.

S hogy Csontváry e korai tanulmányrajzokat fontosnak tartotta, bizonyítja az is, hogy kiállította őket.

Werthmüllert profilban ábrázolta. Az arc plasztikája, egyben karakterének hordozója így érvényesül a legmarkánsabban. Magas, prémes gallér keretezi az öregember nyakát, a kabát ujj- és háttarrata hangsúlyosan tagolta a ruházatot. E foltszerű sommázással a rövidülést is bravúrosan megoldotta. A szövet a ráeső fényben a fekete gazdag színárnyalatával színeződik. A kócos haj és a hosszan lenyúló barkó között az ivelt rajzolatú fül uralkodik. Az arcél jellemzője a hátracsúszó magas homlok, s az erőteljes, duzzadt orr nyergének egybefutó ívelése, és a dús szemöldök, mely a mélyenülő apró szemet majdnem takarja, és a homlokot az orrhoz ízeli egyúttal. A száj keskeny, pengemetszetű, az alsóajak kissé hátracsúszott, az áll markáns. E fáradt, réveteg tekintetű arcot szarkalábak barázdálják, a ráncok az orrnyeregből sugarasan futnak szét. A fénynek a plasztikai megjelenítésében nagy szerepet szán, árnyékkal és a fény csillogásával modellál.

Hasonló beállítottságú *Georg Tretter* kissé lehajtott fejű, szakállas portréja is. *Otto Handert* háromnegyed profilban ábrázolja, míg a kalapos *Hans* figuráját ismét oldalnézetből láttatja. Szembetűnő, hogy ezen a képen a fénynek milyen nagy szerepe van, a világos-sötét ellentétje a plasztikai kifejezés fő eszközéül szolgál. Árnyalatokban oly gazdag a kép, hogy ezáltal szinte színes benyomást tud kelteni. A kalap hátsó karimáján és a hátrészen a szénrajzot spriccelt, ráfúvásos technika váltja fel.

E korai tanulmányrajzok közül azonban kétségtelenül a legfestőibb az *Öregasszony* portréja. Fekete kendő keretezi az őszhajú, derékig ábrázolt idős asszony tászkás, megfáradt arcát. Az áll alatt szorosan megkötött kendő rojtja hosszan lenyúlik az inget alig láttató ruhára. A fekete finom fokozatait széles skálán játssza végig. E képen a háttér semleges fehérje helyett sötét hátteret alkalmaz, mely a fej mellett háromszöget metasz ki a kép sarkából. A homlok és az ezüstösen csillogó ősz haj erőteljes megvilágításának halványuló továbbcsengése az arcon, majd egyre csendesülve a váll ruharedőin suhan tova. A fekete bársonyos melegsége gazdagon árnyalt színhatást ébreszt, melyet a háttér komponált, semleges feketéje még erőteljesebben kiemel.

Amalie félaktja átlósan szeli ketté a képet. Nyugágyban ül, fejét megtámasztja és kissé a néző felé fordítja. Karja mereven, élettelenül csüng alá. A tanulmány értéke kétségtelen a diagonális beállításban, a tudatos komponálásban rejlik. A fül kissé szervetlenül kapcsolódik a fejhez. A fül rajzolata egyébként több tanulmányrajzon hangsúlyos, itt azonban túl nagy feladatot jelenthetett a helyes megoldás. A *Szakállas tértialak* esetében a hosszú haj takarja a fület és a nyakat, ezzel mintegy megkerülte a fej és a törzs kapcsolásának problémáját. Az elnyűtt test pontos, realiztikus ábrázolása köti le a figyelmét. Az arcból most jószerivel csak a homlok egy darabja és az orr látszik. Nagy gondot fordít viszont a nadrág és tartozékai bemutatására, az összekulcsolt kéz ábrázolására.

A Csontváry-hagyatékban egy különös rajz is fennmaradt. Rajta Csontvárytól származik a sátozott háttérből kibontakozó fiatal lány feje. Kissé előrebiccent, szemét lesüti. Haja koszorúba fonott. Ugyanennek a fejnek kissé frontálisabb változata szembefordítva, tükörképben látszik a rajz alsó felében. A kétségtelenül Csontváry kézjegyét magánviselő kettős leányfej mellett a lap bal alsó és jobb felső sarkában egy-egy festőállvány előtt álló, baljában palettát, jobbában ecsetet tartó férfi áll. A fiatal festő kalapot, mellényt és öltönyt visel. A profilban ábrázolt szakállas férfialak minden bizonnyal maga Csontváry. Fiatalkori fényképfelvételekkel, valamint Önarcképével egybevetve a hasonlóság feltétlenül megállapítható. A felső sarokban lévő festő feje felett lebegő, sugarakkal ékített ötágú csillag tréfás utalás a zsenire, az elhivatottságot égi szózáttal hírül vevő Csontváryra. Balra lent Lakos Alfréd festő kézjegye olvasható a 894-es dátummal. Tanulmányútjának egyik állomáshelyén találkozhattak.

Az 1895—1910 közötti évekből, az életmű létrejöttének időben szűkreszabott

másfél évtizedéből nem maradt fenn hiteles rajz vagy vázlat. Utalás is csak a már fentebb említett Tátra képhez készült vázlatról történik.

Csontváry 1910 és 1913 között — legalábbis bizonyíthatóan — nem dolgozott. Valószínűleg ez időre datálhatók írásművei.

Az ezt követő időből számos — főként nagyméretű — karton maradt fenn. Allegorikus, szimbolikus jelentésük írásainak gondolatvilágát, annak bonyolult, áttételes világát tükrözik. Írásban és képben kifejezett gondolatai, érzései a szétértékelés színes kaleidoszkópjára emlékeztetnek.

1913-ra datált az *Allegorikus jelenet*. Pertorini Rezső kitűnő elemzése a következő: „Ez a kép sűrítve tartalmazza mindazokat a hasonlatokat, példákat, amelyeket a kor szinte biblikus hangú ostromozásakor a festő leír. Az emberiséget jelképezi valószínűleg az a férfi, aki szarkofágban fekszik és aki mellett felsorakoznak az összes »negatívumok«. Az első az elszáradt, életet szimbolizáló fa, amelynek nincs egyetlen életképes hajtása sem. Szinte ellentétet képez a cédrusokkal, amelyeknek bár van tört oldaláguk, de van koronájuk, jövőjük, fejlődési lehetőségük is. Míg a cédrus lombjai között a sasmadár ül, amely az intuíción, a zsenit, az irigylendő legszélesebb látókört jelképezi a festőnél, addig az elszáradt ágakon egy kismadár látható, arra szegezi megtört tekintetét a szarkofágban fekvő férfi. Majd egy gyeritya tűnik fel, az a fényforrás, amely a legkisebb, legsilányabb, szinte ellentét az igazi fényforrásnak, a napnak. Egyben jelképe az éjszakának, az éjszakai életnek, amely züllésbe torkollik és a tiszta látást akadályozza. Mellette áll az erotika szimbóluma, a meztelen női szobortorzó. Az éjszakát jelképezik a baglyok is, azok az élőlények, amelyek soha napba nem néznek, kerülik a napvilágot, mert szemük, látásuk az éjszakától teljesen elkorcsosult. Ezután egy szobanövény következik, az a fajt megcsúfoló, nemesített élőlény, amely teljesen elszakadt a természettől és a természetellenes légkörben nevelve, elvesztette ellenálló erejét, szaporodóképességét, »fajtatulajdonságát«. A cserép alatt a szarkofágban két kisgyermek látható. Ők is olyanok, mint a szobanövény, üvegházban nevelődtek, életképtelenek, talán az éjszakai élet, a szűk látókör miatt degeneráltakká váltak, vagy már egyenesen olyanok, mint a baglyok, nem lesznek alkalmasak a tiszta látással, a természetben való gyönyörködéssel és alkotásokkal istentől megszabott emberi fajtatulajdonságra. A szarkofág mellett is szobanövények sorakoznak, mert minden mesterséges a modern ember világában, minden mesterkélt, elszakadt a természettől. A kép jobb sarkában egy másik férfialak görnyed, kezei deformáltak, egy nála kisebb, ördögfülekkel ellátott törpe alak előtt térdel. Ez az alak lehet maga az ördög, vagy a sokat emlegetett kereskedő, aki kapzsiságra, az anyagiak hajszolására tanítja az embereket. Jobboldalt a falon egy sarkányhoz hasonló mitikus alak fekszik egy állványon, letéteményese a rossznak, az elfajultnak. Állványa alatt tükör, talán ebbe kell tekinteni, hogy legalább önmagát meglássa, hogy hibáit felismerje az ember. Mintha erre intene a tükör mellett oszlopon álló mellszobor, mely Csontváry is lehetne szakállas arcával, számonkérő szemével. A kép egésze mintha figyelmeztetésül szolgálna, borzalmakra hívna föl a figyelmet. Az elemzés asszociáció sorát valószínűleg a kép bal oldalán kell elkezdeni, ekkor az írásokban is felhasznált metaforák, képek szinte törvényszerű egymásutánját tudjuk megtalálni”. Németh Lajos véleménye szerint az Allegorikus jelenet tulajdonképpen a „Kultúrember tévedése” pamfletje, mondanóinak allegóriája.

Az ugyancsak 1913-ra datált, pauszpapír mindkét oldalán, tehát tükörképbe fordíthatóan megmunkált, közel azonos méretű két rajz, a *Róka és a hattyú*, valamint az *Önarckép rigóval* ugyancsak különös kompozíció. Az elsőn a fejét hátrafordító madár nyakának íve, testének kerekded vonala szinte körformát ír le. Téglányforma oszlop mögött ülő róka figyel. A téma feloldása sokféleképp megközelíthető. A feltevések egyike lehet az állatok vélt, vagy csak nekik tulajdonított jellemvonásainak párhuzamba állítása. A mesék birodalmában a róka a ravaszság, az álhatalosság, az eszesség, a hattyú pedig a hivalkodás, az ostobaság és az ösztönösség tulajdonságaival ruházódik fel. A másik lapon a tükörbe néző (vagy ablakon benéző) önportréval szemben pihenő-lépő állásban fekete rigó és lefelé lépő nő

lábak. A festő átható tekintete a néző felé irányul. A múltba nézés-jövőbe látás kettőssége, az emberi lélek bölcsessége, az élet hívságaival való bátor szembe fordulás, melynek pedig mindennapiságát, állandó meglevőségét a közelítő, lépő nőalak jelképezi és a merészen kihívó tartású, sárgacsőrű fekete madár közvetíti.

A fenti két, szimbolikus mondanivalót hordozó lappal mutat tartalmi és formai rokonságot a *Kompozícióterv figurákkal* és a *Kompozícióterv figurákkal, állatokkal*. A két töredék ma már nem illeszthető össze pontosan, de bizonyos, hogy összefüggtek és egy nagyobb mű részletének tekinthetők. A hiányosan fennmaradt, töredékes kompozíció vizsgálatakor jószerivel csak a látható figurák számbavételére vállalkozhatunk. A kisebb kartonon balról jobbra csőrös figura mellett két karját felemelő, háttal ábrázolt dekoltált nőalak látható, körötte kuporgó-fetregő figura. A kép alján kontyos női fej néz maga elé mereven. Jobbra gyermekét féltőn magához szorító anya riadtan szemléli a hosszúcsőrű, kígyózó nyakú flamingók csoportját. A hármaskompozíció átnyúlik a másik kartonra is. Azon kanyargó úton három fatörzs, földhöz kötődésük állatlábbhoz hasonlatos. A fejét oldalra fordító madár mellett tátottcsőrű, karcsúnyakú flamingó. Középen körökkel, párhuzamos vonalakkal jelzett szekérsaroglyából egy róka pislant hátrafelé, ahol egy férfialak látszik halvány-áttetszően. A kocsi elején előrenyújtott karú férfi, a kocsi előtt ló. A hátsó, magasra nyúló keréklépcsőn fekete madár gubbaszt. Az előtérben sündisznószerű gömböcformák.

1914-ben két nagyméretű, plakátszerű szénrajzot készített Ferenc Józsefről a „mindent megfontoltam, mindent meggondoltam” közismert szállóigévé lett ferencjózsefi mondás pillanata örökítődik meg e rajzokon. E császári póz képeslapokon és plakátokon keresztül vált közismertté és ezt a sztereotíp képet Csontváry ugyan némileg módosítva felfokozta és felnagyította. A két változat közül az egyik kontúrrajzos, az egyes felületeket fehéren hagyta. A másikon telítette a formát, festőileg is modellálta, a fény-árnyékot hangsúlyozta.

A legnagyobb méretű Csontváry grafika a *Tanulmány* több, mint 12 négyzetméteres. A szélek felé magasodó hegyek, a közéjük zárt lankás táj síkszerűen kiterített, szinte teljesen nélkülözi a mélységet. Számos figurája így az előtérben zsúfolódik. A kép alsó szegélyén jobbról-balra katonasípkás, profilban ábrázolt lovas figura, mellette puskás ember, majd kucsmás és tányérsípkás fejek sorjázanak. Szembenéznek, csak egynémelyikük fordul oldalt. A lovast derékig ábrázolta, balra a fejek egyre inkább elenyésznek, a kép sarkában már teljesen eltűnnek, szinte „alámerülnek”. A fejek mögött vízszintes, talán utat, netán kerítést, vagy horizontvonalat jelző csík húzódik. Bal oldalt álló lovak csoportja, hátrább velünk szembe haladó lovasok alakja tűnik fel. Középen pedig ránszögezett ágyú csöve meredezik. Jobboldalt a kép széle felé kardjukat előrántó lovasok vágatnak kifelé a képből. A jobb alsó sarokban kissé előrehajló nőalak, ülő, kutya-szerű állattal. Rendkívül rossz állapotban, helyenként csak árnyékszerű foltokban maradt meg e rajz. A grafit erősen elhalványult, lekopott, így teljességében ma már nem értelmezhető a kompozíció. Az alsó rétegben lévő figurák feltehetően fogságba esett katonák, akiket fegyveres, kucsmás, hegyesbajuszú férfiak őriznek. A hátsóbb képrétegben mozgalmas lovascsoportok hadi eseményeket jelképeznek. Erre utal a középtérbe állított magányos ágyú is. A légtérben, mely a teljes felület több, mint kétharmadát teszi ki, csóvaszerű folt úszik, talán üstökös, vagy az első világháborúban használatos léghajó?

A *Kompozíción* függőleges ritmusban szorosan egymáshoz tapadó árnyak, csuklás figurák látszanak. Középen, mintha a Panaszfal véneit vélnénk felismerni, balról pedig női figurát, fallikus jeleket. Itt egyébként a zárt rendszer térben kinyílik, kettéválk. A háttérben levő rajzolat a kompozíció jobboldalának ritmusát idézi.

Az ún. *Csarnokterv* háttérében három nyeregtetővel fedett épület oromfala rajzolódik ki. A középső épület három ajtónyílással tagolt. Balra félgömbtetős, karcsú oszlopos, nyitott, kóralaprajzú kis épület látszik.

A *Magyarok bejövételének* szimbolikus kartonja, mely jelenleg lappang, tu-

lajdonképpen Csontváry apoteozisa. Az új hazát kereső Árpád helyett önmagát ábrázolja zsakettesen, teveháton ülve, fenségesen.

Csontváry szénrajzai 1973-ban a pécsi múzeumba kerültek megőrzésre. Állandó kiállításon való részleges bemutatásukat megelőzte a rendkívül elhanyagolt állapotban lévő grafikák szakszerű konzerválása, restaurálása.

A Csontváry grafikák kedvezőtlen megítélésében minden bizonnyal közrejátszott az a tény is, hogy jórészt fotókópiáról, vagy éppen csak cím szerint voltak ismereteseek. Még a szakemberek számára is csak alig voltak hozzáférhetőek. Így aztán az is némileg magyarázható, hogy a szakirodalom miért bánt ilyen mostohán velük. Genthon István például 1935-ben megjelent könyvében emígy tett említést a Csontváry rajzokról: „Első munkái száraz, akadémikus jellegű tanulmányok, melyekhez későbbi műveinek semmi köze sincsen”. Pogány Ö. Gábor szerint (1948): „mindegyik képe szörnyű kinlódás a gyarló készütsége és eltökélt szándéka között”. Csontváry festészetének az ötvenes, hatvanas évek fordulóján a brüsszeli, majd a székesfehérvári kiállítás átütő sikerével az életmű teljes rehabilitálásával egyidőben került sor Németh Lajos monográfiájának kiadására, perdöntő megállapításaira. Elismeréssel ír a müncheni rajzokról is: „A szabadiskolai próbálkozások közül megmaradt néhány... Jól konstruált, megbízható felkészültségről valló tanulmányfejek és félaktok. A feladatnak megfelelően aprólékos, a részleteket is figyelembe vevő tanulmányok, ám a részletezés mögött érződik az anatómiai váz.” Foglalkozik Németh Lajos a késői vázlatok szimbolikájának feldolgozásával is. Pertorini Rezső könyvében elsősorban a tízes évekbeli szimbolikus kartonokat elemzi a grafikák közül. 1970-ben látott napvilágot Márffy Albin tanulmánya, mely hét müncheni tanulmányrajzot ismertet. Ezidáig tulajdonképpen ez volt az egyetlen olyan tanulmány, mely kizárólag a grafikákkal foglalkozott, ha nem is a teljesség igényével.

KÉPZŐMŰVÉSZETI KRÓNIKA

Érdekes és szokatlan kiállítással hívta fel magára a közelmúltban a figyelmet a Józsefvárosi Kiállítóterem. Híven korábbi programjához, ezúttal is a vizuális esztétikai nevelést kívánta szolgálni, a modern művészet útjának és eredményeinek bemutatásával. Ezért vágta fejszóját egy igen nagy fába: A *szék* címmel rendezett kiállítást. Mint a katalógusban Blazsek Gyöngyvér írja, „kiállításunkon táblázatot adunk közre közel 100 év keresztmetszetéből... vizsgálva... 16 építész véleményét... Alkotásaik — házaik és néhányuk ma is gyártott egyedi vagy széria székei — határkövek a környezetalakításban.” A mérce tehát igen magasra emelt: a tárlat azonban ezt a magasságot nem tudta „megugrani”. Hely és anyag szűkében a vállalkozás erősen körülhatároltnak bizonyult: sem a szék valódi történetét nem tudták — nyilván objektív okokból — bemutatni, sem a modern építészeti és környezetalakítás történetét: mindkettő jóval nagyobb apparátust, helyet igényelt volna.

A szék történetében valóban megtalálhatók a modern művészet némely törekvései; mégsem azonosítható a kettő, mert széket nem csupán építésszek — még hozzá, a kiállítás példái szerint, a világ legjobb, úttörő munkásságot kifejtő építései — terveztek, s az építésszek tevékenységét csupán ebből aligha lehet megérteni; még akkor is nehezen, ha a katalógus választott szempontok alapján közli (mert nem vizsgálja, csupán publikálja) véleményüket.

Megpróbálom tehát — legalább vázlatosan — megrajzolni a szék valódi történetét az utolsó 100 évben. Ehhez persze igen sok negatív példa is tartozna, elsősorban a túlélő eklektikus törekvések miatt — ezekkel azonban itt nem foglalkozhatom. A sort a Thonet-székek nyitották meg: e valóban forradalmi változást jelentő bútorok. Feltalálójuk nem építész volt, hanem német asztalosmester, aki Bécsben dolgozott, mert a hajlított technika osztrák szabadalmának értékesítésére Metternich rábeszélésére a császárvárosba költözött. Vele kezdődött meg a modern, géppel gyártott, tömegigényt kielégíteni képes sorozatban gyártott bútor. Thonet bútorai voltak a korszerű tömegbútor első, máig nehezen felülmúlható példái. A többnyire gőzölt bükkfából készült, lemezekből készített székei 1851-ben, az első londoni világkiállításon nagy bronzérmert nyertek. Hamarosan nagy tömegben gyártották őket. Pestre már 1850-ben eljutottak: az egykori „Angol királynő” szálló 400 darabot rendelt belőle.

A kiállítás egy típust mutatott be, mintegy jelzésként — Thonet azonban számos változatot készített: előbb még bonyolult rajzú, tekervényes darabokat, majd mind egyszerűbbeket. A tömör fából készített olcsó széria-áru hamarosan meghódította az európai piacot. S amikor 1869-ben megszűnt a szabadalmi védetség, sok bútorgyár tért át a Thonet-székek gyártására. Hatásuk is nagy volt: jól lehet a 20. századi stílus-keresés idején elfordultak tőle, később nagy becsülete támadt puritán formáinak, mert jól illeszkedtek a funkcionista építészeti által alkotott terekbe. A hajlított bútorelemekkel Thonet iskolát csinált: A. G. Schneck, a német „Windsor-modellel”, új hintaszékével fejlesztette tovább, majd nyomában mások is, míg végül Alvaar Aalto, a világhírű finn építész újította meg. A Thonet-ösök szerkezeti alapelvéből indult el, a faanyagot furnirszeletekből ragasztotta össze rétegesen és hajlította a kívánt formára; az ülés és a támlafelület szintén rugalmasan feszített falemezből készült. Ez az elv érvényesült Breuer Marcel hajlított csövázás székeiben, Mies van der Rohe „MR”-székeiben és később „Barcelona-székein” is. Ők azonban csupán az elvet vették át: munkásságuk már a

Bauhaus és a konstruktivista bútorok kategóriájába sorolható, s ezek már a húszas évek történetéhez tartoznak. A holland (és nem német, mint a katalógus jelzi) Rietveld, az 1917-ben alakult „De Stijl” csoport tagja még ugyanabban az évben megszerkesztette a konstruktivizmus eszméinek jegyében az „ülészhez való eszköz”, amit ma a művészettörténet „konstruktivista” karosszék néven ismer. A Bauhausban pedig Breuer Marcel, még 1922-ben, tanuló korában, Rietveldtől függetlenül, hozzá hasonló konstrukciót hozott létre, majd 1925-ben alakította ki első — már említett — acélcső foteljét.

A kiállítás erre a vonulatra helyezte a hangsúlyt: s joggal büszkélkedett a magyar származású Breuer Marcel alkotásaival. A szék története azonban ezzel megközelítőleg sem teljes: nem lehet nem említeni a századforduló idején MacKintosh és Riemerschmid, továbbá Henry van der Velde székeit, majd Le Corbusier nagyszerű pihenőszékét, a dán Jacobsent, a svédek, a finnek modern székeit. S a Bauhaus mellett a két világháború közti időben virágzott a Bécsi Bútoriskola, melyben a haladó hagyomány és a modern szellem nagyobb mértéktartással egyesült; igaz, hogy az iskola hatása Közép-Európán kívül alig terjedt. A „Wiener Werkstätte” és a „Haus und Garten” tevékenységében az angol bútor nagy és nemes hagyományaihoz kapcsolódott: szerénység, puritánság, jó arányok jellemzik a többnyire szép faanyagokból készült alkotásokat.

A modern szék történetéhez — ha már e bemutató Budapesten van — nem csupán Breuer Marcel, de Kozma Lajos, Kovács Zsuzsa, Juhász László, Kaesz Gyula, majd Borz Kovács Sándor neve és munkássága is hozzátartozik. Miután azonban ez a méltatás semmiképpen sem pótolhatja a kézikönyvet, meg kell szakítanom a felsorolást. Még csupán annyit, hogy a már említett előzményekre alapozva, a század közepétől fogva világszerte fellendült a design-művészet, amely jeles alkotókat és — többek közt — kiváló bútorokat produkált, s munkásságukban már maradéktalanul érvényesült a Thonet-elv: a tömeggyártás, egyesülve a tipizálással. S e művészek között nem csupán a finn származású amerikai építész, Eero Saarinen érdemelt volna említést — építésze a plasztikus elemeken és a modern héjszerkezeteken alapul —, hanem az ugyancsak amerikai Ch. Eames csövázás, lebegő lemezfelületű székeivel, az olasz Carlo Bartoli „Mito” székei, az ugyancsak olasz Gian Carlo Piretti krómozott acélcső keretből és átlátszó színezett műanyag ülőkéből és támlából készített egymásba állítható székei, nem is szólva a japán Isamo Noguchiról, Hans J. Wegnerről és másokról. Ez azonban már túl messzire vezetne — már design-történet inkább, bár nem választható külön tőle a szék története.

A kiállítás tehát inkább felkeltette az érdeklődést a téma iránt — s jószerivel inkább annak az elvnek az igazolása kívánt lenni, hogy „formakutató festészet nélkül nincs építészet, nincs alkalmazott művészet, nincs ipari tervezés”, mint Fajó János írta a katalógusban. Kétségtelen, hogy a nélkül az alapforma-kutatás nélkül, amit Mondrian, Malevics, van Doesburg végzett, nem lenne modern design —, de legalább ennyire ide tartozik Arp, Brancusi és Max Bill szobrászi forma-rombolása-építése is. A szék című kiállítás tehát felvetette az igényt az iránt, hogy valóban láthassuk a szék történetét bemutató kiállítást: valószínű, hogy anyag hiányában ez a kiállítás nálunk nem igen lesz megrendezhető. Még azt sem mentjük meg, ami megmenthető lenne: így pusztult el Kozma Lajos Főris-cukrárszda-beli berendezése, ment tönkre a Rózsavölgyi berendezés és megy tönkre ma is — az IKV „rekonstrukciói” nyomán — egy sor pótolhatatlan értéket jelentő belső berendezés.

•

Az előbbi kiállításához kapcsolódik — jöllehet korábban, attól függetlenül keletkezett — az Iparművészeti Múzeum szép kiállítása, mely a *magyar design* eredményeit, helyzetét veszi számba. A design fogalmáról, módszeréről rendkívül tömören tájékoztat: „A 20. században a harmonikus emberi környezet tömegigény. Az igényeket, az előállítás és a forgalmazás lehetőségeit alapos kutatásokkal mé-

rik fel szociológusok, közgazdászok, mérnökök, piackutatók és formatervezők. Az adatok alapján készül el a termékeny termékrendszer terve, a mérnök, a konstruktor és a formatervező közös alkotása. A formatervező feladata a felhasználó ember igényeinek érvényesítése. A terv sorozatgyártásban valósul meg. A megszosorozódott igényeket csak így lehet kielégíteni.

Nem szükségszerű, hogy a sorozatgyártás uniformizálódáshoz vezessen, mert a kereskedelem gazdag választékot tárhat a vásárló elé."

Maga a kiállítás szellemes ötlettel indul: a világítás különböző módjait mutatja be. Elsőül egy csupasz villanykörtét, amelyről megjegyzi, hogy olcsó ugyan, de látványa sivár, fénye kápráztat és nem irányítható; ezután Kanyák Zsófia pompás lámpáját látjuk, amely 1971-ben készült Muranóban — ez kézműves módon készült, s jóllehet formája és világítástechnikai jellemzői minden igényt kielégítenek, de csupán kis példányszámban és drágán állítható elő. Végül nagyipari, formatervezett lámpa következik: ez megfelel rendeltetésének, nagy sorozatban gyártható, széles vásárlóréteg számára elérhető.

A kiállítás (talán inkább megfelel a bemutató szó) anyagi-szellemi használatra készített, formatervezett gyáripari termékek sorát tárja elénk. Ezek kielégítik az igényeket, nevezetesen: a tárgy jól használható, jó minőségű anyagból, tartós eljárással készül, elfogadható áron kapható és más tárgyak együttesében harmonikusan jelenik meg. Jóformán életünk minden területét felölelik a bemutatott „művek”: bútorok, még hozzá gyerekbútorok, ülőbútorok, munkaszékek; lakástextilek; világítótestek; híradástechnikai és elektronikus készülékek; egészségügyi berendezések és készülékek; edények, háztartási eszközök és gépek; kéziszerszámok és kisgépek; játékok, írószerek és sportfelszerelés; órák; kelmék, öltözetek és kiegészítők; végül pedig a Fabulon-csomagolás és írószer-csomagolás látható a teremben.

Nem tartunk még ott, hogy azt bíráljuk, ami a bemutatón látható; ez is jelzi, mennyire az elején tartunk még hazánkban a design-tevékenység elterjedésének. A gondok nem elsősorban esztétikaiak, hanem ipartervezési-szervezési és szociológiai jellegűek. A termékek zöme ma is formatervezés nélkül kerül a piacra, mert sem az ipar, sem a kereskedelem érdekeltsége nincs biztosítva. A másik gondot jól szemléltette a közelmúltban a szomszédos teremben lezajlott nagyszerű kiállítás, *Karmazsin László* gépipari formatervező művész munkássága. Karmazsin sokoldalú, eredményes tevékenysége nyomán új, szépvonalú hajó közlekedik a Dunán, elektromos berendezések öltöttek nagyszerű, korszerű formát; keze alól került ki az Unimeric 700 elnevezésű automatikus vezérlőberendezés; hipermodern gépek nagyszerű plasztikai megoldású realizálója ő. Mégis, például a tévé-tervezés során megalkuvásra kényszerült: hiába készült el a jó minőségű modell, a sorozatgyártáskor az ipar „igénye” más kávéát készített, mint amit a tervező elképzelt.

S a harmadik, talán legnagyobb gondról épp e sorok írásával egyidőben jelent meg egy szívszorító írás a Valóság májusi számában: mi a *közönség* igénye? Nem szaporítom a szót e sokat és sokszor emlegetett szociológiai kérdés taglalásával, meg is haladja az én hatáskörömet; hozzátenni nem tudok sokat, ismételtetni nincs értelme. Sok hasonló kiállításra, az ipar és a kereskedelem szemléletének a megváltozására van szükség az előrelépéshez.

A korszerű lakáskultúrában fontos szerepük van a lakástextileknek: a bútorszövetek, a függönyök, a szőnyegek és a textílfaliképek tömegükkel, színükkel, mintájukkal és anyagukkal befolyásolják a lakás karakterét, meghatározó szerepük van a lakás összképének kialakításában. *Cságoty Klára* művészi tevékenységének egyik részét alkotja ez a tevékenység, a gépi textíltre való tervezés. A szériagyártás lehetősége, s az ennek következtében kialakult elérhető árak a nagyközönség részére ezzel a gyártási eljárással készült alkotásokat tették hozzáfér-

hetővé. A soproni, kőszegi, tatai, szombathelyi gyárakban készült sorozatok kis alapterületű otthonok részére készülnek; ezekben egy-egy helyiség több funkciót is betölt: dolgozószoba, ebédlő, hálószoba, s nem egyszer még gyerekszoba is. Ezek más mintázatú, más színösszetételű textileket igényelnek, mint a nagyméretű közösségi helyiségek részére készült művek; Cságoly Klára esetében például a Duna Intercontinental szálló kongresszusi termébe készült tizenkét négyzetméteres darabokból álló, néhány egymáshoz közeli színből, illetve tónusból kialakított, négyzetek, téglalapok, körök és körcikkek ritmusára épülő mintázatú négyszáz négyzetméteres földi szőnyeg. A funkció eltérései mellett a gépi sorozatgyártás esetén sem hagyhatók figyelmen kívül a gépi termelés speciális adottságai, a technikai és technológiai problémák.

Ezek mellett egyedi darabokat is alkot: ezekkel szerepelt az utóbbi években a szombathelyi Fal- és Tértextil Biennálékon. Ezzel ő is részesesé vált annak a textilreneszánsznak, mely a magyar képzőművészetben — nem függetlenül az egyetemes művészettől, a szomszédos országok művészetétől — a hatvanas évek óta kibontakozott. Ez Ferenczy Noéminak a képi hatást az anyagszerűséggel egyeztető nagyszerű művészetét tekintve előzménynek, Hincz Gyula grafikusabb, Dománovszky Endre festőibb hangvétele nyomán bontakozott ki, előbb figurális művekben, majd az anyagból magából felépülő, a szövés módok hagyományos és új formáit alkalmazó eljárásokkal kifejeződő alkotásokban. Ez utóbbiak közé sorolhatjuk Cságoly Klárát is, aki gyapjú- és kenderszálból alkot autonóm alkotásokat. Ezeket mutatta be legutóbb a Kulturális Kapcsolatok Intézete intim kiállítótermében. Kétféle művet mutatott be: hagyományos eljárással készült falikárpitokat és tértextileket. Ez utóbbiban eszköze tisztán a szál, mert még színvilágában is monochróm: fehérből épít, s csak legutóbb vezette be egy-két alkotásán a pirosat. Így előadásmódjában a fehér anyag plaszticitását használta fel; művei nagyméretű reliefszerűek válnak hasonlóvá. Ritka puritanizmus jellemzi őket, a plasztikus forma és a ritmus azok az elemek, melyekre ezeket komponálja.

A kiállítás 1970-től ad áttekintést munkájáról. Kritikusai megegyeznek abban, hogy Cságoly Klára pályáján az 1970-ben készült „Teljesség” című kárpit kiemelkedő jelentőségű. A zárt körforma a mindenséget szimbolizálja: a kontúrön belül sávonként változó plasztikai ritmusra épülő, a sík alából hengerszerűen erőteljesebben és kevésbé hangsúlyosan felmagasodó formák — a népművészetből ismert darázsolási eljáráshoz hasonló módon formáltak — gazdag változatossága kontrapunktikus szerkesztéssel, egymásra felelő hangsúly-váltásokkal teremti meg az egyensúly nyugodt, harmonikus állapotát. Az „Ösölelkezés” vastag, sodort fehér gyapjúszálból készített, gyűrűkből épülő kettős köre egybefonódik — ez a teljesség érzete mellett a megújulás, a keletkezés, a születés gondolatát is jelképezi. E két mű formai ellenpontja a „Megismerés”, amelyen a kör alakú, a „Teljesség”-hez hasonló formavilágra applikált anyagot „betépi”, mintegy feltárja vele az alatta levő réteget, megnyitja, hogy általa így nyíljon meg a felszín alatt a lényeg, a látható mögött a rejtett, de valós összefüggések világa. A „Tavaszi” két ölelkező elemből álló szimmetrikus kompozíció, amelyben azonos ölelkező elemekből álló páros formák sorakoznak egymás mellett és alatt, a kultikus 7 sorban, s közepén szétnyílnak, hogy hasítékot formázzanak. Az idő múlását érzékelteti a homokórát formázó „Folyamat”: a homokszemeket a korábbi művekről ismert elemek alkotják. Cságoly Klárának ezek a művei erős rokonságot mutatnak fel a lengyel textilművészet bizonyos alkotásaival, elsősorban Magdalena Abakanowicz műveivel.

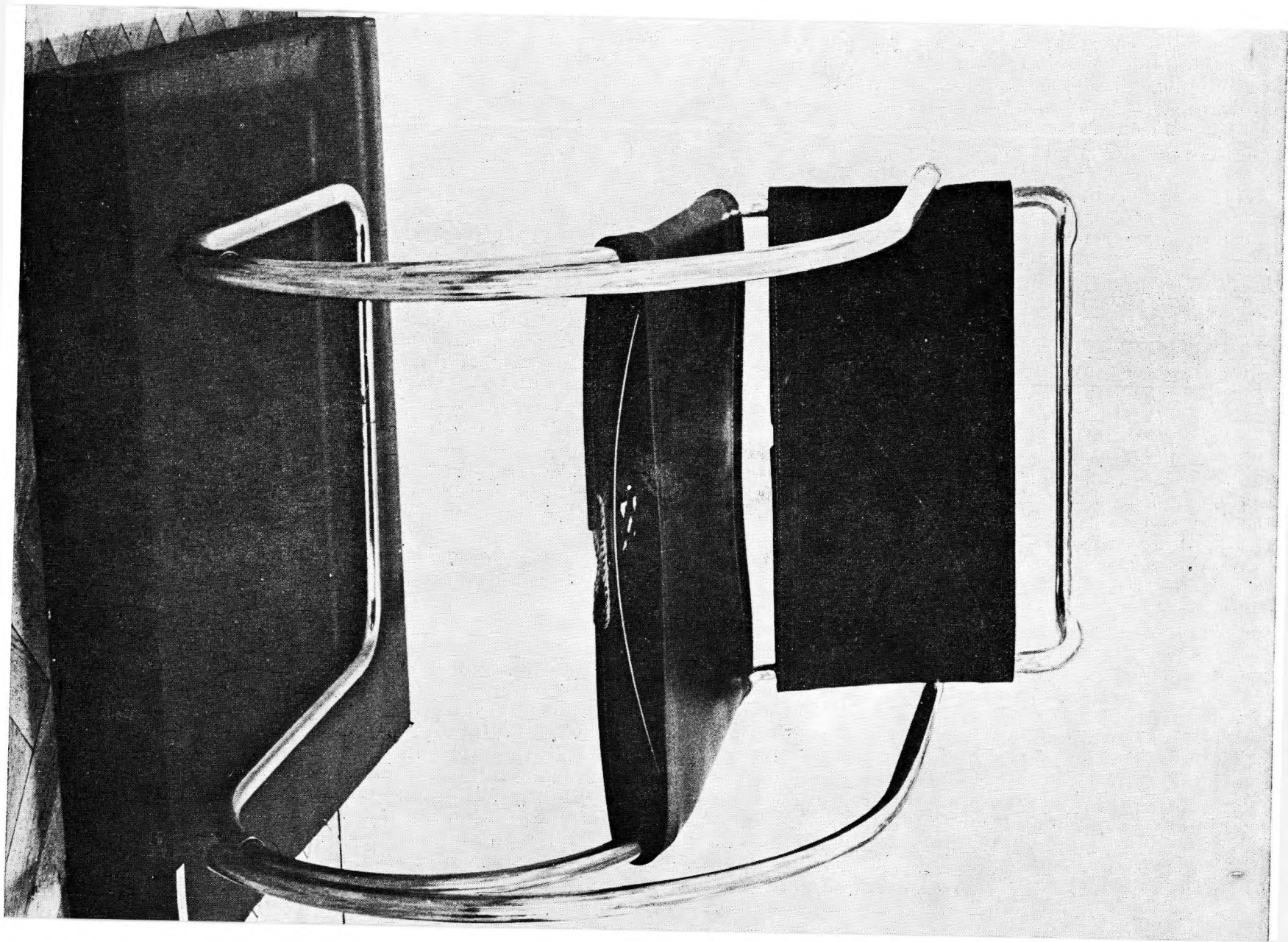
Új elemként lépett be textiljei világába a fehérhez kapcsolódó, arra felelő piros szín: ünnepélyessége találó a „Zászló” és a „Zászlók találkozásai” című kompozíciókon. Ez a téma sem ritka az egyetemes művészetben: legutóbb éppen Pesten láthattuk a lengyel Wladyslaw Hasior hasonló nemű alkotásait. Cságoly Klára azonban más értelmezésben használja a zászlót: nála ennek dekoratív és demonstratív jellege kap hangsúlyt.

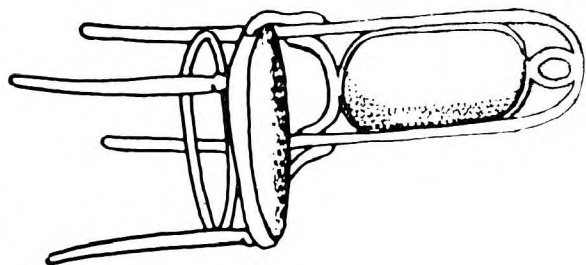
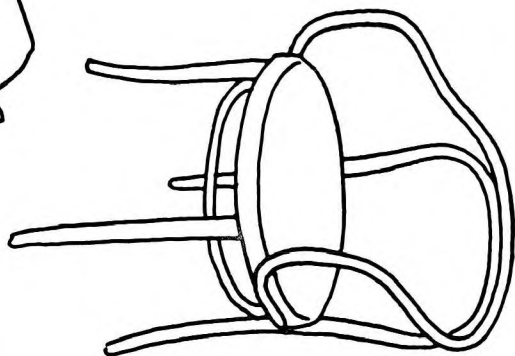
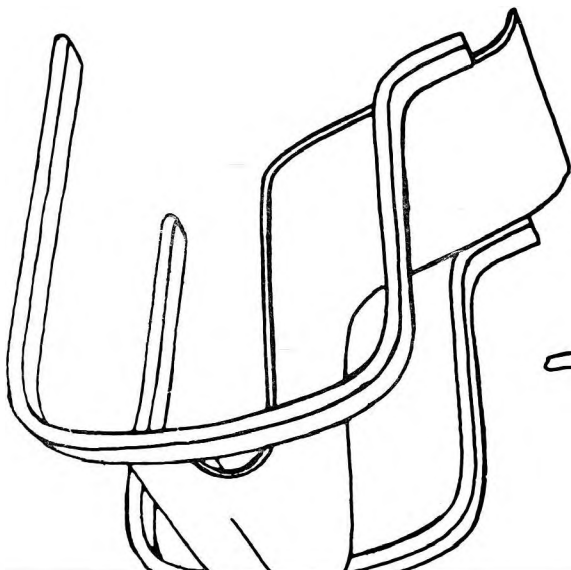
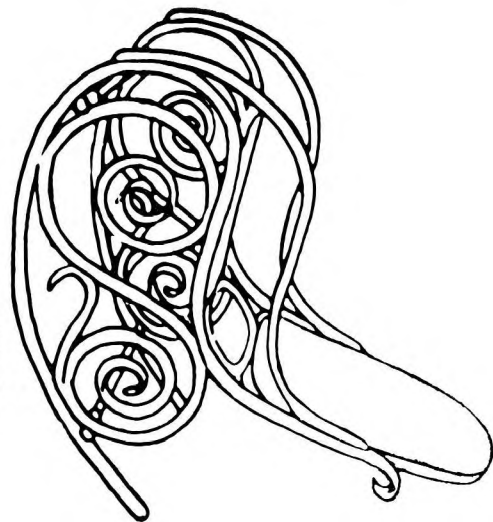
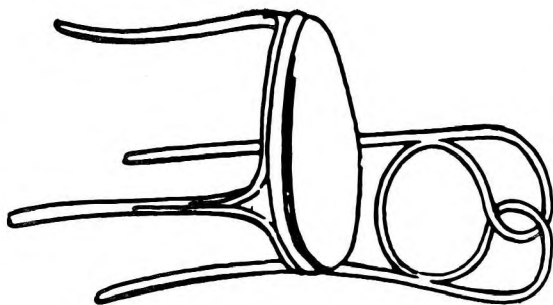
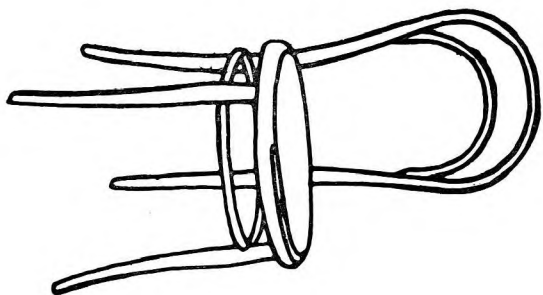
Cságoly Klára rendkívül tudatosan építi fel képi világát. Gondolatai az emberiség nagy kérdései, a szabadság, a természet és ember együttélése, a keletkezés kérdései körül forognak. Ezeket formálja — mindig a választott anyag, a textil törvényei szerint — szemet gyönyörködtető alkotásokká. Művei szüksékvűak, szinte egy-egy rövid zenei tételhez hasonlíthatnám őket: mégis önmagukban is teljesekek, együttesük pedig nagyszerű művé formálódik.

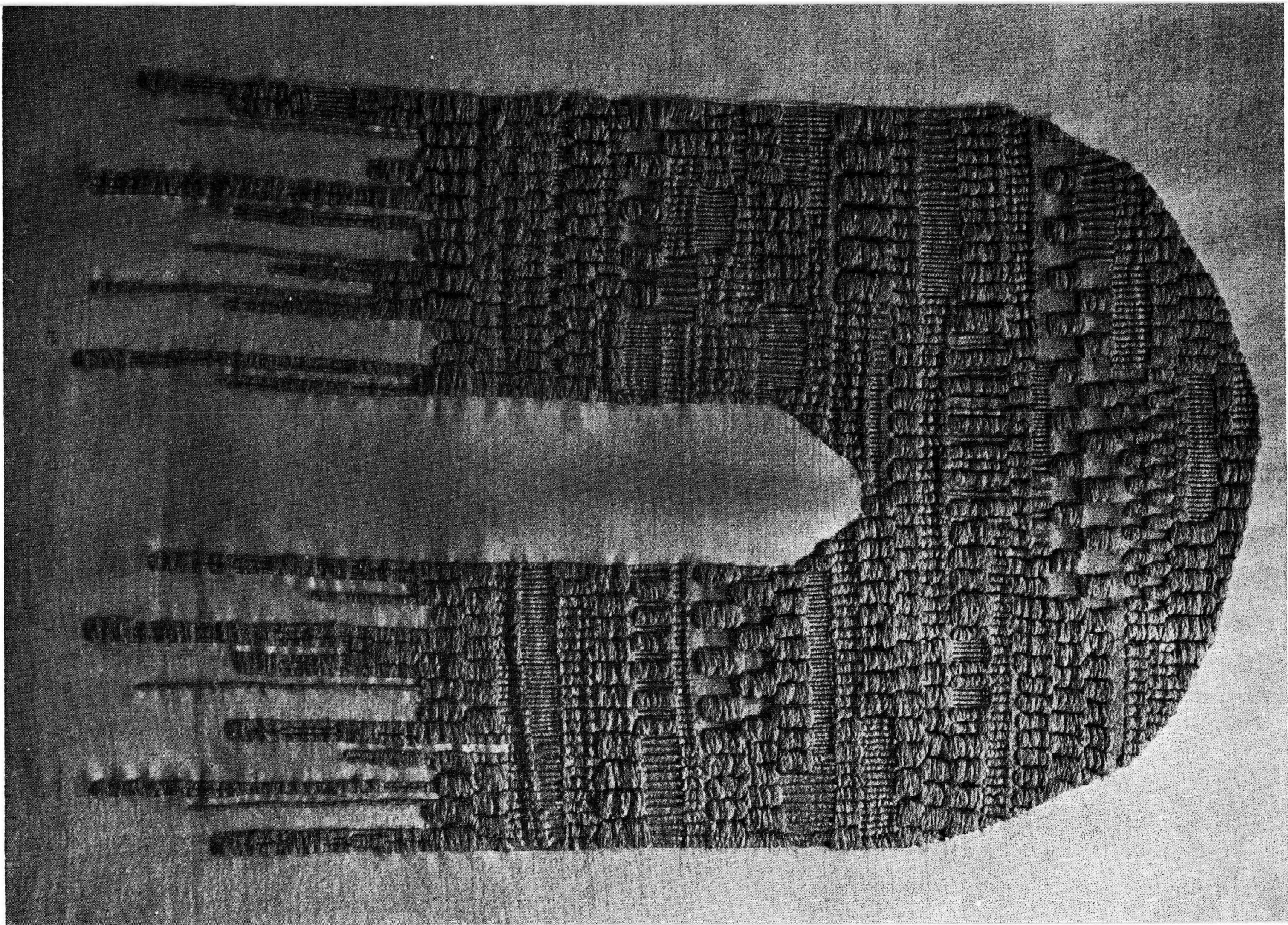

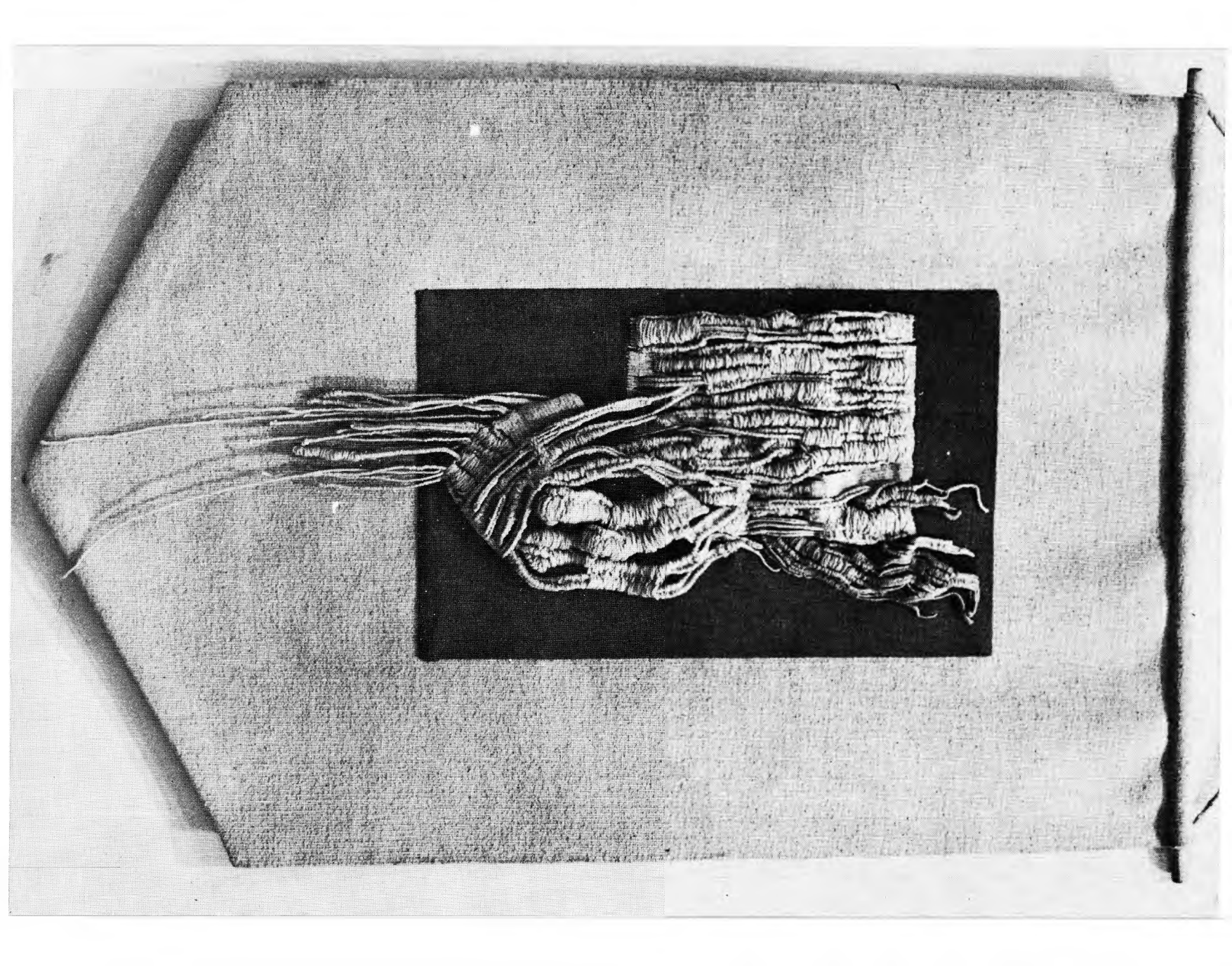
Levél

Kedves Feri most kihallgatom a macska gondolatait
 a ház lábánál szikrázik elégedetten honnan
 kinyílik előttem a világ Felső-Gyükestől Rácvárosig
 megyei jogú kiterjedésben de csak a macskára figyelek
 ez a macska nem küldött táviratot Nixonnak
 ez a macska nem idegeskedte el az első kefélt
 ez a macska nem gyűjtött gitárra
 ez a macska unalmas azt mondom ég veled
 Michigan ég veled
 Amur ég veled
 Harlem krétarajzai ég veled
 Nabatija beomlott házai ég veled
 Angela Davis szerelmem ég veled
 Rudi Dutschke ég veled
 Lumumba ég veled
 Camilo Cienfuegos ég veled
 ég velem minden halottad
 1962
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 hazamegyek
 ülünk a vasárnapi műszak gépei közt mind sztereó
 apa és anya a parasztpárt tánccsoportjából
 meg két fiuk az egyik én
 ég veled Csapájev távcsöves puskán
 ujjad fehérlik Manhattan tornyai közt
 Kedves Feri rengeteg szilva termett az idén
 mindig tervezem hogy pálinkát főzök belőle
 ez is elmarad
 csak Buddha sárga bohócai emelgetik a rituálét
 s hogy láncon a kutya macskák napoznak a kertben
 mi újság még szánkra kiülnek a mesterlövészek
 Gyuri lakást kapott Sztálint felejtse el
 lefűjjük a keserű habot
 a lottó-törzs szahemjei kiikszelik az ötödféles jambust
 Anna O. idén megveszi legszebb ruháját
 vendégek voltak mikor Baader fejbe lőtte magát
 azt mondtam fáj a fejem nem akartam vitatkozni

*tudom leomlik amiért reszketünk ma
tudom lerázza kezünk akiért reszketünk ma
korhad a zsindely süllyed a gerenda az ereszték
pattog a csempe a festék lepereg
elköltözik a macska de nem szokik le az egérről*

Varjúének

*olajkokárda
tüntet a járda
ki mellett
szerelmet
kinek ígér a Fabulon-
plakát mikor az unalom
órája pereg
hol fésült ebek
holdat kövérhúst ablakon át néznek
kiért zengnek hűdött combú szirének
e hontiszív kiért
pumpálja a vért
selymes zsírt kiért szív a belekből
kiért zsibong tűr a megfogant ől
kinek örzi város
halát Tisza Maros
ízét a szilva mérgezett
tócsáit a tűzes berek
ha tapossuk tudja a tarló
nem gazda lép itt csak a bérlő
azért élünk temetünk
kölyköknek varjú legyünk
kit lehet elhessenteni
ha előlről kell kezdeni*

SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK BUDAPESTEN

(MOLNÁR FERENC: ÜVEGCIPŐ; NÉMETH LÁSZLÓ: EKLÉZSIA-MEGKÖVETÉS; AZ EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI SZÍNJÁTSZÓ-CSOPORTOK FESZTIVÁLJA.)

A drámáról folytatott vita egyik álláspontjához, miszerint az nem igazi irodalmi mű, mert csak a színpadon bonthatja ki a maga világát, nálunk Molnár Ferenc darabjai szoktak bizonyosságul szolgálni. Munkáit nem olvassák és nem tanítják, de senki nem vonhatja kétségbe előadásainak nagy közönségsikerét. Így hát — szokott szólni az érvelés — egy *dráma* a színpadon dől el, miként pl. minden Molnár-darab.

Már a múltkori beszámolóban említettük, hogy egyszer szembe kell nézni a dráma és a színpadi szöveg közötti különbséggel. Kitűnő alkalom nyílik, hogy most vázlatosan utaljunk erre, hiszen Molnár Ferenc munkái nem drámák, hanem színpadi szövegek, s ott, abban a színházban játsszák az egyiket, amellyel neve összeforrott — ahol tehát előadása a leghitelesebb lehet —, a Vígyszínházban.

A dráma és a színpadi szövegek egyik alapvető különbsége, hogy az utóbbi valóban a színpadi előadás során bontakozik ki, vagyis a csak szöveg révén kibomló világ nem áll meg önmagában. A dráma szövegének nincs szüksége azokra a kiegészítésekre, amelyeket a színész a rendező, a díszlet stb. adhat a szöveghez, hogy a valóság így legyen teljes és főként hiteles.

Milyen, az írott szövegen kívüli kiegészítőkre van szüksége az 1924-ben írott s most előadott *Üvegcipő*-nek? Adva van a 20-as évek Magyarországon egy penzió. A színpadi szöveg egy további jellemzője a drámával szemben, hogy szinté bárhol és bármikor játszódhat — persze bizonyos határokon belül —, mint ahogy ez is. Az írott szövegből ui. épp a 20-as évek *Magyarországa* hiányzik. A penzió tulajdonosnője egy Adél nevű középkorú nő. Lakói közül kettő is a szeretője, az idős Sipos Lajos műbútorasztalos, és az asszonynál tíz évvel fiatalabb „szép ékszerész”, Császár Pál. Adél az ifjú szereti, de okos, és bölcsen látja, hogy ez a viszony egyre inkább csak megalázza, kínos egyéni helyzetbe hozza, minél inkább öregszik. Ezért elhatározza, hogy férjhez megy az idősebbhez. Csakhogy Sipos urat szenvedélyes szerelemmel szereti a tizenkilenc éves mindenese cseléd, Irma is, aki persze tud úrnője mindkét viszonyáról. Amikor Irma megtudja Adél szándékát, a műbútorasztalosnak egyértelműen és naiv önkítárulkozásával bevallja szerelmét, amely egyáltalán nem csak „eszményi”. A műbútorasztalos mégis elveszi Adélt. A kis „prücsök” az esküvői vacsorán az egész vendégsereg füle hallatára kikiabálja Sipos Lajos megcsalását, mert nem tudja elviselni, hogy szerelmét megcsalják, és hogy ne ő legyen a felesége. A friss házasságnak ezzel véget vet. Sipos úr még most sem fordul az ifjú cseléd lány felé, sőt, nyílt felkínálkozása miatt utcalányhoz hasonlítja. Irma hajnalban jelentkezik is egy bordélyházban, ám az épp ott tevékenykedő rendőrorvos megmenti a III. felvonásnak és Sipos Lajosnak. Csak így kerülhet sor a rendőrségen játszódó utolsó fölvonásra, amelyben végre összer kerül Irma Sipos Lajossal.

Minden dráma egy szituációból kibomló és ezért szükségszerűen így és így haladó cselekményt tár elénk. A színpadi szövegek ugyancsak szituációból kibomló cselekménysort mutatnak, amelyek ezért ugyancsak szükségszerűek. A drámai szituációba az alakok egyéni és társadalmi szférájuk teljességével épülnek be, s ez lényegében hiányzik a színjátékszövegekből. A dráma az alakok cselekvé-

sének szükségszerűségét, okaik és motívumaik társadalmi tartalmaival hitelesíti, s a cselekmény ezért lesz a társadalom, a kor, a lényeg szempontjából szükségszerű. A színpadi szövegek nem mutatják meg az alakok cselekvésének okait és motívumait, csak megnyilvánulásait, amelyeket társadalmi okok hiányában azal hitelesítenek, hogy érzékeltetik: ilyen is szokott az életben előfordulni, van ilyen is az életben. Az okokat és motívumokat azért igyekeznek eltüntetni, nem észrevehetővé tenni, mert a situációba beépült okok és motívumok mindig szükségszerűen így és így lezajló cselekménymenetet hoznak létre; ám a szükségszerűség csak akkor szükségszerűség, ha társadalmilag az — és nem pusztán egyénileg, partikulárisan —, egyébként csak esetlegesség, véletlenszerűség marad. Mivel a színjátékszövegben nincs társadalmiság, el kell tünniök az okoknak és motívumoknak; a világot úgy építik föl, hogy okok nélkül hiessük: ilyen is van az életben.

Itt sincs semmi magyarázat, legfeljebb: „szokott ilyen előfordulni”, hogy a tizenkilenc éves Irma miért nem a huszonhárom éves „szép ékszerészbe” szeret bele, miért a negyvennyolc éves Sipos Lajosba; ha a férfi már észrevette az I. felvonásban, hogy Irmán kívül nincs az egész világon neki „jó embere”, miért taszítja el akkor; hogy miért vár Irma Sipos Lajos felvilágosításával Adélt illetően az esküvői vacsoráig; Sipos elutasítása és egy megjegyzése után miért rohan a bordélyházba jelentkezni; hogy miért van épp ott a rendőrorvos stb. (Ezt a jelenetet nem látjuk, csak elmesélik.) Mindezek pedig egyáltalán nem mellékes tényezők, ezek a cselekmény fordulópontjai.

A színpadi szövegnek azért van szüksége a színészi játékra, az alakok színészileg valódi jelenlétére, hogy a társadalmilag nem szükségszerű okokat és motívumokat az adott pillanatban a színész hitelesen helyettesíthesse pszichológiai okokkal, pszichológiai-emberi magatartással.

Ugyanez a helyzet a jellemekekkel, azokat is csak a színész tudja hitelesíteni. Szabó Irma buta kis cseléd, akinek össze nem illő tulajdonságai vannak. Szeret színházba járni, s mivel ott Shakespeare-ciklus megy, azt hiszi Shakespeare-nek „ciklus” a keresztnéve, azt hiszi manikűrözni a haját szokták, s aki hajnalban azt kérdi a bordélyosnétól, mikor nyit az üzlet. Ugyanakkor ismeri az üvegcipő meséjét, tudja mi a rüsztt (a címnek is szüksége van rá, hogy tudja). De ha Sipostól gyereke lesz, nem tudja, mi lesz neki Sipos Lajos. (Világos, a poént nem tudja, hisz az idős férfi válasza: „Nagyapja”, nevetést kelt.) Továbbá és ugyanakkor szentimentális és buta versikéket farag és szaval, ám a legteljesebb céltudatossággal küzd, egyáltalán nem „ártatlan” eszközökkel szerelméért, s mégis naiv és tiszta. Ezt a „jellemet” a megírás nem tudja hitelesíteni, hiába az az igaznak látszó tétel, miszerint „van ilyen az életben”. Ezek a jellemvonások és tulajdonságok külön-külön létezhetnek, de így együtt, egyvalakiben nem. A színjátékszövegnek mégis szüksége van mindezekre a vonásokra — majd a színész úgyis hitelesíti —, hiszen tudatlansága: humorforrás, hiszen: szerelméért való ilyen-nyire nagy küzdelme minden férfi vágyképe, s ezért jó érzést kelt a férfiakban a nézőtérén, hiszen: naivitása és tisztasága nem sértheti a nézőtéri hölgyeket, akik önmege felkinálkozása miatt utcalánynak nevezhetnék. Ezt a „jellemet” csak az eljátszás hitelesíti, de persze csak a pillanatnyi igazság erejéig. Ez a pillanatnyi igazság azért lehetséges, mert mindegyik összetevő igaz lehet önmagában, s így egy alakítás egy-egy adott pillanatában, s mert a színészi alakítások az adott embert nemcsak a színjáték egészen átfogó magatartással, hanem a mozaikokban megjelenő tényezők átélésével is hitelesíthetik. Az eljátszott alak még az „egyesleges jellem” benyomását is felkeltheti, mert *ugyanaz* a színész játssza az összes mozaik-vonást, ugyanazzal a gesztusrendszerrel és hangon. A színjátékszövegnek ezért van szüksége a színházra, valóban itt bomlik csak ki a mozaikokban megírtak oka és motívuma. Így a megírt szöveg csak a színjátékkal együtt ad teljes világot, olyat, ahol a tetteknek, érzéseknek stb.-nek okai is vannak, az okok is láthatóvá válnak.

Az Irmát játszó Pap Vera is ezt teszi: saját színészi alakjával és színészi ma-

gatartásával köti össze az egymást követő, önmagukban igaz, együttesen képtelen tulajdonságokat, okokat és motívumokat. Hogy ebben az esetben mégis zavart érzünk, azért van, mert groteszk-szerű mozgással jeleníti meg Irmát (begörbített lábfej, szögletes, lendületes clown-mozgás), de Irma benső világának megmutatásában a groteszkségnek semmi nyomát nem produkálja. Legfőbb érdeme temperamentuma, és Irma szájaskodásának, Sipos Lajosért való nyelvelő, visszafelelő küzdelmének megjelenítése. Ez a temperamentum és „nyelvelő harckészség” csak aláhúzza, kiemeli az elfedni való okot: miért nem mondja meg előbb Siposnak Adél hűtlenségét, hisz ebből a magatartásból azonnal következne. Egy kissé hiányzik belőle — az alakításból, mert a szöveg ezt is rábízta — az a mesei báj, hogy az ő lábára illik az üvegcipő.

Benkő Gyula játssza Sipos urat. Felvesz és pontosan végigvisz a megírt alakban egyértelműen meg nem lévő mackószerű butaságot és báj, ennek testi megnyilvánulásait, hanghordozását, észbeli reagálásainak hiányát stb. Kétségkívül igen jó karakteralkítás, s épp mert az asztalosnak jól megmutatott butaságot ad, elfedi az alak jellembeli egyenetlenségeit, vagy az okok hiányát. (Pl. épp azt, miért nem veszi komolyan Irma szerelmét a III. felvonásig.)

A darab legjobban megírt alakja kétségkívül Adél, akit igen jól játszik Szegedi Erika. Adél alakjában is vannak össze nem illeszthető vonások, pl. a szövegben hangsúlyozott becsületesség, valamint a gyakori, igen okos hazugság. Amikor már nem tehet mást, bevallja, hogy szeretője volt Császárnak, s Szegedi Erika ebben a jelenetben átéli a pillanatnyi igazságot, s elhisszük neki, amit a szövegnek nem: becsületes asszony ez az élvágó, de igen okos, okosan hazudni tudó és erélyes asszony.

A legjobb alakítás Tábori Nóráé, a bordélyosné szerepében. Már kosztümje és „kellékei” eltérnek a szokványos színpadi bordélyosnéktól, nincs se hosszú szipka, se rikitóra mázolt arc, se csiricsaré öltözk. De külön öröm, hogy magatartásában sincs semmi színészi közhely, s mégis, mikor megszólal, meglevenedik a finomkodó, műveltséggel és „előkelő” hanghordozással álcázott közönségesség.

•

A magyar színházak — ha nem mind, és ha nem programszerűen —, rendre eljuttassák Németh László drámáit, s nemcsak halála óta. A róluk megjelent elméleti és kritikai írásokban olvasható, hogy alapvető témájuk: miként teszi tönkre a nagy, a zseniális embereket kicsinyes és önző, akár szűkebb (családi), akár tágabb (nemzeti-társadalmi) környezetük.

A József Attila Színházban most az *Eklézsia-megkövetést* adták elő. Ez a darab a fenti probléma egyik változata, elsősorban a tágabb környezet akcióinak, áskálódásainak a főhős bensejére tett hatását ábrázolja. Ami a dráma világán belül megjelenik, nem más, mint Misztótfalusi Kis Miklós siránkozása, elégedetlenkedése és dűhe a kicsinyes Erdély, a papok és papnék ellen azért, mert őt nem méltányolják eléggé, munkájához nem adják meg a megfelelő segítséget, sőt, ahol lehet, gátolják.

Így hát siránkozóvá lett a hős, aminek elsősorban az az oka, hogy a művet másként adják elő, mint ahogy a *Szerettem az igazságot* című kötetben — és a régebbi kötetekben — megjelent. Elhagyták az egész első fölvonást; helyébe a Misztótfalusi Kis Miklós feletti gyászbeszéd került, illetve a II. felvonás végén megjelentett eklézsia-megkövetés. A gyászbeszédet, amelyben felmagasztalja a nyomdászt és kiadót, ugyanaz a pap tartja, aki Kis Miklós bűnösségét az eklézsia-megkövetés ceremóniájában eldörögte. A változtatás szándéka nyilvánvaló: lássuk egyértelműen, azok dicsérik és emelik helyükre haláluk után a zseniális embereket, akik életüket tönkretették. Egy drámában azonban egy új elem bevezetése nemcsak egyetlen következményt eredményez, hanem — adott esetben a szándéktól teljesen függetlenül — többet is.

Közismert dramaturgiai szabály: ha a szituáció a főhős halálából nő ki, akkor

olyan cselekménymenetnek kell belőle következni, a szerző esetleges szándéka ellenére, amely a halál okait tárja elénk. Így tehát itt is arra kezdünk figyelni, miért kellett meghalnia a főhősnek. A dramaturgiai változtatás átrendezi a dráma alakjainak tartalmát, átrendezi viszonyrendszerüket. Az eredetiek nem Kis Miklós halálának okait állítják elénk, hanem benső gyötrelmeit, méghozzá úgy, hogy az eredeti — itt elhagyott — I. felvonásban ábrázolva, megjelenítve — és nemcsak elbeszélve — látjuk Kis Miklós ellenségeit, az őt érő „szürkálódásokat”, piszkálódásokat. Ez az I. felvonás tehát a főhős elégedetlenkedéseinek, sértődöttségének, fájdalomnak okait teszi objektívvé és jogossá, s így hitelessé, nem pedig a főhős halálának okait. Mivel itt a darab Kis Miklós temetésével kezdődik, olyan eseménysor fakadna a kezdésből, amely a megírt szövegben nincs benne, a halál szükségszerűségének okai, s a néző ezt is várja. Helyette azonban a szenvedés, a sértődöttség mikéntjét, hogyanját kapjuk, de ezek okainak ábrázolása, megmutatása nélkül. Ezért lesz a színpadi változatban Kis Miklós hiú és föltöttebb becsüvagyó, sértődött és saját sebeit nyalogató ember. Emiatt sorsán nem tudunk annyira szánakozni, mint amennyire kellene.

Már a dráma eredeti változata sokat bízott történelmi ismereteinkre. Nem ábrázolta Kis Miklós zsenialitását tettekben, csak el kellett hinnünk, hogy az, hiszen kultúrtörténeti helyét és jelentőségét a főhős saját maga mondja el. Az ő szájából halljuk, milyen jelentős az ő Biblia-kiadása és egyéb művei, hogy milyen gazdag volt ő Hollandiában, s milyen lehetőségei voltak ott; az ő szájából halljuk saját nagyságát. Objektíve egy másik szereplő, Bethlen Miklós csak a III. felvonásban szól erről. Mivel most az I. felvonást nem látjuk, azon túl, hogy Kis Miklós zsenialitását kell elhinnünk, még azt is csak hinnünk lehet, hogy jogosan elkeseredett, jogosan sértődött. Szüneteseinek okait az eljátszott változatban nem látjuk, s így hencegő, sértődött emberré válik. Így végül a változtatás csak azt a közismert tényt eredményezi, hogy azok dicsérik az áldozatos nagy embereket haláluk után, akik életüket tönkretették. Egyébként pedig csak gyengíti, sőt kissé ellenkezőjére fordítja a mű eredeti hatását.

Pedig a József Attila Színház előadása semmiképp nem ezt akarja. Horváth Sándor láthatóan egyáltalán nem kívánja Kis Miklós alakjába a sértődöttséget, az önnön sebeit nyalogató ember negativumait beleszőni, de a dráma itteni viszonyrendszerei következtében akaratlanul is megtörténik. Alakításában inkább az egyhangúságot kifogásolnánk, elismerve, hogy a szövegek zöme ugyanazt a tartalmat variálja más és más konkrét mondatokban. De Horváth Sándor még azokat a lehetőségeket sem aknáztta ki alakítása színezésére, amelyeket a szöveg ad. Kis Miklós elmondja önmagáról, hogy hallgatag ember, a beszéd nem kenye-re, s csak indulatban szólal meg. Kis Miklós mégis végigbeszéli az egész drámát. Horváth Sándor ezt az ellentmondást nem érzékelteti: azzal hitelteleníti az önjelentést, hogy panaszait, sirárait a született szónoknak a szóhoz, beszédhez szokott magatartásával adja elő, a vízfolyás könnyedségével.

Zsuzsannát, feleségét Szabó Éva játssza, s az övé a legjobb alakítás. Elsősorban azt a vonást hangsúlyozza, hogy nem szól bele férje dolgaiba, a jellemet abból bontja ki, hogy feladata a csendes megértés. Igazán csak a legminimálisabb figyelmet kéri férjétől, s az vált ki belőle nagyobb érzelmi reakciókat, mikor kiderül, férje nélküle és a gyerekek nélkül akar Hollandiába visszamenni. A meleg asszonyi megértés benső állapotát s külső magatartását pompásan formálja meg. Szabó Éva alakításának a férje részéről ért jogtalan sérelmeket befogadó, azt feldolgozó pillanatai a legjobbak. Alakjában megmutat egy másik vonást, az önmaga méltóságát tudó asszonyét. Ez elsősorban abban a jelenetben derülhet ki, amelyben régi barátja — most egy férjével ellenséges pap felesége — meglátogatja, hogy bajaikat látván papnéi fölényt érezhesse és érzékeltethesse. Borbás Gabi játssza el jól ezt a papnét.

Bánffy György Pápai Ferenc alakjában a Kis Miklós iránti szeretetet és barátságot hangsúlyozza. Nem mutat mély és rendíthetetlen barátságot, csak bölcs megértést. Nehéz szerep az övé, mert többször kell — különösen az ere-

deti III. felvonásban — szótlanul vagy csak egy-egy jelentéktelen szót válaszolva együttélnie a többi szereplővel, s ilyenkor csak reagálási lehetőségek maradnak. Az efféle reagálásokat többféle aspektusból lehet kinővesztetni: vagy a saját maga által játszott alak helyzetéből és jelleméből, vagy a főszereplő helyzetéből, vagy a benne megtestesült problémából. Bánffy György az utóbbit választja. Különösen a III. felvonásban mintha közülünk, mai nézők-emberek közül került volna Kis Miklós otthonába, s magatartásával az utókor rosszállását fejezné ki ezért a sorsért.

Jóformán semmi súlya és jelentősége nincs Soós Lajos Bethlen Miklós-figurájának. Nem állítja elénk sem az erdélyi főnemest, sem az országért oly sokat tevő embert, de még Kis Miklós igazi jóakaróját sem. Mintha a többi színészre és saját pusztá szövegeire bízna: érzékeltessék meg azok, milyen jóakarója ő a tipográfusnak.

Igen jók a díszletek. Vata Emil egy kissé a 20-as évek képzőművészeti stílusában jelenítette meg a látványban a környezete által elbuktatott embert s ezzel adott a díszletnek egyben mai és egyben régi hangulatot. Ugyanakkor kitűnő játéktér is, amit Brényi Gábor, mint mindig — pozitív értelmű! — szakmai pontossággal használ ki. Ez érvényes a rendezői munka minden aspektusára, talán csak az előadás tempója lassabb egy kicsit a kelletténél.

•

Április végén tartották az egyetemi és főiskolai színjátszócsoporthoz országos fesztiválját Budapesten. Ez a három nap is tükrözte a magyar amatőrszínjátszás jelenlegi állapotát: nagyon kevés az igazán jó, sőt még a közepes előadás is; igen gyakori viszont a legteljesebben szubjektív és partikuláris „világot” mutató produkció. Mintha a rendezők és a csoportok azt gondolnák: mindaz, ami csak épp eszükbe jut, már művészi érvényű, súlyú és hitelességű. Így az előadások zömében a legteljesebben esetleges, végiggondolatlan ötletek jelennek meg.

Most mégis hadd emeljünk ki két jó előadást. Az egyik, talán a fesztivál legjobb előadása a Műszaki Egyetem *Szkéné Színpad*é, Wigmann Alfréd rendezésében. A kb. harminc percig tartó műsorban egyetlen egy verset — Ady: *Főlszállott a páva* — hallunk, s ez a tény azt mutatja, hogy itt is valami extrém és bizarr dologról van szó.

Az előadás így is indul. Megtudjuk, a versben hány *a*, *b*, *c* hang (betű) van, mely és hány szó kezdődik *a*, *b*, *c* stb. betűvel. Ezen bevezető játék vagy „vicc” után azonban nagyot fordul az előadás. A színjáték teljes eszköztárával a magyar történelmet állítják elénk jól megválasztott csomópontokban a vers születésétől napjainkig. A térformálás, a vers elmondásának tónusa, hangszíne, illetve, hogy a versben mit hangsúlyoznak vagy mit hagynak ki, továbbá a különbözőképpen elhangzó versre való, kort kifejező reagálások, nos ezekkel jelenítik meg a magyar történelem mozgásirányait, csomópontjait. A néző akkor érti meg először, miről van szó igazán, amikor a Tanácsköztársaság jelenik meg hangban, belső magatartásban, térformálásában, a híres szoborcsoport színreállításával. Vállalkoznak arra is, hogy időnként elénekeljék a verset, természetesen különböző, a kort idéző dallamokra. Így látjuk-halljuk a „zakatolás” időszakát vagy a mi korunk egyik részletét, amikor cigánynótaként és slágerként énekelik a verset.

Külön szeretném kiemelni az 1956-os ellenforradalom megjelenését, amire eddig még nemigen vállalkozott egy csoport sem. 1956 nyarának, őszének egyfelől bizonytalankodását, másfelől jót és újat akarását, illetve az ezt meglovalogni készülő ellenséget éppúgy kitűnően jelenítették meg, mint a Köztársaság téri vérengzést. Merész vállalkozás volt, de teljes ideológiai pontossággal történt, s ezért is sikerülhetett.

Az előadásnak több tanulsága lehet a magyar amatőrszínjátszás számára. Az első: igazán jó előadás csak tisztességesen és pontosan végiggondolt gondolatból születhet. De akkor, s ez a következő tanulság, ha ezt képesek a színház teljes jel-

rendszerével biztosan és félreértéseket kizáróan közvetíteni. A gondolatnak biztos és félreértést kizáró színházi közvetítése korántsem „szájbarágás” vagy „didaktika”. mint némelyek gondolják. Persze, hogy a gondolat pontosan jelenjen meg, és mégse legyen szájbarágás, a színpad összes elemét nem „érzésből” kell megkomponálni, hanem tudni kell a színházi jelrendszer törvényszerűségeit, ezeknek természetét, „viselkedésmódját”. Ha ezt valaki tudja, nem hiszi, mint ahogy ez gyakran előfordul, hogy a rendezői szándék és a nézőtérén bekövetkező hatás között teljesen egyenesvonalú összeköttetés van; vagyis, hogy a rendezői szándék már eredményezi is a neki kellő, megfelelő hatást a nézőtérén. A következő tanulság épp ebből fakadóan a színjáték nagy ereje, önálló művészi ág voltának bizonyossága. Hiszen itt nem az írott szöveg tartalma idézi fel a különböző idők és történelmi csomópontokat, hanem ugyanannak a szövegnek kizárólag a színházművészet eszközeivel való megélevenítese.

A másik igen jó előadás az ELTE Universitas Színpadéé volt. Egy Magyarországon alig ismert drámaíró — a XX. század *Külföldi Írói* c. lexikonból kimaradt — Michel de Ghelderode *Escorial* című darabját adták elő. A 20-as évek legvégén született dráma — mint M. de Ghelderode minden műve — Breughel- és Bosch-szerű világot tár elénk az expresszionista dráma eszközeivel.

A mű középpontjában egy király áll, akinek felesége meghalt, s most az üvöltő kutyák, a zúgó harangok éppúgy az örület felé hajszolják, mint a lázongó nép, az udvari bolond és a hóhér. A meghúzott darabban a legfőbb viszony vagy kapcsolat a király és az udvari bolond között alakul ki, középpontjában a meghalt királyné iránti szerelemmel. A cselekmény során szerepet cserélnek. Mivel az Universitas Színpad előadásában a királyt és az udvari bolondot egyaránt nő játssza, a megírt műre egy újabb kettősség vagy — ha tetszik — „csavarás” épül rá. Ismeretes, hogy a szerepcserék századunk drámaiban és színpadi előadásaiban viszonylag gyakoriak, sőt J. Kott Shakespeare-elméletének nem jelentéktelen mozzanata, hogy Shakespeare korában a női szerepeket fiúk játszották.

M. de Ghelderode darabjában azonban a szerepcserének nincs túlságosan sok következménye, csak legfeljebb „önmagában” érdekes. Ugyanis sem a király, sem az udvari bolond nem mond mást a másik szerepében, mint amit saját magát gondolt vagy érzett, esetleg gyanított; egyik sem válik a más szerep hatására vagy annak törvényei átvételével más emberre stb.

Az Universitas Színpad előadásait — Katona Imre rendezéseit — mindig igen jó szakmai megmunkáltság jellemzi. Ez igen nagyfokú koncentrációval és fegyelemmel párosul. Amatőregyüttesnél mindez igen nagy szó, különösen mostanában, amikor a rendezők keveset törődnek azzal, hogy a művészetnek törvényei is vannak, csak saját „lelkükre” koncentrálnak. Az *Escorial* előadására talán az „artistikus” jelző illik legjobban, pozitív és negatív felhangjával egyaránt. Szép, izléses és finom a játéktér közepén vörös lepellel letakart királynő, aki csak zihálásával, a takaró alatti mozgásával kapcsolódik a király és az udvari bolond szavaihoz. Ugyanilyen, de az artistikus jelző negatív értelmét is kissé magába foglaló a kezdeti gyászszertartás, s a szereplők „fölvonulása”. Furcsa, groteszk mozgást eredményeznek az alul teljesen bevarrott, de a gyors léptekhez elegendően bő zsákruhák, s ezek mégis finomak és disztिंगáltak. A ruhák színe szép, izléses, s groteskségükben dekoratívak. Ez a stilizáltság és finomság azonban nem egészen hozzáillő, erős cintányérazással társul. Ugyanígy kissé hangos a királyt játszó Szilágyi Maya beszéde. A zsarnok és eszelős királyt jeleníti meg, hófehérre festett arccal, fekete ajkakkal és szemhéjakkal, s ugyancsak fekete ruhában. Az igen jó alakítás talán még jobb lenne, ha egyértelműbben merné vállalni női mivoltát, azt, hogy itt most nő játszik férfi szerepet, s ha a király idegállapotát egy kissé differenciáltabban mutatta volna meg.

Az előadás mégis igen szép és hatásos, a baj legfeljebb M. de Ghelderode darabjával van. Ha a dráma jobb, érdekesebb, vagy ha az előadás inkább hozzánk szóló, az együttes most is épp oly élményt nyújtott volna, mint már nem egy jó dráma előadásával.

PÉCSI SZÍNHÁZI ESTÉK

(DÉRY TIBOR: AZ ÓRIÁSCSECSEMŐ; F. G. LORCA: BERNARDA ALBA HÁZA;
SHAKESPEARE: TITUS ANDRONICUS)

Azzal kezdem, amivel végezni szokás: a summázattal. Az *óriáscsecsemő* világrajövetele a pécsi kamaraszínházban nemcsak örömteli családi esemény volt, művészi esemény is. Olyasmit közöltek velünk végre színházi módon, amivel egyetértünk vagy vitázunk, de mindenképpen — rólunk szól.

Déry Tibor darabjáról köztudott, hogy az elsikkasztott magyar avantgarde legjobb drámai műve, ő maga „legjobb darabam”-ként értékelte, s ez lezárult életművét tekintve is igaz. Itt volna a pillanat elégikus elmélkedésbe bocsátkozni a darab mostoha sorsáról, elverni a port a magyar közízlésen (a színházakén föltétlenül), mely ezt a ritkaságot mindmáig kitagadta. A konvencionális fordulat azonban *Az óriáscsecsemő*vel kapcsolatban kivált ízetlenség: hiszen egész létével a konvenciók örökös, emberpusztító megújulása ellen üvölt. Talán ezért olyan kényelmetlen csemete. — Azóta, hogy az avantgarde-nak szakálla kezdett nőni, az avantgarde-fóbia már nem kötelező nálunk. Ha a darab érdekessége és értéke mindössze a szöveg felszínén ágáló, harsány polgárpukkasztásban, nesze-nektek nyelvtölgögetésben, bálványdöntésben, expresszionista üvöltés-dramaturgiában lenne — aligha kellett volna ötvenkét esztendőt várnia, míg egy hivatásos színház törvényesíti. Akadt volna — ha más nem — feltűnésvadász, aki örömmel kapja kézbe. Csakhogy fel- és kicserélhetőnek bizonyult motívumain, izmosos gesztusain túl Déry darabjának kellemetlenül kemény töltése is van. Filozófiai töltése, amit aktuálissá tenni, aktuálisan érteni és megértetni sokkal nehezebb lecke egy hókusz-pókuszos ramazuri előállításánál. Az alapvető írói magatartás és mondanó nekünk szóló közvetítése valódi újraalkotást, sőt továbbalkotást kívánt. (Ha nem történik meg, bekövetkezik a legrosszabb, a muzeális avantgarde. Láttunk már ilyet.)

Déry Újszülöttje a néhai Jedermann (vagy Everyman) közvetlen utóda, története egy szekularizált moralitás. Nem erények és bűnök között őrlődik fel, hanem magánéleti esendőségek (az Apa) és társadalmi követelményterror (Nikodemus) alkuszik meg a bőrére. A Gyermekek egészséges, mindössze enni akar, aztán tenni, amihez kedve van. Ám „A világ akadályokból áll” — ahogy tapasztalnia kell; mindenütt rendszabályok, írott és íratlan törvények, szokások keresztezik szándékait. Néha brutális tilalmak, máskor értelmét veszített közmegegyezés, irracionális hagyományok, erkölcsi kényszer, érzelmi manipuláció. Láthatatlan drótok bábként mozgatják az embereket, és nem lehet ellenszegülni: a bábok kötelelőszerszerűen agyonnyomják a lázadót, kit a társadalom önmegvalósításra biztat, miközben hagyomány- és szokáshálóival gáncsot vet neki. A kör bezárul. Lajcsi nagyra nő testi méretekben, maga is apa lesz, ugyanolyan, mint az övé volt, ugyanazt teszi gyermekével, amit az vele tett, összetört és ő is összetört. Drótok, falak, hagyományok, kötelelőség, illendőség... gleichschaltolják a személyiséget, az Embert. — A húszas években született mű lázadó indulata természetesen a polgári világrend ellen támadt, de *világlátása* nem avult el mára sem, noha a drótok, falak, irracionális szokások stb. elleni értelmes cselekvésnek megnőtték az esélyei. Az Etika Faj- és Léleknevesítő Rt. és változatainak hatalmából már lenne szabadulás, de — valljuk be — korunk és környezetünk még őriz és termel kötelelővényműveket, melyek a korcsosító közhazugságok „illemét” alakítják.

Másfelől pedig: kényelemből és gyávaságból szívesen engedünk üres, formális megoldásoknak, birkamód követünk konvenciókat, melyeknek tartalmát rég megtagadtuk. — Az 1970 körüli amatőr-előadások felismerték, felismertették Az *óriáscsecsemő* általános, filozófikus igazságát (különösen a Paál István rendezte szegedi produkció), s éppen időtlenségével moralizáltak. Most a pécsi, „hivatásos” előadás megismételhetné volna ugyanezt előnyösebb feltételek között. Nem tette, nehezebb utat választott.

Anélkül, hogy a darab általánosíttatóságát csökkentették volna, átvezették fél évszázadon: maivá, hazaivá konkretizálták. Mindenekelőtt az értelmezve-gondolkozva rendező főiskolás Szikora János, a nagyszerű szcenikát, valódi *világszínpadot* létrehozó kollektíva (*Kele Judit, Benyovszki István, Rajkay György, Orosz István*), az ezúttal meg nem nevezett, de jelenlétét sejtető dramaturg. A szöveget kanavásznak tekintették, kihúzgálva belőle a polgári világot egyértelműsítő szálakat, megerősítve az aktualizálhatókat, beleszöve új, mai motívumokat; hűtlenül a szavakhoz és hűen a „vezérfonálhoz”, Déry művéhez. A szöveg munka aztán hézagmentesen összeépült egy szokatlanul gazdag, térben és mozgásokban kiterjedt audio-vizuális rendszerrel. Az életesemények szimultán folynak nyolc-tíz kockahelyiségben, hol feleselve, hol összetartva, hol csak paralell a központi cselekménnyel. Nem minden térrészlet bejátszása sikerült egyformán jól, néha néhol „valami izé” folyik, de a súlyponti helyeken megvalósul a játék összetett, értelmes rendje. (A tér áttekintésének nehézségeit a rosszul kiválasztott helyiség okozza; ez a produkció igazán nagyszínházi távlat után kiált.) Az életünket kordázó, kiüresedő-kiüresedett hagyományok, szokások, elvárások veszedelmei, illetve az értékek konvenciókká kopásának veszedelmei erős hangsúlyt kapnak Szikora János rendezésében. Utóbbiak valamivel kevesebbet. A jelenség mai és hazai árnyalatait is felrakja az összképre okosan merész megoldásokkal; ha némelyik kicsit megbicsaklik, annak a tehetséges hadarás kidolgozatlansága az oka. Ilyen okból mutatott enyhén provokatív formát a Himnusz-részlet, a nemzeti zászlós kuruc „kírohanása”. Ha pl. a Himnusz-aláfestés jól kijátszottan simul a szilveszteri mámor pillanataihoz, akkor kitűnő geg a felszínes, alkalmi nemzetieskedés ellen és nemzeti értékeink elsőkélyesítése ellen; de a két effektus csak „is” került szinkronba, mert a Himnusz első fele Lajcsi családalapító aktusát zengte körül, és menthetetlenül blaszfémia jött létre. A többi nagy ária, a himnikus wagneri szárnyalás viszont az alpári és egyre alpárabb történetek körül valóban borzongatóan komisz csúfokodássá idézőjelesült. Semmiképp nem rónám föl a rendezőnek, hogy gondolatokat nemcsak ébresztgetett, hanem kikényszerített, sok kényelmetlen, ön- és közbírálatot kívánó gondolatot. (A túlzásoknak is ott a hibája, hogy a pozitív hatást fékezik, ellenindulatot gerjesztenek az értelmes gondolat tal szemben.) A rengeteg fölhasznált effektust Szikorának sikerült koherens egységben összefognia. A bőségből nem támadt zavar, annak ellenére, hogy egy-egy elem funkcionális eresztéke lötyögött. Így a nézőtérre beültetett bábuk mondanója pl. kevesebbet hoz az előadásnak, minthogy megérné a nézők — ellenséges vagy kíváncsiskodó — feszengését. A kitűnően megszerkesztett világszínpadon sodró Élet-játék gazdagsága bőven megérteti úgyis, hogy mi vagyunk ez az automatizáltan nyüzsgő, néha önmagunk után kapkodó vurstli-világ, aminek egyetlen humorú bemutatása a befejező panel-megoldás kiválóan színházszerű közlésével dühös jókedvre derít.

A színészi feladat ezúttal néhány allegorikus alak tömény töltésének a biztosítása. Kitűnően oldotta meg *Faludy László* (az Apát), *Dávid Kiss Ferenc* (Nikodemosz-t), *Pogány György* (az *Óriáscsecsemőt*) és *ifj. Kőmíves Sándor* (egy Kisembert).

Régen történt, hogy színházi élményem az előadáson csak elkezdődött, és időben távolodva, napok, hetek múlva tovább érlelődött, mélyült. Most megesezt.

Lorca ugyan a 20. század egyik klasszikusa, magyar színpadokon valójában csak egy drámája él, a *Bernarda Alba háza*. Gyakori megjelenésében mégsem merném kizárólag a nagy mű felismerését ünnepelni, bár a dráma rászolgál erre; igen valószínű, hogy színházainkra legalább akkora hatást gyakorol a benne kinálkozó nyolc női szerep praktikus vonzereje (közülük öt igazán jó szerep is!), a házi szereposztási gondok zavarából biztos kiút. Az is oka szokott lenni előadásának, ha egy-egy tragika-alkatú színésznőnek méltó szerepet kívánnak biztosítani. Erre Bernarda alakjának feudális paraszti gögből, vallási bigottságból összekövült, zord szigora, lélekgyilkos zsarnoksága oly alkalmasnak látszik. Pedig a drámában nem Bernarda a legnagyobb színészi „jutalom”, ezt több előadás, másfél évtizeden belül két pécsi előadás tanúsága vitán felül igazolta. Martirio, Adela és Poncia alakjai, viszonylatai jóval gazdagabb színészi lehetőségeket rejtenek. Bármilyen volt ezúttal a műsorválasztás oka, a közönségre csak az eredmény tartozik, s ez: egy ritkaság, tiszta, érett előadás.

Ha már úgyis nőknél tartunk, hadd idézzem az irodalmi gondolkodónak sem utolsó Virginia Woolf kitűnő megállapítását a nagy művek „egységes látomás”-ának erejéről. „A mesterművek sikere nem hibátlanságukban rejlik — ami azt illeti, jó műben a legdurvább hibát is elnézzük —, hanem annak a látásmódnak a mérhetetlen meggyőzőerejében, mely tökéletes ura egyedi távlatának” — írja. A gondolat tökéletesen ráillik Lorca művére és kivált mostani, pécsi előadására. A *Bernarda Alba házában* vannak hibái — pl. Magdaléna és Amélia alakjának drámai funkciótlansága — és alapos hibái vannak a pécsi előadásnak is. Érdekes módon nem mindig a darab hibáit követik, illetve azokat itt-ott a rendező, Gali László meg is szünteti, viszont máshol elkövet, eltűr hibát. A produkcióra mégsem ezek jellemzők, hanem a sarkított, nagy szenvedélyek összecsapásának lenyűgözően hi-teles légköre.

Fel tudja idézni azt, ami tárgyi-személyi formában soha nem jelenik meg, mégis mindent meghatároz. A sokat emlegetett vakító, izzó spanyol nap sosem süt be a vaskos, fehérfalú házba, mégis bevilágít minden rejtett zugot, s akár az apollói fény: előhívja az igazságot minden látszat mögül. Már a dráma szituációjában ott világít, perzsel, pusztít. Az előadásban kisértet azáltal, hogy az éles fekete-fehér kontrasztot ötletesen és nagy következetességgel mindvégig megtartja, nagyjából azonban úgy, hogy nincs egyetlen dialógusrészlet sem, ahol a rejtettre, rejtegetettre rá ne villanna a fény a kellő helyen, reagálások és para-reagálások mesteri szövetségében. Aztán — szüntelen jelen van az előadásban a szín-re sosem lépő Pepe el Romano, aki mindenkinél valóságosabb. Elhangzik egy mondat (Bernardáról): „És nem tudja, mekkora erő egy férfi magányos nők között.” Gali mintha ezt a gondolatot választotta volna az előadás vezérmotívumául, s igen-csak jól tette. Pepe úgy áll ott minden szó, sóhaj, tekintet mögött, mint a kinti éjszakában a hófehér csöddör; gyönyörű, lírai szimbóluma a természetes szenvedélynek, melynek igézete, igája végigszánt az élettagadás karámbába terelt boldog-talanokon. Az iménti mondatot a Szolgáló mondja, aki kívül áll a társadalmi rang-gal megvert, nyomorított nők gyehennáján, s az élet elemi igazságairól többet tud náluk. Hasonlóan a másik cseléd, az öreg Poncia; így beszél róluk: „Csak nők, férfi nélkül, ennyi az egész. Ilyenkor még a saját vérükről is megfeledkeznek.” — Azáltal, hogy az előadásnak sikerül megteremtenie Bernarda házában a női lét evidenciájának légkörét, sikerül igazán meggyőzővé tennie a Bernarda képviselte tiltásoknak, merev erőszaknak, a kiüresült és embertelen szabályok uralmának pusztító, lélekmérgező bemutatását. Az önérdékű megkülönböztetéseken és diszk-rimináción alapuló elnyomás általános ábrázolása azzal lett teljesen élettelivé, hogy nem csupán egy másik — noha vele ellentétben: igaz és emberi — elvet tagad, tör össze, hanem magának a létezésnek, a női-emberi létnek természeti tör-vényével kerül szembe. Bernarda győz, lányainak élete és lelke árán — ez a zsar-nokság dija.

A konkrét mozzanatok és az általános jelentés összerímelését jól érvényesítő előadásnak nagy nagyszabású és egy tökéletesen érett alakítás ad biztos támaszt;

Miklósy Judité és Labancz Borbáláé. Miklósy Martirioja magába sűríti a dráma minden lényeges viszonylatát, szinte egymaga képes megjeleníteni a többiek drámáját is. A fogcsikorgató sóvárgás, a teljesülhetetlen vágy kínjait, a dacot és fájdalmat, gyűlölködést és lealjasodást, mely tudatában marad a valódi értéknek. Nyomorék boldogtalansága Bernarda világában, házában szükségszerűen válik pusztító gonoszsággá úgy, hogy mindvégig áldozat is marad. Döbbenetes erejű Martirio ez, akire kétszeresen szükség van, ugyanis Bernarda meg nem hajló áldozatának, az öngyilkossá lévő Adélának alakítója, *Markovits Bori* híján maradt a szenvedély és lázadás erejének. Gyanakszunk, hogy művészi alkatától távol is áll ez a szféra (a *Trójai nők* Cassandrája hasonló emlékeket hagyott), pl. orgánumból teljesen hiányoznak a telt, sötétebb tónusok, s mintha maga is érezné, gesztusokban gyakran rájátszik arra, amit magatartásban, formátumban kifejezni nem tud. Merőben új, eredeti megoldással Gali a gesztusok szintjén kialakít egy leszbikus kapcsolatot Martirio és Amélia között, akit (*Vári Éva* igen jól megformálja) ezzel kiemeli a drámabeli arctalanságból, ugyanakkor Miklósy—Martirio lelki eltorzulásának alakításához további, adekvát lehetőséget ad. Azt is kiegyensúlyozza ez a Martirio, hogy Angustias drámailag oly fontos akciópontja *Sólyom Katalin* hangsúlytalan szerepfelfogásában elszürkül. Magdaléna viperanyelvét gyilkos-fullánkosan öltögeti *Petényi Ilona*, egyebet — funkció híján — nem tehet. A letarolt életek tragédiája mégsem csonka; Miklósy Judit művészete megjeleníti a maga teljességében. — **Labancz Borbála** Ponciája a régi cseléd helyzetében lehetséges árnyalatokat mutatja meg a kintző kiszolgáltatottságtól, gyáva bosszúvágya tudatán át a jőzőn fölényig. Sunyi alázata, cserfes bizalmaskodása, szájas gyűlölete, besúgni kész szolgasága egyaránt tükre a zsarnoki elnyomás embertorzító hatásának és a kisemmi-zettek jószímatú valóságismeretének. A lesütött szem mindig lát olyat, amit a fennhordott fej nem vesz észre (itt: nem is akar). Hangsúlyozott, közhelyes tenyeres-talpességánál jóval fontosabb, hogy ennek a Ponciának története van; Labancz Bori érzékelteti, miként vált ilyenné a cselédi megtöretések leckéiben, ezáltal zsánervonásainak bizonyos távlatot ad. *Pásztor Erzsi* Bernardájának viszont nincs története. Az elvakult gögöt, alig-emberi keménységet, rendíthetatlenséget *adottságként* hordozza — belső világ, háttér nélkül. Az eltíró, elnémító erőt nem önmagából teremti meg — akár a jómód hivalgó vakmerőségéből, akár a kényszerű erény szigorából, akár asszonyorsora kompenzálásából — csupán a kor-bácsoló hang, rezzenetlen arc, merev derék- és fejtartás képviseli. Csak a lát-szattal törődő hatalma egyazon erélyű és színezetű, legyen szó a pletykás szomszédok kitiltásáról vagy Adéla „bűnéről”. Pásztor Erzsi jelzi az elvont, zsarnoki törvényeket, melyeknek nevében parancsol, de nem formálja meg emberi — noha elembertelenedett — képviselőjüket. Az elfojtott vágyaktól megzavart eszű vénasszony, Maria Josefa jeleneit *Takács Margit* szürrealisztikus tragikummal, remek stílusban oldotta meg.

A színpadképről, ritmusról, mozgásokról sok jót mondhatnánk még; de az eddigiekből nyilván kitűnik, hogy az előadásnak szépséghibái, sőt mélyebb repedései is akadnak. Miért van mégis „huzata” (ahogy metaforikusan mondhatnánk), vagy hogy Lorcánál maradjunk: duendéje? Mert van — és ezen múlik minden. — Említettem az izzóan hiteles légkört, ami az értelmetlen, zsarnoki tiltások és az ellenük feszülő, természetes erők elemi ütközetében előáll. Nemcsak robbanás-kész szituációt teremt, hanem az élet-halál határhelyzet örvényét is rejti. „A duende... el sem jön, ha nem lát lehetőséget a halálra, ha nem tudja, hogy a halál ott ólálkodik a ház körül...”; „...szereti a meredély szélét, a sebet és azokat a helyeket, ahol a formák a látható kifejezésnél magasabbra törő megnyilatkozás vágyától hajtva egybeolvadnak” — írta Lorca a spanyol népi, tragikus múzsa természetéről. Művei ilyen helyeket, meredélyeket idéznek, a *Bernarda Alba háza* talán a legklasszikusabban. De a duende csak akkor „jön el” az előadáson is, ha valamiben, valamiképp sikerül manifesztálni „a látható kifejezésnél magasabbra törő megnyilatkozás vágyát”, ha mély és rejtett sebek szólalnak meg a szavakban, a szavak mögött, között, ha végső indulatok mozdítanak egy-egy köznapis gesztust, lépést,

ha mindent kockáztató erők néma harca feszül a forróság és éjszaka csendjében. Talán nem egészen egyenletesen, de az előadás nagy részében megvalósult ez; „fekete hangok” szóltak, a duende hírnökei.

Voltak már előadások, amelyek Bernarda zsarnoki erejét hangsúlyozták, mások az adélai lázadás tragikumát. Most olyat láttunk, mely Lorca sötét angyalát kívánta megidézni. Nagy művészi eredménynek vélem, hogy ez sikerült.

Ha a *Titus Andronicus* megírása után Shakespeare-t leszúrják egy kocsmai verekedésben, ami jeles pályatársával megtörtént, az azóta élt nemzedékek aligha találkoztak volna a nevével. A Titust legföljebb az angol irodalomtörténet kéziratára őrizné sok korabeli rémdráma társaságában. A darabot az életmű egésze tartotta fenn, szerzője jogán került az irodalmi halhatatlanságba. Színpadi halhatatlansága kevésbé mutatkozott; évszázadok alatt jóformán csak Angliában játszották, ott is nagy szünetekkel. Egy 20-as évekbeli feltámasztási kísérlete hangosan megbukott, míg kb. két évtizede Peter Brook sikerre vitte. Magyarországon még nem játszották, most a Pécsi Nemzeti Színház bemutatta.

A vérfagyasztás hideglelős bűvölete tartós igénynek látszik; mit tagadjuk, mindig volt és van olyan művészeti aljnövényzet, amit a krimi, a horror, a sárgaregény, a rémregény, rémfilm, rémdráma, rém-sci-fi jelent. Ennek is megvan a történetisége, az izgalmat, borzongást egyes korokban más és más jellegű borzalmak, félelmek, kegyetlenségek váltják ki. Az Erzsébet-kor rémdramáiban véres, személyes kegyetlenségek, merények ígérték a közönséget, az összefüggésbe néha alig állított mézszárlások. Molnár G. Péter erre utaló remek megállapítása: „Ez a rémdráma fordulatszámigénye: mutass több halottat a konkurenciánál...” Nos, Shakespeare, aki indulása idején ott tanult, ahol érte, ebben is mester volt. Darabja első és utolsó harmadában a véres gyilkolás, asszonygyalázás, megcsónkítás olyan sorozatát teríti elénk, ami — ma! — nyugtalan, viszolygó kacajra ingerel. Kacajra, mert az érzéketlen, motiválatlan hentesmunka kisipari módszerein fölényesen „túl” vagyunk, ám viszolygunk, mert — ismét M. G. P.-t idézem: — „...ennek a mézszárlási mechanizmusnak lehet mondanivalója”, és ez megéri az embert. Nem kevés része lehet benne annak, hogy a szöveg néhány erőteljes, költői fordulata, egy-egy jellemváz, az öncélúan is gerjesztett, brutális cselekmény néhol meglepően szilárd logikája s egy-két jelenetben a költőre valló lélekismeret, mégiscsak a későbbi (de alig későbbi!) mester varázslát villantja föl.

Sík Ferenc jó nyomon indult, mikor a darab rémségeinek áttételes eszmei lehetőségében hitt; ennek jegyében próbálta a „mészárlási mechanizmust” értelmező-kommentáló színi effektusokkal átmoralizálni és -politizálni. Eszközei nem választékosak, nem is túl eredetiek, de mindig attraktívák és hatásosak, az értelmezést jól megnyilvánítják. A darab elején és végén lezajló „császárválasztások” hangsúlyosan ismétlődő menetrendje, üres eufóriája arra int, hogy a bosszú bosszút szül, a megtorlásoknak soha sincsen vége; az új császár békeszózatának zsarnoki elmenyörgése, közben a jámborka bohóc által eleregetett hófehér galambok dühös iróniával közlik, hogy a béke merő illúzió, s míg szólamait hajtogatják, a világ vértől részegen mocskolja tovább magát. Az emberi megértés hiú remény, a bosszú vágya csillapíthatatlan: Lavinia meggyalázóinak kicsurgatott vérének egy vejldingban fogja fel, s a vérről telt edényt lemetélt kezének csontjai közé szorítva a betelt bosszú mámorával keringőzik ki a színről — a beethoveni Öröm-óda dallamára. A humánus remények véres kudarca ez. — Sík kitűnően komponált színpadi megoldásai ezekben a részekben csúcsosodnak ki. S közben? A szereplők derekasan, meglepő ötletességgel öldösi egymást, mignem a darab középrészén (az előadásbeli első rész utolsó és a második rész kezdő harmadában), ahol az Andronicus-nemzetség letarolása már megtörtént, de viszontbosszúja még nem indult el, a bosszúdráma megkísérli, hogy valódi tragédiává mé-

lyüljön. Titus (*Győri Emil*), Lavinia (*Sír Kati*) eljátszanák a kifosztott, szenvedő hősokeket. De míg a mézárulás-mechanizmusban jól betöltik helyüket, eleven jellemekké nem formáltattak. Kivált Titus alakja ellentmondásos, homályos, a tragikus hős monumentális karakterének híjával. Szenvédesei, sirámai, bölcselmei ezért hidegen hagynak, inkább fárasztanak. Sokkal megragadóbb a mór Aaron, az eltöklélt gazember (*Dávid Kiss Ferenc*) apai érzelmeinek fellángolása és a tigrisgonosz Tamora (*Bókay Mária*) baljós, kihívó játéka a sorssal. Mindezt alig mülk a színészek, mert a megszokott értelmű játéknak itt igen kevés szerepe van. Az alakok helyiértéket töltenek be a darab szélesebb viszonyokat rögzítő képzetében, bennük a helyiérték fontos, nem a jellemárnyalás. Színészi kultúrára viszont szükség van, nehogy átélő túlzásba vagy bádogmerekv illusztrálásba csúszszanak. A főszereplők kitűnő mértéket tartottak, s részben a többiek is.

Oka kell legyen, hogy a *Titus Andronicus* miért nem lelthe helyét a színpadon, míg ott a színész kifejező játéka uralkodott, s miért bizonyul előadható darabnak a „rendezői színház” számára. Ugyanígy: miért utasította el az illúziószínház, s miért fogadhatja be az abszurd színház. Valószínűleg azonos okokból. Ha eleven emberi viszonyok hitelességét és művészi tipikusságát keressük benne, amit karakteres alakok megjeleníthetnek — akkor reménytelen; akkor esztelen és elborzasztó vérfürdő. Ha azonban abszurdításait elvontan próbáljuk érteni, képzetében egy eszmei eredményt keresve, akkor alkalmas lehet korunkban is érvényes mondanivaló közlésére, amit képzetének kiemelő megszervezése, elrendezése manifesztálhat, vagyis a rendező műve. (A színészi megjelenítés előbb említett sajátosága szorosan ennek a következménye.) — Sik Ferenc előadásának mondanivalóját az emberiség helyzetéről, viszonyairól, kilátásairól már vázolni próbáltam. Nem állíthatom, hogy keserű végletességében magamévá tudom tenni, hogy elfogadom: mindezt végzetszerű, tehát az ember elkerülhetetlen sorsa, hogy a megállíthatatlan bosszúmű fogaskerekei közt véresre darálódjön. Addig bizonyára így van, amíg képtelen az értelmi magatartás kollektív magatartássá fejlesztésére (aminek már látszanak perspektívái), s kritikus esetekben mindig indulatok, indulatai áldozatává válik. Alternatív felhang azonban nem csendült a pécsi előadásból, a bemutatott viszonylatok „örök” folytonosságára került a hangsúly.

Tudom, hogy a közönség ritkán jut el végső konklúzióig, inkább csak a látott jelenségeken szörnyülködik, sajnálkozik vagy értetlenkedik. A műsorfűzet orientáló írásai lennének hivatottak a mélyebb befogadást segíteni. De nem olyanok, amilyet most olvashattunk — név nélkül — az 1977/78/10. számban. Semmitmondó stílusfordulatokkal és könnyelműen dobálózó terminológiájával nem terjeszti, inkább kuszálja az ismereteket. Szövegelemzésre terünk nem lévén, csupán megjegyzem, hogy amíg a cikk öblösen ismételteti a „differenciált látásmód”, a „dialektika” nélkülözhetetlenségét (elvben messzemenően egyetértek!), addig riasztó példákkal szolgál ezek félreértéséről. Pl. a szerző szerint „A Titusban felépül, kiteljesedik az ölések költészete, esztétikája (sőt, ennek fonákja is megjelenik). De az ölés kegyetlen, differenciálatlan, dialektika nélküli tett.” A második mondat szentigaz, és halálbiztosan cáfolja az előző állítását, ui. a dialektika nélküli jelenségnek nem lehet költészete, esztétikája — ezt tudni illenék —, amint az ölésnek mint ténynek soha nincs is. Sem a Titusban, sem a Hamletben, sem a mohácsi csatában, sem Auschwitzban, sem az olasz terroristák gyilkosságaiban. Ami a Titusban — s akárhány műben — az esztétikai hatás hordozója, az az emberi viszonyok megformált rendszere, ebben megjelenhet az ölés is, de esztétikája a megformált rendszernek van kizárólag. Más: a cikk szerint Tamora gyalázatos fiainak magatartásához „Ellenpontként pedig ott van Aaron, akinek gondolkodásából eltűnt a morál, hideg rosszindulat maradt, ha tetszik a dialektika groteszk és kegyetlen kifordítása.” Nem tetszik! Egyrészt, mert a morál- és dialektika-nélküliség Tamora fiait éppannyira jellemzi, Aaron nem ebben különbözik tőlük; másrészt a „dialektika... kifordításán” vagy tagadását érthetem, vagy azt az értetlen felfogását, mely szerint a dialektika arra jó, hogy bármit igazolni le-

hessen vele. Mint tudjuk, minden gazember szolgál öngazolással, ehhez nem kell a dialektika kifordítása speciálisan. (Az alakot pedig nem kellene ilyen ködös-filozofikusan „magyarázni”). A szöveg hemzsegő eszmei zavarait nem részletezem, ennyit azért tettem szóvá, mert ehhez az előadáshoz szükséges lett volna egy gondosabb kalauz, és meg is érdemelt volna méltóbbat.

A magyar színházművészetbe a *Titus Andronicus* bemutatója a hiányzó, az előadhatatlannak vélt Shakespeare-művet vezette be és — minden előítélet ellenére — elfogadtatta. Sik Ferenc merészsége igazolást nyert.

A belül építkező

*Homokvárat építenek a gyerekek, tele-
tűzdelik zöldággal, még sárgarépat is
illesztenek a lőrésekre. (Az az ágyu). Kis
kezüikkel ütik, püfölgetik a liliputi falakat (e
mindeneket építő-leromboló felnőttek
világában).*

*Egy orvosságos üveg
lámpaként világít; lila árnyék a fénye;
s ha „megjátszotta” a Napot – ötükörségének is vége...*

Aztán

*a kimerültség csillagai lyuggatják
a homályt. Egyedül vagyok; és másnapos
ízekkel a számban: aprózom a nagyját
mindannak, ami történt s történni fog. –*

Tudom:

*az Ember tudatalatti birodalmában
sejtek mennybemenetele foszforeszkál;
és nincs halál, nincs; állandósított robbanás van,
hol kivirágzik a hamu s át- meg átjár
mindeneket a „Világeleji Szél”. – –*

*Így építgetek én is; – az elnagyolt teremtés
munkát hagyott. –*

*Csak az a falra akasztott
vakrozsdás tükör
ne látott volna egyet-mást
ott abban az elipszilonosan fellocsolt
földes szobában,
ahonnan egykor kamaszként elindultam!*

Az otthoni ház padlásán

*Kórság eszi már ezt a tetőt is!;
szarufáinak szuvas pora hull, deszkái
lógatják rothadó nyelvüket. (Villoni
kép.) Akad itt: akasztott légy; akasztott pók is.*

*Rég-rég szőlő csüngött a hasas léceken
és cserép alatt lányhaj-fonatu dohány
árasztotta férfi-ing-illatát. –
S mindez emlékeimben csak „hadrál” részegen;*

*de visszahallom – akár a búvó darazsak
a napraforgótányér-likacsú résekben
– tavaszt-nyarat –; mintha az időtlenben*

*táltos-parazsat ettem volna...! Egy lappadó zsák:
por-ősz; tolt-hátán-tolt s lyukon-lyuk... Azt hiszem: ebben
üthették agyon valamikor a mesebeli rókát.*

Hegytetőről nézvést

*az oszlopsor gyöngyvirág-fűzér volt rétek, szántóföldek tarka öltözékén;
a transzformátor meg zummogó érem a falu mellén.*

*Az inget púposító szélben egy szerelő – mint pettyes hátú katicabogár
ökönyál-fonalak közt, szál virágon – lenge serénykedett a „könnyű” csiga-
sorral. Alatta segédmunkások, futkosó hangyák serege.*

*Távcsővel tűztunk nyomvonalat; s lőháton poroztunk hegytől-hegyig.
(Alattunk a teli kanca-bendő kortyant...)*

*Fekvő oszlopok, fekete gödrök – szalagon morzejelek – szelték át a ha-
tárt... Majd sugár-kötegével az alkony végig huzalozta a rétet, s világít
a tó. –*

Valahol: szállt a kakukk fészkére...

Kollégám vállán egy (hernyóból lett) pillangó tapsolt szárnyaival.

OTTHON A VILÁGBAN

- Juhász Ferenc: Szerelmes hazatántorgás -

Juhász Ferenc új verseskönyvének borítóját rokoni ajándék díszíti: Jani bácsi emlékül festett képének másolata. Mi van a képen? Szelid táj, zöld domboldal, öreg vízimalom, a háttérben bíborvörös erdő sötétlik. Vajon csupán a rokoni kegyelet és a parasztfestők naiv romantikája iránt megnövekedett érdeklődés helyeztette a borítóra az ajándékba kapott festmény másolatát? Aki végigtekint a Juhász Ferenc-köteteket burkoló grafikai műveken, s tudja azt is, hogy a költő milyen szeretettel gondolja könyveinek külső megjelenését, ennél többet kell, hogy lásson a borítókép megválasztásában. Juhász Ferenc költészetéről, e költészet belső történetéről, alakulásairól sokmindent elárulnak a könyveit burkoló képek, másolatok. A *Harc a fehér báránnyal* annak idején Csernus Tibor ősvilági vagy kozmikus formákat sejtető grafikájának burkában jelent meg, a *Virágzó világtát* Hantai Simon mitológikus sejtelmű festménye, a *Szent Tűzözön regéit* Hajnal Gabriella vörösben és kékben pompázó gobelin-terve fogta körül, az *Anyám* borítóján megbarnult régi családi fotográfiák foglaltak helyet, a *halottak királyát* pedig Ferenczy Károly zöldesen aranyló „Háromkirályok” című művének másolata burkolta. Valamennyi borítólap (ne szóljunk most a továbbiakról) a költői mondanó lényegére utalt: a kötetbe foglalt költői mű mitológikus világát fejezte ki.

Ez történik a *Szerelmes hazatántorgás* esetében is: a naiv és romantikus parasztfestménynek ismét az „első jelzés” szerepe jutott abban a magasabb művészi struktúrában, amit Juhász Ferenc (általában Baudelaire óta a modern költő) kezén a *verseskötet* jelent. Első jelzés, bevezetés a bevezetés előtt, amely a képi formák: a színek és vonalak „nyelvén” tesz tanúságot arról a mindent átható költői szenvedélyről és gondolatról, amely azután a szövegekben ölt alakot. Ezúttal: a hazatérésről és otthonosságról, a „szerelmes hazatántorgásról”, a költő találkozását azzal a tájjal és emberi közösséggel, amelyből vétetett. A borítóra nyomtatott festmény népi naivitása, valamint a kép létrehozójának és a költőnek személyes: rokoni kapcsolata kétszeresen is a hazatérés benső óhajára és megtalált örömeire utal. Vajon Juhász Ferenc, annyi magányos bolyongás után, bejárva a kozmikus lét ismeretlen tájait és az emberi történelem tragikus mélységeit, valóban hazaérkezett volna a biai táj szelid lankáira, a faluvégi kertbe, ahol a csilagpázsiton heverve a könyvekkel s a csillagokkal ismerkedett?

Akkor, a gyermekkor nagy világfelfedező csodái után, szinte szöges övvé, valóságos kolostori „ciliciummá” vált számára a szűk biai láthatár. Ifjúságának tudásra szomjas szellemével kitörni akart a rideg határok közül, fővárosi iskolába, majd gyárba járt, legszebb perceit budapesti könyvtárakban és antikváriumokban töltötte, szívét talán még fogta a szülőföld, a falu, eszméletét, képzeletét azonban már a nagyváros igézte meg. Mi várt volna rá, ha Bián marad? Boldogtalanság, megaláztatás, talán szerény hivatal a községhezán, és küzdelem a maga kirobbanni akaró erejével, fellángoló látomásaival. „Én — olvasom vallomásos emlékezését ifjúságának forradalmaira — mindig kiválni akartam, mindig el akartam jönni, nem a faluból és nem a falutól, de más akartam lenni, mint amire születésem, és a szülői elképzelés eleve rendeltetett. Ennek a mássá-lenni-akarásnak a híre természetesen el is terjedt a faluban. Ezért egész gyerekkoromban, kamaszkoromban és legénykoromban rendkívül sok és nagy megaláztatás ért az emberektől, az ott-élőktől. Nem akarok példálózni. Nagyon sokat jártam Bián kö-

művesmunkára, napszámba, különböző emberekhez, gazdákhöz, a nagybirtokra. E munkában, munkahelyeken a megaláztatás különböző és mégis ugyanazon formái érték. Nyilvánvalóan ezek fölhalmozódása és a kiválni-akarás ellenzése volt az, ami bennem ilyen erős ellenszenvvé, ilyen dacos nem-rokonszenvvé nőtt! El kellett hagynia a tájat, ahol született, a falut, amelyet mindinkább mostohájának érzett. *Saját* sorsot kellett választania, ha a választás: a kiválás és új elhelyezkedés sebeket tartogatott is számára. Vállalnia kellett a küzdelmet, a magányt, az esetleges vereségeket, hiszen önmagát akarta megteremteni. A „szarvassá változott fiúnak” nehéz sors rendeltetett, de a saját sorsa, amelyet nem volt szabad, nem is tudott elárulni: el kellett szakadnia az övétől, hogy világgá kiált-hassa üzenetüket, az élők és a történelem mélyébe süllyedt nemzedékek üzenetét.

Az önteremtés nehéz felelősségében és gyötrelmes küzdelmeiben született meg Juhász Ferenc költészete. Versei szüntelenül tanúságot tesznek mind a felelősségtudatról, mind a küzdelmekről, Juhász Ferenc költészetének története úgy is leírható lenne, mint egy nagyszabású művészi szabadságharc története. Ma már: a költő ötvenedik születésnapján nem könnyű számot vetni ennek az önteremtésnek és szabadságharcnak az emberi és költői eredményeivel. Hiszen Juhász azóta a magyar líra egyik legjelentékenyebb (és talán legtöbbet vitatott) alkotójává vált, költészete egész világot hozott létre; világot, amely nemcsak eleven tükre a valóságnak, mindenségnek és történelemnek, hanem maga is valóság, mindenség és történelem. Van abban valami lenyűgöző és ámulatot keltő, hogy egy kicsiny nemzet, amely történelmi sorsának egyik legnagyobb fordulatát élte át, s e fordulat során nem egyszer létének legmélyebb válságaiba és tragédiáiba zuhant, költői által mégis mind nagyobb hódításokat szerezhetett. Birtokába vehette a kor érvényes világmépét és világmagyarázatát, akár a természet, akár a társadalom megismerésére vonatkozzék is ez a kép, teljesebben ismerhette meg a maga sorsát, múltjának alakulását, feladatait és lehetőségeit. Ebben a világnagy hódításban Juhász Ferencnek is hatalmas szerep és felelősség jutott. A *tékozló ország*, a *Virágok hatalma*, a *tenyészet országa*, a *Harc a fehér báránnyal*, a *Szent Tűzőzön regéi*, az *Anyám*, a *halottak királya*: sorra ennek a hódításnak az állomásai és győzelmei. A faluszéli házból érkező-kitörő fiatal költőnek népmesei sors adatott; a hét évszázados magyar költészet és a modern világlíra egyik nagyszerű tüne-ményét: önálló és öntörvényű költői „kozmoszt” teremtette meg.

A történelemben és a világmindenségben járó költőnek mindemellett biztos támaszra volt szüksége: támaszra, amelynek hátát nekivetheti. S minél messzebbre hatolt az emberi vagy a kozmikus létezés birodalmában, annál inkább szüksége volt valami határozott, mondhatnók: „archimédieszi” pontra, ahová szüntelen visszatérhet: megpihenni, erőt gyűjteni, ahol biztosan tud megállni annyi történelmi és eszmei vihar között. A költőnek is otthonra van szüksége, ha tetszik, védelmező menedékre, még akkor is, ha a mindenségben találja meg képzeletének valódi kiindulását és bázisát. Juhász Ferenctől kivált idegen az otthontalanság: az „átkozott költő”, az „önpusztító költő” szerepe. „Van a magyar költészetben — mondja — egy nagyon régen élő, nagyon virágzó és nagyon burjánzó, vad betegségekkel burjánzó téveszme, vagy téveseszme (...), amely azt súgja sziszegve szívünkbe, azt hiteti el eszmélő agyunkkal, vagy azt akarja elhitetni sokszor elárvult szívünkkel, hogy az igazi magyar költő az önsorsrontás vitéze, bajnoka, hogy az igazi magyar költő az önsorsrontás *létformáival* tudja csak megvalósítani önmagát. Én ezt nem hiszem, nem akarom, nem tudom és nem fogom elhinni, hiszen a világ más népeinek és nyelveinek költői és költészetei ennek az ellenkezőjét teljes erővel és hatalmas teremtő hittel és fenséggel bebizonyították. (...) Igen, fenséggel mondhatom, hogy az emberi kiteljesedés és a költői kiteljesedés tűzforrása nem a költő személyes létének, eszméleti létének, fizikai létének korai lerombolása, leromboltsága, vagy önmaga elpusztítása! Nem hiszek ebben! Azt hiszem, hogy sorsunkat akkor teljesítjük be mi magyar költők igazán, te, én, kortársaink, ha életünket teljesen élve és bőséggel használva, a teljes élet-időt is élve dolgozunk, (...) ameddig a természetes halál a földre nem kér min-

ket." A teljes élet, a költői kiteljesedés vágya kívánja meg azt, hogy az alkotó embernek igazán otthona legyen. Ebben a vágyban Juhász Ferencnek a magyar irodalom nagy otthonkeresői és -teremtői: Németh László, Tamási Áron, Illyés Gyula voltak személyes ösztönzői, mesterei.

Nemcsak a mindenségben talált menedékre, és nemcsak a nyelvben, a versben teremtette meg a maga otthonát. A *Szárnyas csikó*, A *Sánta család* és az *Apám* egykori fiatal énekeسه csonttörő személyes és közösségi válságokon küzdötte át magát, mégis meg tudta őrizni ifjúságának otthonteremtő vágyát, boldogságszerző képességét, szívének derűs kedvét, amely időnként átsütött a legfelelőbb sorslátomásokon is. A *tékozló ország* sötét történelmi tablójából virágos színekkel ütnek ki a győzelemre készülődő temesvári paraszttábor vigasságának képei. A *Gyermekdalok* távoli emlékfoszlányaiban, daltöredékeiben az egyszerű és természetes emberi élet elemi derűje csillog. Az *Anyám* a szülői otthon teremtő békéjének állít költői emléket. És még A *halottak királyának* nemzeti tragédiáktól terhes látomásaiban is megvillan a történelmi jóvátétel és a közösségi otthonteremtés reménye. A nagy költői eposzokban Juhász nemcsak az emberiség és a magyarság jövőjéről sorsával vetett számot, és nemcsak a nagy történelmi válságokban megrendült emberi hit épségéért küzdött meg; az otthonosságért: a maga személyes otthonra találása és távlatosabb módon a magyarság és az emberiség otthonra találása érdekében is szót emelt. Hogy az országban, a nagyvilágban, egyáltalán: a létben lehetőleg mindenki otthon és biztonságban érezze magát.

Az otthonkeresés és -teremtés elemi emberi igénye szövi át a *Szerelmes hazatántorgás* költeményeit, prózaverseit és nyilatkozatait is. Megnyilvánul ez az igény abban a benső örömben, amellyel Juhász saját „műhelyének”: írószobájának rendjéről beszél. Megnyilvánul abban a szüntelen törődésben, amelyet barátok: művésztársak és fiatalok iránt tanúsít, midőn nem utasít vissza egyetlen felkérést sem, hogy előszóval, bevezetéssel bátorítsa és vezesse sikerre mások munkálkodását, vállalkozását, igyekeztét. Megnyilvánul a *Mátrai bolondozásokban*, a tréfas verses (képverses) üzenetekben, amelyeket családjának küldött, felemelve fejét a nagy munkából, meglazítván egy-egy pillanatra az eposzírás kívánta szörnyű fegyelmét. És megnyilvánul a szüntelen gondban, amellyel a parányi és törekeny sziget: a családi otthon sorsát kíséri figyelemmel. Az otthonét, amelyet, volt idő, szinte magukkal sodortak a tragikus események, szinte letarolt a hirtelen, mégsem váratlanul érkezett halál.

Juhász Ferenc költészetét jóideje szüntelen a halál veszi körül. A történelem pusztító erőszakossága mellett a személyes veszteségek rettenő sorsa. Mestereket és barátokat kellett elveszítene: Tamási Áront, Kis Ferencet, Németh Lászlót, Veres Pétert, Simon Istvánt, Szabó Istvánt, Kondor Bélát, Latinovits Zoltánt, s mióta új könyvét lezárta, Kormos Istvánt, majd Nagy Lászlót, aki ifjúságának és költői sorsának ikercsillag módjára társa volt. S közben elveszítette, minden pusztító végzetnél rettenesebben, feleségét is, aki egy régi önéletrajzi vallomása szerint „csodálatos gyerek-lány”-ként került az életébe, s akivel azután huszonegy esztendő töltött együtt szövetségben és szerelemben, életének küzdelmes nagy évtizedeit. Ez a veszteség: az égető hiány, a lélek szüntelen önvizsgálata, a sors vállalása, a gyász és az átok azóta szinte meghatározza költészetét. Ennek a költészetnek a belső tüzeit, hegyomlásait, áradó indulatait, akár szavait és gondolatmenetét, A *megváltó aranykard* című kötet egy esztendővel az 1972-es tragédia után már versebe foglalta a fájdalmat és az iszonyatot. Ebből a fájdalomból és iszonyatból születtek a *Szerelmes hazatántorgás* lávaként ömlő, vallomásos prózaversei: a *Tűzvész-idő* és *Az Isten-szárnyverés égő cserepei*, vagy fájdalomba kövült verses sírfeliratai: a *Juhász Ferencné Szeverényi Erzsébet*, a *Gyermekdal-kitaláló 1973-ból*, a *Gyűrődés-éjszaka* és a *Négy jaj*. Végül (a költő szavai szerint is) kemény, konok és kegyetlen kettős rekviem: a *Latinovits Zoltán koporsója kívülből teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábok*, amely bizonyára a magyar költészet legmegrendítőbb halotti siratói közé tartozik. Halotti sirató, amelynek ma-

gasan lobogó indulata már-már átég a szavakon, a képeken, a grammatikán, egy-szersmind lángra lobbantja a halál ellen lázadó haragot.

A költőt és a verset pusztulás veszi körül, szívét szüntelen a halál ostromolja, s ő mégis lázad ellene, konokul és kérlelhetetlenül. Mintha kérdésekkel célozná meg a halált, hogy végre, egyszer övé legyen a győzelem. „Miért kell meghal-nunk? — hangzik a kérdés. — Ezt üvöltözöm, ordítózom, jajgatom és sírom két évtizede már! Miért kell meghalunk? Tudom a törvényt, törvényét a halandó-ságnak, halandóságunk szent kegyetlen *törékeny* törvényét tudom, fölismertem és ismerem a törvényt, az elmúlás rettenetének törvény-tisztaságát, és el is foga-dom büszkén a törvényt, dacos és büszke ember-szívvvel, konok és tiszta ember-elmével, megértem a törvényt *létem* (embertelenséggel, átokkal, gyönyörrel, szere-lemmel és teremtéssel burjánzó, ágazó, irtózó és hömpölygő) *halandóság-embertuda-tával*, teremő tékozlásom csillagtűz erkölcsiségének, ember-álom-átok erkölcsének eszmélkedő tisztasága kegyetlenségével. És mégis: miért kell meghalunk? Meghal-nunk miért kell?” S minél jobban árad a pusztulás, minél szorongatóbb a halál ha-talma, annál jobban ragaszkodik az élet természetes rendjéhez, az élet elemi érde-keihez és értékeihez. Juhász Ferenc, mint annyszor, most is a halállal viaskodik, s mint mindig, most sem adja meg magát. Költészete nem válik „halálköltészetté”, nincs számára idegenebb, mint az az okos belenyugvás és megalkuvás, amit a „ha-láltáncok” régi hagyománya kínál orvosságul azoknak, akik szorongó szívvel lesik a pusztulást. Most is fellázad a halál ellen, lázadnia kell, a lázadás éppolyan benső: szellemi és erkölcsi kényszert jelent, mint három évtizede a kiválás, a kitörés. „Elég volt! — hirdeti a romantikus lázadás nagy költőjére: Vörösmarty Mihályra hivat-kozva. — Elég! Mert akármilyen hullám: hinni kell! Mert akármilyen iszonyat: hinni kell. Mert akármilyen rettenet: hinni kell! Mert akármilyen halál: hinni kell! És ez a hit (ha ősen, ha bénán, ha motyogva, ha dadogván hebegve is!) nem romantika! Mert ez a hit: a lét jövője! Élet! Mert ez a romantika: az élethit dacos himnusza az ember-séges emberiség-jövőért!”

Új verseskötönyvébe őket foglalta Juhász: „az élethit dacos himnuszeit” és nem halálhymuszokat, hiszen még azokban a versekben, amelyekben övéinek: barátai-ismerem a törvényt, az elmúlás rettenetének törvényét-tisztaságát, és el is foga-nak és asszonyának haláláról adott számot, még ezekben a versekben is átüt az élet reménye a vérző képeken. És bizonyára az élet reményét igazolja és képviseli az az újólagos vágy is, amely a szülőföldhöz vonzza Juhász Ferenc szívét és emlékeze-tét. Az otthonra találás mélyről fakadó igénye ezúttal szülőfalujába vezérli, így lesz az új verseskötöny valóban „szerelmes hazatántorgás”, vagy amint Tamási Áron mondotta volt, „séta a bölcsőhely körül”. A történelemmel, világmindenséggel, emberi létezéssel és halállal szembenező s számot vető költő végül a gyermekkori táj és kert emlékeihez tér vissza, hogy ebben a múltidejű világban (és jelenidejű örökösében) is megkeresse — megtalálja a maga otthonát. Felidézi a szülőfalu vi-lágát, a szülőház egykori környezetét, amelyet egykor belső kényszertől és tör-ténelmi hívástól vezérelve elhagyott. Váratlan erővel tör fel szívében a kívánság, hogy viszontláss a szülőfalut, a régi házakat, kerteket, embereket. „Szerelmes hazatántorgásom — tesz vallomást — boldog *visszavágyódás*, józan boldog tán-torgás hazafelé, Biára, ahol születtem, porlékony és zöld pikkelyekkel benőtt Óriás Haltest szülőfalumba, akinek elátkozott gyomrában éltem, szörcsögve-ful-dokolva kiszíva az olajos, zsíros, mirigyes, váladékos, savas *gyomortartalomból* a levegőt, mint magzat, ahogy a magzat-burok forró vizében lélegzik lebegvén kuporogva.”

Gondolatban, majd mind gyakrabban valóságosan is, visszatér a szülőfaluba, felkeresi gyermekéveinek régi színtereit: az elvadult kertet, a tóparti rétet, a csen-des falusi temetőt. Különösen ez utóbbinál időz sokat, mintha a szülőföld felfe-dezéséhez, mint a teljesebb élethez a klasszikus mitológiában, Hádeszen át ve-zetne út. „Ott van az én emberségem múltja — olvasom — ott a biai katolikus temetőben. Ott vannak mind az elrohadtak, a régen-elrohadtak, s a rohadozni-kezdők, mind tenyésznek abban a sárga, sárga földben, akiket szerettem...”

Valóságos költői mitológiába foglalja a szülőföldet és a gyermekkort, e személyes értelmű mítoszból költői eszméletének forrásvidéke bontakozik ki arany fényben, a valóságos kép lírai és mitológikus transzformációjában, amely „megemeli”: példázatos értelművé avatja az életrajzi és szociográfikus tényeket. Ez a személyes gyermekkor- és szülőfalu-mítosz kap kifejezést a *Szerelmes hazatántorgás* című prózaversben: a biai temető, a cigánytelep, a tóparton erjedező növényi halmazok leírásában és felidézésében, amely szürrealisztikus, mégis valóságos képét adja egy elsodort, már csak az emlékezetben élő világnak és környezetnek. Juhász Ferenc visszatér a földre, ahonnan elindult egykor, számot vet halottaival s számot vet szülőfalujának halottaival. Ez a számvetés lehet a hazatérés, a „szerelmes hazatántorgás” sikerének is záloga. Mert, ahogy a költő maga vallja: „A holtaknak áldassék emléke, az élőknek adassék halálig-tiszta Jelenidő!” A *Szerelmes hazatántorgás* ezt a Jelenidőt keresi.

FÜST MILÁN LÍRÁJA, MINT AZ EZEREGYÉJSZAKA UTÓHANGJA

Legkitűnőbb nemzedéktársai közül kerültek ki első méltatói, de a hangadó s különben mindig megbízható kritikus, Schöpflin, irodalomtörténetében a furcsa ritkaságnak kijáró egyetlen, óvatos oldalt szentel neki, és Babits is csak akkor ejt róla egy mondatot, amikor Graggel antológiájából hiányolja, ám ez az elismerés inkább bebalzsamozás. A nagy kortársak dicsérete is vagy egymást érvényteleníti vagy önellentmondó. Karinthy nevezi először objektív művésznek, viszont Halász Gábor korai líráját „tristiá”-nak, a későbbit a kezdet palinódiájának olvassa. Komlós Aladár középkori, de „vallástalan” költő szerepjátékát látta lírájában, Bóka épp vele pörölve „a magyar tájban és társadalomban” gyökerező művészetét magasztalta. Benső barátja, Kosztolányi komornak, búsnak és idegesnek hirdeti, Nagy Zoltán irodalmunkban szokatlan groteszk látását hangsúlyozza. Kosztolányi először a magyar szabad vers megteremtőjét ünnepli benne, majd a szabad vers divata idején „rég frissességükkel” ható ritmusairól beszél, végül a „lehető legkötöttebbek”-nek mondja verseit. Az egyaránt érvényesnek látszó, de egymással ellentétes ítéletek tisztázására olyan „genetikus kritika” ígérkezik legalkalmasabbnak, melyet még a fiatal Babits kísérelt meg. Eszerint a költőt akkor értjük meg hiven, ha csakugyan „hazájába megyünk”: képzeletének fogantatását, születését és lírai szerepüket követjük nyomon. Így világosodhatnak meg művészi világrendjének belső törvényei.

A VARIÁNSOK: AZ IGAZI FÜST MILÁN FELE

Bori Imre szerint csak „*Az elmúlás kórusa* (1921) adja teljes értékűen” líráját; korábban Halász hasonlóan s még élesebben fogalmazott. K. Havas Géza viszont azt vallotta, „hangja nem változik a kor változásaival”, és újabban Bányai János szerint is „költészetében alig van értelme az idő folytonosságát figyelni.”

Füst csakugyan nem fejlődik fordulatok árán, mint Szabó Lőrinc, de még annyira sem, mint József Attila vagy akár Ady, Babits. Nem lineárisan, az időben bontakozik ki, hanem úgy, mint pl. Flaubert, akiben a realista küzdött a romantikussal: *Bovaryné* után a *Salammbot* írta, *Az érzelmek iskoláját* követően a *Szent Antal megkísértését*. Füst lírájában kezdetől két stíluseszmény felelt egymással, de igazi költészetét csak az egyikből vonatkoztatjuk el. Eleinte kis számú, rímes és karcsúbb sortípusú verseiben külön is áldozott az elkészett hazai romantika, sőt almanach-líra ízlésének. (*A teli hold, Gyászdal.*) Két húron hangolt, de összhangjukat nemsokára megteremtette, bár rosszabbik alkotó Énje olykor később is megévesztette. (*Madrigál, Motetta*).

Tudjuk, több versét ismételtelen átdolgozta, s az átírás néha teljes motívumokat érintett, szemléletének módosulásáról tanúskodott. Az a Füst Milán, aki a Nyugatban közreadta első verseit, nem azonos a *Változtatnod nem lehet* (1914) költőjével. Első, valódi fejlődési mozzanata ekkor figyelhető meg. Füst annyira megtagadta pályakezdését, hogy több érdekes versét se gyűjtötte soha kötetbe, pl. a remekei közé illő *Az elhagyott vadászt* vagy a fűszeres *Karnevált* az 1913. évfolyamból.

Mindenesetre a színre lépő poétában nem ismerhető föl prófétikusan zengő, monumentális lírája. *Sötét felhők és sötétlő lombok. / Ligetekben járok, néma alko-*

nyat van. / Vajon társtalanul mért bolyongok? — siránkozik a Szétforgácsolt erőkből. (1909. jan. 16.) A variánsok tanúsága szerint ennek a világfájdalomnak a guébójából tudatosan tört ki. „Mi, — én s a vén várrom itt maradunk s fáj vágó szívünknek e játék. / Mi nem mehetünk: lekötve, igazva az életünk őrzik”: ezeket a Nyugat-beli dekadens sorokat látomássá nőtteti és mitikus távlatot sejtet: *Mi nem mehetünk: kőből van a lábunk s az életünk őrzik.* (Hajó megy el.) Utóbb *Messzi fény* címen helyette ezt a vizionárius kinyilatkoztatást olvashattuk: *Elmúlt a nap. És minden dicsősége, mint a jeladás / A nyugodt láthatáron áll. És hirdeti, hogy nincs megújulás...* A *Notturmo* 1909-ben így végződött: „Nézd, így elhagyottan a szívemet kitépem s a tenyeremre elédbe teszem... / Most, most, most meghalnék érted... / De jön a reggel, a gond s elhalványul a képed...” A szenvedő és magamutogató szöveg én-központú szavai ugyan szintén erőtlen nyelvű, de láttatott jelenetű keményedett: *S mire virrad, éji félelmeit feledé: nem gondol senki ezen, / S hogy mi történt az éjjel, kérdeni szeretőjét egy se meri, / Csak nézi bámészan, hogy az ablakokat most is ólmos eső veri.* Még a biedermeier hangulatú sorvégi összecsengés is (érted — képed) szerencsésen alakult ragrímme, mert így a lelki és a természeti jelenség panteisztikus párhuzamát sugallja. Ezután *Oh, nincs vigasz...* címen a már talányos szimbolikájú látomány végleges szövege merőben más megfogalmazásban a végzet egyetemes, jelzőtlen bölcsességét közli: *És nincs vigasz, oh rég tudom. Mert mindennek, mi él, / A sorsa meg van írva, el kell múltnia. / Oh hol vagytok hát, kik szeretettek? / Mert elmennék, de nincs hova...* Nem Füst legjobb költői leleménye, de még elgondolkodtatóbb, hogy ez a változat már nem befejezés, minthogy a költő versét továbbírta. Első kötete után igyekszik elfeledtetni olvasóival az *Egy úri hölgyhöz* facsaró szívhangjait („Hölgy nem látsz te többé engemet”), akárcsak az egyébként kitűnő kezdetű óda, *Egy hegedűművészhez!* szövegét árnyalatlan jajveszékelései miatt: „Mért is teremtetél engemet? / Uram, az én életem hiábavaló! Egy görcsös keserűség, / Egy feldoklás az egész!” Füst még első igazi, személyfölöttien epikus fantasztikumú látomásainak fűzerét, az *Objektív kórust* is (1910) érdesítette, expresszívabbá tette. A *nő dicsérete* először így kezdődött: „Ó játékos ujjaid, finom szíved: picinyke serleg, / Ó lágy ágyékok s langyos, édes, leglágyabb hasad, / Ó fénylő fogaid: lágy olvadó száj csiszolt édes műszere, / S finom ereid: kék felejthetetlen himzés drága testeden.” Kirostálja a kellemkedő szókinccset, az öncélúan szép, díszítő erotikát: „... Ó finom szíved képzeletem könnyű serlege, / Ó lágy ágyékok, álmatag vidék! és kies-ékes, leglágyabb hasad, / Ó fogaidnak fényes bujdosása lágy és olvadó száj rejtekén / És ereidnek kék futása tested habteher terén. A kék ereknek, mint himzésnek a képét kár volt elejteni, de az új, szemléltető szándék világos: az erotikus motívum most már léthelyzet antropomorf kifejezésévé hatalmasodott. A *Kívánság* befejezésének átköltése kiváltképpen beszédes. „Sima, szép kabáton s bőrömön és lágy fehérenműben / Megfürdő síkos testemen nem lesz majd földi pornak / Semmi semmi csúf nyoma. S ó mért kell élnem így / S éreznem: az életem s minden napom hogy hig mocsár / S irtóznom tőle úgy, miként ha viszkető, hideg mocsárba esném!” Ezt a dekadens dolorizmust gyökerestül kigyomláta: *Mindéig vasárnap lesz már mindegyik napom?! / Bársonykalapba' lépdelek, tollam tülem mögött / S az ajkamon önhitt mosoly, — ez egyszer végre megnézem a tornyokat...* stb. Az új befejezés Füst Milánja kosztümös önmagát távlatok elé képzele. A lényegbe vágó különbség mégis abban áll, hogy szecessziós önkínzását a teremtő képzelet rajjai váltják föl.

Füst a századelő gyermeke. Indulásakor gyötrelmes és epekedő, szecessziós alanyisága háborog, de sorain hamar átüt a monumentális látomás szemlélete, melyel költői egyéniségét ma elsősorban azonosítjuk. A variánsok bizonyítják, igazi stílusa a tízes évektől tudatosodott benne. Két pólus vonzásában írt, de nem bizonyos, hogy a kettő ellentétes irányban hatott. Az egyik pólus Osvát, a „halálos barát”. Osvát már 1899-ben Endrődi Sándor elé saját eszményeként a vívódó, tépelődő Ént állítja, megvalósítandó például: a „költői küzdelmet a költői létért”. A naturalizmuson felnőtt és rajta túlnőtt kritikus Hauptmann már szimbolikájáért és misztériumáért magasztalja, a „temperamentumot” a természet rovására. Az első verseit

író húszéves Füst is hasonlóképp elmélkedik naplójában: „A misztérium mindig nagyobb tiszteletet is gerjeszt, mint a könnyen érzékelhető tény.” Ez a szecesszió izlésformája, a személyesből formál ismeretlent. De miként a Nyugat legjobb alkotóit, Osvátot is igézi az összefoglaló szemléletforma eszménye. Mérlegén „a szemlélet- és erkölcsihjas” naturalizmus túl könnyű, elégtelen, és az „impressziók gazdagságban elmerülő” írók (*Motivumok*) torzók. Nincs bizonyíték arra, hogy ő vezette Füstöt „a kozmikus erők” (Karinthy), a groteszk fantázia és komplikált szerkezetű nyelv (Nagy Zoltán), az „objektív líra” (Kosztolányi) konkrét mintájának forrásához. Füst költői világképeinek szervessz fantasztikumai és szózatok kinyilatkoztatásai mögött azonban föltétlenül megragadható modell rejlik.

Mindenesetre bizonyos, hogy költői szemléletének kimutatható lényegkeresése, magatartásának és dikciójának drámaisága nem rokontalan jelenség a Nyugat hőskorában. Az a végső fordulat, amit Babits sejtett meg a kései Ady lírájában, az életet már korábban drámának tekintő fölfogásában gyökerezik, mint ahogy az Én expresszív kivetítése a világra Babits fogarasi verseiben is megjelenik, *staccato* dikciója pedig (*Haza a Telepre*) az avant-garde olyan előzménye, melynek elhárításai-ban rokona Füst lírája is. Azok a bizonyos képzetek mégis mindkettejüktől eltérően egyéni látásmódhoz vezetnek, és líráját verstárgyak rendszere helyett gazdagságában is homogén vízió képsorának mutatják.

A „BARÁTSÁGOS SZELLEMEK” IHLETFORRÁSA

Vallástalan középkori költő: Kosztolányi viszont ókori képeit és tájait emlegeti, s újabban Bányai Jánosban ébredt kétség, mondván: „Középkori költő aligha lehet vallástalan.”

Füst költészetének különösségében is egységes, azonos öntésű epikuma indíthat arra, hogy motivumai és képzetei, sőt színterei és figurái alapján kutassuk szemléletének kialakulását és valódi természetét. Első kötetének néhány valóságos földrajzi utalása arra int, hogy képzeteinek színterét a térképen pontosan megjelöljük. *Perzsiába megyek, avagy másüvé, messzi vidékre*: „ilyet álmodik” egy őszi éjjel (*Nyilas-hava*) *Mekka felé* poroszkáló zarándokokat idéz meg egy ódája, *Arménia-ról*, azaz Örményországról ír szimbolikus helyi színek benyomását keltő tájbeszédet, és azért jajong, mert *Indiában a városokra ráfekszik az éj s a pestis...* (*Szüretelők dala*). Ez a geográfia egyértelműen a Közel-Keletre, ill. Elő-Ázsiára utal. Két versben az Alpeselek, valamint Afrika említése mintha ellentmondana ennek a tájolásnak. Az Alpeselek és a keleti világ közt csakúgy nincs se térbeli, se néprajzi kapcsolat, de a *Tanító vers* Afrikájáról korántsem egyértelmű, hogy pontosan a fekete földrészt idézi föl, hiszen sisakos, barna (!) harcosai datolyát csemegéznek, s erre a mi agyunkban a mesés Bagdad tája jelenik meg.

Komlós a költő népét is számba veszi: a pártfogójához éneklő költőt, hegyes süvegű kalmárokat, éneklő kántort, de már a vargáról szóló dalról megjegyzi, „egy speciális középkori képzet sincs benne”. A pék, a kovács, a halász, a hajós, a korcsmáros, a szőlőműves, a mészáros, a pásztor, a koldus, a rabló, de még a lovag és várúr, sőt „két banya” is e néphez tartozik: mind a technikai civilizáció előtti kézműves világ és természeti életforma jellegzetes figurái. De színre lépnek szellemek és démonok is! A szellemek az epikus mozzanatok tevékeny részesei, s a legtrikábban kísértetek és nem egyszer természetfölötti pártfogó személyek: *Jószívű szellem, / Idegen szellem közeleg s tengerzöld / Szőlőtűrtöt tart bús arca elé.* (*Nyilas-hava.*) A földrajzi tájolás és a szereplő személyek egytől egyig az *Ezeregyéjszaka* költői értelemben vett „népére” világítanak, de Füst lírájának számos motívuma, képzete, de még szólamkincse és versmagatartása is a keleti mese-gyűjtemény ihletére vall.

Füst maradandó olvasmányélményeiről szólva Shakespeare, Dickens és Tolstoj mellett a híres orientális rege-gyűjteményről is áradozik: „Évtizedeken át minden éjjel az Ezeregyéjt olvastam. Ennél megdöbbentőbb könyvélményekről, sorsdöntőbb reszketésekről nem tudok beszámolni. (*Emlékezés az Ezeregyéj barátságos szelle-*

meire.) A mű magyar kiadásai közül legismertebb a németből készült fordítás, melyet Vörösmarty kezdett el, s utoljára Nádor Gyula 1884—86-ban, négy kötetben adott ki. A teljes szöveget a francia Mardrus változatából Kállay Miklós ültette át 1926-ban. A jelek szerint Füstnek a Vörösmarty kezdeményezte kiadvány Heckenast utánnomlásában (1864), vagy a Nádor-változat volt meg: könyvtára katalógusát nem ismerjük.

Az *Ezeregyéjszaka* ő-ind, perzsa és arab históriákból elegyült századokon át képlékeny művé. Ha igaz, hogy első írásos alakját a 8. sz.-ban kapta, akkor már egyik főszereplőjének, Harun al Rasidnak uralma alatt írták le, tehát az ókor és a középkor fordulóján született. Világképe csakugyan a középkor hajnalát tükrözi, de hőseinek tudata még mitológikus, s így két világ keveredik benne: a természetfölötti, mely újabb gondolkodóknak csodás, és a valóságos, mely a mitikus gondolkodásmód tükrében néha mulatságosan kisszerű. Füst költői világképét az *Ezeregyéjszaka*nak ez a kettős gyökerű szemlélete, benyomásai és képzeleti táplálják.

„A festő ne kopizáljon híven másolván a kort, hanem lelket adjon... ahogyan megérezte a régi életet és az embert... És más-más művész a szíve szerint más-más kort adna nekünk. Egyik a görögöket — gondoljon Böcklinre —, másik az egyiptomiakat, harmadik a honfoglaló magyarokat” — írja Füst 1909-ben Gulácsyról, s hozzátehetjük: a negyedik az *Ezeregyéjszaka* „sorsdöntő reszketéseit” Füst látása fantasztikus és érzékletesen vaskos, világa csodás, ő maga csupa elragadtatás, mint az *Ezeregyéjszaka* jelenetei és figurái. Elfelejtett remeke, Az *elhagyott vadász* mottója onnan való: „A szellem: erre repült a fiam, s te egy mogyoróhéjjal agyonütötted.” Rögtön az 1. éj szereplője, a vándorlásában kifáradt kalmár datolyát lakmározva a magokat jobbra-balra hajítja. Ott a szellem így kezdi fenyegetését: „Megölted fiamat; mert amint a magokat dobáltad, fiam épp ott ment el, s az egyik úgy szemem találta, hogy belehalt.” A mogyoróhéj realisabb, s a szellemfiút ne találja szemem, mert a részlet elveszejt: vágja azonnal agyon — a kontraszt annál élesebb.

Füst utolsó leplezetlen alakmása, Hábi-Szádi nemcsak neve, hanem folyvást eszmélkedő gondolkodásmódja szerint is az *Ezeregyéjszaka* bölcsseinek leszármazottja, *A kis Tahtúr történetében* pedig egy apokrif „éjszakát”, s *Aladdin atyja sírjánál* címen álarcos karcolatot írt.

Lírájának épp különös, magyarázhatatlannak vélt motívumait ihlették a keleti regék. Egy nagy csarnok felét, ciprusokat, temetési menetet s olyan lelkeket jelenít meg az *Epilógus*...-ban, akik mérgesen ugatnak / féltik a zsákmányt, akit elragadtak s rám vicсорítanak csúnya kutyafejeikkel. S hozzáfűzi: *Amde a halott is halkan sírt.* Palotacsarnokok, ciprusok tucatjával fordulnak elő az *Ezeregyéjszaka*-ban, de az eleven holtat, mint zsákmányt erőszakosan eltemető kutyafejűek Karizme hercege történetének számszárjai a 16—17. éjszakából, akiknek országában az elhunyt hitvest élettársának élve kell sírjába követnie. Ezért „sír” még Füst életben levő kiszenvedettje, amit Kosztolányi „térben és időben messze eső, egymást kizáró” eszmetársításnak fogott föl. Szindbád szintén élve eltemettetést él át negyedik útján. (84—86. éj)

Az *Örökélet* allegorikus gnómák bölcselkedésének hangzik: *Ember, bűnös, bús, kalandor... Kígyó vagy te, majd madár.* De a madárrá változó tündér-kígyó motívuma a Nádor-kiadás 70. éjében megjelölhető. Ugyanitt, de másutt is (17. éj) megvan a következő, de már 1932-ből való fantasztikus látomás regés mintája: *Egy szegény koldus érkezik a légen át. (A névtelen iszik.)* A regék jó szellemei szállítják így a szerencsétlenül jártakat.

Arménia c. versét anyjának öngyilkossági kísérlete váltotta ki a költőből, de képzeletét, úgymond, egyik barátja, mint egy Petrosz nevű örmény festő tájlemlékét közvetítette neki: *S az égő forrásoknak tüze sárgul... Ki állandóan figyelt egy csillagot. / Egy háztetőn zord ércaktona áll.* „Mikor megérkezik az ember éjjel, már messziről a lángoló petróleumforrások fénye int feléje... kolostorok vannak, ahol kolduló szerzetesek élnek s a kolostorok kapuzata felett egy-egy ércbe öltözött márványkatoná áll őrt.” (*Napló*) A többszörös közvetítésből mi Füst és mi az örmény

festő tudattartalma? „Mi igaz abból, amit leírtam? Talán csak ez a sor: *A bántott lélek menekül.*” (Napló) Bár az „igaz” itt a tapasztalatot jelenti, Örményországban a templomok (s nem kolostorok) falán vagy fülkéiben, mint másutt, angyalok állnak: Füst motívuma az 57—58. éj hajótörési regéjéből való. A hajó az átkos, *fekete* mágneshegynek ütközik, ám a dóm csúcsán álló, vészthozó, azaz *zord* érclovagot, aki *eljövendő bajokat sejtet, állván komoran, / és őrködik a táj felett, mert ő a váltózasok őre*, egy nyíllövés a tengerbe buktatja, s a rontást megtöri.

Nagy Zoltán szól Füst „egyeses idézés”-eiről. Ezek nem egyszer valóban „intő szövegek, elmélkedések, imádságok”, de legkielemezettebb, meghökkentő változatai halottak monológjai. „*Hegyes sipkám volt egykoron s kalmár valék, / De vastag lábaim mártottam hajdanába' hóba, / S meghültem részegen Szilveszter éjjelén...* / *Rég megdőgölt, ki látta szégyenem*” — íme *A részeg kalmár* hangzó sírírata. Egy bánatos kísértet panasza szó szerint: *Mihály volt a nevem s a vártal alatt korcsmából jöttem épp, / S útban valék éjfélt után s ők elgázoltak engem...* Ungvári Tamás E. L. Masters-t „expresszív sódrású, kötött ritmusú szabad versei” alapján Füst „távoliból rokoná”-nak látta, holott rendkívül közel áll hozzá. *A Spoon River-i holtak* (1915) ilyen naturalisan groteszk, önarcképfestő síriratok gyűjteménye. De ő jellemrajzokat telített társadalomkritikával, és Füst halotti monológjainak valódi mintáját pl. az *Ezeregyéjszaka* holt városában, az „érc-város”-nak (340. éj, Mardrus—Kállay változat) a vándorokat fogadó sírfeliratokban mutathatjuk ki: „*Eltűnt hatalmam mámore, akár a lázak részegsége...* Hány várost dúltam halomra, mint számom pusztító szele? ... Tanulj példából és ne hagyj, hogy ábrándképek elvakítsanak...” Füst *Egy egyiptomi sírkövönjének* egész versmagatartása azonos: *Élek és kiáltok, hogy hallj...* Füst holtjainak „egyeses idézései” az érc-város sírfeliratainak travesztíája benyomását keltik, de néha csak kommentárját: *Élő isten, mért haltam meg ártatlanul...* (Meghaltam, én szegény). Másutt mintha inkább elvárásolt lélek nevében szólna: *Nagy voltam és elmúlt: elfeledtem.* (Szőlőhegyen) Előzménye a 17. éjben: „*En Sina királya voltam egykor...*” Ugyanaz a szereplő, aki Vörösmarty *A romjának* modelljét kölcsönözte. *A lelkük vízfénéken alszik, mint hal.* (A részeg kalmár): ez a képzet a halként vízfénekre bűvölt népek történetéből ered. (23—31. éj) *A kód fölött lassan haladt egy szép szekér:* ezt a jelenetet a repülő ágy (Mardrus—Kállay, 250—270. éj) s más szárnyaló tárgyak ihlették. A sűrűn emlegetett hangszerek: lant, hárfa, fuvola mind az *Ezeregyéjszaka* jellegzetes hangszerei, mint ahogy hasonló több versében az udvari költő szerepjátszása is. Az *Óda a fejedelemhez!* befejezése pedig, ez az egyszerre kegyetlen és bohókás könyörgés (*S a rémeket, kik hátam megett sugdosódnak, / S kik hátamat már régen csiklandozzák sugdosásaikkal: / Légy igazságos, nagy király! / S ítélj halálra őket!*) nem született volna meg pl. Harun al Rasid Kalifa gyilkos indulatból játékoságra átcsapó személyeinek történetei nélkül. (Pl. 379. éj)

Súlyos érv az *Ezeregyéjszaka* forrásnak tekintése mellett a kötet cím, *Változtatnod nem lehet.* A megváltoztathatatlan sorsra, a *maktúb*ra utal ez a fordulat, melylyel a mohamedán Allah akaratára bizza életét, amit az *Ezeregyéjszaka* szereplői is sűrűn hangoztatnak. De még a női test szépségeit is éppúgy a természeti vagy épenséggel a drágakövek okozta gyönyörök analógiáival írja le!

Minden hatás azonban találkozás, a befogadó válogató és átformáló tevékenységének tükrö. A motívumok és képzetek metamorfózisán ott az alkotó keze nyoma, és új együttesük a különbség mértékével rajzolja ki a teremtő személyiséget.

A SZEMLELŐ ÉS INDULATAI, MINT IHLETFORMA

Osvátnak megvallotta, olyan verseket szeretne írni, melyektől az oszlopok dörögnek. Ez a kép lírájának két lényeges jegyére is fényt vet. A „dörögő oszlopok” szövegek zengő versbeszédét jelentik, másrészt a tárgyak megszólaltatása ősi, animisztikus világképet föltételez. Naplójában már húszévesen „robosztusabb indulatok”-ért és a „finom kis döngicsélések”, valamint „az önmegfigyelés impresszioniz-

musa" és „megszűnt lelki szenzációi" ellen kardoskodik. Aki ennyire gyanakszik az érzelmekre és a tudatra, annak a képzelet meg az akarat marad költői szerszámul.

„A művészet nem intellektuális... A vízió a fontos" — véli naplójába. De a képzelet is többféle: reproductív, asszociatív, önkéntelen és álomszerű. Füsté leginkább az utóbbi, az éberálom fantáziálása. Éjjel dolgozott, és az éjszaka költője lett. Verseinek nemcsak időszaka az éj, hanem a tapasztalat lehetőségeit a határtalanba meghosszabbító létföltétele. De a kötetlen képzelgés formátlan, széteső: ezért vonzza „az idegen milió", egy másik világ „ismeretlen légköre", amelynek iránya, világképi egysége van. Ezért is szorítja háttérbe biográfiai vallomásait a modellt jelentő *Ezeregyéjszaka* különös alakjainak, mozzanatainak és képzeleteinek ihlete javára. „Objektív", mert költői Énje látományainak dramaturgiájában, képsorainak plaszticitásában közvetve jelenik meg. Ifjúkori szellemi forrongásának el kellett ülnie, tárja föl Madách-esszéjében, „hogya a világrendnek valamelyes egységes látomása tisztuljon ki belőle, még nem létező tapasztalatok és adatok üres terein elképzelt tapasztalatok... hogy ezek az egyszerű nagy kérdések áterthetők legyenek." Költői világrendjét így képezi le az *Ezeregyéjszaka* mozgalmas csodáiból indulataival telített látomásokká. „Mi a nyugati kultúrák meggyőződéstelen világa" — kérdezi — „a mély szellemi egységhez képest, mely a keletet összefogja?" Persze a félig ókori Keletre gondol. Két tanulmánya hivatkozik az *Ezeregyéjszaka* konkrét epizódjaira, de tömörítő módosításán ott az alkotó művészet egyéni fölfogásának pecsége. A „barátságos szellemek"-ről szólva említi a kis, púpos szabót, „akinek halszálla akadt a torkán, és akit mint tetszhalottat aztán háztetőkön keresztül csempészték ide-oda a holdfényen." A kis púpos teste a 127—132. éjén kel tragikomikus vándorútjára, de Füst csak második „kalandját" nagyítja ki. „Csak az lehet életképes, aminek a részletei egységet alkotnak" — vallja, s ez szerkezetet, sőt, úgy mond, már szervezetet jelent. Füst lírájában is a természetfölötti plaszticitás homogén epikuma sugall központi jelentést. A szép Aminére, „akinek forradással van teli gyönyörű keble, teste, minthogy valamikor nagyon kikapott, mert kikapós volt", a 71—73. éj regéiben a férj szadizmusa és félreértése szab korbácsütéseket. A ledér alkat fikciója olyan világrend sejtetését teszi lehetővé, melynek egy-egy megnyilvánulása szimbolikával ér föl: Füst így „sürit", ahogy Kosztolányi mondja. Eszébe jutnak az elvarázsolt halak, melyek a serpenyőn beszélni kezdenek. Egy vörös regefűzéből, melynek egyik motívuma *Az élő szobor* (Vörösmarty) ihlette, ezt az egyszerre rémületes és szórakoztató epizódot ragadja ki. Az alakváltozás antropomorfizmusának belső ellentéte tetszik neki. Az élettelenben is „mutatkozik az élet sokféle jelensége" és Füst akkor érzi „teltnék" hangját, ha mondanivalójában „ellentétes princípiumok egyesülése" foglaltatik. (Napló) A misztikus írónak azt javallja, „jól teszi, ha a világ, melyet leír, nem misztikus, hanem reális". (Uo.) A palackba zárt szellem kiszabadításának ismétlődő történetéből ezért idézi a jelenetet, melyben a csodálény füstté válva álnokul átkozza szabadítóját: itt a 9—10. éjre emlékszik. (*Emlékezés egy ifjú költőre, aki voltam*)

Félelmetes és groteszk: az *Ezeregyéjszaka* archaikus világképében együttélő, két ellentétes esztétikai minőség élteti répát hámozó és alfelüket mutogató démonait (*A részeg kalmár*), ezért kérleli urát, hogy cipője sarkával kenje be költői Énje homlokát (*Óda pártfogómhoz*), majd bogárrá megrontott lénynek mutatja önmagát isten szeme előtt (*Egy hegedűművészhez*), ahogy kutyává, számárrá, hullóvé csökkenhetnek emberek a keleti regékben. Íme a lélek és a sors szélsőséges helyzetei kifejtés helyett szokatlanságukkal ékesszólóan szemléltetve. Ennek a délibábos megjelenítő előadásnak az „idegen milió", az *Ezeregyéjszaka* végső soron már csak vonatkoztatási pontja.

Füstnek a költészet világteremtés, éberálma laikus legendákat ötl ki. A botcsinálta realista, az álarcos romantikus Stendhal ugyanebből az ihletforrásból merít meglepő hasonlóan indítatást: „Örömmel hordanék álarcot, gyönyörűséggel változtatnék nevet. Fejemnek több, mint negyede az *Ezeregyéjszakával* van tele, melyért rajongok." (*Az önzés emlékiratai*) De Füst magatartására nem találna pontosan a szerepjátszás fogalma. Verskompozíciója is kykloptikusan ragगतott, mint az ősi

épitmények. Csodálattal beszéli el a képzeletében átmintázott regés eseményeket, a tapasztalatfölötti képek jelentésük izgatott leolvasására készítetik, ámulata pedig himnikusan tör ki belőle. A költői teremtésnek ez a három vetülete együtt van jelen az *Arméniában*, és lépcsőzetesen bontakozik ki. „Tájjal és atmoszférával érzékeltetett lelkiállapot”, mondhatjuk Németh Andorral „imaginárius” világának első képsoráról, majd a másodiknak jelzett rész előbb tudatosítja a párhuzamot, végül szabad utat enged az indulatoknak.

Fölvetődik a kérdés, az objektív líra megjelenítő szemléletén kívül fölismerhetők-e hasonló jellemző jegyek a költő magatartásában és nyelvében?

A szigorú kötet szerkezet mindig a kompozíciónak a versek fölötti értelméről tanúskodik. A *Változtatnod nem lehet* ódák, epodoszok, kardalok és elégiák ciklusából áll; a könyvet „sorstragédia” rekeszti be. A műfaji elhatárolás maga a három kompozíciós magatartásforma különálló, bár nem szükségszerűen vegyíthetetlen megvalósítására is lehetőséget ad. Ódait Füst ünneplő felköszöntésnek fogja föl, és beszédhelyzetét mintegy ítélő ellenpólusához intézett szólammal hangsúlyozza: *Magas Fejedelem! Fennkölt személyed / Nem tudja tán, mily rosszul megy sorom! (Óda a fejedelemhez!)* Egy-egy fordulata szakrális himnuszok tükörkifejezése (calqueja): *Téged fennhangon nevezünk, téged elképzelünk. (Osvát Ernőhöz!)*: „Te leonem legimus”. (Sz. Hilárius Hajnali éneke) Epodoszon nem ritmikai, hanem szerkezeti jelentést ért, olyan háromrészes görög kórust, melyben a strófák és antistrófák „mesterdal”-ban békülnek össze: nem véletlen a három fokozatú *Arménia* helye a ciklusban. Az elégiát sem újkori értelmében, mélabús emlékezésnek tekinti, hanem antik sirató éneknek, mint ahogy a ciklus 13 verse közül hét nyílt, a többi lappangó gyász-vers. A kötet szerkezetére Bori figyelt föl, de a műfajok nem alanyi magatartásformákat („önarcképfestő igényt”, „alakoskodást” vagy „gúnydalt”) képviselnek, mint írja, hanem — idevágó legtalálhatóbb szavával — közvetett közvetlenséget. Füst egész lírájára érvényes beszédhelyzet valósul meg a „Kardalok” ciklusában, sőt minden verse többé-kevésbé „kardal”. Az *Objektív kórus* mottója: „E kórus alatt a drámai vers egy fajtáját értem, melyet az elképzelt kar vezetője társai zenekísérete mellett elszavalna nagy tömeg nevében, tehát objektíven szólván.” Nem „klaszszicizál” (Bori), mert nem kívülről pillant világára, hanem rácsodálkozik, elragadtatottan azonosul vele: így kell értenünk animizmusát, antropomorfizmusát. Németh Andor „igazi misztagóg”-nak tiszteli, azaz titkok megvilágítójának. *Hős, ki a lát-határ peremén a sötétbe zuhantál, / Mint csúcsokról a mélybe kőd-görgeteg gomolyog (Naeria egy hős halálára)*: az emberi sorsot átható erők panteisztikus dalnoka szól így. Lírájának „objektivitása” rokon szellemű, látomásos tanítások kinyilatkoztatató frazeológiájából is következik. Füstre is áll Spinozának az a nézete, hogy amennyit a természetből átélünk, annyira válunk magunk is természetté. „Teljessége” (Vajda Endre) nem csupán esztétikai ellentétek szintézise, hanem kozmikus érvényű törvények kinyilatkoztatása, mely stílusát elsődlegesen jellemzi. De az *Ezerégyéjszaka* is eget-földet mozgó mitikus képtelenségek tarkán természetes spektruma.

Karvezetőnek nevezte magát. Versmondata közül, kijelent: *Ez érdes világon simán és szabály szerint / Nem engedelmes emberkéznek titkos őserő ... (Szüretelők dala)* A természeti költő magatartása azonban Füst idejében a művészi illúziót teremtő akaraton is múlik, ezért kijelentéseinek tanításain átút a meditáció.

Verseit gyűlekezteti énekek, a „mi” szövezei, nem vallomások. Az antikizáló, „görögös” költő pozíciója így egyeztethető össze az *Ezerégyéjszaka* félig hitregei világképével, s ezért nincs vagy alig van szüksége később a különös miliőre, hogy mesés környezetbe vetítse ki a lélek csodáit: a léttörvényeket Kanada vagy a Mississippi víziójából is kiolvashatja. Alkata szerint „régén elmúlt világ irrealitás”-ának szemléletformájából tudott csak kiindulni, de utóbb, akár Shakespeare, „elképzelt világ”-ként kottázta le megfigyeléseit. (Napló) Az *Ezerégyéjszaka*, görögök: teljesebb dimenziók, melyeken képzelete „tökéletlen élményeit kijavítja.” (Látomás és indulat a művészetben) Ekkor már alapvető emberi szituációk igazságait mintegy néven nevezhette. Naplójában görögökből léleknek tudja magát Babitsnál, mert nem él

név szerinti mitológiával. Mondjuk inkább így, archaikusabb tudat, aki víziókban gondolkodik, vagy másképp: „ősibb... fejletlenebb pszichikai korszak” kifejezője. (Napló)

Karvezetői stílusának jellemző eljárásai szenvedélyesen kimondott gnómái és maximái: akárcsak a görög „korifeus”, általuk mintegy döbbenetét érzékeltetve kiszól az események menetéből: *Ó hogyan megyünk mi s hová, mint az örült gomolyag... (A hold); Ó boldog az, ki nyomorára gondol s válik az ajka komollyá / S komoly sóhajjal alszik el s a bús halál maszkját felölté! (Álmatlanok kara)* Versei struktúrájának a látomás utáni másodlagos gesztusa a két tükör elvét hivatott kiküszöbölni, melyről naplójában ír: a végtelent tükrözhetik ugyan, de nem teszik érthetőbbé. Bár ezt az elméletét a keleti gondolkodással állítja szembe, épp az *Ezeregyéjszaka* hasonlóan ihletett, gyakori versbetétei gnómák is. „Az emberi élet két napból áll, melynek egyike bátorságot ajánl, másika vigyázatot kíván, s ugyanaz huzamának két fele van, melynek egyike derült, másika borult... A szerencse gondatlanná tett s megtévesztett; de gyakorta éjjel, hirtelen támad legdühösebb zivatar.” (1. éj, Vörösmarty fordítása.) Ilyen versbetétek egy természetbölcselő ősköltő tudatával fogalmazott tanítások, és csak az „objektivitás” hevesebb megnyilatkozásai. „A belső szemlélő a világ tapasztalati szemléletében sokszor naiv... filozofikusan azonban mindennel tisztában van, s gyakran ad reflexiót, lírát.” (*Gondolatok vázlata a külső és belső szemléletről*) Naiv, azaz természeti költő, aki belső realitásként éli át a külvilágot. Ilyen a görög tragédia-író, de az *Ezeregyéjszaka* is ez a szemléleti ritmusa: csodák élménye, majd ihletett reflexiójuk. Görög életlátás vagy a keleti regéké: mindegy, közös bennük az Énen túli törvények rendje, melyet az ihletett költő megjelenít és értelmez. Füst és az avant-garde, főként az expresszionizmus párhuzamáról is annyira jogos beszélni, amennyire egyaránt közösség nevében szólnak. Oszlopok dörgése mindkettő.

Füst költői világának fontos alkotó elve ritmusa. Szabad verset írt vagy sem? A válasz ma már világos, noha korántsem egysíkú. Írt egy-két lábbal megpótolta hexametert is (*Tanító vers*), és tipikus verssorának Gáldi „a trimeter iambicust, az antik tragédia jellegzetes metrumát” tartja: *Az életem javát sötétben töltöm el, / A mélyen elrejtőző, néma tértírt. (Szelleme uccája)* De ugyanő figyelt föl szinte mindig megglehető sormetszeteire, ami érthető, hiszen a hosszú soroknak pihenőre volt szükségük. Így azonban „trimeter iambicus”-ai is megnyúltak: *Ké égeti vaj a havas utak sárga tűzét? (Egy bánatos kísértet panasza)* De ritmuseszménye a következő: „Olyan ritmust, formát keresel tehát, melynek szimmetriájában az aszimmetrikus benne zeng.” (Napló) Csakugyan: az igazi füstmiláni sor, ami csak rá jellemző, egy szigorúan kötött s egy kötetlen, valóban „szabad” dikció ritmusegyüttese. *Az óriási hold — mint egy nyugtalan paripa gőzt lehelve... (A hold)* A harmadik jambus sormetszete után kötetlen előbeszéd következik. *De jaj, rendületlenül áll a sötét látomás, mint fekete angyal, ki zajtól sem riad... (Arménia)* Itt fordított a sorrend: kötetlen beszédet zár három tiszta jambus. Szimmetria és aszimmetria ellenpontosítását az egész versre is kiterjeszti, pl. épp az *Arméniában*: *Látja a hajnalt, ki nem tud elaludni.* Egy adoniszi metrumegyüttest cezúra után három trocheusz vált föl. „Ami ott fejlődik a szemünk előtt, az a születésnek, a valamivé válásnak e remegésénél... fogva erősebben hat ránk, mint amit habozás nélkül, mintegy a végső forma szándékával, tehát nyilván keményen is modellálva állítottak elénk.” (Napló) Az indulatok születését átvevő, szabályos és szabálytalan részekben át pulzáló hosszú sorok versbeszéde tulajdonképpen a rácsodálkozó, „naiv” természetköltészet verstani vetülete. Füst széles sodrú dikciója az élő szervezet alkotás közbeni bioritmusát közvetíti, s ez a lendület „a kompozíció csiráját hordja magában”. Eszmélkedéssel és ujjongással kísért jelenéseinek indukáló elve ez a bőbeszéd, Nem véletlen, hogy kedves költője, Berzsenyi költői világképének részben ritmikája a fölszabadító ihlete, ahogy erre még Horváth János rávilágított.

Amikor Coleridge-től a *Rege a vén tengerészről* morálját kérték számon, az *Ezeregyéjszaka*ra hivatkozott: a kalmárt a szellemnek meg *kell* ölnie, *mert* kiütötte fia szemét. Tőle függetlenül választotta ugyanezt az epizódot mottójául Füst, de indítékuk azonos; tárgyszerű előadással sugallják természetfölötti összefüggések kauzális világrendjét. Füst esetében a hármas fokozatú struktúra és a ritmus a „képzetet kijavítása”-nak több teret ad. Az *Ezeregyéjszaka* Friedrich Schlegeltől a dán Oehlenschläger Aladdin-drámájáig foglalkoztatta a romantikusokat. Gyulai óta tudjuk, Vörösmarty ihlető olvasmánya volt. Mészöly Miklós barátom a Jelenkor ez évi 4. számában *A rom* vándorának négy kérésében mai filozófiai érzékenységgel a mitikus rendet megtörő pesszimizmust lát. Csakhogy *A rom* forrása az *Ezeregyéjszaka* Sina királyának története, s a négy kérés a négy égtájra nyíló ablak, melyeken át a 14. éjen, amit még Vörösmarty fordított, a varázsló sejk az élet percről percre változó esendőségét és nagyságát tárta elő. Abrams Coleridge-re összpontosított romantikaelméleti könyvében (*The Mirror and the Lamp*) a klasszicizmus metaforája a tükör, a változatlan képmás, — a romantikáé a lámpa, a tárgyak vetített metamorfózisa. Füst kettős tükörstádium-elmélete, mely az alakváltoztató ábrázolással egyértelmű, Abrams tételéhez közel áll. A szertelen, ősi panteizmus egy családot jelent Coleridge-nek, Vörösmartynak és Füstnek. Szerencsés párhuzamot von Somlyó, amikor az elemek monumentális álcáját öltött belső epika poétáját, Saint John Perse-t tartja költőnk mai rokonának.

Füst azt panaszolja, a külső és belső szemléletről szóló tanulmányával megelőzte Jungot, ám ezt nem méltányolják. De nem Jung neve kívánczik ide, hanem azé, akit egyetlen esztétikai mesterének elismert, Theodor Lipps. Az ő beleérzéselméletében a tárgyi világgal azonosulás, a kontrasztok sokrétű egysége, valamint antropomorfizmus, szimmetria és aszimmetria dialektikája egyaránt föllelhető. Az „idegen miliő”-be való poétikai beleélésre Füstöt általában, az *Ezeregyéjszaka* animizmusának konkrét fölhasználására közvetve Lipps esztétikája bátorította.

A beleérzéselmélet, bár Fechner útján, Babitsot is megérintette. *A Sunt lacrimae rerum*ban a költő személyes, pillanatnyi sorsát festő szobabelső a kivetítés elvének köszönheti a környezet poetizálásának ezt az úttörő, „objektív” lírai remekét. De Babits saját problémáihoz kereste a bölcelet válaszait, és verseit állandóan fejlődve filozófiai kritikizmussal hatotta át, Füst viszont Lipps ösztönzésére egyetlen ősi, hieratikus világképben közvetve szemlélte a lélek földrengéseit. Mindenesetre objektív költészetéhez legközelebb álló magyar vállalkozásnak Babits lírája 1914-ig tartó, első szakaszát kell tekintenünk.

BABITS MIHÁLY: JÓNÁS KÖNYVE

– Borsos Miklós albumához –

Nemes vállalkozás eredménye az előttünk lévő album, miniatűr változatával egyetemebn. A Szépirodalmi Könyvkiadó vállalkozásáé. Babits Mihály: *Jónás könyve* és *Imája*, – önálló kiadásban. Az ihletett művész Borsos Miklósnak nemcsak rajzai illusztrálják a remekművet, hanem a mű egészének ő adott *külső* formát, a kötettervtől a kolofonig. A Babits-szövegnek minden betűje is az ő kezeirása. A befogadott és mélyen átélt szöveg így nemcsak képekben fejeződik ki, kifejezte a művész a költeményről alkotott érzelmeit minden idegszálával – írásbúvárok, könyvszerető emberek nem kis öröme – a látható, írott nyelv minden eszközével. És mindehhez még Borsos bibliai-babitsi ihletettségű rajzai, amint a költővel mindent megértő, (művészi alázattal és áhítattal) néz Isten szemébe, és megértő, fenséges tragikummal, s iróniával, majd az irgalom megtartotta világ iránti alázatos szeretettel nézi a csetlő-botló ember viszontagságait, hogy az *Ima* végén ismét a magábaszállt ember mostmár lírai alázatával tárulkozzék ki az ő lelke is a költőével egyetemben, ama kegyelem, – az *elhivatott művészet* – iránti sóvár szomjúságában. Mindez pedig nem időszerűvé teszi, hanem aláhúzza az örök időszerűséget, hogy értékelő pillantást vessünk Babits Mihály halhatatlan művére. (596. ol.)

1. A küldetés

Monda pedig az Ur választott hívének:
Menj, hirdess végromlást a nagy Ninivének. –
(Arany: *Próféta-lomb*)

A XX. század első fele már csak bételjesítője volt az idők jeleinek. A nagy Babilon készen várta az új századot. „Ninive terhét” kevesen érezték oly tisztán, oly illuziótlanul, mint az öreg Arany. Mottónknak választott töredéke 1877-ből való. Irodalmi köztudatunk idilli nyarat társít ez esztendejéhez, a Margitsziget tölgyei alatt. Pedig nem idillum volt az, hanem több, mint egy évtizednyi, a lélekben lerakódott keserűség szülte menekülés megkísérlése. – Hasztalan kísérlet, mint a Jónásé.

Babits e töredéket még nem ismerhette. De kétségtelen az életérzés és a világszemlélet rokonsága. Ami a kései Arany lírájában fullasztó, összeomláshoz vezető kor nyitányaként sejlett föl, az Babitsnál már visszatekintést jelent egy nemzet romjaira, és egy világégés minden egyéb következményeire is, és jelenti egy újabb összeomlás előérzetét. S az e világban vergődő költő albatrosi helyzetét. Babits Mihály pedig, aki kora ifjúságától kezdve nemcsak a közszereplést, hanem a költői szerepet is azért rettegi, mert az őt mindig lelke föltárására, lemeztelenítésére készítette az emberek kíváncsi, ám értetlen tekintete előtt, és mindig úgy érezte, hogy ott leskel mögötte a meg nem értettségből, vagy éppen a tehetség elapadásából eredő kudarc, a felsülés veszélye, mindinkább rá kell döbbenjen arra, hogy sziget, azilum az ő számára nem létezik. Szólnia kell fullasztó korban, fullasztó betegségben, fölsebzett gégevel és póre lélekkel, mindhalálig. (639 és 654. o.)

2. A példázat

Jónás próféta a szenvedések elől menekült Tarsis felé, Isten parancsa ellenére, „mivel rühellé a prófétaságot”, és félt Ninive népének haragjától. S mert futott a küldetés veszélye, a szenvedés elől, szenvedés lett osztályrésze. Ninive helyett

a tenger vihara gyötri, a próféta képzeletében köveket ragadó „feddett népség” helyett pedig a durva hajósok akarják majd elveszejteni. A kormányossal való — és Borsos által érzékletesen, vérbeli, babitsi tragikomikummal megrajzolt — jelenet durva hangnemébe talán nem erőltetett, ha beleérezzük, — túl a *szellem félszeg emberének* a nyers erőszakkal szembeni tehetetlenségén —, a költő korának antiszemizmussal telített nyersességét, — éppen Babits mély humanizmusából eredően. „Mely város vall polgárának, büdös? ... / S ő monda néki: »Zsidó vagyok én...« / Hé, emberek! Fogjátok és vigyétek / ezt a zsidót!” — Jónást pedig „már nyolc marok ragadta, / nehogy hajójuk süllyedjen miatta, / mert nehéz a kő és nehéz az ólom, / de nehezebb, kit titkos súlyú bűn nyom.” — Jónás bűne tehát *veszélyt, szenvedést* okozott, annak augustinusi értelmezésében, ahogy azt a költő Ágoston-tanulmányában az intelligencia szentjétől idézte: „... bűn és büntetés csak két oldala egy és ugyanazon dolognak. A bűnös akarát nyugtalanság és kín: cselekvés és szenvedés, bűn és bűnhődés egyszerre.”

•

Jónás könyvének második része a próféta megmenekülésének gyötrelmekkel teli, tragikomikus története. Az Úr megleckéztetője, s egyszersmind *megmentője* Jónásnak. Ám a próféta nem érti meg, egészen kálváriája végéig az ő Urát. — A cet úgy nyeli be Jónást, hogy *haja szála se görbül*. — Borsos Miklós nagyszerűen érzékelteti az esemény komikumát, s a groteszk jelenetben ott érezzük — szövegben és rajzban egyaránt — a próféta *megmenekülését* is. (668. o.) De ő kezdetben csak gyöttrődését érzi, nem értvén meg, hogy a cet-koporsó *megmenekülésének szenvedés-sel terhes eszköze*. S így, a *szenvedés által tartatik meg prófétának*.

•

Ismét Borsos Miklós címlapképét nézzük. Imára széttárt karok és szem nélkül égre meredő tekintet. A költő-próféta itt már a *Látás* birtokában van. — Gyötrelmes út vezetett idáig.

A próféta, aki menekült a szenvedés elől, az őt büntetésül ért szenvedések köze-pette, a cet gyomrában kétségbeesetten sirja vissza régi elhivatottságát. „Én aki Jónás voltam, ki vagyok már? / Ki titkaidat tudtam, mit tudok már?” Elhangzanak pedig e kétségbeesett szavak a „*vak ringások* eleven bölcsejébe” vetett *egykori augur* szájából.

Babitsnál a világ kiismerhetetlensége gyakran jelentkezik a *látás hiányának, vakságnak, sötétségnek* a felpanaszolásával. Mint *A lírikus epilógjában* olvashatjuk: „*Vak dióként* dióba zárva lenni / s törésre várni beh megundorodtam.” S alább így értelmezi e metaforát, — önnön helyzetét: „Én maradok: magam számára *börtön*...” A magány, a szolipszizmus — igaz, már régóta szétfeszülő — *börtöne* ez, a meghódíthatatlannak *vél*t külvilág helyett, mutatván — a *börtön* említésével is —, Jónás majdani cet-fogsága felé.

•

Jónás „ájultából csakhamar / fél-ébren pislogott ocsudva, *kába / szemmel* a lány, vizen, halszagú *éjszakába*.” A sötétség infernóját, — „hol éjfél a déllel egyforma volt” —, a lángként égre kigyózó, (világító és gyötrő) gondolatok ellentéte teszi érzékletessé. Innen, a halál szájából, „a koporsónak torkából”, de profundis tör fel a próféta kétségbeesett káromlása-könyörgése.

„*Kiáltok Tehozzád,
hallj meg, Isten! Mélységből a magasság
felé kiáltok, káromlok, k ö n y ö r g ö k,
a koporsónak torkából ü v ö l t ö k.*”

Mert dobtál vala engem a sötétbe
 s tengered örvényébe vetteték be,
 és körülvett a vizek veszedelme,
 és fű tekeredett az én fejemre,
 bő hullámaid átnyargaltak rajtam,
 és egyetemed fenekébe hulltam,
 a világ alsó részeibe szállván,
 ki fenn csücsültem vala koronáján!
 ... Kényedre hány-vet hánykódó vized
 s nyálkás hús-záraiba zárt a Cet."

Dávid király zsoltárai hangzanak fel az olvasóban e résznél, a bibliai Jónás könyve soraival együtt. A de profundis kiáltások felidéznek – Károli Gáspár fordítása szerint – a „Circumdederunt me” LV. zsoltár-béli szavait: „Az én szívem reszket bennem, és a halál félelmei körülvettek engem.” Vagy idézhetnénk a XLII. zsoltár jelképes vízáradatának sorait is, hogy ezután a LXXXVIII. dicséret szavaival közelíthessünk Jónás történetéhez. De mert ez inferno, Szenci Molnár Albert verses fordításában hoz olyan megnyilvánulásokat is, amelyek Károlinál hiányoznak, Babitsnál viszont *hangsúlyosak*, idézzük a LXXXVIII. zsoltár versparafrázisának néhány árulkodó sorát.

Ur Isten én idvösségem,
 Éjjel nappal kiáltok hozzád,
 Könyörgésemet meghallgassad, ...
 Vagyok ahoz szinte hasonló,
 Az kinek már kész az koporsó ...
 Az koporsóba töl engem,
 Bévetél az setét mélységben,
 Holott haragod nyom keményen,
 Elburítád szegény fejem
 Nagy árvizednek habjaival,
 Kik rám rohannak nagy zúgással.
 És az tömlőcbe taszítál,
 Holott kemény fogságban vagyok,
 Kiből ki nem szabadulhatok.

Elkeserőttek szemeim,
 Fájdalom miatt elbágyattak ...
 De én csak te hozzád üvöltök,
 Minden reggel néked könyörgök.
 Uram miért vetsz el engem,
 Miért rejtet el szemeidet?
 ... Nagy haragod reám borult,
 Nagy rettegés engem környülvött,
 És tellyességgel elmerítött,
 Mint az árvíz reám tódult.

Így válik teljessé a költő Jónásnak groteszk pokolraszállása. A próféta a bibliai Jónás könyvében „a Seol torkából” sikolt, míg Babitsnál a pokol, a LXXXVIII. zsoltár szavai sugallatára a *koporsónak* torka lesz, ahonnan az eleven kárhozott káromol, könyörög, üvölt. A költő csupán fölcserélte Molnár Albert két rím��avát, – „üvöltök, ... könyörgök.” – „könyörgök, ... üvöltök.” –, hisz e psalmus a cet gyomrában sýnylődő Jónás történetének pontos megfelelője. A zsoltárköltő ugyanott a lélek tömlőcéről ír, s a börtönt Babits a cet belsejével groteszk módon érzékelteti: „nyálkás hús-záraiba zárt a cet.” A tömlőcre pedig alább még két helyütt lesz utalás: „bezáróltattál, Uram, engem!”; majd ismét a zár ige és főnév börtönt hangsú-

lyozó egymásra játszatásával: „záraim kizárod”. S így az sem véletlen, hogy Borsos Miklós Jónás tengeri kalandjait ábrázoló rajzai közül a *cet-börtönben, rács mögött, vakon* synylődő prófétát bemutató kép tűnik a leghangsúlyosabbnak. (676. o.)

Csakis így, mindezzel együtt állítható egymás mellé a bibliai Jónás cet-pokla Babits dantei plaszticitású és groteszkségű „hal-infernójával”. Mert – az Őszöetség szavai szerint – a bajbajutott próféta „könyörgő... az Úrnak, az ő Istenének a halnak gyomrából. ... az Úrhoz kiálték és meghallgata engem... Mert mélységbe vetettél engem, tenger közepébe, és körülfogott engem a víz: örvényeid és habjaid mind átmentek rajtam. ... Elvettettem a te szemeid elől; vajha láthatnám még szentséged templomát! Körülvettek engem a vizek... hinár szövődött fejemre. A hegyek alapjáig sülyedtem alá; bezáródtak a föld závárjai felettem örökre.”

Babits Jónására, – bár tragikomikus helyzete, a „fenn csücsültem vala” groteszk archaizmusa és társai jelzik, hogy ez az inferno nem lesz az örök kárhozat helye –, még sok szenvedés vár, míg elnyeri a *Látás*, majd a szabadulás, és ezáltal a feltámadás, az új élet adományát. Míg Dávid szemei „csupán” *megsenyvedtek, elkeseredettek, elbágyadtak*, addig Jónás szemeinek *vak odvával nézett* az őszövet-ségi történetben csak látni áhított *Isten templomára*. *Sötétségből és mélységből* látja meg az isteni világosságot, vagyis *hit* által.

Sóvár tekintetem nyilát kilöttem
s a feketeség meghasadt előltem.
Éber figyelmem erős lett a hitben:
akárhogy elrejtőzöl, látlak, Isten!
... mennél csúfabb mélybe hull le szolgád,
annál világosabb előtte orcád.

E Babits hangsúlyozta hit kétségtelenül a szabadulás eszköze. Ezt sejtetik, – túl a bibliai *Jónás könyve* iménti, kétségbesett kiáltásainak áthatolásán –, az e sorokba átszüremlő, zsoltároló szavak, a Károli-biblia LXIX. dicséretéből, amelyben ugyan-csak az örvények közt szenvedő Dávid panasza szólal meg, oly tragikusan, amilyen tragikomikussá lesz a „*sarak aljába, sötétségbe*” tett Jónás, aki „*üvöltött... / s vonítva, mint farkas a veremben, / nyögött: „Bezáróltattál, Uram, engem!...”*” – „*Mély sárba estem be... Elfáradtam a kiáltásban, ... szemeim elbágyadtak, várván Istenemet. ... Ments ki engem az iszapból, ... hogy el ne borítson a vizek árja, és el ne nyeljen az örvény, és a veremnek szája be ne záruljon felettem.*”

Figyelemre méltó az a tanulság, amelyet a *Látás* birtokába jutott próféta önnön szenvedéseiből levon. „Most már tudom, hogy *nincs mód futni tőled / s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved. / De te se futhatsz, Isten, énelőlem, / habár e halban sós hús lett belőlem.*” – „Nincs mód futni tőled” – szemléltette frappánsan Borsos Miklós rajza is, már a mű elején, az isteni szem sugarai által mindig utolért próféta hasztalan menekülését kifejezendő. E belátás után pedig a *sós hússá* lett próféta alakja visszatér, mégpedig akkor, amikor Jónás felismeri az Úrban, nemcsak meg-leckéztetőjét, hanem *megtartóját* is. „*Besóztál görgő tengered savával / és csapkodsz, mintha játszanál csigával. / Mert megfogyatkozott bennem a lélek: / de az én Uram akar, hogy éljek. / Ebének kíván engemet a Pásztor / és megszabadított a rothadástól. / Jössz már, Uram, jössz, záraim kizárod...*” Így Jónást, akiből „e halban sós hús lett”, aki azt kiáltja az Úrnak; „*Besóztál görgő tengered savával*”, (sőt a Babits által az eredeti kéziratban áthúzott szövegvariáns szerint: „*Besóztál a megmaradás savával*”), tehát *őt* szabadította meg a rothadástól, (amint besózzák a húst, hogy meg ne romoljék.) — Íme a megváltó szenvedésnek a szt. Ágostonról írott Babits-tanulmányból, a *Pesti éj*, a *Psychoanalysis Christiana*, az *Intelem vezeklésre* sorából, és más Babits-művekből idáig ható, a költő életműve *egészében* oly jelentős megnyilvánulása.*

* Erről és még néhány ezúttal érintett kérdésről az Irodalomtörténeti Közlemények 1972. 3. számában közzétett tanulmányomban kíséreltem meg bővebben szólni.

Ilyen viszontagságok után indul el Jónás, – nem ifjan, délcegen, a föltámadás Michelangelo megfestette sixtusi szimbólumaként, hanem testben-lélekben elgyötörtten (Boros Babitsot követő groteszk rajza szerint is *kiokádottan*) –, térítő útjára, Ninivébe. (698. o.) A város *Babits emlegette* kanyargós utcái szt. Ágoston és Dante kiismerhetetlen, sűrű erdejét, s egyben költőnk örök útvesztőjét, a világot jelenti, ahol minden, de kivált a cselekvés következménye bizonytalan. (Széchenyiesszéjében, *A legnagyobb magyarban* ír bővebben erről). A próféta *idegenül* tévelyeg küldetése helyén. Így hiába már legelső fenyegető kiáltása is, – amint azt Boros Miklós albumának képe, a terpeszállásban, két öklét rázó ember hasztalan elszántságát karikírozva szemlélteti. (703. o.) — „De az árusok csak tovább *nevetek*, / *alkudtak, csaltak, pöröltek* vagy ettek / s Jónás elszelelt búsan és riadtan / az *áporodott olaj- s dinnyeszagban*.” – A költő világban elfoglalt helyét Arany se látta másképp: „Vásár az élet: a földnek lakossa / Lót-fut, könyökli egymást, és tapossa, / *Ad-vesz, ciúódik, káromol, kacag: / Por, sár megöl, megfojt a hagyma-szag . . .*” (Vojtina *Ars poetikája*.)

Jónás nem jár különül második kalandjakor sem, a színészek és mimesek terén. Az asszonyok „hozzá simultak, halbűzét szagolták / és *mord lelkét* merengve szimatolták.” Mintha csak a *Holt próféta a hegyen* mord Jeremiása lépne itt végletesen karikírozva a színre. Nemcsak a világ zárkózik el a prófétától, hanem – Boros szatirikus „noli me tangeré”-re emlékeztető rajza is ezt szemlélteti –, ő, a mord lélek, a fölengedni képtelen is a világtól (718. o.) Holott néki oda szól a küldetése. Ezért következik be missziójának *legtöbb* kudarca – költő számára ez a legtragikusabb –, a meg nem hallgatatás.

Jónás külön mivoltában a királyi házból lesz a legnyomorultabb és a legnevetésesebb. Keleti pompában ragyog a palota, ahová a három napot a cet gyomrában töltött, és két napja hasztalan prédikáló, szájalmas figurát bevitték – mint fejedelmi udvarokban a szórakoztatásra kiszemelt gnómot szokás –, „hogy szónokoljon / és jövendölje végét a világnak.” Jónásnak pedig több se kellett. Egyvégtében elátkozza a királyt, az udvarát, az asszonyokat, a palotát, a színészeket, a mimeseket, az árusokat, a miveseket, és végül az egész várost, hogy még véletlenül se maradjon ki senki se, majd tizenkét féle akadályt leküzdve menekül a kárhozott városból. Boros Miklós rajza híven követi a menekülés szédítő iramát és tragikomikumát. (725. o.) A próféta leugrott, kitört, úszott, kúszott, lecsúszott, szaladt, kirohant. És közben bosszút lihegett. Jónás így böjtölve, imádkozva künn marad a pusztában, „míg nem . . . / úgy elpusztul minden ninivei, / maga és apja s anyja, fiai / s lányai, húga-öccse, néne-bátyja, / mint hajdan a Jeroboám családja.” Ezek után nem is kerülhetett sor másra, mint Jónás alapos felszülésére. Bosszúvágya ugyanis – amely minden ninivei és mindök nyolcféle fel-, lemenő és oldalági rokonságának elpusztítását remélte, s amelyet ostobán az isteni igazsággal azonosított –, *személyessé* és így *kisszerűvé, nevetőségessé* vált. A hetek múlásával, a harmincnyolcadik nap elérkeztével, az utolsó nap szakaszainak elmúlásával egyre feszültebbé válik Jónás bosszút lihegő várakozása, és a végén – nem történik semmi. De nemcsak Jónás komolytalanná váló szerepe miatt, hanem azért sem, mert Isten másképp gondolkodott.

A bibliai *Jónás könyvében* a *megtért* város kap kegyelmet, Babits Jónását pedig kikacagják. Az emberek magukba szállása alig-alig érzékelhető. De az Úr tudja, hogy az idő igazolni fogja mostani kegyelmét. S azt is, hogy nem Jónás az egyetlen eszköz igéjének betöltésére. E gondolat szerint követni kell a véges életben a végtelenség Urának parancsolatát, vagyis állni és teljesíteni mindazt, ami az emberre rámerített. Hiszen a kötelesség teljesítése *emberi*, egészen a képességek és lehetőségek legvégső határáig. Ennél több azonban — szemben Jónás önnön parányi szerepét eltúlzó, „romantikus” felfogásával —, csakis az isteni erő lehet, hiszen annak szolgái a századok, és az azokban cselekvő, *véges életű*

emberek, az új Jónások és Ninivék *végeláthatatlan* sora, – a történelem. S ezért semmi, a legkisebb sem lehet fölösleges. Minden *egy* művet munkál. Ninive is, Jónás is, a tök is, s a kicsinyke féreg is. – Isten nagyságának a féreg kicsinységével történő szembeállítás a már eleve mosolyra hangol, és ehhez járul még az archaizmusokban amúgy is gazdag mű egyik ásatag régisége, az optativus kifejezése feltételes móddal, s mindez egy lekonyult indájú, elasszott tök tiszteletére. – Babits maga is – mint Illyés elbeszéli –, ezen a jeleneten derült a legjobban, Borsos Miklós pedig, albumában több helyütt, de kivált e jelenet megrajzolásával vérbeli karikatúristának bizonyult (741. o.) Méltán, hiszen a tragikomikum további elemei következnek, a sivatagi naptól szenvedő próféta esdeklését bemutatandó, esdeklését a halálért – ez az amit Borsos rajza telibe talált –, majd a próféta holtig tartó „méltó” haragjáról olvasunk, – az elszáradt tök miatt. Az Úr először megdorgálja a haragvó Jónást, mint egy iskolásgyereket a mestere. Majd e restség mosolyra ingerlő ostromozásának ellentétéként hangzik el az Úr veretes pátoszú védőbeszéde – a Városért. – Íme az erő *felelőssége* (1938-at írunk!), a csak az erő jogát ismerő Jónással szemben: nem pusztulhat el az érték a kárthatatlanságért.

•

Az irgalom magyarázatoként a bibliai históriát illetően a vallástörténészek Isten egyetemes, az összes teremtményre kiterjedő szeretetéről, mintegy a vallás *törzsi-nemzeti* *tokát meghaladó*, már-már a kereszténység felé mutató szeretet-élvről beszélnek. Babits pedig, a harmincas évek elején Bergsonnak a vallásról adott ilyen jellegű fejlődésrajzát tolmácsolja, Bergson vallása című tanulmányában. 1938-ban, a *Jónás könyve* és a Budapesten megrendezett eucharisztikus kongresszus esztendejében pedig így ír *Eucharistia* című költeményében: „A gyenge bárány nem *totem*. // A Megváltó nem törzsvezér. / ... Ki két karjával általér // minden családot s törzseket. / Egyik karja az Igazság, / másik karja a szeretet ... // ... Áradj belénk hát, óh örök / igazság és szent szeretet! / Oldozd meg a bilincseket / amikkel törzs és vér leköt, / hogy szellem és ne hús tegyen / magyarrá, s nőjünk ég felé, / testvéreink közt, mint a fák, / kiket mennyből táplál a Nap.” Azt pedig, hogy a magyarságnak *nem vérségi, faji* alapon kell hűnek maradnia önmagához és kereszténységhez, *e gondolatot* tükrözi ugyanez évben írott cikke, a *Tömeg és nemzet*, amely tiltakozás volt az első zsidótörvény tervezete és általában *mindentajta* fasizálási törekvés ellen. A homo moralis Babits katolicizmusa tehát ekkor (és nemcsak ekkor!) politikai állásfoglalást is jelentett, a szó legnemesebb értelmében, tartotta legyen önmagát bármennyire kívül- és felülállónak a politika csatározásaitól.

Ami pedig Jónást illeti, hallgatása az Úr végső válasza után belenyugvás, a költő belenyugvása a megváltoztathatatlan és igazságos isteni akaratba, mely az emberi életből, annak leghumánusabb erkölcsiségéből is vétetett. Ezt sugallja Borsos Miklós rajza, amint a próféta, arcát a nap felé fordítva, imára tárt karokkal borul térdre az isteni irgalmat jelképező, *szörnyű*, (hisz meg nem tért), de mégis kegyelmet nyerő Város előtt. (754. o.)

3. A vallomás

Borsos Miklós albumát a *Jónás imáját* követő rajz zárja. Ez árnyalatnyi különbséggel megismétli a belső címlap már látott imádkozás-képét. Am az imára tárt karok összébb kerülnek, szinte nyújtózkodnak a *Szem* felé, elérni akarják az elérhetlent, az emberszem nélküli tekintet látni akarja a láthatatlant. (768. o.) Erről szól *Jónás imája*. Felpanaszolása a hűtlen szavaknak, és visszakönyörgése ama régieknek, amelyekben még bízhattak, hihettek egykori kimondóik, Isten elhivatott szószólói, a régi, szerencsésebb korok költői; akiknek még nem kellett rettegniük a szólás kiszámíthatatlan kockázatát, a költői lét veszélyét. (A *Jónás könyvének* esztendejében Radnóti is őket idézi, a régmúlt költői aranykort, a *Himnusz a békéről* soraiban: „... egy régesrégi kép / kísért a dallósájú boldogokról; / de jaj, tu-

dunk-e énekelni még?) S e régi korok költőinek biztonságát valaha magáénak tudhatta. – „Úgy született a vers hajdan az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkotott valami szárnyas, / fényes, páncélos, izelt bogarat.” (*Cigány a siralomházban*.) De a szavak folyása paratlanannak, céltalannak látszik immár. És hűtlenné válnak fizikai értelemben is a gégerák gyötörte moribundushoz. Küldetését pedig csak az *Elhivatottság* biztos tudata hitelesítheti. Ezért kéri ama Gazdától, és általa, annak hozzá nem csak kézzelfoghatóan közeli textusától, a *Bibliától*, költészete meghatározását. Kéri ezt, hogy megtalálja a régi hangot *ő, aki leszállt* „a kinoknak eleven, süket és forró sötétjébe,” a hajdan bujkáló, később a *Halban* szenvedő Jónás módján, (a *Cet*, a *Hal* nagybetűs írása nyilván nem független – túl a *szenvedés* mitikus emblémáján –, Krisztus ókeresztény szimbolikájától), *s aki* eszerint egykori bujkálását éppúgy szenvedésnek tartja, mint *Cet*-fogságát. A testi-lelki gyötrelmekről elcsigázott ember pedig meg akarja találni ama régi hangot a halál előtt, vagy – szavai szerint –, „mielőtt egy mégvakabb és örök / cethal szájában végképp eltűnők...” – Mértékül kívánja még a költő Istent és textusát költészete *művészi* és *erkölcsi* tökélyéért, a hibátlan szavak hadsorának bátor kimondásáért, Isten sugallata szerint. Hogy bátran szólhasson, dacolva a szörnyű kórral, fáradtsággal, mígnem Jónás kálváriájának irányítói, Jónás-Babits örök meghatározói, „az égi és ninivei hatalmak”, (ha tetszik: Isten és azok, akik istennek teszik meg magukat), meg nem vonják tőle a beszéd adományát. Őt pedig ettől – hiszen a költészetre tette föl életét –, meg nem foszthatja más, csak a halál.

Tanulmányom nyomdába adása után jutott el hozzám Fáy Attila: A Jónás-téma a világirodalomban c. könyve, (Róma, 1977). A Babitsét megelőző, általa érintett művek és néhány, a Babits-költeményt illető észrevétele bizonyos további feladatokat ró a Babits-filológiára.

JÓKAI A BALATON-VIDÉKEN

„... ahol a magasabb szellemek dalolni taníták a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, amit a költő énekel.”

(A magyar Tempevölgy)

Jókai már kezdő hírlapíróként szeretettel szólt a magyar tengerről. 1847-ben mint fürge tollú újdondász kísérte figyelemmel az első balatoni gőzhajó sorsát, majd az Életképek szerkesztőjeként adott hírt a füredi zenekarról, a tihanyi visszhangról, s boldogan ajánlotta olvasói figyelmébe Garay János *Balatoni kagylók* című „elmeszüleményét”, a magyar tenger első verseskötetét.

1848 nyarán határozta el, hogy három hétig Füreden gyógykezelési magát, de csak jóval később — 1857 augusztusában — utazott a Balaton partjára, hogy a savanyúvíz mellett keressen gyógyulást és felüdülést.

Mint a reformkor élő tanúját csodálta Balatonfüredet, a lelkesítő kulturális és gazdasági kezdeményezések bölcsőjét, ahonnan a bécsi besúgók küldözgették spion-jelentéseiket Kossuthék és Széchenyiék „magyarizmusáról”.

Elidőzött a Kisfaludy Színháznál és a nyári színpadnál, mely a „nemzeti költészet ígéit” hirdette. Költői kedélyét meghódították a „Balaton ezüsthímes tükrén” felhangzó népdalok. Szemébe ötlött a „sziklafal homlokán álló korona”, a tihanyi templom. Másnap háborgó viharban utazott a félszigetre, s áhitattal szemlélte a kőlosztor Árpád-kori emlékeit.

A harmadik napon — fumigálva a gyógykúrát — családostul hajózott végig a nagy vízen. „Míg a gőzös Füredtől Keszthelyig végighasítja a Balatont, a világ legszebb panorámája halad el szemeink előtt!” — lelkendezett a friss élmények hatására.

Miként erdélyi vagy felvidéki útjain, itt is a természetszerető író szemével fürkészte a vidék nevezetességeit. Annakra megejtette a táj szépsége és hagyománya, hogy útitervét kibővítve, székérháton zárandokolt a tapolcai medencébe, s közvetlen közelről gyönyörködött a várak vádló romjaiban. Gyakorlott vonásokkal rajzolta le a „regedős sümegi várromot”, a szigligeti várat és a „költői várhalmok hősét”, Csobáncot. Kimondatlanul is megelőzte az archeológia érdeklődését, mely a hatvanas években fedezte fel a Balaton-vidék műemlékeit.

A Vasárnapi Újság hasábjain *A magyar Tempevölgy* címen költői útirajzban számolt be felejthetetlen élményeiről. Később csak kiegészítette és motiválta legelső és legőszintébb benyomásait.

Pedig több, mint három évtizeden keresztül rendszeresen járt a magyar tenger partjára. Jó tíz éven át vendégként, majd 1870-től mint villatulajdonos utazott Balatonfüredre felfrissülni és főleg alkotni.

Mert szigorú munkaritmusból, közvetlen környezetének — a növényeknek, emléktárgyaknak, bútoroknak — különleges jelentőséget tulajdonítva alkotott. Hajnali sétáin fejben komponálta műveit. Közben a kerti fákat személyes ismerősként üdvözölte, s apró mechanikus mozdulatokkal gondozta őket. Ezek az „égnek emelkedő földi társak” inspirálták és védték őt a külvilágtól.

Az ihlető környezetet Budán építette fel az ötvenes években. Az „átkozott svábhegyi talajon” nevelt kertet, mely hozzátartozott egész életét betöltő költészetéhez. A hatvanas évek végétől Balatonfüreden alakította ki művészete „senki szigetét”.

Mi vonzotta Jókait a magyar tenger partjára?

Mindenekelőtt az, hogy valóban megszerette a Balatont, s családja számára ünnepi felüdülést jelentett Füred. Laborfalvi Róza szívesen látogatta Józefa hűgát, Huray Istvánnak, a híres füredi fürdőorvosnak a feleségét. A balatoni táj lírai közelsége fokozta Hurayék vendégszeretetét. S a betegségekkel küszködő Jókaiék is biztonságban érezhették magukat a rokon orvos közelében.

Jókait azonban elsősorban azért hódította meg a Balaton-vidék, mert költői otthonra lelt benne. A komáromi Duna-szigeten már első regénye írásakor szétkergette gondolatait egy-egy disszonáns emberi hang. A Stáció utcában a kocsisok káromkodása, a Svábhegyen a kocsmák zaja taszította, a kedvre hangoló balatoni környezet meg csábította Jókait a magyar tenger partjára.

„Sok szép tájékát bejártam hazámnak, jártam az Alföld végtelen rónáin, álltam a székely havasok csúcsain, de mindeniknél jobban megragadott a Balaton-vidék” — írta első útirajzában.

Amikor a hatvanas években parcelláztak Füreden, válaszfut elé került. Nem akarta elszalasztani a kedvező alkalmat, mégis idegenkedett attól, hogy még egy villát építsen. „Minek az embernek két nyaraló, mikor nyár csak egy van?” — mondogatta.

Időközben előbb pletykák, majd hírlapok röppentették fel a nagy szenzációt, hogy az egyébként mit sem sejtő Laborfalvi Róza „előrehaladott kora miatt” lelép a világot jelentő deszkákról, s ezt az igazgatóság sem sietett cáfolni. Jókainé — akit viszonylag fiatalon, ötvenévesen menesztettek a Nemzeti Színházról — Füreden „a magyar színművészet csillagaként” akkor is élvezhette az ünneplést az Anna-bálon, a nyári színpadon és a Gyönyördének nevezett sétányon, amikor Pesten feledésre kárhoztatták. Nyilván a színház tapintatlan gesztusa is hozzájárult ahhoz, hogy Jókaiék elhatározták a balatoni villa felépítését.

Az író ezzel nem lett hűtlen „svábhegyi fecskéfészkehez”, de Füreden évtizedeken át szerencsésebb körülmények között alkothatott, mint a fővárosban. S 1899-ben sem csak Laborfalvi Róza halála miatt adta el a füredi villát. Hanem azért, mert akkorra Budán alakultak kedvezőbbben a viszonyok. Egyes kocsmákat bezártak, a zaklató bohém-világ meg kiöregedett, kihalt. S a családja számára sem lehetett közömbös, hogy a század utolsó évtizedeiben Füred biedermeier fénye is megfakult.

A Balaton partján derült ki igazán, hogy milyen fontos szerepet töltött be Laborfalvi Róza mint feleség Jókai költészetében. Jóllehet az irodalomtörténetírás nem nagyon tud mit kezdeni zsörtölődéseivel, kicsinyeskedéseivel — s talán az egész alakjával. Mintha kifelejtette volna Jókai balatonfüredi életéből is, s udvariasan elhallgatta kellemetlenkedéseit is. Ahogyan Jókai tette egyik „népdalában”:

Nincsen rózsza tövis nélkül,
Nincsen asszony szeszély nélkül.
Én csak a rózsáját nézem,
Hogyha megszúr, azt nem érzem.

Pedig Laborfalvi Róza negatívumaival együtt — s azok ellenére — szerves része volt Jókai művészetének. Nemcsak a tolaakodó tekintetek elől rejtette el az író, de valósággal ráhangolta az alkotó munkára. Edzette, bölcs mérsékletre intette, s ösztönyszerűen alakította optimálisra közvetlen környezetét.

Mi tagadás, Jókait alig-alig érdekelte a balatoni élet. Nem sokat törődött a „szívhalászok” tarka seregével. Legfeljebb felemelte halk hangját a „gyógyhelyi bizottságnál” a vásárosok illetlen hangoskodása és a bűz miatt.

Szinte át se kellett lépnie kertje küszöbét, a fürdő élete — az áttetsző lombok közt megszűrten bár, de — látó és halló távolban hullámozott körülötte. Mégsem ragadta meg költői fantáziáját az „ödöngő divatvilág”. Csak egy alkalommal — álmatlanul és betegen — játszadozott el azzal az ötlettel, hogy a fel-felcsendülő nachtmuzikból kitalálja, milyen celebritások érkeztek a Kisfaludy gőzösön.

(Egy beteg ember éjjeli mulatsága tüdőn.) Az „ördögös képességű” csínytevő szarkája hozott hírt számára a kerektemplomról és a divathölgyekről. (A Jakli)

Altalában csak pihenésképpen mozdult ki költői otthonából. Ritkán merészkedett a tó vizébe. „Restellem, hogy Duna-menti gyerek létemre úgy tudok csak úszni, mint az öreg fejsze” — emlegette. Vitorlásútra is csak egyszer vállalkozott, amikor Alsóörsre meghívták keresztapának.

Kezdetben el-eljárt a füredi céllövölde versenyekre. (Mikor én híres pisztolylövő voltam.) Szórakozásból forgatta az ördög bibliáját. Népszerű csillagvizsgálóján kémlelte a Szaturnusz és a Mars titkait. Egy alkalommal megkóstolta a faparázsnál földbe szúrt nyárson, azaz a „cserepcsikon” sült gardát.

Túlzottan óvott egészségét könnyen megviselte a hideg víz. A hangulatos arácsi kirándulást azért nem merte megismételni — még csak emlegetni se —, mert a váratlan esőben megbetegedett. Amikor 1867-ben megmártózott a Balatonban, olyan súlyos tüdő- és mellhártyagyulladásra kapott, hogy írni sem tudott. S mégis legalább olyan büszke volt arra, hogy Hurayékkel el-elcsatangolt fácánra vadászni, mint arra, hogy Erdély egy részét lóháton barangolta be.

Inkább a felesége kedvéért vett részt Füred kulturális rendezvényein. A helyi „színházépítési választmány” tagjaként ő is hozzájárult a színi élet fellendítéséhez. Tomboló sikert aratott az *Egy akol és egy pásztor* című humoreszkiével majd a *Dalma* című drámájával. 1871-ben felolvasást tartott a Szeretetház hangversenyén, ahol a *Milyen demokraták vagyunk mi?* című füdői prédikációjába „gunyorozta ki a magyar címkórságot”. 1882-től a Balaton-Egylet irodalmi szakosztályának az elnökeként tevékenykedett — igen szerény eredménnyel.

Miként tanulmányútjain vagy „a Sándor utcai dicsőségörlő malomnak” nevezett országházban, a Balaton-vidéken is elsősorban szerkesztőként és felszínesen figyelt fel a körülötte zajló eseményekre.

Boldogan szólt a kétkezi munkások művészet iránti fogékonyságáról. Álnéven számolt be Kisfaludy Sándor 1860-ban felavatott szobráról, mely „gyarló tehnikai kivitele miatt az idegenek előtt sok restellkedésre adott alkalmat”, s végül is le kellett bontani:

„Örömet lerajzoltam volna a szkita művészet e dokumentumát, de nekem mint komáromi embernek hátat fordít... Kár egyébiránt, hogy a szobor a fejéhez képest kissé alacsony; efelől azzal vigasztalnak, akik jobban ismerősök vele, hogy ha majd a jobbik lábára feláll, amit most a levegőben emelve tart, (persze fázik a talpa azon a hideg kövön), akkor mindjárt magasabb lesz vagy tizenkét hüvelykel, amiben én kénytelen vagyok megnyugodni”.

Füdői levelében a tótos beszédű Tallérossy Zebulonként emlékezett meg Balatonfüredről:

„Soha jobb mulatságot, mint itteng. A kura fölsíges. Regel koran iszunk savot, ara savanyuvizet, ara kavít, ara papramorgót, ara eszünk vadkörtit, ara megfürdünk, ara egy kis leveskit, meg egy kis borocskát, amennyi elig... ara paprikas halat, ara aztán hajnalig tancolunk, hogy használjon. Ha mar így az ember fenekig üriti minden poharat, lehetetlen, hogy meg ne gyógyuljon valame-lyikről.”

Az idézet is jelzi, hogy Jókai nem nagyon hitt a divatos kúrák hatékonyságában. Jobban bízott felesége kitűnő konyhájában, meg a „folyékony aranyhoz hasonló, pompás zamatú balaton-melléki borban”.

Bár híres népszerűsítője lett a Balatonnak, füredi bezárkózottságára utal, hogy balatoni témáinak túlnyomó része úti élményekből fakadt. (*Új földesúr, Asszonyt kísér, Istent kísért, Ölelkező várromok, A rémhalász.*)

Gyakran foglalkoztatta képzeletét a balatoni vihar. (A *Balaton völegényei.*) Ihletett tollal érzékeltette a hang-, hangulat- és színváltozásokat:

„A vihar ordított teljes dühében. A Balaton egyszerre haragos zöld színt váltott, a szél korbácsolt hab porzott, mint az országút, a habtorlaszok fehér gerinceikkel harsogva tödultak egymás hátára; a sárlók vijjongva csapongtak a víz fölött... A tűzégen vérvörös fellegeteket kergetett a szél... a nagy átjáró komp

úgy táncolt a hab tetején láncára kötve, mint egy foglyul ejtett tengeri szörny... fellázadt a Balaton." (*A szegénység útja.*)

Ideje legnagyobb részében Füreden is az írás öröme tartotta megszállva, az ihlet mámore ragadta magával. Váli Mari — Füred egyik koronatanúja — azt írta kiadatlan memoárjában, hogy „a nap legnagyobb részét az íróasztala mellett és kertjében töltötte”. Roboz István — Petőfi és Jókai pápai iskolatársa — furcsa újdonságként közölte a Somogy című napilapban, hogy úgy járt Pest és Füred között, „mint a tihanyi révben a hajó”, s ha lenn van a Balaton-parton „szép nyaralójából ritkán lép ki, itt van folytatása szép regényeinek”. Akkor is Balatonfüreden maradt, amikor „csak néhány megátalkodott jókedvű vendég dacolt még a naptárral”. Őt össze is a kedvező munkakörülmények s nem a „fürdőélvezetek” tartották fogva a kihalt Balaton-parton. (*Utolsó napjai a fürdőidénynek.*)

Mind a Svábhegy, mind Balatonfüred — Erdéllyel és a Felvidékkel ellentétben — mást és többet jelentett számára, mint témát. Ezért érezhetjük félrevezetőnek, hogy az irodalomtörténet *Jókai és a Balaton* című fejezete általában a Balatonról szóló munkáit vizsgálja. Mert költészete vegykonyhájában sem tud elszabadulni egymástól, szinte együtt alakul és alakít a valósággal terhes téma, a mondanivaló, a költői szubjektum és az olvasó. Bármelyik rész „szólal meg” közülük, az mindig feltételezi a színpalacson kívül rekedteket.

Mikszáth Kálmán Jókai arany korának nevezi a füredi időszakot.

Méltán. Mert Jókai kiemelkedő műveinek hosszú sorát alkotta a Balatonvidéken. Termékenyítőleg hatott rá, koncentrálásra készítette, költészetét kivirágoztatta, munkakedvét megújította a magyar tenger ihlető világa és a különleges füredi környezet.

Már 1870-ben kivonult a világból, s a balatoni senki szigetére zárkózva műzsájával töltötte írói mézesheteit. E költői frigy szülötte többek közt a *Fekete gyémántok* és *Az arany ember*.

A *magyar Tempevölgy* című útleírásán kívül — jószerével mintegy folytatásként — *Az arany ember*ben írt legtöbbet a Balaton világáról. Mégse csak témája miatt „balatoni” regény ez az egyetlen hatalmas lendülettel írt remekmű, az író és a téma szerencsés találkozása.

Miként az *Eppur si muove* című regénye hőseként a Svábhegyről festhette meg a főváros jövő körvonalait, éppúgy *Az arany ember* balatoni fejezeteit — s talán az egész művet — csak a magyar tenger partján írhatta meg.

Míg a *Politikai divatok* című regényben zavart okoz és a mondanivaló hitelét kikezdi, hogy Laborfalvi Róza hiúságát legyezgette, addig *Az arany ember* lapjait hátsó szándék nélkül tartja magas hőfokon Timár—Jókai érzelmi nyíltsága. A főhős egyenrangú kezdeményező társa a kert és az emberi lélek pallérozására vállalkozó költőnek. Mert meggyőző őszinteséggel tárja fel szubjektív érzelmeit.

Az *arany ember* cselekményét sodró ritmus hajtja előre az elbizonytalanodásig, egészen addig, míg a főhős és az író útja ellentétes irányba nem kanyarodik. (Jókai „Timeája” mellett marad, Timár pedig Noemihez menekül.) Timárról bizvást elmondhatta Jókai: „Ha hibásak regényalakjaim, az a hibájuk, hogy nem látom őket, mert bennük vagyok.”

Ebben a regényben híre hamva sincs a lopás miatti büntudatnak. Timár Mihályt nem méltelyezi meg a pénz, s esze ágában sincs Timea szerelmét megvásárolni. Ő mindig „jóra” igyekezett fordítani a rablók kezéből szerencsésen kimentett kincseket. Szándékán kívüli erők juttatják zsákutcába Krisztyán Tódor, Fabula János, de még Athalie megsegítésekor is. Mert — Jókaihoz hasonlóan — a pénzmozgatáshoz, a hatalmas vagyon felhasználásához nem ért.

A mesterkezekkel szőtt regény alapvető hibája megoldatlansága, a deus ex machina felvonultatása a záróakkkordban. A Krisztyánt elnyelő és minden nyomot elmosó Balaton mint csodás szereplő nyomul a regénybe s az olvasót félrevezetve már-már egyedül oldja meg Jókai helyett a regénybeli rejtélyt. A méltóságteljesen és magabiztosan haladó cselekmény a végén egy csekély résen át sebes

folyású „krimibe” torkollik. S éppen ezt a megcsupaszított lezárást, a „fantázia-dús fordulatot” — s nem az addigi nagyszerű cselekménybonyolítást — nevezi ki az irodalomtörténetírás jókaisnak.

Mert a szárnyra kelt legendákat nehéz megfékezni. Még a kritikai kiadás sajtó alá rendezőit is megkörnyékezik. Pedig milyen hosszan — s milyen sokan — bizonygattuk már, hogy Jókai sokkal többet merített a valóságból, mint eddig hittük, s a Jókai irodalom egyik legelharapózottabb gyerekbetegsége az, hogy a kutatás fehér foltjait az író fantáziájával helyettesíti.

Jókai a valóság építőelemeit használja fel költészetében a földrajzi helységek és a természeti jelenségek megjelenítése alkalmával. Azért, hogy vele saját mondanivalóját — s lényegében az egész művét — hitelesítse. Senki sem vonja kétségbe, hogy tájleírásai valóban a „fantázia fényében ragyognak”, hiszen a festő Jókai vizsgálódott attól, hogy szürke színekkel és fakó jelenetekkel ábrázoljon. Ez azonban nem engedi meg azt, hogy a művek valóságkapcsolatát mellőzve beérjük a költői képzetet „dicséretével”. Az is kétségtelen, hogy a senki szigetére, a társadalmon és az országhatárokon kívüli édenre rávetíti az író a komáromi Duna-szigetnek, a svábhegyi és füredi kertjének üde színeit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ő csak kitalálta senki szigetét — a múlttá varázsolt utópiáját —, mert nem látta az Al-Dunát.

S tényleg nem látta?

Sajnos még a legújabb tudományos kiadás is részletesen ismerteti — s nem teszi kritikai mérlegre —, hogy Eötvös Károly feljegyzése szerint csak a regény megírása után látta a Vaskaput Jókai, s akkor felsóhajtott: „*Most már nem tudom megírni, mert láttam!*” Azt is határozottan leszögezi, hogy a csodálatos al-dunai út megjelenítésekor *képzeletén* kívül csak nyomtatásban megjelent és elbeszélt anyagot használt fel, ezért sok a leírásban földrajzi tévedés. Mégsem törődik ezekkel a tévedésekkel, pedig ezek vizsgálata sok mindenre magyarázatul szolgálhatna.

Míg a kritikai kiadás sajtó alá rendezői fontosnak tartották a Jókainak tulajdonított, ellenőrizhetetlen és sokszor ismételt szövegi kijelentéseket, figyelemre se méltatták az író írásbeli észrevételét, amely szerint néhány évvel a regény keletkezése előtt egy „öreg tudós barátját” — az 1870-ben elhunyt Friwaldszky Imrét — elkísérte az al-dunai senki szigetére. Lehet, hogy Jókai tévedett, lehet, hogy nem irt igazat. De — kritikai kiadásról lévén szó — egy árva cáfoló megjegyzést akkor is megérdemelt volna.

Nem állunk jobban a balatoni színhellyel sem. Ismét Jókainak tulajdonított mondás nyomán kapott lábra az a legenda, hogy „a Balatont télen sohasem látta”. Lipták Gábor enyhít ezen valamit, amikor azt magyarázza, hogy Jókai csak a regény megírása előtt nem látta a téli Balatont. A kritikai sorozat is csak azt bizonygatja, hogy Jókai 1870–71 telén látta ugyan a téli Balatont, de nem veszi észre az összefüggést Jókai „jeges kalandja” és *Az arany ember* egyes jelenetei között.

Pedig a téli Balaton, a jégi halászat mindenki által megcsodált költői leírása Jókai személyes élményein alapult. Fennmaradt az 1870–71-ben használt notesza, amelyet a téli balatoni útjára magával vitt, s ebben magánhasználatra úti élményeit is feljegyezte. Ezek az emlékeztető szavak a regény egyes jeleneteire, főleg a téli halászatra vonatkoznak. Ha ezeket egybevetjük regénybeli megfelelőikkel — amit a kritikai kiadás elmulasztott — kiderül, hogy a bejegyzések *minden* megfelelője fellelhető a regényben, s ezek *ugyanazt* a téli kalandot őrizték meg, mint *Az arany ember*. Ízelítőként említünk egyet-kettőt:

A noteszban ezt olvashatjuk: „*A Balaton befagyva... Balatonon át vonult utak mint vonalak a jégre*”. Jókai e szavak nyomán személyes élményt idéz fel a regényben: „*A befagyott Balaton megragadó látvány... Csak a szekérutak látszanak meg rajta, amint a két part sűrűn lakott falvaiból átvonulnak, egymást keresztezik, mintha mértani vonalak volnának egy nagy üvegtáblán*.” Az emlékez-

tető szavak szerint „*mennydörög a jég*”. A regény egyik lírai részlete szól a „jég-dörgésről”: „Aki *először* hallja, a szíve hevesen kezd dobogni. Az egész jéglap szól, beszél, zeng a lábai alatt. *Mennydörgést* és citerapengést hall összekeverve... S a halászok nyugodtan látnak hálóiak szétbontásához a *mennydörögő jég* hátán”. Aki ezeket a sorokat írta, nem idegen személy tapasztalatait vetette papírra, hanem a saját magáét.

Jókai közéről ismerte a téli Balaton veszélyeit, hiszen saját fürredi kertészének a felesége is a jeges vízben lelte halálát. A regénybeli tragédia alapjául szolgálhatott Jókainak egy másik élménye is. 1871 nyarán Füreden „egy ácslegény, midőn a Balatonba egy fürdőkabint akart beállítani, a hullámoktól elkapott s midőn majd egy óra folyásáig egy darab fenyőfán a hullámokon iszonyú ordítások közt hanyatott — a víz alá merült és belefúlt.” (A Hon.) Jókait — aki ebben az időben jelen volt a Gizella nevű sétahajó fürredi felavatásán — mindenképp az „iszonyú ordítás” rendíthette meg. Amikor *Az arany ember* Krisztyán Tódora belevész a jeges hullámokba, felhangzik egy „éjszakát felverő, alvókat felébresztő, csillagokat megreszkettető kiáltás”.

Cholnoky Jenő — a Balaton tudós kutatója — említette, hogy a Jókai által leírt téli jelenséget csak ritkán, „szigorú télben, derült éjszakán” lehet hallani. *Az arany ember* is farkasordító hidegről tesz említést.

1870-ben már december 1-én beköszöntött a szigorú tél. A Vasárnapi Újság a pesti utcákon elfagyott emberekről adott hírt. Egerben karácsonykor 20 fokos hideget mértek, majd azt közölte a Fővárosi Lapok, hogy a Balaton „keresztül-fagyott”. Hegedüsné Jókay Jolán — Jókai bátyjának a lánya, a téli kaland koronatanúja — arról emlékezett meg memoárjában, hogy ekkor a Balaton „fenekig be volt fagyva”.

Jókai 1870. november 23-án minden bizonnyal lenn volt Balatonfüreden az arácsi Szeretetház — Timár nyaralójának — az átadásán, ahol a házra felügyelő igazgatói tanács tagjává választották. Valószínűleg december első felében, szokatlanul zord időben élte át *Az arany ember* téli jeleneteit, mert utána már sok dolga kötötte Pesthez.

Más kérdés persze, hogy később is látta a téli Balatont. Ennek azonban nincsen nyoma életművében. Mint ahogy annak se, hogy 1857 után is végighajózta Keszthelyig a Balatont, amelyről első alkalommal oly szép költői útleírásban számolt be.

Feltűnő, hogy a magát gyakran ismétlő Jókai a nyári és téli balatoni élményeit az első benyomások után valósággal „kiírta” magából. Így aztán a megbízhatatlan visszaemlékező Eötvös Károly által Jókainak tulajdonított szellemes kijelentést én így módosítanám: „Nem tudom már megírni, mert *nem először* láttam!”

Unos-untig hangoztatjuk, hogy Jókai a legolvasottabb regényírónk. Ezen ugyan semmi szégyellnivaló sincs. Bár nagyon dicsekedni se érdemes vele. Mégis ki kellene már szabadulnunk a statisztikai adatok béklyóiból.

S együtt a sémák bűvöletéből is kigyógyulhatnánk. A túlbiztosított és nagyvonalú általánosítások helyett meg kellene becsülni az újonnan feltárt adatokat. Mért baj, ha ezekből az derül ki, hogy menyi modern és friss vonás egészítette ki a „mesélő múmia” portréját.

Akkor aztán azt is elfogadhatnánk, hogy Jókai sokkal többet kapott a Balaton-vidéktől, mint témát. S nem statisztikai okokból lett a magyar irodalom klasszikusa se.

IRODALOMTUDÓSAINK FÓRUMA

JULOW VIKTORRAL BESZÉLGET IMRE LÁSZLÓ

(Elhangzott a Magyar Rádióban 1978. május 13-án.
A sorozatot Dénes István szerkeszti.)

— A Debrecenben élő Julow Viktor a magyar irodalomtudomány kiemelkedő képviselőjének számít. Elsősorban és legjobban a szakmabeliek ismerik, úgy mint Fazekas és Csokonai monográfiáját, a debreceni és általában a magyar, sőt az európai felvilágosodás szakértőjét, a debreceni kéziratok diákköltészet összegyűjtőjét, a Fazekas kritikai kiadás sajtó alá rendezőjét, a Csokonai kritikai kiadás főszerkesztőjét, számos nagyhatású, magas színvonalú tanulmány szerzőjét, aki az elmúlt évtizedek során egyforma hozzáértéssel értekezett a barokkról és Tóth Árpádról, Balassiról és Aranyról, Földi Jánosról és Petőfiről, Baconról, Cervantesről és Szabó Lőrincről, és természetesen még sokáig sorolhatnánk a neveket. Az olvasók, az ismerősök köre már ezen a szinten is meglehetősen tág, hisz pl. egyik legutóbbi művét, a Nagy Magyar Írók sorozatban megjelent Csokonai monográfiát nemcsak szakemberek, hanem a legkülönbözőbb foglalkozású, érdeklődésű emberek kezében láttam magam is. Sokan ismerik az egyetemi tanárt, aki sokszáz leendő irodalomtanárt segített hozzá ahhoz, hogy ne csak ismeretekben, de gondolkodási készségben, érzelmi kultúrában is felnőjön szerepéhez. Ha a nagy sikert aratott Smollet, Fielding, Pope, Bacon fordításokra gondolok, akkor a Julow Viktort ismerők száma tovább nő, hisz maga a Tom Jones több mint 120 ezer példányban jelent meg. Van tehát, aki a tudóst ismeri, van aki a kritikust, más a műfordítót, megint más a pedagógust. Ha most végigtekintesz pályádon, melyik szerepet, melyik hivatást, melyik munkakört érzed legközelebb magadhoz? Melyik adott a legtöbb munkát, melyik a legtöbb örömet?

— Ez nehéz kérdés, kétségtelen, hogy egy kicsit szét is forgácsoltam magam, de sohasem akartam egyetlen területre beszűkülni. Őszintén megmondom, hogy a fordítás áll legközelebb a szívemhez. Szépirodalmi ambíciókkal indultam, de ezek valahogy besültek. A fordítás áll legközelebb a szépirodalomhoz, ott tudom magam leginkább írónak érezni. A fordítás két szempontból áll hozzám nagyon közel; az egyik az, hogy nemzeti szolgálatnak érzem, ez nem az én gondolatom, hanem Babitsé. Ő mondta, hogy nincs nemzetibb feladat, mint a fordítás, mert a fordítást nem lehet visszafordítani. Úgy érzem, hogy talán legnagyobb dolgot akkor tettem, amikor egy-egy valóban nagy klasszikust, mint amilyen Bacon vagy Fielding, sikerült közkinccsé tennem a magyarság számára. A másik, amiért a legközelebb áll hozzám, a nyelv csodája. Semmiféle tevékenységkörben sem érezni annyira azt, hogy mekkora csoda a nyelv. A nyelv hihetetlen gazdagsága és képessége az, amire a fordító munkája közben, jobban mint bárhol és bármikor, ráérezhet és rácsodálkozhat. A fordítással kapcsolatban az az egy bánatom van, hogy egyre kevesebb időm jut rá.

— Aki csak felületesen ismeri munkáidat, annak is feltűnik a szoros kötődés szülővárosodhoz, Debrecenhez. Fazekas, Csokonai, Debrecen irodalmi emlékhelyei, debreceni felvilágosodás, kollégiumi diákköltészet és így tovább. Beszéljünk hát Debrecenről, gyermekkorod, diákéveid színhelyéről.

— Talán feltűnő lehet, hogy egy ilyen egzotikusan idegen névvel valaki ennyire kötődik a legmagyarabbnak nevezett magyar városhoz. De én három nemzedék óta vagyok debreceni, a nagyapám költözött ide, és gyökeret vert. A Debrecenhez kötődést a családi szálakon kívül az iskola hozta. A debreceni református gimnáziumban tanultam, amelyet a Nagy kollégium szelleme hatott át. Erő-

sen rétegzett úgy az, hogy mi hatott ebből rám. Legelőször talán a polihisztorságot említeném. Debrecen történetében magában van egy ok, amely ezt táplálta. Ez a köfal nélküli város, ahogyan a Rákóczi szabadságharc idején az egyik jegyző a városi protokollumnak a margójára oly szép szavakkal feljegyezte, „sok főhajtással és mindenfelé való adommal megmaradt.” A debreceni polgárok főleg a pénzüikkel védekeztek, lepénzelték a fenyegető hatalmakat, másfelől pedig főhajtással, amin egyáltalán nem szervilizmust kell érteni, hanem a passzív ellenállásnak egy sajátos művészetét, amely évszázadokon keresztül alakult ki, a látzólagos behódolás mellett a hallatlanul fifikus diplomáciát. Nos, ez áttételeződött a város szellemi életére, és valami nagy-nagy nyitottságot eredményezett. A szintetizáló hajlam az, amit mindazoknál megtalálhatunk, akik valamikor is Debrecennel huzamosabb kapcsolatban voltak. Ezek közül a legjellegzetesebb és a legnagyobb természetesen Csokonai, aki korának összes eszmei és stílusáramlatát egyesítette. Ez valóban élő tényező volt még az én diákkoromban is, s ez az egyetemesség engem kezdettől fogva megragadott. Amennyiben a modern világ keretei megengedik, ehhez halálig ragaszkodom, nem korlátozom magam egyetlen stúdiumra.

Ha közelebbről vizsgálom, hogy mit kaptam a debreceni Kollégiumtól, illetőleg annak gimnáziumától, akkor elég furcsa eredményre jutok. Alig volt igazán jó tanárom. Nagytudású emberek voltak mind, de a mai tanári szememmel nézve óvilági módszerekkel tanítottak vagy semmilyen módszerrel. És mégis hallatlanul sokat köszönhetek ennek az iskolának, össz-szelleménél fogva. És ezt egy negatívumban tudnám a legjobban megjelölni, ha ez negatívum egyáltalán; szerintem nagyon is pozitívum. A református iskola-ügy enyhén konzervatív liberalizmus, ami egyre okvetlenül jó volt, arra, hogy az igényes diákok hagyták művelődni, nem terhelték túl iskolai feladatokkal. Hadd tegyek egy furcsa vallomást, ami talán nem is lesz túlságosan pedagógikus; az ötödik gimnáziumban, tehát 15 éves koromban rájöttem, hogy tankönyvből nem szabad tanulni. Akkor letettem a tankönyveket és az érettségiig elő se vettem őket. Érettségi-re elővettem, mert az apám megkért, hogy fiam, azért volna neked ehhez eszed, szerezz egy kitűnő érettségit. Akkor szedtem elő a tankönyveket. Persze rengeteget olvastam, de erre volt időm, és ezzel erős „jó” szinten meg tudtam élni. Méltányolták azt a fajta művelődési modellt, amelyet én magamnak kialakítottam.

— *Talán itt kellene sort keríteni egy kissé szokványos, de elhanyagolhatatlan kérdésre, kik voltak a mestereid, kitől kaptál legtöbbet?*

— Legelőször is az apámtól. Apám rendkívüli ember volt, noha tulajdonképpen semmivel se írta bele a nevét a maradandóságba. Tisztviselő volt és jogászember, ugyanakkor megrekedt festőművész. Egész életében nem szűnt meg bátran gondolkodni a világról. Hogy a mestereim között emlitem, ez azért van, mert apámnak megvolt az a képessége, hogy egyenrangú barátjává tudott tenni. Felejthetetlen sétáinkon a lombárnyékos debreceni utcákon és a Nagyerdőn, elképzelhetetlenül sokat tanultam az apámtól. Nem is annyira szakmai dolgokat, hanem világlátást és etikát. És minden szakmai működésnek ez az alapja. Apám 19-es forradalmár volt, és ugyan gyakorlati kapcsolata a kommunista párttal megszakadt a későbbiekben, de ő dédelgette 19 emlékét, és az eszméihez mindvégig hű maradt. 1942-ben halt meg. Ha konfliktus volt közöttünk, az volt az egyetlen, hogy sohasem értette meg, miért ő, az öregebb a radikálisabb. A nagyapám gyáros volt, apám ennél fogva etikai forradalmár. Távol állt mindenféle dogmatizmustól, vallotta az okos kompromisszumok történelemformáló erejét, de azt mindig hangsúlyozta, hogy a kompromisszum sohasem lehet lényeges elveink feláldozása, amiben nincs alku. Tulajdonképpen majdnem frázisok azok, amiket elmondhatok, hogy az apámtól tanultam, de nem *tanultam* ezeket, hanem a vérem-mé váltak. Legelőször is az, hogy minden ember egyenlő, mégpedig mindenféle *ha* és *de* nélkül. Ő tanított meg a szépek mindenek feletti szeretetére és tiszteletére, ő tanított meg arra, hogy a szabadság a legfőbb érték, hogy a világ elképzelhetetlenül gazdag és nem kerülhetünk olyan borzalmas helyzetbe az élet-

ben, hogy ebből a hallatlan gazdagságból valamit ki ne bányásszunk a magunk számára, amiért érdemes élni. Hogy lehetnek helyzetek, amikor a becsület értékesebb az egyéni életnél is. Ilyeneket tanultam az apámtól. Azonkívül van egy nagyon különös körülmény is, ami azt hiszem, végül is nemcsak a személyiségemre, hanem az egész tudományos pályámra rányomta a bélyegét. Apám, mint fiatalember egy évig Borneón élt, a szó legszorosabb értelmében Robinsonként. Én tündérmesék helyett az apám borneói elbeszélésein nőttem fel. Ez számomra a nagyvilágot valami egészen sajátos módon nyitotta ki, és ezt a nyitottságot a nagyvilág felé mindig sikerült is megőriznem, azzal együtt, hogy borzalmas nosztalgiákat hurcoltam mindig magammal, a nagy távolságok ígézetét. Mindig nagy utazásokra vágytam, mire is vágytam volna ezek után, de ebből rendkívül keveset adott nekem a sorsom.

Azután anyámat is meg kell említenem a mestereim közül, olyan értelemben, hogy ő is életmintát adott. 36 éves korában elvesztette a fél lábát, azóta szobai életet él, és ebből a szobából átfogja a világot. Most 86 éves. Tízszor annyit olvasott mint én, mivel a szobai élet számára ezt az egyetlen esvet adta, de ebbe sohasem fáradt bele. Először is, annyira-amennyire, az ő szelid makacsságát örökölttem vagy tanultam tőle. Anyám még nagycsaládban gondolkodik, és 17 tagú nagycsaládunk minden dolgát a kezében tartja. Életében egy hangos szót sem szólt, de mindig az történt, amit ő akart, mert galambszelidséggel addig mondja és addig csinálja, ameddig beadjuk a derekunkat. Valami olyasmit tanultam meg tőle, hogy a céljaink keresztülvitelében semmiesetre sem az erőszak a legcélszerűbb eszköz, hanem a kitartás. Annál is inkább, mert az erőszak erőszakot szül. Az anyám galamblelkű erélyével szemben egyszerűen nincs mód védekezni, mert nem lehet ellene fellázadni, egyébként azért sem, mert ő mindig jót akar.

Mesterem, mert formálóm a feleségem is. Derűjével és remek humorával (bár nagyon sokat szenvedett életében) kibányászta az én melankóliára hajló kedélyem mélyéből az örömrre való képességet. Azután meg: engem a családban már gyermekkoromtól mint afféle kis „tudóst” mindenki „tisztelt”. Ő volt az, aki először nemcsak „tisztelt” engem, és ez nagyon jót tett nekem. Élesszemű kritikája azzal együtt, hogy ő nem szakmabeli, számomra állandó korrekció. Az már szokványosabb, de nagyon fontos, hogy harmonikus környezetet teremtett számomra s így aztán, amennyire ez lehetséges, ideális feltételek közt dolgozhatom.

— *A debreceni református kollégiumból az Eötvös-kollégiumba kerültél, kik voltak ott terád a legnagyobb hatással, mit jelentett számodra az Eötvös-kollégium?*

— Az Eötvös-kollégiumról nem beszelnék sokat, mivel ebben a sorozatban sok Eötvös-kollégista nyilatkozott, és a lényegét többféle megvilágításban elmondták. Csak arról hát, amire talán nem jutott kellő hangsúly. Két dolog nevelt bennünket ott leginkább. Az egyik a szabad könyvtárhasználat; a szellemi paradicsom. Csak egy példát: amikor kedvetlen voltam vagy fáradt, bementem a művészettörténeti könyvtárba, böngészgettem. Rengeteg album volt, reprodukciókat nézegettem, egyik-másik könyvbe belenéztem, egyik-másikat elolvastam, s három év múlva, anélkül, hogy a legkisebb tudatos erőfeszítést tettem volna, egyszer csak ráébredtem arra, hogy tulajdonképpen tudom a művészettörténetet, akár a szakot is megszerezhetném. Ez azután az irodalomtörténész munkásságomat is befolyásolta, főleg stílustörténeti irányba terelt. A másik, amit kiemelnék, a következő. Nagyon alapos felvételi vizsgák alapján kiszűrtek jóképességű fiatalokat, s összeházták őket. Ez volt a leghatalmasabb nevelő tényező az Eötvös-kollégiumban. Állandóan kölcsönös információkat adtunk egymásnak, csiszolódtunk az örökös, éles vitákon, továbbá kifejlődött bennünk egy teljesen spontán versenyszellem. Ott lemaradni nem lehetett. Ott mindig napra készen kellett a szakmából és még sok egyébből vizsgázni a legszigorúbb vizsgáztatók, a kollégista társaink előtt. Nagyon igazságtalan volnék persze, hogyha a kollégiumi mestereimről nem szólnék. Hallatlanul sokat tanultam Keresztury Dezsőtől. Legfőképp azt, hogy az irodalom nem elszigetelt terület; az ő sokoldalúságát modellnek tekinthettük.

Nagyon jellemző például, hogy azon az említett felvételi vizsgán, engem másfél óra hosszat alig kérdezett másból, mint földrajzból. És igaza volt. Tudniillik az irodalom a legeggyetemesebb emberi terület. Mindenről szó van az irodalomban, ami emberi, és ami az emberé. Ennélfogva az irodalomtörténésznek sem lehet egyszerűen szaktudósnak lennie, hanem tulajdonképpen mindenről tudnia kell, mert az irodalomban előforduló mindenfélét egyébként nem tudja kontrollálni, nem tudja értékelni. Azt tanultam még Keresztury Dezsőtől, hogy az irodalom ügye közösségszolgálat, embernevelés, emberművelés, önmagunknak és másoknak a finomítása. Sok gyakorlati segítséget is kaptam tőle. Ő indított el az életben, szerzett nekem először állást. A másik mesterem Ország László volt. Ő bent lakott a Kollégiumban mint fiatal tanár. Ketten voltunk angol szakosok egy évfolyamon Kéry Lászlóval, s másodéves korunktól ötödéves korunkig szinte minden este benn ültünk Ország László szobájában. Ennél fogva konkrétan nem is tudom megmondani, hogy mit is kaptam én Ország Lászlótól az emberi és tudósi magatartásának példáján túl, mert olyan sokat. Tőle is sok életsegítséget kaptam. Amikor 1948-ban hazatértem a hadifogság után, úgy hogy egyetlen katonapozitóból szabott civil ruhám volt, és egy rend fehérneműm, és semmim az égvilágon, ő volt az, aki kiverkedte nekem a Tom Jones fordítását, amiből aztán talpra tudtam állni. Hadd mondjam még el, hogy én még ma is tanulok Ország Lászlótól. Ha Pesten járok, s ha csak egy fél óráam van is, felmegyek hozzá, ami magában is valódi élmény. Rendkívüli környezet még az Ország László dolgozószobája is, valami olyan minden mással összevethetetlen, szuggesztív hangulatot áraszt, hogy én csak már attól a szobától is tanulok. És nem tudok vele úgy beszélni, hogy valami újat ne vigyek haza. Mind a kettőjüktől egyébként főleg magatartást tanultam; talán mint legfontosabbat a tudomány tiszteletét, de minden nagyképűség nélkül. Arra már utaltam, hogy az Eötvös-kollégiumban egymást neveltük és csiszoltuk, itt név szerint is szeretnék kiemelni egy-két kollégista társamat: Kéry Lászlót, akivel egyébként már a debreceni gimnáziumban is — tízéves korunktól — padtársak voltunk. A barátságunk azóta is (50 éve!) változatlan, és hát itt annyi az emlék, hogy a konkrétumokat alig is lehet előhalászni. Nagy Péterrel az Eötvös-kollégiumban barátkoztam össze. Rám, aki egy kissé lassú észjárású vagyok, ő különösen a nagyon mozgékony, könnyed szellemével hatott előnyösen. Mindketten nemcsak megértéssel, hanem gyors, gyakorlati segítséggel is mindig mellettem álltak minden bajomban. Azután Szauder Józsefről kell szólnom, akit olyan tragikusan veszítettünk el nemrég. Sajátságos módon félig tanárom volt, félig diáktársam. Tőle tanultam olaszul, bár nem nagyon tudok. A felvilágosodás korával foglalkozott, így az ő hatása a legközvetlenebb. Talán minden soromban ott van Szauder József, beleépült; az ő lenyűgöző tudásával, bámulatos invenciójával a szempontok tömegét adta nekem. Hasonló hajlamaimat segített kibontakozni, s így alakult ki az én kutatói alkatom, amely a tudomány szent komolyságából, meg egy jó adag játékoságból és kalandosságból épül. Szauder József ennek a kettősségnek a legkülönlegesebb példája volt. A rigorozitásig vitte a szakmai szigort. Ugyanakkor a legjátékosabb ember volt, akit valaha ismertem, és ez a kettő nem szervesen élte egymás mellett benne, hanem a játékaiban, amelyek sohasem szokványos játékok voltak, hiszen még szabályaik sem voltak, mindig bennük volt az intellektuális igény, a tudományos munkásságában pedig a kalandosság, mint merész hipotézis, ami viszont hallatlanul újszerű felismerésre vitte őt. Nagy differenciák is voltak köztünk mindamellett, állandóan martuk egymást. Ha a fél lábam bent volt a szobájában, akkor már kitört köztünk a vita. Mindez persze azzal végződött, hogy más módon, de ugyanazt gondoljuk. Ezek a marakodások, amik már vitának sem nevezhetők, elképzelhetetlenül sokat csiszoltak rajtam, és nagyon sok ideámat ezeknek köszönhetem. Sajnos, ezeknek a marakodásoknak örökre vége, és egyszerűen nem talállok partnert a termékeny marakodásra.

— Az Eötvös-kollégium után sok minden jött közbe, katonaság, háború, hadifogság. Hosszú kényszerszünet után Debrecenben kezdted újra a pályát, középiskolai tanárként. Ez bizonyára érdekes, és eredményes korszaka volt életednek, és egyik máig ható haszna az, ha jól gondolom, hogy a legbonyolultabb, legridegebben tudományos kérdésekről is világosan, szemléletesen beszélsz és írsz. Idegen tőled minden szakmai ekskluszivitás, kirekesztő zsargon, tudóskodó nagyképűség. Miként fogalmaznád meg *ars poeticádat*? A kívülállóknak, hallgatóidnak, kollégáidnak legalábbis Juhász Gyula meghatározása jut az eszébe; a tanár leghatékonyabb eszközei az emberszeretet és a magasszintű tudás.

— Szinte minden lényeges benne van a Juhász Gyula fogalmazásában, mégis kiegészíteném valamivel, amiben azt hiszem az egész tanári működésem és eszmélkedésem erről a pályáról összefoglalható. Van egy olyan pedagógiai elv, hogy a tanár, a mester kezelje a tanítványait egyenlőként. Én ezt továbbfejlesztettem magamnak. A különbség egy szó; én nem *kezelem* őket egyenlőként, hanem egyenlőnek *tartom*. És én ezt nem játszom meg, hanem így is *érezem*. Hallatlanul tisztetem a fiatalságot, és igyekszem tanulni a fiatalságtól, mert lehet tanulni. A tanítványok inspirálnak. Nos én a legkomolyabban gondolom és élem, hogy igenis egyenrangúak vagyunk, én legfeljebb a nagyobb tudásanyagommal állok fölöttük, de ezt kiegyenlítik a bennük potenciálisan meglévő energiák, egyáltalán a lehetőségeik. Azonkívül pedig a fiatalságban tisztetem a még nem torzult, nem megkopott emberséget. Legfőképpen az a kölcsönhatás az én pedagógiám alapja, hogy az, ami az övék, és az, ami az enyém, egymásba áramlik.

— Az ötvenes években a debreceni egyetemre kerültél, s fő kutatási területed a felvilágosodás kora lett. Mi vonzott ehhez a régi, de lényege szerint nagyon is aktuális irodalomhoz?

— Mondjam azt, hogy már csecsemő koromtól fogva a felvilágosodás érdekelt? Nem mondom. Valamikor ezt úgy fogalmazták, hogy az Úr útjai kifürkészhetetlenek. Először is szépiró akartam lenni, másodsor anglista, és mikor hatféle fogság után s életreszóló gyötrelmes betegségekkel verten 1948-ban úgy tértem haza Debrecenbe, még a jövőben fejem fölött a hetedik fogsággal, hogy két évi háborús katonai szolgálat, meg a három évi szovjet hadifogság után elfelejtettem angolul. Aztán az első jelentkező levelemre Szauder József azt írta, hogy mi az, te elfelejtetted a magyar helyesírást? Igen, elfelejtettem. Ilyen helyzetből indultam. És bekerültem a már javában álló Rákosi-korszakba. Ilyen körülmények között kellett, persze rövidebb idő alatt, újra tanulni a szakmámat, hogy közben színjátszócsoportokat vezettem s vittem ki teherautóval a környező falvakba. Középiskolában tanítottam, lemondtam arról, hogy valaha is író vagy tudós lehessen belőlem, míg aztán elkezdte szervezni a magyar irodalomtudományt az Irodalomtörténeti Társaság. Kéry Lászlóval tanítottunk akkor együtt a Fazekas Gimnáziumban, összetettük az eszünket, és tudtuk, hogy mivel akkor mindenre kényszerítették az embert, ezt ugyan nem ússzuk meg, tehát kénytelenek leszünk valami feladatot vállalni. Kiválasztottuk Fazekas Mihályt, Fazekas Mihály kritikai kiadását, azon az alapon, hogy nem nagy életmű, debreceni, ezzel meg tudunk birkózni. Egyébként is szimpatikus volt nekem a felvilágosodás kora, mert vonzott a ráció miatt. Mindig vonzott a világosság, a félreérthetatlenség. Emellett szólt továbbá egy szinte opportunus megfontolás is. Akkor az, hogy egy kezdő angollal foglalkozzék, aki mellelleg közben el is felejtett angolul, egyszerűen abszurdumnak tűnt fel. Azt remélni se lehetett, hogy valaha Angliába kijutok, azóta sem voltam soha, egy napra sem. Ez tehát elesett, de jobban vonzott a 20. századi magyar irodalom. Igenám, csak hogy erről rendkívül nehéz volt a Rákosi-korszakban írni. Egy dilemmával került az ember szembe, amelynek az egyik szarva okvetlenül felöklelte. Az egyik az volt, hogy az igazságot vagy az általam vélt igazságot legalábbis vagy torzítva adom elő, márpedig én már az apámtól azt tanultam, hogy hazudni nem szabad, vagy pedig az ember fejével rohan a falnak. Én nem voltam a „kard ki kard” heroizmus embere sohasem, ezt is el

akartam kerülni. Logikai úton jutottam el oda, hogy van egy korszak, amely egy-értelműen és egyenes vonalon progresszív (közben rájöttem arra, hogy ez sem ilyen egyszerű), ahol az embernek se a feje nem törik be, és az igazságot is elmondhatja. Ezért lettem én felvilágosodás-kutató, közben azután beleszerettem. Beleszerettem, mert egyre jobban megvilágosodott előttem, hogy a 18. században kezdődött el a modern világ, hogy a 18. század nem múlt, hanem jelen. A 18. század, ha szabad magam így kifejeznem, jelenebb, mint a 19. század, az ember akkor került szembe azzal az alapproblémával, hogy mit csináljon magával egy Isten nélküli világban. A 19. század ezt az alapkonfliktust némileg elmosta, hogy aztán a 20. század újra, még nyersebben, még kegyetlenebbül szembe találja magát ezzel a problémával. Csak egyre utalok, hogy a Sartre-i egzisztencializmusnak is ez a kiinduló pontja. Tehát a történelem majdnem tragikus burleszkbe illő körülményei között történt választás végülis szívbeli jó viszonyná változott.

— *Írásaidnak és előadásaidnak egyik varázsa abban van, hogy jól érthetők. Számodra a mű nemcsak nyelvi jelek rendszere, történeti, összehasonlító, verstani, stilisztikai és így tovább, vizsgálódások terepe, de elsősorban olyan alkotás, melynek keretei között a személyiség lép reakcióba a korral. Különleges beleélő képességgel, szinte vizionárius képességgel tudod megidézni Fazekas, Balassi, Csokonai, Gvadányi és mások alakját, szinte személyes viszonyba kerülsz velük.*

— Remélem, ez így is van. Mindig az érdekelt, hogy mi nyúlik át a múltból a jelenbe, mi az, ami ma is él, ma is formál, tehát a múltnak és a jelennek az örökös interferenciája és kölcsönhatása. Éppen ezért, sosem elégitett ki, hogy a szakmabeliek szűk körének írjak. Tudom én, hogy ez a kör így is nagyon korlátozott, de egyszerűen elviselhetetlen volna számomra, hogy csak azok számára fogalmazzam meg a mondanivalómat, akik mondjuk a felvilágosodás korával foglalkoznak csupán. Épp ezért (szerénytelenül beszélek) művészi fogalmazásra törek az írásaimban, legalábbis az igényem művészi, és a módszerem is az. A formáló tényezőkről beszélve szólnom kellett volna a szellemtörténeti iskoláról és Szerb Antalról, akihez egyetemi hallgató koromban eléggé rendszeresen jártam. Sorsom nagy kegye, hogy közvetlen közletről csodálhattam ennek a káprázatos, szikrázó szellemnek a működését. De a legelviselhetetlenebb gondolatok közé tartozik, amikkel valaha is szembe kellett néznem, hogy ezt a csodálatos és jóindulattal tele koponyát puskatus verte szét. Leginkább Szerb Antal vezetett engem abban, hogy átéljem a múltat, hogy élményként dolgozzam fel, és ez az egy, amit a szellemtörténeti iskolából szerintem ma is át kell menteni, természetesen úgy, hogy a tények szigorú ellenőrzése alá helyezzük. Nem szégyellem elmondani, hogy én a tanulmányaimat ihletben írom, bár ez az ihlet sok adatgyűjtésen és studiózáson alapul.

— *Mi a véleményed az irodalomtudomány jelen állapotáról, az újabb iskolákról, módszerekről?*

— Nos, módszereimről konkrétan. Módszerem biztosan nincs, csak módszereim. Mindig az anyagból indulok ki és az anyagnak megfelelően alakítom ki egyedileg a módszert. Ennek legalábbis egy előnye megvan, amit ma már nem árt hangsúlyozni, mivel egy kicsit, úgy érzem, tudományos életünkben túlteng a módszer. El-elfeledkeznek arról, hogy a módszer csupán eszköz, vagy hogy Batányit némileg átalakítva fogalmazzak, a módszer „csak szolga, szolgálat a dolog”. Ma olykor a mondanivaló fölébe nő a módszer. Engem ez legalábbis nem fenyeget.

A szellemtörténeti iskola emlőin nevelkedtem, de kötelességem megmondani, hogy igazán történelmileg gondolkozni engem a marxizmus tanított meg, mivel a valós történeti folyamatot a szellemtörténet mesterséges eszmei konstrukciókkal pótolja. A marxizmus ajándékozott meg a legnagyobb dologgal, a dialektikával. A dialektika tulajdonképpen nem a marxizmus hozadéka, de azért vagyok a marxizmus klasszikusainak hálás, mert gyakorlatilag használható eszközzé tet-

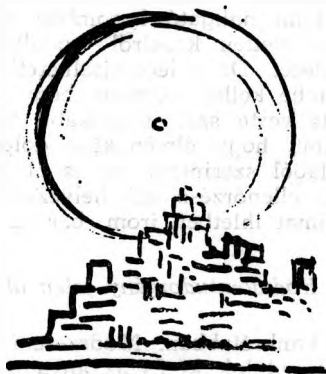
ték a dialektikát, amelyet az én alapjában véve művészi konstrukciójú és konkrétumokhoz tapadó agyammal Hegelből sohasem értettem volna meg. Ha volna ilyen, én egyébként magamat engelsiánusnak mondanám. Engelstől tanultam meg igazán a dialektikának a finoman árnyaltos alkalmazását, amelyet az irodalomtörténeti igazság felderítésében a legfontosabb eszköznek érzek.

— *Megítélésed szerint mi a szerepe, mik a lehetőségei az irodalomnak a 20. század utolsó évtizedeiben? Vannak olyan feltevések, hogy a szépirodalom rohamosan veszíteni fog vonzerejéből s átadja a helyét a tényirodalomnak vagy esetleg egészen új művészeteknek, pl. a televíziós műfajoknak.*

— Az irodalomnak számtalan funkciója van. Mind elsorolni itt nincs idő. Van azonban egy alapvető funkciója, amit képiesen úgy fogalmaznék meg, hogy az irodalom az emberiség nagy panaszfala. A panasznak számtalan változata van, a sírástól, az üvöltéstől a röhögésig és a bohóckodásig. A legfőbb funkció az, hogy lereagáljuk az emberi életnek azokat a konfliktusait, amelyeket más módon nem tudunk megoldani, és amelyek elmérgeznék az életünket. Mivel az emberi társadalom szerintem sosem fog átváltozni utópiává, a konfliktusok más arcuallattal, de újjászületnek, emberi panaszra mindig lesz ok, ezért a nagy panaszfalra is szükség lesz; az irodalom jövőjéért én egyáltalán nem aggódom.

— *Kicsit elkoptatott kérdés, de mindenképpen érdekes, nemcsak nekem, azt hiszem, mindenkinek, mivel foglalkozol, mik a terveid?*

— 60 körüli embert ilyesmiről faggatni már bizonyos fokig tapintatlanság. Terveim? Inkább: vágyaim. Egészség, minél több gondolkodás, örömet adó munka, s ha lehet: még egy-egy kis (nagy?) utazás.

SORS ÉS TÖRTÉNELEM

– Varga Lajos: *Keserű örökség* –

Régen tartottam olyan szeretettel könyvet a kezemben, mint Varga Lajos Keserű örökség című visszaemlékezését. Mégpedig azért, mert minden során érezni, hogy igaz, őszinte vallomás, olyan ember írása, akinek nem egyszer lett volna rá oka, hogy kiábránduljon, félreálljon, mégis, bár egyre fájóbb lélekkel, mindig volt annyi ereje, hogy csalódások, megpróbáltatások, egyéni bajok, tragédiák után is, meggyőződéséhez híven dolgozzon, harcoljon.

Továbbá azért olvastam megkülönböztetett érdeklődéssel, mert arról az örökre szívemhez nőtt, aprócska falvakkal tarkított dombos, ligetes ormánsági tájról szól, amely fél évszázaddal ezelőtt az egykéről tette hirhedtté a nevét, s arról a harmincas évek közepe táján Csányoszró néven egyesített, egymásba épült két kis faluról, amelyhez gyermekkorom oly sok emléke kötődik.

Végül sok más egyéb mellett azért örülök ennek a könyvnek, mert megírásához valamicskét talán hozzájárultak a tíz év előtti hosszúra nyúlt baráti beszélgetések is, amikor egy könyvhöz anyagot gyűjtve, sok évi szünet után többször meglátogattam a szerzőt és életéről, falunk, az Ormánság változásairól fagatva biztattam, írja meg hányatott sorsát, életét.

Gyakran ültünk így beszélgetve a sellyei tanács puritán egyszerűséggel berendezett, szinte szegényesnek tűnő elnöki szobájában, amelynek egyetlen dísz az asztalra terített ormánsági terítő volt. Azonban valahányszor szóbahoztam, mindig szabadkozott, tiltakozott ellene.

— Nem, nem vagyok én író. Írd csak meg te. Neked ez a mesterséged. És te is ismered ezt a népet, tájat, eleget éltél itt, valamikor a fél falu rokonod volt, meg aztán ha én írnék magamról, sokan azt hihetnék, hogy dicsekszem. Tudod, milyenek az emberek.

Akkor már túl volt minden megpróbáltatáson, családi tragédián, kicsit megfáradt, befelé forduló emberré vált, de ha közügyekről, a pártról, visszasságokról, a falu, az Ormánság helyzetéről ejtettünk szót, rögtön átforrósodott a hangja. A keserűség hamuja alatt izzó indulata egyszeriben fellobbant, hangja szenvedélyessé vált, olyan friss és eleven volt, mint régen, amikor fiatalos hittel, lelkesedéssel pártot, termelősövetkezetet szervezett.

Ruházata, viselkedése éppen olyan egyszerű volt, mint a hivatali szobája, amelyben sok ezer ember ügyes-bajos dolgát intézte. Bárki, bármikor bemehetett hozzá. Mindenkit meghallgatott, s ha tehetett valamit az érdekében, megtette. Amikor megéhezett, kihúzta a hivatali íróasztal fiókját, kivette belőle a fehér vászonkendőbe gondosan becsomagolt elemőzsiát, s akárcsak valaha a mezőn, maga elé terítette, kattant a bicska, karikázta a kolbászt, szelte a szalonnát meg a kenyeret és tolta élém, tartsak vele. Igaz, csak tiszta vizet tud adni utána, de legalább tiszta marad a fejünk — nevetett, inkább csak mosolygott szerényen, csendesen.

Varga Lajos akár pártvonalon, akár a közigazgatásban dolgozott a megyénél, vagy a járásban, soha nem vált csak hivatalnokká. Magatartásában, életformájá-

ban megmaradt olyannak, amilyen volt. Bibliás nagyanyja puritanizmusát kommunistaként is megőrizte. Igazából csak a magához hasonló egyszerű emberekkel érezte jól magát, bár amazok között is megállta a helyét. Últ országos hírű politikusok, állami és egyházi vezetők között is, bár eleinte, mint könyvében írja: „azon tűnődtem, mennyivel más otthol, ahol az ember név szerint ismer mindenkit, szétszórt földjeit a nagy határban... Ott a tájszóláson kívül nem keveredik ismeretlen, idegen szó az emberek beszédébe... Gondolatban latolgatom, vajon sokan vannak-e az országban most, akik így bajlódnak a szavak kuszaságával, és akiket az ismeretlen szavak bántanak... Egy-egy ilyen értekezlet után úgy éreztem, mint amikor a szűk cipő lekerül az ember lábáról.”

Hatvan év története ez a könyv. Egy ember élete, amelybe alaposan belejátszik a történelem s írója akarva-akaratlanul sodródik vele, mind tudatosabban ismerve fel, hol a helye, mit kell tennie. Roppant nagy utat kellett végigjárnia a kezdeti ösztönös lépésektől, csak sejtte a célt, keresgélve a hasonlóan érző, gondolkozó társakat, s úgy lenni kommunistává, vállalni a harcot, hogy az illegális párttal semmiféle kapcsolata nincs. Néhány idősebb tizenkilences félig paraszt, félig iparos, meg a Feketevíz szabályozásánál dolgozó kubikusok tapasztalata, segítő melléállása erősíti benne a hitet, hogy jó útra lépett, s amelyen kockázatokot vállalva is végig kell menie.

Szigorú, zárt közösség, amelybe beleszületett. Acélnál keményebb törvényei akkor még szétfeszíthetetlennek látszottak. A szerzés, a birtoklás vágya, a föld szétaprózódásától, a szegénységtől való félelem megnyomorította a lelkeket. Magukozta fehér ruháik alatt gonosz indulatok rejtőztek. Az egyke megszabta a családok sorsát, életét, kihatott a falu jövőjére, végső soron a majdnem félszáz ormánsági falu őslakosságának csaknem teljes kihalásához vezetett.

Önpusztító évtizedek voltak azok. Minden ormánsági egyke elmondhatná azt, amivel Varga Lajos kordokumentumnak és olvasmánynak egyaránt rendkívül tanulságos, érdekes és izgalmas könyvét bevezeti: „Születésem után alig egy évre megszületett leánytestvérem, aki nem érhettem meg az egy évet, mert létem meghatározta sorsát. Így akaratom és tudatom nélkül megszületésem pilanatában gyilkosság okozójává váltam... Egyetlen húgocskámnak tizhónapos korában, hidegvizes fürdés után tüdőgyulladásban, orvos nélkül meg kellett halnia, mert az Ormánság soha le nem írt, kegyetlen törvénye ezt így követelte.”

Keserű örökség. Találóláb címe nem is lehetne ennek a könyvnek, amelyben akárcsak Móricz Zsigmond Jóó Györgye, Varga Lajos is elmondja a maga életét. Úgy, olyan természetes egyszerűséggel, ahogy annak idején élőszóban, nekikikeseredve, megvidámodva nekem is elmesélte. Vallomásából azonban nemcsak az életét, a tetteit, állásfoglalását, helytállását, a kor politikai és társadalmi harcait, a bukdácsolás, a megalázás keserveit, az újrakezdések nehézségeit, a kudarcokat, a siker örömét, az ellenség mesterkedéseit, a bürokraták megnemérettét, packázásait, a szélkakasok helyezkedését, a barátság, az elvtársi hűség megtartó erejét olvashatjuk ki; megismerhetjük belőle rajongó, helyenként nosztalgiaá forduló szülőföld és tájszeretetét, szemléletes leírásait, meglevenítő jellemábrázolását s olykor költői szépségű sorok állítanak meg, hogy újra olvassuk őket. „A tó fekete tükre olyan a csillagos égtől, mintha apró ezüstpénzzel volna telehintve. Amikor a kacsák leszállnak, megmozdul a víztükör, s olyan, mintha a sok ezüstpénz felolvadna, és együtt fénylene a tó vizével. Ahogy a víz tükre elsimul, mindegyik pénz a helyére kerül, éppen úgy, mintha nagy gonddal valaki elrendezné.”

Mennyi drámai helyzetet teremtett a könyvben átfogott hatvan év alatt az élet. Rendező akadt éppen elég. A helyszín alig két járásnyi terület. S ebben a fél

Baranyában, egyetlen ember sorsában, életének alakulásában benne van a kor egész magyar történelme.

A háború éveiben talán nem is egészen véletlenül, Lajos barátom addig-addig tekergeti a leventeotthon rádiójának keresógombját, amíg egy késő este Moszkvát hallja — magyarul. Csak néhány szájáttartó hasonló korú társának szól, meg egy kubikmunkáról itt rekedt idősebb embernek, és sok Jakab nevű rokonom közül Sándor bátyámnak, aki mesterséget tanult, Budapestet is megjárta, a szakszervezet révén a munkásmozgalomhoz is volt némi köze, s nem kellett tőle tartani, „hiszen a falu szélén lakó szegényemberek közé tartozik”.

Mi sem természetesebb hát, hogy Varga Lajossal és még néhányadmagával megszervezze az első kommunista pártszervezetet, „itt lenn a Dráva mellett, ahol a nagy vizen túl még folyik a harc, s az éjszakákat az ágyúk torkolattüze világítja meg”. A földosztáskor az úgazdák jelölő karóit hegyezi s amikor új hidat építenek a Feketeviz fölé s együtt „fűrészelnek, faragnak a Jozipok, Jakabok, Gyurokovicsek, Csöme János és sokan mások”, Sándor bátyám is ott ügyeskedik, faragja széles szekercéjével a hosszú gerendákat, hiszen ács a mestersége, bár életében többet volt munka nélkül, mint amennyit a szakmájában dolgozhatott. „Fáradtságos, nehéz munka, de az összefogás könnyebbé teszi, mert ha emelni kell, nem a család, de a fél falu fogja meg egyszerre”, mint régen, amikor még mindent kalákában csináltak. Így épültek fel az egymáshoz áttekintgető falvak házai, s így húzták el a régi feljegyzések szerint egy akarattal, közös munkával a vizek közül föl a dombra kicsiny fatalpas templomukat is.

A párt élő, ható erő a faluban. Tagjai ott vannak mindenütt, ahol a közösség érdekében tenni, cselekedni kell valamit. Amikor összejönnek, alig férnek el a párthelyiségben, annyian vannak. Pedig „nehéz, mostoha körülmények között kell dolgozni a hatalom megszerzéséért. Mégis szép idő. Az elvtárs szónak arany csengése van, és értéke is olyan. Büszkék rá az emberek, hogy mondhatják egymásnak.”

A nagy történelmi átalakulásból mindenki részt követel magának. Ki így, ki úgy. Különböző pártok, bizottságok alakulnak. Mindenhová jut ember. A történelem során először az egész falu politizál. Nemcsak maguk között, esti beszélgetéseken a ház előtt vagy a gazdakörben vitatkoznak, nyílt színen csapnak össze a különböző vélemények, indulatok.

Varga Lajos körül sűrűsödnek a tennivalók. Megy, szervez, agitál, irányít, tanfolyamokon csiszolódik, kis híján egy paraszttárgyú film főszereplője lesz. A párt azonban a forgatás előtt hetekre a Szovjetunióba küldi, nézzen körül Moszkvában, meg a kolhozokban, milyen ott az élet, ismerje meg a közös gazdálkodást, az emberek munkáját segítő gépeket.

Minderről szó van a könyvben. És szó van a későbbi évekről is, amikor nem egyszer értetlenül, megdöbbenve figyeli, mi történik körülötte, az országban. Olykor úgy érzi, légüres térbe került, megfogyatkoznak körülötte a párttagok, a barátok, bizalmatlanság, gyanúsítgatások fertőzik a levegőt. Már régen kitette zsebeiből a szükség esetére tartogatott kézigránátokat és a pisztolyt, de most sem nyugodt. Akkor látta, tudta, ki és hol az ellenség, de most minden olyan megfoghatatlan körülötte, bármerre lép, falba ütközik. Vagy csak ő érzi úgy? Benne van a hiba? Emészti, rágja magát, tépelődik. Hányszor szöbáhozta ezt a hosszúra nyúlt beszélgetéseinket, tőlem várva megoldást, megnyugtatót, s én többnyire a magam bajaival, az övéhez hasonló értetlenséggel válaszoltam neki.

A Keserű örökség olvasmányos, hiteles korrajz. Néhol hősköltemény, néhol dráma, vagy éppen tragikomédia, mint az ötvenes évek elején a megyeiek túlbuzgóságából lefolytatott éjszakai vizsgálat leírása a járási tanács irodájában.

Még a kályhacsöveket is szétszedték, nem találnak-e benne valami kompromittáló pernyemaradékot, amit diadalmasan Pécsre vihetnének: íme, az éberség hiánya, így vigyáznak ott lent a Dráva mellett, a határ közelében.

Milyen megrázóak a beszolgáltatás időszakából megmaradt emlékei, amikor „három kenyér a háznál már felhalmozásnak számított”. Nemcsak egy falu lakosságát érintő dráma, egy korszak elleni vádirat is Varga Lajos sorai: „A tanács udvara, a melléképületek, a pajta, az istálló teletömve szúrágta, összetört bútorokkal. Régi szökrönyök, sublat, ágy, vakotás tükrök, tölcséres gramafon. Az érték rajtuk tán csak a hozzájuk kötődő emlékek. Van ágy, amiben gazdája talán sohasem feküdt, csak haláluktól a temetésükig a hidegágyukat feküdték rajta. Vagy ha kettős ünnepen vendég érkezett a házhoz, akkor használták. Fájdalmasan gondol rá az ember, miért volt szükség, hogy amit a gazdasági válság, a két háború meghagyott, megkimélt, azt most itt kell halomra dobálva, összetörve látni. A módosabbaktól és a kevésbé módosaktól elvett tárgyak csak arra jók, hogy gyűlöletet szítsanak azok ellen, akik elhozták vagy elhozatták.”

Az élet még tartogatott néhány keserű poharat Varga Lajos számára. 1956 őszén az ormánsági falvakban is minden fölfordult, összeomlott, összekuszálódtak a dolgok. Ő akkor is tudta, hol a helye, mit követel tőle a párt, és a saját lelkiismerete. Nem bukott el a próbatételen. Pedig körülötte sokan kihullottak a rostán, hagyták el a helyüket azokban a nehéz napokban, amikor „megkezdődött az együttzúllás azokkal, akik ellen harcolni volna kötelesség”. Az ő párthűségében nem esett csorba, s bár kissé megkeseredett szájjal, a régi buzgalommal látott hozzá a pártszervezet és szülőfaluja széthullott termelőszövetkezetének újjászervezéséhez. Sok minden megfordult akkoriban a fejében. Még olyasmi is, hogy „mire az ember valamit rendbeszed, az, aki rendbeszedte, úgy is a szemétdombra kerül, mert azok az emberek, akik a kezdés nehéz munkájával nem használódtak el, majd ráérnek frissen a maguk dolgaival törődni, ha kell, könyökölni, protekciózni.” Arra azonban egy percig sem gondolt, hogy félreálljon, ne azt tegye, amit tennie kell, mert az emberekben csalódhat, de az eszmében, amihez évtizedekkel azelőtt odakötötte az életét, — nem.

Elszomorító ez a könyv? Nem hiszem. Még akkor sem, ha olykor kitetszik belőle, hogy néha visszajára fordulnak, fordulhatnak a dolgok. Sok érzést felkavar, elgondolkoztat, s a fenti idézet ellenére is azt a hitemet erősítette meg, hogy nem lehet, nem szabad félreállni, csak akkor élhet tiszta, nyugodt lelkiismerettel, önbecsüléssel az ember, ha a magaválasztotta úton járva sorstársaihoz, osztályához hű marad és nem felejt el, nem tagadja meg, honnan indult. S ha akadnak is ebben a könyvben vádaknak tűnő részek, korántsem vádirat, inkább egy kicsit megfáradt, sok viszontagságot átélt ember, őszintén kimondott tapasztalatait, fejében százszor megforgatott gondolatait, töprengéseit.

Örülök, hogy Varga Lajos önemésztő töprengések után tollat fogott és a jövőnek tanulságul szánva megírta könyvét. Jó és hasznos, hogy megjelenhetett. Köszönet illeti mindazokat, akik felkarolták és dolgoztak vele. Tüskés Tibor nagy szeretettel és hozzáértéssel végezte el az íróval egyetértésben a szükséges tömörítést, a stílári igazításokat.

Egy évtizeddel ezelőtt én biztattam barátomat az írásra. Meglehet, hogy most az ő kitűnő könyve engem ösztönöz, félbehagyott ormánsági munkám folytatására. (Kossuth Könyvkiadó)

FÚJT A SZÉL

Huszonöt gondosan válogatott tárcát és egy (a címadó) elbeszélést foglal magába Dallos Sándor *Fújt a szél* című posztumusz kötete. A tárcák különböző műfajú írások, van benne napló, szociográfia, emlékezés, esszészzerű vázlat, publicisztika és több vérbeli tárcza. Az írások időpontja a két világháború közti idő, de főleg a második világháború világa. A helyszín pedig Budapest.

Dallos Sándor a húszas években tűnt föl, erősen naturalistaízü novelláival, melyekben a szegénység, a nyomor világát vetítette ki, legtöbbet a maga nehéz, kezdő éveiből. Kodolányi János és Németh László mellett ő képviselte legjobban a dunántúli prózát. Győr vidékéről került föl a fővárosba, ahol sok nyomorúság után újságíró lett.

Regényei (*Az ember nyomában*, *A vándor elindul*) mellett inkább elbeszéléseivel remekelt. Élénk emlékezetünkben van néhány nagysikerű kötete: a *Dunántúli leggendáskönyv*, a *Mezei mirákulum* (ebből 1949-ben *Pastorale* címen Berlinben jelentős irodalmi siker lett) és *A fehér ménés* című elbeszéléskötetei. Ezekben a költészet tiszta forrásvidékét leljük meg, az írás szépségével, népi ízeivel. Illés Endre méltán írta róla, hogy „a szavak szerelmese”.

Személyesen 1942-ben Pécsen találkoztam Dallos Sándorral (akkor még Szombathelyen éltem): a Janus Pannonius Társaságban közösen tartott székfoglalónkon. Markáns arcú férfi volt, heves, határozott egyéniség. A fölolvastott írás is erősen drámai izzású volt. A felszabadulás után filmmel is foglalkozott. Szabó Pál *Tápalatnyi föld* című trilógiájának filmszövegét és az emlékezetes Semmelweis filmet is ő készítette. Munkácsy Mihályról kétkötetes életrajzi regényt írt, amely csak a megírás szépségével mentesíti a szabvány bestseller-től. Ez nem Dallos Sándor igazi területe.

A *Fújt a szél* — bármilyen apró írások összessége is — remeklés, Dallos igazi erejét mutatja. Az élesszemű megfigyelő, a tudós publicista, és a próza pompás formálója működik össze ebben a szívenűtő szép könyvben. És a költő, a gondolkodó, a moralista: az örök humánum vallója beszél ezekben az írásokban a természet-

ről, emberekről, állatokról, életről, halálról. Pár oldalon világokat villant föl élesen, művészi tisztasággal.

Miről szólnak ezek az írások? Egyszer egy szomorú lóról, aki csak „húz, s tudja, hogy lázadni nem szabad. Csak éppen szolgál” (*Fénykép*). Máskor egy szegény kubikosról, aki kevés kenyérért és szalonáját megosztja egy kóbor kutyával (*Kenyer és szalonna*). Tollára veszi a harmincas évek inségeseit, hajléktalanjait a pesti utcán (*Majd megvirrad*). Háborús történeteket, katonatragédiákat ír meg döbbenetes erővel (*Katonatragédia a tanyán*). Az *Ismeretlen katona* című írásában egy francia katona (Anselme Maugin) a Vogézekben légnymástól fejsérülést szenved és elfelejti addigi életét. Három család vetekszik érte, hogy az ő hozzátartozójuk. Új nevet kap: Gaston Pouillard-nak hívják, de ő csak az Ismeretlen katona: „mögötte a háború, és újrászülte a maga képére és hasonlatosságára. De csak élőhalottat szült. Egy árnyat, aki valójában nincs is.” A kötet egyik kiemelkedő írása — a személyes emlékekből átfűtött — *Bombázás alatt* című. Ebben a légiriadó alatt, lakásuk padlásáról, nézi az író messzelátójával a kőbányai járványkórház táját, ahol kislánya betegen fekszik, felesége ápolásával. Egy pillanatban úgy látja, hogy bombatalálat érte a kórházat. A kislánya macskájával elrohan a budai lakásból és fut órákig a löporfüstös utcákon, míg odaér a kórházhoz, ahol a felesége kiált rá az ablakból. „Tengernyit szenvedtem” — dagdoga fáradtan feleségének. „Azt mondják a költők — írja —, hogy a szenvedés az emberi lélek jó és áldott vetése, amelyből szelidség, öröm és béke fakad. Hát akkor ezen a napon ilyen maggal rengeteg területet bevettem: talán az egész világot is.”

A *Napló I—II—III*-ban a második világháborúról ad röpke, de maradandó vázlatot. Az I-ben a háború kitörése (1939. szeptember 1.) tíz percét jegyzi föl, ahogy ablakából nézte az opálszínű szép János-hegy vonulatát, majd „egy nő felsikoltott odalent a rádió mellett. Jaj! Úristen! Háború! A rádióhoz szaladtam — érdes, köszerű hang. Hitler beszélt.” Majd a II-ben (1945) lakása összeomlását, könyvei pusztulását jegyzi föl. *Az ember tragédiáját* is ott találta, de csak huszonhat oldallal. A III. részben Senecát olvassa: „Nomentumi birtokomról küldöm üdvözle-

tem"... A küldöm szóból az *ü* helyett *u*-t szedett a nyomdász. Dallos belerajzolja a két pontocskát és elmereng, ha ő nem él már, de ötven, száz év múlva is a két pontocska ugyanolyan súllyal igazítja helyre az olvasót. Milyen nagyszerű recept az „önteltség ellen”!

Derűs és tartalmas életbölcsséget jelez az *Oktatás a diófa alatt* című hosszabb elbeszélés is: a városi tülekedésből a saját ültette fái közé visszavonuló rokon filozófálgatásával. Az *Old Shatterhand* című emlékezésben a gyermekkori élményt szembeesíti a huszonötévi találkozással és a csoda, a láz, a mosolygás semmivé foszlik. A hajdan mohó vággyal olvasott May Károly könyv: *A medvevadász*, nem remekmű, csak silány, gyenge olvasmány. Érdekes nyelvészeti írás az *Amire büszke vagyok* című karcolata a dunántúli, közelebbről a győri Rába vidék nyelvjárásáról, mesevilágáról. Szinte Kosztolányi hevületével tiltakozik a felesleges idegenszavak használata ellen. Ki kell emelni a Bartókról szóló líraian szép vallomását: *Álomjárás Bartók Béla világról* címmel. Szinte észszét ír az 1934-ben hallott *II. Vonósnyegyes*-ről. „Az ember — írja — dadogva keresi a szavakat: mi történt vele? Valahogy felszárnyal és ragyogni kezd: boldog. Ebben a zenében boldog. Bartók Béla kinyitotta az anyag és a lélek egymásra torlódó és egymást fojtogató határait, összebontotta egységgé a világot, s elvezette az embert a végtelenségig...” S ez a megtalálás azóta már mindenki öröme Bartók zenéjében.

A kötet legigényesebb, szinte klasszikus érvényű írása (1929-ből való) a *Fűt a szél* című, amelyben a maga nehéz pesti éveit, a kezdést, az íróváválás próbáit, az elhagyatottságot, a Knut Hamsun-i éhezést írja le, egybeszöve szállásadója nyomorék lányának, Farkas Ilusnak elképesztő vonzalmával. A kis „sánta cédrus” — ahogy Dallos nevezi — szerelmes volt a folyton éhező fiatalemberbe, de az író gögje, zordsága folyton megalázta, megtiporta, míg végül — egy szomorú pillanatban — elbukik vele. A mély pszichológiával megírt hiteles történet valóságos dráma, azzal a kicsengéssel, hogy a jóság elérhetetlen. „A jóság — mondja Dallos Sándor — csak álom, s oly elérhetetlen, mint az összes ideálok, melyek eddig hajtották az embert. Ezért sajog s ezért kívánja oly végtelen

kínnal az ember.” Meztelen portré ez: tele kirobbanó indulattal, lázzal. Jól mutatja Dallos Sándor szépprózájának magas csúcsait: az írás megtisztító katarziséval.

A kötet felejthetetlen élmény, érdemes kézbevenni, ízlelni, ráemlékezni Dallos Sándor nagy írói talentumára és korai halálával ért veszteség felmérésére. (*Szépirodalmi Kiadó*)

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS

Boldizsár Iván:

A FÉLELEM ISKOLÁJA

Boldizsár Iván új kötetében a félmúltról ír, de ezzel állandóan a jelenről is. Természetesen az is kérdés, hogy ez az időszak kinek félmúlt? Saját generációjának biztos, azoknak akik már éltek, de azoknak, akik akkor kezdtek eszmélni csak? Azok számára, akik e korszak után születtek, már ez a félmúlt egészen biztos, hogy történelem.

A történelmi időszakokról krónikák, forráskiadványok, tanulmányok szólnak — és persze, szépirodalmi alkotások is. Az ezekben leírtakat azért hisszük, mert bizonyító erejük van a megszürt, objektívalódott tényeknek, vagy nem. Azért nem, mert számunkra a források másról beszélnek. De a félmúlt éppen a távlat objektív hiányának léte miatt — mindig a hitelesség bonckése alá kerül, a közvetlen átélők, vagy az első kézből róla hallók részéről.

Nehéz vállalkozás a tudatban lerakódottak felkavarása, a lerakott mozaikok felszedgetése, mert ki-ki önmaga számára rakta össze a képet. Kitűnően tudja ezt Boldizsár Iván is, és ha az olvasó másból nem, a kötet, „A félelem iskolája” — „Történelem” c. írásából pontosan megtudhatja. Bár az „Iván” c. novellában írja le a szerző ezt a mondatot: „Kíváncsi voltam a budagyöngyei útközetre, amelyet csak az én életem történelemkönyve tart számon” — szinte mottója lehetne az egész kötetnek, hiszen az írásokban valóban az ő élete történelemkönyve szembesül a félmúlt történelmével. A „Történelem” c. írás éppen azt meséli — anekdotikusan oldva, de mélyen motiválva —, hogy a saját emlékezet kis távlatban is mennyire torzíthat, meny-

nyire teszi függővé attól a lényegét, hogy ki emlékezik, ki önti formába. A főhősben élen él az a kép, hogy a földosztásnál egyedül Révbíró Bálint volt az, aki nem mert a faluban földet igényelni. És hogyan emlékezik Révbíró fia? „Édesapám élete utolsó napjáig büszkén emlegette, hogy akkor, negyvenöt áprilisában, Varga András után ő írta oda elsőnek a nevét a földigénylők lajstromára.”

De nemcsak ebben az írásában kerül elő ez a motívum. A kötet egyik legmarkánsabb írása az „Egy nap anatómiája” is azért kerül a novella főhőse szerint ugyanaznap papírra, amikor történt, mert így: „nem változtathatják meg a körülmények, a félelem, a hamis emlékezés, vagy az utólagos belemagyarázás.” Az „Egy élet van” egyik fontos gondolata is erre utal — a gépkocsivezető memóriája mást őriz, mint a szerző egyik alteregójáé, Medve Gáboré.

Boldizsár Iván bizonyára tudatában van annak, hogy a szubjektív átszűrés — amely a szépirodalmi alkotás egyik alapvető velejárója — torzíthat az emlékezeten — de a lényegem, azon, ahogy ő élte meg „saját történelemkönyvét” — nem változtathat. Ezt üzeni — érzésünk szerint — azzal, hogy fontos alkotórészévé teszi jónéhány írásának ezt a tudati motívumot.

A ciklusok — és az egyik ciklusban a keletkezést jelző évszámok — azt mutatják, hogy „elegyes novellák” adják a kötet egészét. Az olvasás után mégis az a képzetünk, hogy a kötet teljesen egységes. Fejezetek egy pontosan körülhatárolt, fontos valóságélményt feltáró lírai életregényből. Bármely néven szerepel a főhős, ugyanannak az érzékeny, a világra vibrálóan ráforduló, impulzusokat gyűjtő, azokat feldolgozó — értelmező, ítélő embernek a vetülete.

Két alapvető élményanyag határozza meg ezt a hőt. A világháború és a „személyi kultusz” éve — amelyeknek lélektani gyökere rokon, és ez a lélektani gyökér a félelem. „A félelem iskolája” c. írásban olvashatjuk: „A levegő már a háborútól volt bűdös, de a fiúk elfelejtettek megtanulni félni a harmincas évek elején...” „Medve Gábor félt. Nem a háborútól, nem is a haláltól vagy a sebesüléstől. Attól félt, hogy félni fog az első ütközetben... Nem tudta elképzelni, hogy milyen a roham, a golyózápor, mit érez ha golyó éri, ha meg-

csuklik és előre bukik, fekszik a muszka földön és folyik a vére. De azt tudta, hogy milyen érzés a félelem és ettől rettegett.”

Ez a félelem és a későbbi korszak félelme az éjszakai váratlan csöngetéstől, egy pontban közös, és ez: a bizonytalanság, az emberi kiszolgáltatottság a be nem látható, fel nem térképezhető erőknél. És ez jelenik meg az „Éjfél az utcán” groteszk jelenetében is, de ez az, amit mély humanitással küzd le a „Műtét után” ráktól rettegő hőse. A világháború élménye — a nagy „férfi-élmény” — már a kötet kezdő novellájában — az „Utolsó kenet”-ben is elemi erővel jelentkezik. Kettős módon és így szinte „örök élménynek” tűnik. A hadikórházban való fekvés és a szokás története, a belebelevillanó és a kitűnően sűrített, filmszerűen pergő frontélményekből áll össze. A másik képsorban ezek az élmények az apa első világháborús élményeivel szembe-sülnek — a legendává vált élményekkel. Az apa folytatása a fiú abban is, ahogy kérdéseire újra meg újra elmondja a kórházmentes történetét, szinte szemünk előtt válik a fájdalmas gyökerű, reális ihletésű történet legendává. De mégsem lesz egészen az. Erről tanúskodik a kötet többi háborús története. Ez a világháború — és erre a legjobb példa a „Csizma és szalonna” c. írás — sohasem lehet a későbbi generáció számára, mint az író kortársainak az ojtózi szoros — a gyermekkor Óperenciája.

Az „Előidőkből” ciklus 1943-as évszámmal jelölt írása a már említett „Csizma és szalonna” — szinte dokumentum erejű. Nem elsősorban a történet miatt. Ez kísértetiesen olyan, amilyenek közszájon forognak erről az időszakról. Tipikus történet Bónis Péter karpaszományos őrmester története, aki a doni visszavonulás időszakában — mivel előjárói idejében megleptek — megkapja az oszlop feletti parancsnokságot, mint rangidős. A dilemma is ismert. Teljesítse-e az értelmetlen parancsot — a raktárak felgyújtását akkor, amikor a visszaözoönló katonák nyári ruhában vannak a mínusz 40 fokban — vagy ne.

Sorolhatnánk a novellát építő egyes tényeket, de nem ez a lényeg, hanem a híradás pontossága arról, hogy a hadigépezet még felbomlása állapotában is milyen iszonyú és mennyire abszurd.

A másik meghatározó élménykör — a „személyi kultusz” — amelynek reprezen-

táns írásai az „Egy nap anatómiája” és az „Egy életed van”, szintén a szituációk szorongató abszurditását sugározzák.

Az „Egy nap anatómiája” főhőse miután elolvassa a koncepció per vádiratát, azt mondja: „Olyan szörnyű, hogy ilyet senki sem találhat ki.” És ez a megállapítása is hozzájárul a barát megtagadásához, amit — szintén a félelem-motívum pontos analízise és variációi után — így fogalmaz meg Kántor Tamás: „Elárultam a barátomat — de nem érzem magam becsületlennek, csak megalázottnak.”

A két élménykör találkozik a kötet címadó novellájában. És ebben az írásban lehet leginkább tetten érni azt a tipikus polgári humanista magatartás-modellt, amely elegendő tartást adott az antifaszizmushoz és a felszabadulást váró, az újat igénylő, annak építésében résztvenni kívánó tettvágyhoz, de egyben passzív rezisztenciához, bizonyos élezett élethelyzetekben cselekvőképtelenséghez vezetett. Ennek a magatartásformának a következménye az „Egy nap anatómiájá”-ban leírt lelki összeomlás is. A „Kopoltýúval” c. elbeszélés hőse pedig amikor háborús bűnösök kereséséhez kérnek segítséget tőle, így fogalmaz: „A fronton boldog és ádáz felelőtlenségben éltem.” Majd folytatja: „Kezdődjék már az új, de nem így, feljelentéssel”, később pedig: „Nem akarom azt tenni, amit ők (mármint akik a segítséget kérték) — de becsülöm őket.”

„A félelem iskolájá”-ban Medvei így gondolkodik: „hogyan tudná ezt a háborút megúszni úgy, hogy nem nyomja meg a fegyver ravaszát”. És úgy véljük, hogy ez egyik kulcsmondat, ami a fentiekben jelzett magatartásmódra talán a legjellemzőbb, és amely az „Iván” c. írásban a főhős és a szovjet tiszt között feszülő kérdésre — nevezetesen arra, hogy ki a felelős a háborúért — választ ad.

Boldizsár Iván írói erényei közé tartozik a drámai feszültségteremtés, az idősíkok váltásával elért sűrítettség. Amikor túlírt-nak tűnik egy-egy írása, akkor is kiderül, hogy nem erről van szó — a dokumentaritás pontossága követeli meg a hiteltelítő részletességet. Ez legtöbbször a pontos környezetrajzban, a mellékszereplők fontosságának kiemelésében mutatkozik meg. Talán nem is helyes mellékszereplőkről beszélni, hiszen ők szenvedik meg, szinte keservesen, a főszereplőkkel történeteket — s

az ő sorsuk miatt lesz Boldizsár Iván kémenyen bíráló, miattuk lesz lírai, valamint nosztalgikus is.

A félmúlt történelme is történelem, tanulságokkal. Kortársaknak, megélőknek, túlélőknek egyaránt. De azok számára méginkább, akik fiatalságuknál fogva nem élhették át ezt az időszakot; leginkább ők forgathatják haszonnal Boldizsár Iván „életének történelemkönyvét”. (Szépirodalmi Könyvkiadó)

SZÖDY SZILÁRD

Jókai Anna:

A FELADAT

Jókai Anna új regénye, *A feladat*, a 4447, A labda és a Mindhalál című korábbi műveinek vonulatába illik. Középpontjában egy mai nő áll; hivatásának élő, elismert, tehetséges régész, Flóra, akinek az életét és a gondolatait kitöltik a munkájával kapcsolatos kérdések, gondok, feladatok. A férjétől elvált, fia ugyan egy fedél alatt lakik vele, de kevés ideje marad rá. Flóra lényegében egyedül, magányosan él. S kezdetben látszólag nem is vágyik másra; neki ez az állapot megfelel.

Feltűnnek körülötte más nők is. Panni, a félig barát, félig háztartási mindenes, aki a maga egyszerű, de reális gondolkodásával, személyes bajaival mutatja a másfajta sorsok egyikét, ugyanakkor esetenként Flóra érzelmi-gondolati nekilendüléseinek ellensúlyaként szerepel. Vera, a férfiakat gyakran váltogató, látszólag Flóránál szabadabb és realitásosabb gondolkodású barátnő, aki azonban rossz vágányon halad, magára marad, s eljut addig, hogy félnie kell a jövőjétől. S ott van Marika is, aki teljesen befolyásolható, maga sem tudja pontosan, hogy mit akar. Önállóságra is vágyik, szakítani akar, meg tartozni is valakihez. S valahol távolabb, az olvasó számára kevésbé megfoghatóan, de mégis valóságosan, egyfajta, ugyancsak zsákutába torkolló sorsot képviselve ott mozog Panni lánya, Otília is, aki egy öreg svéd férfi felesége lesz, házasságlevéllel igyekezve szelídíteni önmaga áruba bocsátásának nyers tényét.

Mindegyikük egy-egy lehetséges változatát mutatja fel a nő sorsának, helyzetének.

(A változatok száma természetesen ennél sokkal nagyobb, meghatározhatatlan!) A regény kompozíciójában helyük, a cselekmény során pontosan megszabott szerepük van. Nem mint illusztrációk vannak jelen a regényben, hanem saját létük és sorsuk milyenségével, lépéseikkel, véleményeikkel motiválják mindazt, ami Flórával történik, ami tőle indul vagy őrá irányul. Szerepüknek megfelelő mértékben jellemzett, a saját helyüket kitöltő, a történet szerkezetébe pontosan illeszkedő alakok — az értő írói munka eredményeképpen.

A regény főalakja Flóra. Választania, döntenie kell: egyedül, minden energiáját csak a munkájának szentelve, vagy megfelelő társal együtt, a szerelmet és a hivatást egyformán magas szinten, igényesen, méltón ötvözve tud-e, akar-e élni. Aráber István személyében talál egy férfit, aki éppen azért illik hozzá, mert nemcsak férfi, hanem társ tud — tudna — lenni a szó igazán nemes értelmében. Nem hibátlan „félisten”, nem tökéletes csodalény, hanem ember, de az egyáltalán lehetséges tökéletességet megközelítő. „Rés nélkül” illeszkednek egymáshoz egyéniségükben, szellemi és erkölcsi téren egyaránt. Itt az alkalom, amikor Flóra feladhatja önként vállalt magányának bástyáit, s a munkához társítva a szerelmet, úgy teljesítheti ki emberi önmagát, hogy közben az alkotó élethez szükséges mértékben megőrizheti szabadságát is. Ez már-már sikerül, de aztán Flóra mégsem tud igazán választani. Nem azért, mert nem látja pontosan és tisztán, hogy mely irányba kellene mozdulnia; hanem azért, mert gyenge még ahhoz, hogy helyesen döntsön.

A regény legtöbb eddigi méltatója kifogásolta azt a megoldást, ahogyan Flóra szakít Istvánnal. Való igaz, a szakítást kiváltó közvetlen ok, egy levél elmaradása és István kétnapos késése a külföldi tanulmányútról túlságosan jelentéktelen ahhoz, hogy ilyen komoly és hirtelen döntésre késztesen. Azon még csak vitatkozni sem kell, mert tény, hogy találhatott volna az író elfogadhatóbb, súlyosabb okot is. Mégis helytelen lenne megakadnunk itt, mert nem ez a lényeges. Ugyanis ez a közvetlen kiváltó ok már csak szinte formai — ha nem is a legtalálóbb — megfogalmazódása, megnyilvánulása annak, amelyik Flórában él, s aminek a következménye valójában a szakítás, a magányosság további vállalá-

sa. Erről az okról már volt szó: Flóra gyenge a döntéshez, nem bízik eléggé önmagában. Szakít, hogy leplezze a csalódását saját erejében.

A lényeg tehát itt keresendő, Flóra egyéniségében és abban, hogy a döntő pillanatban gyenge volt, saját sorsát illetően rosszul választott. Ha a szokványos magánytörténetek egyikét kaptuk volna, most azt mondanám, fölösleges volt megírni ezt a regényt. Szó sincs azonban ilyesmiről. Jókai Anna azt a sajnos létező és egyre több példát felsorakoztató magányosságot ábrázolta, amit talán az „önként vállalt magány” elnevezéssel illethetünk. Választott, tehát belenyugvó magány ez. S mint ilyen, az egyénre és a társadalomra nézve egyaránt veszélyes. Csakhogy az író nem ért egyet a belenyugvással, s a regény végén felvilágit valamit Flóra további sorsából, lehetőségeiből is. Minden egyéb látszat ellenére a lehetőség szerinti azonosulása akkor kezdődik hőisével, amikor az a maga módján választott, azaz szakított a férfival, akivel pedig inkább együtt kellett volna szárnyalnia. Együtt a hivatás feláldozását nem követelő egyéni szabadság és a társához kötés eltalált együttesében. Flóra döntése gyengeség — nem lehet ezt elégszer ismételni! —, de nem végső belenyugvás. Ezt sugallja például egy olyan látszólagos apróság is, hogy Flóra fiának, Bécinek a furulyáján éppen ekkor áll össze végre a dal, amit sokáig nem tudott kicsalni belőle, hiába próbálgatta. Erre utal a hivatkozás a kockákból épített és folyton összedőlő toronyra, amelyik „kilencvenkilencszer leomlik, de századszorra azért is...”. S ezt erősíti a végén az „ellensúly”, Panni is. Más szinten, jó és rossz tapasztalatokkal egyaránt gazdagodva, „a világosban felismert kényszerek között” újra kell majd próbálnia önmagát az embernek.

Jól felépített regény A feladat, hitelesen jellemzett alakokkal. Cselekménye puritánabb akármelyik eddigi Jókai Anna regényénél. A leírás egyszerűsége néha már a pusztá felsorolást közelíti. A kíváncsú határon azonban mindig megáll. A témához feltétlenül ez a szikárabb stílus és megformálás kíváncsú, mert így érvényesülnek igazán az itt nagyon fontos gondolatok, vélemények. Így érezzük a ténylegesen vagy csak gondolatban kimondott szavak igazi súlyát.

MÁTYÁS ISTVÁN

JUDIT

Egy regény a mindennapokról. Címadó hősnője, a munkásszármazású lány, a gimnázium befejezése után tanáraival és szüleivel szembeszállva, a továbbtanulás helyett a munkássá válás rögzősebb útját választja. S ezek a hétköznapiak egy felnőtte váló, önmagát megvalósítani kívánó fiatal számára szubjektíve legalább annyira próbáratevők, mint a korábbi nemzedékek számára az objektíve történelmi jelentőségű időszakok.

A regény témaválasztásának aktualitása egyben visszapillantásra is készítet. A szocializmus első évtizedében irodalmunknak tipikus alakja volt a megszokott környezetét, korábbi létformáját elhagyó hős — már a témaválasztással is tükrözve a nagy társadalmi átrétegződéseket, az osztályhűség és kiszakadás konfliktusait, a népből lett új értelmiség vívódásait.

Ma a valóságban kettős tendencia érvényesül: a tehetségek kiemelkedését, szellemi pályára irányítását nemcsak kíváncsún tartják, hanem gyakorlati intézkedésekkel segítik, ugyanakkor nem mindenáron; a munkaspályákon is szükség van a tehetséges, önmagukat itt kiteljesítő emberekre. László Lajos regényében nem „kampány-témaként” nyúl az utóbbihoz. Főhősnője két okból úszik szemben az árral. Az egyik a gyakorlati megfontolás: szeretne önálló lenni (édesapja beteges, majd korán meghal), le szeretné mérni, mire képes egyedül, amihez a munkábaállítás elengedhetetlen feltétel. A másik motívum rejtettebb: érzéseken, erkölcsi megfontolásokon keresztül készletti cselekvésre Juditot. Úgy érzi, hogy azok, akik továbbtanulásra ösztökélnék, bár szavakban elismerik, valójában lebecsülik, lenézik a munkássorsot. S ezt ő, a munkásszülők gyermeke, nem tudja elviselni. A dac mögött, ha úgy tetszik, „osztályharcos” szemlélet húzódik.

László Lajos énrégény-formát választott keretül. S noha ez a forma a kamaszlélek bemutatásához önmagát kínálja, egyben az ábrázolás egyenletlenségeinek is forrása. A bevezetőben vázolt döntés nemcsak egy, a hősnő belső logikájával egybeeső bemutatást igényelne, hanem több oldalú, kívülről

is közelítő ábrázolást. Hiszen Juditot tanárai döntően nem azért irányítanak értelmiségi pályára, mert lenézik a fizikai munkát, hanem azért, mert alkalmasnak látják arra, hogy ilyen pályára lépjen. A regény elején mindezt Judit kamaszos elfogultsággal nem veszi észre, viszont az egyes szám első személyes forma miatt úgy tűnik, ez egyben az író szemlélete is. Emiatt a regény végén, amikor Judit megharcolta már a maga harcát, s korábbi önmagán is túl lépett, önmagyarázatokkal kénytelen felülvizsgálni korábbi, felületes ítéleteit.

Egy ponton a megformált anyag önmozgása, mondhatni immanens dramaturgiája másfelé kíváncsú, mint ahogy az író ki-futtatja ezt a szálát. Judit szerelmes lesz egyik nála idősebb munkatársnője férjébe, s a férfi viszonzszereti. A lány nem kis vívódással enged az érzelmeinek, ugyanis a házaspárnak több gyereke van, s nem szeretné megbolygatni életüket. A munkahely pletykái, majd az innen származó erkölcsi kényszer is e kapcsolat feladása felé taszítja. Mindez nem elég indok ahhoz a kurta lezáráshoz, ahogy végül is viszonyuk befejeződik. Ugyanis ebben a fellobbanó szerelemben mutatkozhatna meg igazi lény. Hogy íróilag elszalasztott lehetőségről van szó, azt még jobban alátámasztja az, hogy nem sokkal később Judit megismerkedik majdani férjével, aki némileg érdektelen, kevésbé izgalmas, noszogatásra szoruló férfi, s joggal merül fel a kérdés az olvasóban: vajon miért őt választja az energikus Judit?

A regény stílusát a fiatalok nyelvét jellemző jassznyelvi és divatos kifejezések, szavak színesítik. Időnként stílusterést okoz, hogy a fiatal lány olyan fordulatokban beszél önmagáról, amelyek öregessé teszik. A fiatalok által használt nyelv számos elemét múlt divatok hozzák elő, s tüntetik el. László Lajos regényében az is felfedezhető, hogy szereplői nem „egykorú” nyelvet használnak, számos kifejezést a regény idejét megelőző korszakból már ismerünk.

A dokumentaristaként, szociográfusként, riporterként megismert író és kiváló anyagismerettel rendelkezik (bizonyos részek már-már a fősodrástól vonják el a figyelmet), regénye hű dokumentum a mai fiatalok életéről. Igazi jelentősége mégis — megítélésem szerint — a pályán előre-mutató jellege miatt van. Egy ideje jól

megfigyelhető László Lajos műhelyében, hogy a tényirodalomként feldolgozott anyag szépirodalmi formákban jelenik meg, tömörítve, más összefüggésbe helyezve, esetlegességektől megtisztítva. A Judit a regénnyel tett kísérlet, amely minden bizonytalanságot elhagyva, bizonyos művek előzményeként is felfogható. (Kozmosz)

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Hallama Erzsébet:

MONGÓLIAI NAPLÓ

Hallama Erzsébet egy évet töltött geológus-mérnök férjével Mongóliában, ennek az évnek a krónikája a napló. A téma — Mongólia átalakult és ma is állandóan változó, formálódó élete — épp elég izgalmas élményanyag egy útinapló számára. Van a könyvnek egy szép, rövid fejezete, amelyben a pusztai temető sírjánál feldeleg a kerekarcú halott mongol kamaszfiú képe, aki „azon a határmezsgyén született és halt meg, ahol a régi harmónia már megbomlott.” „Az új harmónia recsege-ropogva most alakul” — szövődik tovább a gondolatsor. „Meddig alakul, milyenné, csak sejteni lehet ma még. Mit őriz meg a régiből, mit vesz át az újaktól, mennyit másol, mennyit teremt, ki tudja?” Ez a hosszú vajúdással születő „új harmónia” a mai mongol valóság számos mozaikképében érzékletesen van jelen, a megváltozott életformát, szemléletet mozgalmat — bár helyenként idilli, pasztell-színű — életképek s a puritán egyszerűséggel, tárgyilagossággal megjelenített nehézségek pusztai geológusi munka hétköznapijai villantják fel. A jövő lehetőségeire, a továbblépés felé mutató törvényszerű elmentmondásokra akkor kapunk választ, amikor Hallama Erzsébet például két mongol gyereket jellemez. „Talán képződöm, de ez a két gyerek megtestesíti azt, ami a mongolokban a legjellemzőbb. Ősi, gyermeki életöröm és a könnyen bezáruló, érzékeny lélek. És a kétféle út, a kétféle lehetőség: mindent, ami új, egyszerűen megragadni, és bevonni a megszokott élet körébe — vagy óvatosan, ésszel-szívvvel kóstolgatni, hogy lehet ösz-

szebékíteni a múltat a jövővel. Aki az utóbbit választja, nehezebb dolga lesz, de ami így megszületik, az szilárdabb.”

Izgalmas a történelmi múlt megidézése is. Az ősi sámánizmusba oltott buddhizmus, Dzsingisz kán és utódainak birodalma, a feudalizmusból az 1920-as években a szocializmusba történő hatalmas történelmi ugrás — mindez a templomi és a temetkezési szertartások képeiben vagy az író meditációiban él elevenen. Ennek ellenére, bizonyos hiányérzetünk azért támad a múlt felidézésekor: nem tudjuk meg pontosan, hogy mennyit őriz mindebből a mai mongol nép történelmi tudata.

Hallama Erzsébet saját művészi érzékenysége kényszeríti arra, hogy az önként vállalt szerény napló-forma műfaji korlátait minduntalan áttörje. Az utak „ceruzavonalai” haladó autók mögött „újra összezárlak a pusztába. De mennek. A ceruzavonalakat pedig nem tudja újra benőni a fű, mert holnap vagy egy hónap múlva megint jön az ember...” Erre, a pusztára „gigantikus méretein, rendíthetlenségén” úrrá levő ember képére rimel a mozdulatlanság megsejtése, az utak mentén az örökkévalóságig heverő roncsok figyelemfelkeltő jelképe. Az emberek szívós, kitartó munkájának hétköznapi és egyszerű életörömet árasztó ünnepe, a nyugalom mögött a még fel-felsejlő ázsiai fatalizmus atavisztikus szigmei: a képek egymásnak feszülnek, ellentmondásuk mögött további gondolatsorok izgalmas összegezése, szintézise dereng fel, részben a műben, részben az olvasó asszociatív világában. (Kozmosz Könyvek, 1977.)

CZÉRE BÉLA

Tamás Menyhért:

KÜSZÖBÖK

Az első siker (Szövetségben a fákkal) után Tamás Menyhért második kötete, a Küszöbök is az olvasó kezében van.

Az író az első siker után általában hűséges szolgálója lesz annak az emberiség javára szánt programnak, amellyel meg akarja döbbszteni, örvendeztetni — talán

változtatni — a világot. A második kötet már világos értelmezésben fogalmazza meg az írói program lényegét és határait, ugyanakkor elhelyezi a pályán az írói szellem első építőköveit. Úgy mondják: a második kötet megteremtése, megalkotása mindennél nehezebb.

Tamás Menyhért költészetének jellegzetessége a meghatározottság és az elkötelezettség.

Meghatározottsága bonyolult ötvözet. Anyaga csupa nemesfém. Gyerekkor. Történelmi vándorlások és megpróbáltatások. Szülők rájuk mért és vállalt sorsa. Néptől-otthontól kapott emberi minőség. A népköltészet ihlető, alakító és kifejező ereje. Valamiféle oltalom, amely érzésben, tudatban, igényben végigkíséri a költőt anélkül, hogy ebből a meghatározottság-oltalomból mítoszt teremtené. Hogyan is mondja a Küszöbök utolsó két sorában? „A szülőföld párolgásában (megtalált magaslatról) megközelíteni rejtekes messzéjeimet.”

Elkötelezettsége is összetettebb annál a megfogalmazásnál, amit általában publicisztikailag az alkotók társadalmi elkötelezettsége alatt szoktunk érteni. Elvi alapvetel, hogy az emberileg jobb, társadalmilag magasabbrendű, az ellentétek szakadatlan harcából születik. A tételhez való elkötelezettség filozófiai alapállás kérdése, aktuálisan elkötelezettnek lenni pedig nem jár különösebb kockázattal. Ennél itt sokkal mélyebb és bonyolultabb kapcsolatról van szó. Az emberi-társadalmi folyamat valóságos és teljes ábrázolását vállalni: ez a választója annak, hogy az elkötelezettség nem csupán felvonulási táblára festett szó a költő kezében. Elkötelezettség annyi, mint hű tanúja lenni annak a keserves folyamatnak, ahogyan létrejön a jobb s magasabbrendű, és megszületnek az ember és a társadalom hón várt közös igazságai. Vállalni a volt elvesztésének fájdalmát, a van létrehozásának teljesítményét, a lesz izgalmát és kockázatát. Tamás Menyhért elkötelezettségének ez a dialektikája, mely legteljesebben s legszebb költői fegyverzetben a Tövises talppal című ciklusban érvényesül.

A második kötet után egyértelmű a megállapítás, hogy Tamás Menyhért szüksézáú költő, aki csak akkor szólal meg, ha mondanivalójának érvényessége időben s térben átsugárzik önmaga belső köreire. A társadalmi, etikai, nemzedéki kérdések sú-

lya, sürgetése kényszeríti a költőt. A szüksézáúság azonban rendszerint valamiféle belső aggodalmat is takar. Első kötetében így fogalmazta meg: „Tenyerem / Nem ér le hűséhez. / Mit eddig csupán sejtettem, / Bizonyosság: / Mélye elérhetetlen —” (Megtelepszem hát). A múlt árnyainak mélye elérhetetlen. Figyelmeztető jelképe az ember és a természet végtelenségének, amely sohasem ad befejezettséget, azaz feloldozást és biztonságot, de örökös küzdelemre, fájdalomra és kudarcra készítet. Tamás Menyhért ezzel legdrámaiban a Beszegzett ég alatt (Szövetségben a fákkal) című ciklusával nézett szembe. A ciklus utolsó sorában meg is fogalmazta az egyetlen lehetséges emberi s költői feloldást, amely minden szenvedést kárpótolva az elérhető valóságot adja: „... minden szorultság lecke a megmaradásra, léleknek próba: helytállni felnégyeltetésig — magunkétt, a népétt...”

Tamás Menyhért költészetében sajátos ellenpontozottság figyelhető meg, amelynek szorosan vett szerkezeti előzménye a népköltészet. A balladák, dalok, mesék figyelmeztető kettőssége, a fény és árnyék, a múlt és jelen, az előre és hátra, a fel és le stb., ellenpárjai ütköznek egymással. „Felettem feltört ég, / Hasadt föld alattam”... / „Kis báránykát melengetel? / Bárányvérrel melegedel?” / „Szemem előtt erdő / szemem mögött erdő / indulnék előre / fordulnék is vissza” / „Mindig fennen / soha mélyen / hűségemet / kihez mérjem? / Mindig-mélyen / Soha fennen / hűségemmel / egy-keresztén” / Tamás Menyhért ezekben az ellentétpárokból a rendet teremti meg, az ellentétek szorításában vergődő, választó, cselekvő ember lehetséges harmóniáját.

A már említett Tövises talppal, a Zágoni levelek beletörődő fájdalma, a Változatok legszebb darabjai, mint a két zsoltár, a Küszöbök ciklus, élén a kötet címadó versével — a költő megfogalmazta és letette költészetének legfontosabb építőköveit. Tette ezt érettebb nyelvi erővel, mint első kötetében. Tamás Menyhért költői nyelvezete ugyancsak két fő elemből építkezik. Egyfelől a népköltészet legerősebb hagyományainak ökonomikus alkalmazása, másfelől a kor igénye által diktált szikár, intellektuális egyértelműség. Felidézve néhány, képben szüksézáúsáú, ám a lényeg esszenciáját tartalmazó hasonlatot — csontfogú percek fűrészes harapása, reám pad-

lás-port szítál, fülem lovak vágóhidjától sülketül, óceánmély-roppantásra-ítélt hal, harakály szögeli csöndjét, anyám arca: húsvéti meszelés — eredményesnek látszik e költői törekvés.

A címadó vers egyik sora így szól: „Már a küszöbnél magára marad az ember”. Alapmondat. A küszöbön túl sem közömbös, hogy a költő költészetből kitűnőt vagy elégtelent kap, a küszöbön túl mégis arra kell legfontosabban figyelni: az emberi-alkotói magárautaltság hogyan szabadítja fel a képesség erőforrásait, alakítja ki a végleges fegyverzetet, és szoktatja hozzá az alkotót, hogy a küszöbön túl Szisziphosz sorsa vár rá.

Tamás Menyhért a küszöbön túl van. De nem kell aggódni érte.

THIERY ÁRPÁD

Benke László:

CSORDÍTOK NYÍRVIZET

Induló, elsőkötetes költőknél gyakori jelenség, hogy mindent el akarnak mondani magukról, s a világról. A mindent kiírás indulata ritkán társul alkotói fegyvellemmel, s még ritkábban eredetiséggel. A tehetség persze előbb-utóbb megismeri saját természetét, s kifejezési eszközeiben is megtalálja a számára legmegfelelőbbet. Benke László kötete ezt az érési, önkerecsési folyamatot tükrözi.

Versei két alapvető élménykörből táplálkoznak. A származás továbbélő emberi-erkölcsi hagyatékából, s az erudícióból, mely elmélyíti, formálja költői látásmódját. Valóban, „...fűből és könyvből emelte világra tekintetét...”. Szemlélete az ott-honról hozott, s minden tekintetben átlényegített tiszta erkölcsiség és a társadalmi elkötelezettség. Ilyen alapállással nyúl témáihoz, így versei tartalmi, intellektuális szempontból homogének.

Benke láthatóan keresi azt a formát, hangvételt, melyben legjobban ki tudja fejezni közölnivalóját. Széles skálán kísérletezik, mely a daltól a szabadversen keresztül, egészen az antiversig ível. A realista költői hagyományokat, a népköltészetet, s a modern vers vívmányait egyaránt

felhasználja. Néhány versében egészen egyszerű szavakkal, szókapcsolatokkal, s népdalszerű képi világgal teremt költészetet (*Búzavirág, Sóhaj a kukoricáért, Hazatérés*). Külön érdeme a jó címválasztás.

Formakeresésében néha olyan verskísérletek, vers-szövegek születnek, melyek teljesen idegenek költői alkatától (*Holdőzőn, Dadogó komputer*). A *kormánytárcsás vezérlés mechanizmusa* című versében például egy dehumanizáló munkafolyamatot akar ábrázolni úgy, hogy figyelme csak a tényszerűség közlésére szorítkozik, s ezzel a *látszólagos modernséggel* lemond arról, hogy témáját költészetté formálja. Gyakran él közhelyszerű megoldásokkal: „Nem könnyű meghalni, / létezni még nehezebb” (*Gyárnegyed*) és kiemelésekkel: „...mögém áll a Türelem...” „Megesik E modern korban...” (*A beszélő szerszám Övezüstben*).

Mai költészetünk visszatérő, szinte kötelező lírai attitűdje az elszigeteltségnek, a lét- és értékvesztésnek állandó újrafogalmazása. A jelenség általános, s így nem magyarázható csupán a lírai személyiség túlértékelésével. Benke nem tulajdonít túlzott jelentőséget költői szubjektumának, mégsem tudja elkerülni a magányérzés verssé formálódását. Nála ez a jelenség egy érdekes paradoxonnal párosul. Lehetőség szerint igyekszik elhallgatni, visszafojtani életérzése aggasztó tüneteit, érezhetően azzal a szándékkal, hogy feloldja azokat. *Ceruza üres papírral* című versében, így fogalmaz:

Adj erőt,
papírra dőlt ceruzám,
hogy ezt a rám kimért
szögletes magányt
ne adjam át
én senkinek.

Hamar rájön vállalkozása kudarcára. A feloldás igényét természetesen nem adhatja fel, így szerveződnek aztán e felismeréshez verstémái, aszerint, hogy miben véli megtalálni e szituáció feloldását. „...beletörödni, vagy tudomásul venni a tényeket — a világ két vége” írja kötete borítóján, nyilván ars poetica igénytel. Pontatlanul fogalmaz. Beletörödni szinonim értelmű azzal, hogy „tudomásul venni a tényeket”. Verseiben következetes marad költői hitvallásához, nem beletörödni, változtatni akar. Humanizálni az emberi kapcsolato-

kat, mert „... sárszapot hordoz a szél / s értünk reszket az eltévedt szabadság is” (*A sár hetedik kapujában*). A szerelemben, a munkában, a „kireszeled történelmed” felelősségében találja meg végül a feloldás lehetőségét. Így írhatja kötete címadó és egyben záró versében:

Nyiresem kényes derekát
erdeim fehér törzseit
tavaszodván majd megnyitom
csorditok édes nyírvizet

S hogy megremeg a hóesés
nyírfá a lélek gondolom
meglehet én is nyír leszek
nagyfejsze hüppög vállamon

Benke László tehetsége vitathatatlan. A kötet legjobban sikerült verse (*A nőnemű város*) mutatja igazán költői tartalékait. Önmagában az a tény, hogy erősen kötődik Nagy László költészetéhez, természetes, hisz a pályakezdők rendszerint nagy költő-

egyénségek büvkörében indulnak, s csak fokozatosan sikerül hatásukat leküzdeniük. Ha azt olvassuk: „vagyok én már a világ csúfja” (*Csútság*), vagy „öltöztess engem tisztaságba” (*A sár hetedik kapujában*), rögtön Nagy László hatására gondolunk. Kötetében azonban olyan képeket, verssorokat is találunk, amelyek egyértelműen Nagy László verseire rimmelnek. Az „ének-lő ravatal” képet az *Örökség* című versében olvashatjuk, ugyanúgy, ahogy előzőleg Nagy László *Rózsa-vitéznek — Rózsadombra* című költeményében használta. A kötet borítóján olvasható vallomásában írja: „Ne legyünk magunkhoz irgalmatlanok.” Egy apró szórend fordítással ismét Nagy László (*Megismerés, nyelv és vers* című vallomásából).

Benkét kötelezi tehetsége. Bizunk abban, hogy meg fogja találni szuverén költői hangját, s alkotói fegyelmével tovább munkálja eddigi ígéretes eredményeit. (*Kozmosz*. 1978)

PAPP ISTVÁN

